

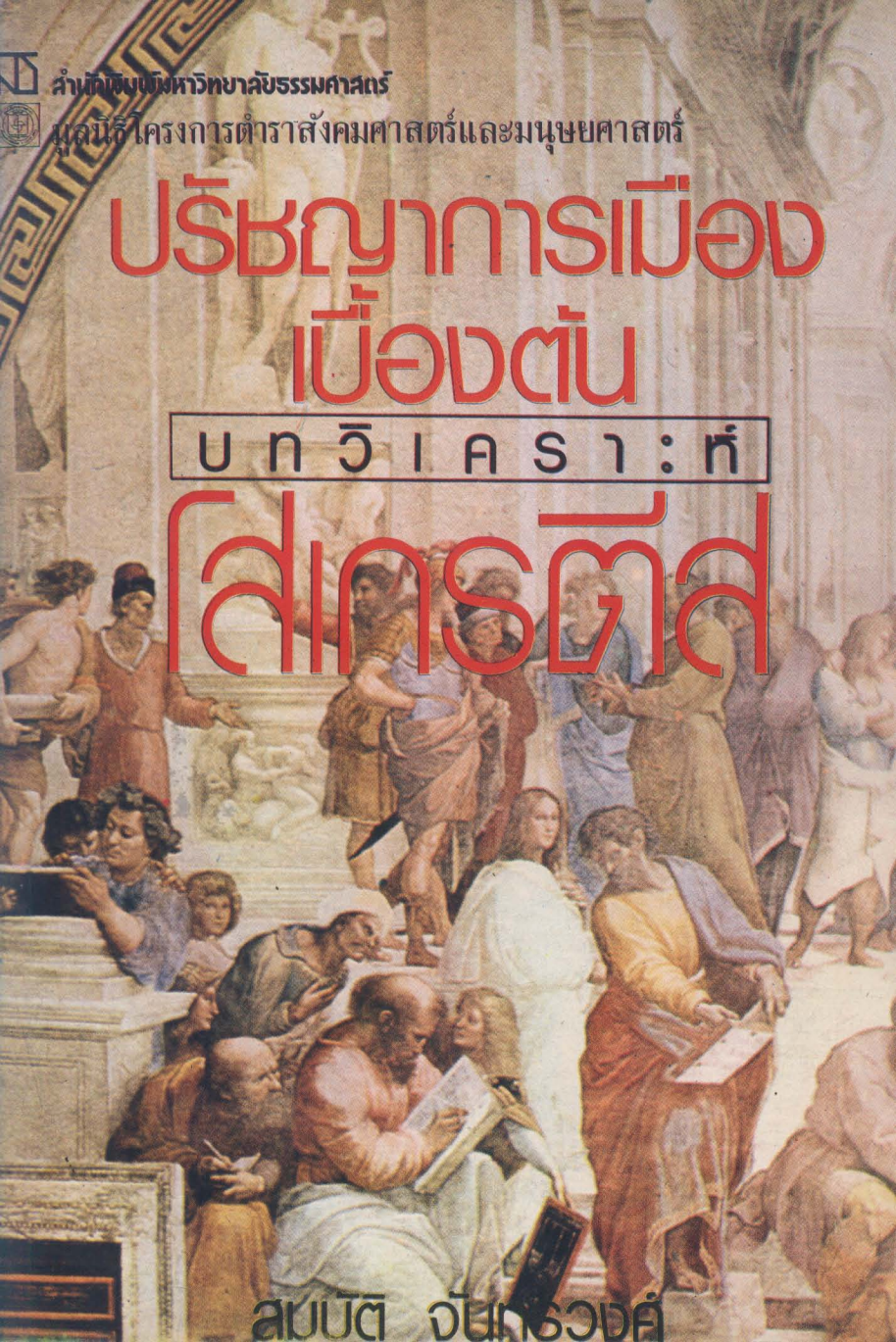
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปรัชญาการเมือง เมืองต้น

บทวิเคราะห์

โศกนาฏกรรม

ฉบับที่ ๑๖๖๖

**ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น
บทวิเคราะห์โสเกรตีส**

ประเภทหนังสือ : ตำรา

ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสเกรตีส

สมบัติ จันทรวงศ์

ผู้แต่ง

สงวนลิขสิทธิ์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

และ

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมบัติ จันทรวงศ์

ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสเกรตีส

1. โสเกรตีส, 470—399 ก่อน ค.ศ. 2. ปรัชญากรีก.

(1) ชื่อเรื่อง

B 317. ส 4

183.2

เลขประจำหนังสือ 1-0-0002-24

ISBN 974-571-054-7

มูลนิธิโครงการตำรา

พิมพ์ครั้งที่

: 1

ปีที่พิมพ์

: กันยายน 2524

จำนวนพิมพ์

: 3,000 เล่ม

จำนวนหน้า

: 360 หน้า

ผู้จัดพิมพ์

: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

413/88 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 7

โทรศัพท์ 4245768

และ

: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ชั้น 5 มหาวิทยาลัยธรรม-

ศาสตร์ 2 ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 2 โทรศัพท์

221-6171 ถึง 80 ต่อ 277,223-9232

ผู้จัดจำหน่าย

: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 2

โทรศัพท์ 221-6111 ถึง 9 ต่อศูนย์หนังสือ,

221-0633

พิมพ์ที่

: บริษัทการพิมพ์ 206 ถนนลาดพร้าว

กรุงเทพฯ 4

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

: นางสาวเพ็ญ นาคประสิทธิ์

ปก

: นิวัติ กองเพียร บริษัทเจ็ดตะวันออก จำกัด

โทรศัพท์ 411-1923

ราคา

: 27.00 บาท

คำแถลงของมูลนิธิโครงการตำรา

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำรา มีฐานะเป็น หน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือจากทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกเกิ้ลเฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำรา ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนี้ว่า คุณภาพของหนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าว ยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำรา ก็มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่

ออกไปโดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล-เรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม—กลั่นกรอง—ตรวจสอบ—และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทย ระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภทและมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้ คือ 1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ 2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ 3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ 4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ 5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมนุษยศาสตร์ 6) สาขาวิชาปรัชญา 7) สาขาจิตวิทยา 8) สาขาวิชาภาษา และวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ต่อ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น

“ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว
บางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะ
ขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสบอุปสรรคนานัปการ
โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามีใช้กิจการแสวงหาผล
กำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหา หนังสือตำ
ราในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อม
รับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่ง
ที่จะให้ทุกท่านได้เข้ามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการ
สนับสนุนแนะนำอยู่ห่างๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำรา
สาขาวิชาต่างๆ ให้เราหรือเข้ามาช่วยบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานกรรมการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

นายเสน่ห์ จามริก	ประธานกรรมการ
นางเพ็ชรี สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธวัชชัย ยงกิตติกุล	กรรมการ
นางสาวสดชื่น ชัยประสาธน์	กรรมการ
นายสุเทพ สุนทรเมสัช	กรรมการ
นายบรรณัติ เศรษฐบุตร์	กรรมการ
นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นางอารี สันหจวี	กรรมการ
นางอมรา พงศาพิชญ์	กรรมการ
นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
นายบัณฑิต อัคราณิชย์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายรังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์	กรรมการและผู้จัดการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

เลขที่ 413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย

กรุงเทพฯ 7 โทรศัพท์. 424-5768.

แด่
คุณแม่ และ คุณน้าพร

และ

To the Memory of Mrs. Jerene Appleby Harnish

“Education... is the only answer to the always pressing question, to the political question par excellence, of how to reconcile order which is not oppression with freedom which is not license.”

Leo Strauss, Persecution and the Art of Writing.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
บทที่ 1 โสเกรตีสและปรัชญาการเมือง	1
บทที่ 2 <u>Clouds</u> ของอาริสโตเฟนีส : จุดเริ่มต้นของ ข้อพิพาท	36
บทที่ 3 ยูไซโฟรี	56
บทที่ 4 อโทโลจี	128
บทที่ 5 ไกรโต	284
บทที่ 6 มรดกของโสเกรตีส	353

คำนำ

เมื่อผู้เขียนแรกศึกษาวิชาปรัชญาการเมืองในระดับปริญญาตรีชั้น
ศาสตราจารย์แฮร์รี่ จัฟฟา ผู้สอนได้หยิบยกเอาบทสนทนาของเพลโตตาม
บทคือ *ยูโทโฟร อโทโลจี* และ *ไครโต* มาเป็นตัวแบบในการ
วิเคราะห์เพื่ออธิบายความคิดพื้นฐานของเพลโต¹ และเพื่อชี้ประเด็น
หลัก ๆ ในทางปรัชญาการเมือง ความสำคัญของบทสนทนาเหล่านี้ของ
เพลโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นการชี้ประเด็นซึ่งอาจถือได้ว่าเป็น
“คำถามที่มีอยู่ตลอดกาลเวลา” ในทางปรัชญาการเมืองนั้น² เป็นที่
ประจักษ์ชัดแก่ผู้เขียนมากขึ้นเมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาเรื่อง ของโตเกรตส์
ที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเพลโต เปรียบเทียบกับที่มีอยู่ในงานของ

1 Allan Bloom, The Republic of Plato Translated with Notes and Interpretative Essay (New York, London : Basic Books, 1968), p. 307.

2 โปรดดู Harry V. Jaffa, The Conditions of Freedom: Essays in Political Philosophy (Baltimore and London : The John Hopkins University Press, 1975).

เซโนฟอนกับศาสตราจารย์อีโอ สเตร่าส การนำเสนอบทวิเคราะห์บทสนทนาชุดนี้ของเพลโตโดยให้ความสำคัญว่าเป็น “ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น” จึงเป็นความพยายามที่จะปูพื้นฐานสำหรับการศึกษาวិชาปรัชญาการเมืองตามแบบที่ควรจะเป็น ทั้งในแง่วิธีการศึกษาและการให้ความสำคัญกับปัญหาหลัก เพราะถึงแม้ว่าบทสนทนาของเพลโตชุดดังกล่าวนี้จะได้มีการถ่ายทอดเป็นภาษาไทยจนพอจะเป็นที่รู้จักกันอยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่ส่วนใหญ่แล้วการศึกษาความหมายของบทสนทนาเหล่านี้ให้ลึกซึ้งไปจากการอ่านเอาความหมายตามตัวอักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตีความในทางการเมืองให้กว้างขวางออกไปนั้น ยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัดมาก³

สำหรับบทวิเคราะห์บทสนทนาที่นำเสนอในที่นี้ ผู้เขียนตั้งใจที่จะละเว้นไม่กล่าวถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์กรีก และปรัชญากรีกในสมัยก่อนโสเครตีสโดยตรง เพราะงานประเภทนี้ในภาคภาษาไทยมีการแปลออกมาอยู่ตัวอย่างพอเพียง⁴ อย่างไรก็ดี เพื่อที่จะให้ความสำคัญของโสเครตีส

3 สำหรับงานแปลบทสนทนาชุดนี้เป็นภาษาไทย และมีการตีความประกอบบ้างในรูปของคำนำ โปรคตุ พินิจ รัตนกุล, โสเครตีส และปัญหาเรื่องความดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2516) แต่เป็นที่น่าเสียดายที่หนังสือเล่มนี้ไม่ได้รวมเอาบทสนทนาเรื่อง ยูโตโฟร ไว้ด้วย

4 โปรคตุ กมล สมวิเชียร “กรีกและวิวัฒนาการของปรัชญาการเมือง” ใน การเมืองและการปกครอง รวบรวมโดย กระมล ทองธรรมชาติ (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2513), หน้า 1—32 และ เอ็ม เจ ชารมอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน แปลโดย เสน่ห์ จามริก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2510), หน้า 14—34.

ในฐานะผู้ให้กำเนิดปรัชญาการเมือง ตลอดจนประเด็นต่าง ๆ ในทางการเมือง
เมืองในบทวิเคราะห์บทสนทนาของเพลโตที่เลือกมาเสนอขึ้นชัดเจนขึ้น จึง
ได้จัดเอาบทที่ว่าด้วย “โสเครตีสและปรัชญาการเมือง” เป็นเสมือนบทนำ
โดยได้พยายามสอดแทรกภูมิหลัง เรื่องความสำคัญของศาสนาในชุมชนกรีก
เข้าไว้ด้วย นอกจากนี้แล้ว เพื่อที่จะให้ได้มองเห็นทัศนะของชุมชนหรือฝ่าย
ที่ตรงกันข้ามกับโสเครตีส จึงได้นำเอาบทวิเคราะห์ *คลาวด์* (Clouds)
ของอาริสโตเฟนีส (ซึ่งมักถูกเข้าใจผิดว่าไม่มีความสำคัญอะไรต่อการเข้าใจ
โสเครตีส) มานำเสนอไว้ด้วย

ส่วนวิธีการนำเสนอบทวิเคราะห์ ตลอดจนจุดใหญ่ใจความของ
การแปลความหมายของบทสนทนาของเพลโตในที่นี้ ผู้เขียนได้พยายาม
รักษารูปแบบเดิมที่เคยศึกษามาเป็นหลัก เพราะฉะนั้นในส่วนที่เป็นการ
ถ่ายทอดบทสนทนาเป็นภาษาไทยนั้น ผู้เขียนจึงยึดถือตามต้นฉบับภาษาอังกฤษของ
ฮาร์โรลด์ นอร์ธ เฟวเลอร์ (Harold North Fowler) ซึ่งเป็นหนังสือในชุด
The Loeb Classical Library ส่วนศัพท์แสง
ภาษาไทยที่ใช้ในนี้ ก็พยายามยึดถือตามผู้เชี่ยวชาญทางภาษาศาสตร์ที่เคย
แปลเอาไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สำหรับข้อความบางตอนที่เห็นได้ชัด
ว่าแปลผิดแผกไปจากต้นฉบับภาษาอังกฤษของเฟวเลอร์นั้น ก็ด้วยเจตนา
ยึดเอาตามคำแปลภาษาอังกฤษของศาสตราจารย์จ็ฟฟา ที่ได้แปลแก้ไขจาก
ต้นฉบับเดิมอีกที่หนึ่ง

เป็นของแน่ว่า ผู้อ่านส่วนมากจะไม่เคยชินกับวิธีการนำเสนอ
อย่างที่ทำในหนังสือเล่มนี้ แต่ผู้เขียนก็เชื่อว่าเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการ

ตีความหมายตรงตามตัวอักษร หรือการอิงเหตุผลทางประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ แบบที่มักจะทำกันแล้ว วิธีนี้เป็นการให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาของตัวปรัชญาอเมริกัน และของผู้อ่านมากกว่า ด้วยเหตุนี้เอง ถ้าหากว่า จะยังคงมีความสลับซับซ้อนหรือความไม่ชัดเจนของเนื้อหาปรากฏอยู่ โดยที่ไม่ใช่ปัญหาเรื่องภาษาเขียนแล้ว ก็คงจะเป็น เพราะ ความจำเป็นโดยธรรมชาติของเนื้อหาตนเอง

ผู้เขียนขอขอบคุณนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนิสิตระดับปริญญาเอกคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีส่วนในการทำให้การเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมืองเป็นการ “แลกเปลี่ยน” ข้อคิดเห็นซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะเป็นการ “ถ่ายทอด” จากผู้ทำหน้าที่สอนไปสู่ผู้ศึกษาเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้แล้วผู้เขียนก็ขอขอบคุณผู้ตรวจต้นฉบับของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีส่วนช่วยให้งานชิ้นนี้มีข้อบกพร่องน้อยกว่าที่เคยเป็นอยู่ และเป็นที่ยังหวังว่า งานชิ้นนี้คงจะช่วยส่งเสริมให้มีการศึกษาวิชาปรัชญาการเมืองในแนวทางที่ผู้ศึกษามองว่า “ไม่มีคำตอบที่ถาวรในทางปรัชญาการเมือง จะมีก็แต่คำถามที่ถาวร” เพิ่มมากขึ้น

สมบัติ อินทรวงค์

กันยายน 2524

บทที่ 1

โสเกรตีสและปรัชญาการเมือง

ศาสตราจารย์โฮ สเตราด์ ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นนักวิชาการคนสำคัญในการฟื้นฟูความสนใจในการศึกษาปรัชญาการเมืองอย่างจริงจังขึ้นอีกในศตวรรษปัจจุบัน ได้กล่าวถึงปรัชญาการเมืองว่าได้แก่ "...สาขาของปรัชญาซึ่งใกล้ชิดมากที่สุดกับชีวิตทางการเมือง อันได้แก่ชีวิตที่ไม่ใช่ชีวิตเชิงปรัชญา หรือได้แก่ชีวิตของมนุษย์ธรรมดา ๆ"¹ ส่วนผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาการเมือง หรือผู้ซึ่งตามความเห็นของซิเซโร "...เป็นคนแรกที่นำปรัชญาจากสวรรค์มาสู่โลก"² ก็คือโสเกรตีส (469-399 B.C.) และนี่ก็คือเหตุผลสำคัญที่ว่าปรัชญาการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาการเมืองเบื้องต้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือ ปรัชญาของโสเกรตีสนั่นเอง แต่ทำไมปรัชญาของโสเกรตีสซึ่งมีเนื้อหาสาระอยู่ที่การแสวงหาคำตอบ เกี่ยวกับ ชีวิต

1 Leo Strauss, What is Political Philosophy? and Other Studies (New York: The Free Press, 1959), p. 10.

2 Marcus Tullius Cicero, Tusculane Disputationes V. 4 p. 10.

ศีลธรรม สิ่งที่ดี สิ่งที่ดีเลย จึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรัชญาการเมือง
เบื้องต้นเล่า? เพื่อที่จะเข้าใจความสัมพันธ์นี้ เราจำเป็นต้องเข้าใจความ
หมายปรัชญาการเมืองเสียก่อน และถ้าการเริ่มต้นที่ถูกต้องที่สุดควรจะเป็น
การเริ่มต้นที่จุดเริ่มต้นแล้ว สิ่งแรกที่เรควรทำความเข้าใจก็คือ ความหมาย
ของคำว่าปรัชญา (Philosophy)

ทุกวันนี้แทบทุกคน คิดว่าตนเองคุ้นเคยกับความหมาย ของคำว่า
ปรัชญาดี เรามักจะได้ยินคนพูดถึงปรัชญาของวิทยาศาสตร์ ปรัชญาการศึกษา
ปรัชญาประวัติศาสตร์ และแม้แต่การใช้คำว่าปรัชญาอย่างหลวม ๆ เช่น
ปรัชญาขแมร์ก็ยังดี นั่นคือปรัชญาได้กลายเป็นเรื่องของทัศนคติที่เรามีต่อกิจ
กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ก็หมายถึงวิธีการมองปัญหาในแง่ที่กว้าง
กว่าปัญหาเฉพาะหน้า หรือหมายถึงการประเมินคุณค่าสิ่งที่มีความหมาย
หรือที่มีความสำคัญที่สุดในชีวิตของบุคคลไป แต่ปรัชญานั้นตามความหมาย
ดั้งเดิม หมายถึงความรักในปัญญา (Love of Wisdom) หรือการ
แสวงหาปัญญา (Quest for Wisdom)³ อย่างไรก็ตาม ถ้าปรัชญา
หมายถึงการแสวงหาปัญญาแล้ว ปรัชญาเมธี (Philosopher)
แสวงหาปัญญาในเรื่องที่เกี่ยวข้องอะไร? อาริสโตเติลกล่าวว่า ปรัชญา
เมธีคนแรก ๆ คือ ผู้ที่พูดถึงธรรมชาติ เพราะฉะนั้นธรรมชาติ (Physis ใน
ภาษากรีก) ก็คือสาระสำคัญของปรัชญา⁴ แต่คำว่าธรรมชาติคนแรกเริ่ม
เดิมที่หมายถึงอะไรกันแน่? คำว่า ธรรมชาติปรากฏครั้งแรกในมหากาพย์

3 Strauss, What is Political philosophy? and Other Studies, p. 11.

4 Leo Strauss and Joseph Cropsey eds., History of Political Philosophy (Chicago: Rand McNally and Company, 1963), p. 2.

อดดิสสี (Odyssey) ของโฮเมอร์ ซึ่งกล่าวถึงตอนที่โอดิสสีอัส (Odysseus) พบกับเทพเจ้าเฮอรัมิต (Hermes) ในขณะที่กำลังเดินทางไปหานางเซอรัมิต (Circe) ซึ่งได้สาปพรกพวกของโอดิสสีอัสให้กลายเป็นสุกรไป เทพเจ้าเฮอรัมิตประสงค์จะช่วยโอดิสสีอัส จึงให้สมุนไพร่ที่คุ้มกันคำสาปของนางเซอรัมิตแก่โอดิสสีอัส ถึงตอนนั้นโอดิสสีอัสเล่าว่า “เทพเจ้าเฮอรัมิตถอนต้นสมุนไพร่ออกจากพื้นดิน และชี้ให้เห็นธรรมชาติของมัน รากของมันสีค้ำดอกของมันสีขาว มนุษย์ธรรมชาติของมันได้ยาก แต่เทพเจ้าย่อมทำได้ทุกอย่าง” แต่ถึงโอดิสสีอัสจะยอมรับความสามารถของเทพเจ้า ก็ยังเป็นที่ประจักษ์ว่า ความสามารถของเทพเจ้าจะไม่มีประโยชน์ ถ้าเทพเจ้าไม่รู้ว่ธรรมชาติของมันมีลักษณะเช่นไร และมีอานภาพอย่างไร ธรรมชาติในที่นี้จึงหมายถึงคุณลักษณะ (character) ที่สิ่งนั้น “เป็น” หรือ “กระทำ”⁵ แต่ไม่ว่าเราจะเข้าใจความหมายธรรมชาติอย่างไร ธรรมชาติก็ไม่ใช่ว่าจะเข้าใจได้ตามธรรมชาติ กล่าวคือธรรมชาติต้องเป็นสิ่งที่ถูกค้นพบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญของการค้นพบธรรมชาติจะปราศจากความหมาย ถ้าหากเราเข้าใจธรรมชาติว่าหมายถึง “ปรากฏการณ์ทั้งหมด” เพราะอันที่จริงแล้วการค้นพบธรรมชาติหมายถึง การแยกแยะปรากฏการณ์ทั้งหมดออกเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นธรรมชาติและปรากฏการณ์ที่มีใช้ธรรมชาติ เพราะก่อนที่จะมีการค้นพบธรรมชาตินั้น ได้มีสิ่งทีเรียกว่า “ชนบธรรมชาตินิยมประเพณี” (nomos) อยู่ก่อนแล้ว การแยกแยะระหว่างธรรมชาติและชนบธรรมชาตินิยมประเพณี จึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการค้นพบธรรมชาติและกำเนิดของปรัชญา⁶

5 Strauss and Cropsey, Ibid.,

6 Leo Strauss, Natural Right and History (Chicago: The University of Chicago Press, 1968), p. 82.

แต่ก่อนที่มนุษย์จะรู้ว่าธรรมชาติของสิ่งใดเป็นอย่างไร ก็ใช่ว่า มนุษย์จะไม่มีความคิดอะไรเกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ เสียเลย เพียงแต่ว่าสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นธรรมชาติของสิ่งโน้นสิ่งนี้ (ก่อนที่จะได้ลงรู้อัน ธรรมชาติของสิ่งนั้นจริง ๆ) เป็นเพียงแต่ความเห็น (opinion) ซึ่งอาจจะ ถูกหรือผิดก็ได้ นั่นก็คือความเห็นของมนุษย์ที่เกี่ยวกับธรรมชาตินั้นจะเป็น ความรู้ (knowledge) หรือไม่เป็นที่ได้ เพราะฉะนั้นปรัชญาก็คือ ความ พยายามที่จะทดแทนความเห็นด้วยความรู้หรือความจริงอันเกี่ยวกับ ธรรมชาติ นั้นเอง แต่ปรัชญานั้นมุ่งจะทดแทนความเห็นที่เกี่ยวกับธรรมชาติของอะไร ? คำตอบก็คือธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก เพราะปรัชญาเมธีใน สมัยแรก ๆ นั้นมีความสนใจในสิ่งอยู่นอกตัวเอง อันได้แก่ โลกหรือ จักรวาล⁷ และปรัชญาเมธีในยุคนั้นก็พยายามจะให้คำตอบต่อคำถามประเภท ที่ว่า “โลกของเราแท้จริงแล้วประกอบด้วยอะไร ?” ปัญหาของตัวมนุษย์ เองกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลทั้งหมดเท่านั้นเอง แต่ถึงกระนั้นก็ การเกิดของปรัชญาก็มีผลกระทบต่อกิจกรรมของมนุษย์ ในเรื่องต่าง ๆ อยู่ไม่ น้อย ทั้งนี้เพราะชีวิตก่อนที่จะมีปรัชญา (Pre-philosophic life) คือ ชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนชนบประเพณี โดยทั่วไปแล้วนี้หมายถึงแนวโน้มของ มนุษย์ที่จะยอมรับว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่สอดคล้องกับชนบธรรมเนียมที่ได้ปฏิบัติ คิดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และสิ่งที่เป็นที่ยอมรับกันมานานนั้นเป็นส่วน หนึ่งของตนเองและเป็นของที่ดี และยอมรับเป็นของแน่ในชุมชนที่ยึดมั่นใน ชนบประเพณีเช่นว่านี้ ปรัชญาซึ่งแยกแยะระหว่างสิ่งที่ดีกับสิ่งซึ่งเป็นของ

7 Frederick Copleston. S.J., A History of Philosophy Vol. 1 : Greece and Rome (Part 1) (New York : Image Books, Garden City, 1962), pp. 95-96.

ดั้งเดิมอันเป็นแนวคิดที่แปลกและใหม่ ย่อมถูกมองว่าเป็นของที่เลวร้าย การเกิดของปรัชญาคือการค้นพบธรรมชาติจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ ถ้าหากว่าอำนาจหรือวิถีชีวิตที่เคยเป็นอยู่ในชุมชนนั้น ไม่ถูกตั้งข้อสงสัยเอาเสียก่อน แต่การตั้งข้อสงสัยเข้ากับชนบทรอบประเพณีโดยปรัชญานั้นแท้จริงแล้วก็คือ ความพยายามที่จะแทนที่สิ่งซึ่งเก่าแก่ด้วยสิ่งที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ดีโดยธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งที่เก่าแก่ยิ่งกว่าชนบทรอบประเพณีใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะธรรมชาติย่อมมีมาก่อนชนบทรอบประเพณีใด ๆ ทั้งปวง และเพราะธรรมชาติย่อมอยู่เหนือข้อจำกัดหรือขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์ สังคม ศีลธรรม ศาสนา

สำหรับความหมายของคำว่า "การเมือง" นั้น ศาสตราจารย์ สเตร้าส์ได้กล่าวไว้ว่า การกระทำทางการเมืองทั้งปวงย่อมมุ่งจะเปลี่ยนแปลงหรือรักษาไว้ เมื่อมุ่งจะเปลี่ยนแปลงก็ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า เมื่อมุ่งที่จะรักษาก็ต้องรักษาส่งที่ดีเอาไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลง กิจกรรมทางการเมืองของมนุษย์จึงต้องมีความรู้เรื่องสิ่งที่ดีสิ่งที่เลวเป็นเครื่องชี้ทาง แต่เราารู้ได้ว่าอะไรดีขึ้นหรือเลวลง เราก็คงต้องรู้เสียก่อนว่าอะไรคือความดี และชีวิตที่ดีของมนุษย์ได้แก่ชีวิตอย่างไร ตลอดจนถึงสิ่งที่ดีนั้นคือดีอย่างไร คุ้มเหล่านี้ ปรัชญาการเมืองจึงมิใช่เป็นเพียงความพยายามที่จะทดแทนความเห็นในเรื่องธรรมชาติของการเมืองด้วยความรู้ในสิ่งที่ป็นธรรมชาติของการเมืองเท่านั้น ไหล่ยกที่เห็นความพยายามที่จะรู้ธรรมชาติของสิ่งที่เป็นการเมือง และระเบียบทางการเมืองที่ถูกที่ถูกต้อง¹⁰

8 Strauss, Natural Right, p. 89.

9 Strauss, What is Political Philosophy, p. 10.

10 Strauss Ibid., p. 12.

นั่นก็คือ “ปรัชญา” เมื่ออยู่กับคำว่า “การเมือง” ในคำว่า “ปรัชญาการเมือง” นั้น บ่งถึงวิธีการศึกษาซึ่งมีทั้งด้านความคิดสำคัญ คือ การเจาะลึกให้ถึงรากโคน และความกว้างขวางของขอบเขตของการศึกษา ส่วนคำว่า “การเมือง” นั้นบ่งถึงเนื้อหาของสิ่งที่ศึกษา ตลอดจนภาวะของกิจกรรมของการศึกษานั้นด้วย เพราะปรัชญาการเมืองเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางการเมืองในลักษณะที่มุ่งหวังจะให้ความหมายต่อชีวิตทางการเมือง เนื้อหาของปรัชญาการเมืองก็คือ เป้าหมายอันสูงสุดของกิจกรรมทางการเมือง¹¹

เราไม่อาจกล่าวได้ว่า “ปรัชญา” ในนัยที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนี้ มีลักษณะเฉพาะที่จะถือกำเนิดขึ้นมา ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นกรณีพิเศษ แต่เราสามารถกล่าวได้ว่า แนวโน้มของปรัชญาที่จะเกี่ยวโยงเอาปัญหาของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกันนี้ ถือกำเนิดมาภายในขอบเขตของชีวิตทางการเมืองแบบหนึ่ง โดยเฉพาะคือในกรีกโบราณ และตามทัศนะที่ยึดถือกันมานั้น ผู้ที่ให้กำเนิดแก่สาขาของปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์โดยตรงนี้คือ โสเกรตีส ชาวเอเธนส์ (469-399 ก่อนคริสตกาล) เพราะโสเกรตีสเป็นผู้เริ่มตั้งคำถามประเภทอะไรคือความดี? อะไรคือความกล้าหาญ? อะไรคือความยุติธรรม? ฯลฯ และทำให้มนุษย์ต้องถามคำถามเกี่ยวกับชีวิต ศีลธรรม สิ่งที่ดี และสิ่งที่ชั่ว

แต่ทำไมปรัชญาของโสเกรตีสจึงกลายเป็นปรัชญาการเมือง? เราได้กล่าวพาตพิงไปบ้างแล้วว่า ในสมัยแรก ๆ นั้นปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ห่างไกลจากการเมืองมาก เพราะปรัชญาเมธีในสมัยนั้นพยายามเข้าใจ

ธรรมชาติของสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ โดยเจตนาจะเล่าเรื่องทางการเมือง
 ปรัชญาเมธีรุ่นแรก ๆ ถือว่าการเมืองและศิลปะทางการเมืองเป็นเรื่องของ
 ชนชั้นนิยมประเพณี ไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติ ปรัชญาและสังคมการเมือง
 ต่างแยกกันอยู่และต่างไม่มีประโยชน์ต่อกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 สำหรับชาวกรีกโบราณนั้น คำถามที่ว่าชีวิตที่ดีที่สุดเป็นอย่างไรนั้น เป็น
 คำถามที่เชื่อว่าได้มีคำตอบไปเรียบร้อยแล้วโดยผ่านทางประเพณี แต่
 ลักษณะเช่นว่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เมื่อโสเครตีสเริ่มตั้งคำถามเชิง
 ปรัชญาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม ด้วยคำถามประเภทที่
 ว่าอะไรคือความดี? อะไรคือความกล้าหาญ? อะไรคือความยุติธรรม?
 ปรัชญาของโสเครตีสกลายเป็นปรัชญาการเมืองไป ก็เพราะการตอบคำถามที่
 ว่าชีวิตที่ดีที่สุดเป็นอย่างไรนั้น ย่อมโยงไปถึงการเสาะแสวงหาระเบียบการ
 เมืองที่ดีที่สุดไปอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ด้วยเหตุที่ระเบียบทางการเมืองก็คือ
 เครื่องกำหนดว่ามนุษย์ในสังคมนั้นควรมีชีวิตเป็นอย่างไรนั่นเอง ปรัชญา
 ของโสเครตีสเป็นปรัชญาการเมือง ก็เพราะโสเครตีสแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า
 ถ้าบุคคลยอมรับเอาความเห็นทั้งหลาย ตลอดจนวิถีชีวิตของนครที่ตนอาศัย
 อยู่มาเป็นของตน ชีวิตของเขาก็ไม่ใช่ชีวิตของมนุษย์ที่แท้จริง ในขณะเดียวกัน
 ถ้าบุคคลพยายามแยกตนโดดเดี่ยวจากนครและพยายามทำตนให้สมบูรณ์
 ด้วยตนเอง เขาก็จะพบว่าเขาจะต้องทนทุกข์ทรมานจากความไม่สมบูรณ์
 ในตนเอง สำหรับโสเครตีสแล้ว ปรัชญาจึงต้องหวนกลับไปสู่การสอบสวน
 รูปแบบการปกครองของนครที่ซึ่งชีวิตของมนุษย์อันสมบูรณ์จะถือกำเนิดขึ้น
 มาได้ ด้วยเหตุนี้เอง ธรรมชาติของปรัชญาจึงกลายเป็นเรื่องของการเมือง
 และการเมืองจึงกลายเป็นเนื้อหาของปรัชญา และการสอบสวนหาความ
 สัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับระเบียบทางการเมืองก็เริ่มต้นโดยโสเครตีส

อย่างไรก็ดี นักวิชาการหลายท่านได้แสดงความเห็นไปในทางที่ว่า ปรัชญาการเมืองนั้นแท้ที่จริงแล้วถือกำเนิดมาจากพวกโสเฟิสต์มากกว่าโสเครตีส เพราะพวกโสเฟิสต์สนทนากันด้วยเรื่องทางการเมืองมาก่อนโสเครตีสเสียอีก ที่จริงแล้วการเริ่มต้นของพวกโสเฟิสต์ในบางส่วนก็มีได้แตกต่างอะไรไปจากโสเครตีสเท่าไรนัก เพราะโสเฟิสต์ในยุคแรก ๆ เห็นว่านักปรัชญาสมัยแรกผู้มุ่งให้คำตอบเกี่ยวกับความหลากหลายของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ละเลยปัญหาของตัวมนุษย์เอง และไม่สามารถจะนำเอาทฤษฎีที่ตนเกิดขึ้นมาสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ พวกโสเฟิสต์จึงเสนอให้มนุษย์เลิกคาดคะเนเกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และให้หันมาสนใจกับปัญหาของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน¹² โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวมนุษย์เองได้กลายเป็นมาตรฐานกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างโสเครตีสกับพวกโสเฟิสต์อยู่ที่ว่า การแยกแยะระหว่างธรรมชาติและชนบธรรมนิยมประเพณีได้นำพวกโสเฟิสต์ในรุ่นหลัง ๆ ไปสู่การโจมตีโครงสร้างทางกฎหมายและการเมืองที่เป็นอยู่ ว่าเป็นเพียงชนบธรรมนิยมประเพณีที่คนอาจจะหลบหนีได้ นอกจากนั้นแล้ว หลักการทางศีลธรรมที่ว่าไม่มีอะไรที่ดีหรือชั่วในตัวของมันเองอยู่ตลอดไป หรืออย่างสากล ได้นำพวกโสเฟิสต์ไปสู่การไม่ยอมรับมาตรฐานทางศีลธรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ จนกระทั่งว่าในสมัยของโสเครตีสนั้น คำว่าโสเฟิสต์ (ซึ่งมาจากรากศัพท์เดิมว่า Sophia อันหมายถึงปัญญาในทางปฏิบัติหรือปัญญาเฉย ๆ) ได้มีความหมายที่เลวลงไป คือได้กลายเป็นหมายถึงเฉพาะพวกที่เป็นนัก

12 Laszlo Versenyi, Socratic Humanism (New York and London : Yale University Press, 1966), p. 5.

วาทศิลป์ที่เดินทางจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง และเสนอสนธิสัญญา
เมืองคือวิชาวาทศิลป์ และศิลปะการพูดในที่ชุมนุม โดยเรียกร้องค่าจ้างเป็นการ
ตอบแทน เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า วาทศิลป์หรือศิลปะในการพูดให้คนได้รับ
สิ่งที่ตนต้องการได้กลายเป็นลักษณะเด่นของพวกโสเฟิสต์ เพราะผลการ
ศึกษาค้นคว้าของปรัชญาเมธีรุ่นก่อน ๆ ได้นำไปสู่ผลสรุปว่า ไม่มีรากฐาน
ทางจักรวาลที่จะสนับสนุนหลักของความยุติธรรม หรือแม้แต่ว่าถ้าหาก
เทพเจ้ามีอยู่จริงก็มีไต่อาทรในความเป็นอยู่ของมนุษย์¹³ การศึกษาการเมือง
ในความเห็นของพวกโสเฟิสต์จึงมิใช่การศึกษาความยุติธรรม หรือกฎหมาย
แต่อยู่ที่การศึกษาวาทศิลป์ ซึ่งจะทำให้ในสายตาของผู้ฟังนั้นดูเหมือนว่า
ผู้พูดเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องที่เขาพูดถึง
และด้วยเหตุที่ขณะนั้น ในกรีกยังไม่มีการจัดการศึกษาในระดับสูงอย่างเป็นทางการ
(ศตวรรษที่ห้าก่อนคริสตกาล) พวกโสเฟิสต์จึงมีเด็กหนุ่มสนใจมา
ศึกษาค้นคว้ามากมาย แต่พวกโสเฟิสต์เป็นที่เกลียดชังของคนหลายกลุ่มด้วย
เหมือนกัน เช่นในกลุ่มชนที่ยากจนและไม่สามารถเสียค่าเล่าเรียนได้นั้น พวก
โสเฟิสต์ถูกมองอย่างไม่ไว้ใจ สำหรับชนชั้นสูงที่เป็นพวกปกครองก็มักจะ
รังเกียจพวกโสเฟิสต์ที่เป็นคนต่างต่าง และยังเป็นพวกรับจ้างสอนหนังสือ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำอวดอ้างของพวกโสเฟิสต์ที่ว่า สามารถสอนความเป็นเลิศ
ของมนุษย์และทำให้คนดีขึ้นนั้น กระทบกระเทือนต่อรากฐานทางการเมือง
ของชนชั้นสูงโดยตรง และแม้แต่คนทั่วไปก็ไม่ค่อยชอบพวกโสเฟิสต์ที่ถูก
มองว่าเป็นตัวนำของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบใหม่ มาสู่สังคมแบบ

13 Allan Bloom, The Republic of Plato (Translated with Notes and Interpretative Essay) (New York: Basic Book, Inc., 1968), p. 338.

เดิม¹⁴ แต่ปรัชญาของโสเครตีสนั้นโดยเนื้อแท้แล้วแตกต่างจากพวกโสฟีส์ต์ ถึงแม้ว่าจากสายตาของ คนภายนอกโสเครตีส จะเป็นเพียง โสฟีส์ต์ คนหนึ่งก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อแตกต่างประการสำคัญประการหนึ่งระหว่างพวกโสฟีส์ต์และโสเครตีสนั้นอยู่ที่ขอบเขตและวิธีการศึกษาสิ่งซึ่งโสเครตีสกล่าวว่า “เป็นเรื่องของมนุษย์” เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่า แม้โสเครตีสจะสนใจศึกษาเฉพาะสิ่งที่เป็นของมนุษย์ด้วยการตั้งคำถามต่าง ๆ ในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว แต่เพื่อที่ว่า จะเข้าใจถึงสิ่งที่เป็นของมนุษย์จริง ๆ โสเครตีสก็ยังสามารถแยกแยะระหว่าง สิ่งที่เป็นของมนุษย์ออกจากสิ่งที่ไม่ใช่ของมนุษย์ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่นอกธรรมชาติ หรือธรรมชาติที่อยู่นอกตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์มีภาวะแห่งการคงอยู่ (being) ซึ่งย่อหมายถึงการมีภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง (something) ที่จะต้องแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ (something else)¹⁵ และนี่ย่อหมายความต่อไปว่า จริง ๆ แล้วโสเครตีส ก็จะต้องมีความรู้ความเข้าใจบางประการเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่เป็นธรรมชาติอยู่บ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่าความพยายามที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นของมนุษย์ของโสเครตีสนั้น จริง ๆ แล้วต้องมีรากฐานอยู่บนความคิดเกี่ยวกับ “สิ่งทั้งปวง” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เราจะศึกษาสิ่งที่เป็นของมนุษย์ (human things) โดยมีหลักอยู่บนความรู้ของสิ่งทั้งปวง (all things) ได้อย่างไร? ก่อนอื่นเราจะต้องเข้าใจว่า ธรรมชาติหรือการคงสถานะ (to be) ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นหมายถึงการมีลักษณะเป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง (to be a part) เพราะฉะนั้นส่วนทั้งหมดทั้งปวง (The whole) ซึ่งไม่ใช่ส่วนใด

14 Versenyi, op. cit., pp. 7-8.

15 Strauss, Natural Right, pp. 122-23. และโปรดดูเชิง

ส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียว จึงต้องอยู่นอกเหนือการคงสถานะอย่างธรรมดา ๆ ของส่วนอื่น ๆ แต่ในแง่หนึ่งแล้ว ส่วนทั้งหมด (The whole) ย่อมประกอบด้วยส่วนต่างๆ ทั้งหลายมารวมกัน เพราะฉะนั้นความพยายามที่จะเข้าใจส่วนทั้งหมดหรือสิ่งที่สมบูรณ์จึงน่าจะได้แก่ความพยายามที่จะเข้าใจส่วนต่างๆ ทั้งหมดของสิ่งที่เป็นอย่างนั่นเอง แต่ถ้การคงสถานะ (to be) หมายถึงการคงสถานะเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (something) สถานะหรือธรรมชาติของสิ่งนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็น่าจะได้แก่ “แบบ” หรือ “ลักษณะ” ของสิ่งนั้น ๆ ที่สมบูรณ์แล้ว คือเมื่อพิจารณาแยกออกจากกระบวนการที่ทำให้เกิดสิ่งนั้นขึ้นแล้ว โดยนัยนี้สิ่งที่สมบูรณ์แล้วจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นแต่เพียงผลผลิตของกระบวนการที่ทำให้เกิดสิ่งนั้น ๆ ขึ้น ในทางตรงกันข้ามกระบวนการนั่นเองต่างหากที่ไม่อาจเป็นที่เข้าใจได้ นอกเสียจากจะพิจารณาสาระเอาจากสิ่งที่สมบูรณ์แล้ว หรือจากเป้าหมายของตัวกระบวนการนั่นเอง จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้พอจะสรุปได้ว่า ความพยายามที่จะเข้าใจสิ่งทั้งหมด (The whole) ของไต่เกรตีส จึงไม่ได้หมายถึงการแสวงหาปฐมเหตุของสิ่งที่สมบูรณ์พร้อม และก็ไม่ได้หมายถึงการแสวงหาตัวเหตุที่ทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งคู่สับสนวุ่นวายกลายเป็นจักรวาลไปได้ และก็ไม่ใช่แม้แต่ความพยายามที่จะกำหนดภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ถูกรวบรวมอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากมาย ให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น หากแต่เป็นความพยายามที่จะเข้าใจความเป็นเอกภาพที่ปรากฏออกมาในส่วนประกอบต่าง ๆ ซึ่งแฝงไปด้วยความหมายของส่วนทั้งหมดที่

สมบูรณ์แล้วนั่นเอง¹⁶ แต่โสเครตีสเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์จากแง่มุมดังกล่าวอย่างไรบ้าง? โดยทั่วไปแล้ว ความเข้าใจของโสเครตีสเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีลักษณะสอดคล้องกับวิถีการตั้งคำถามมาแล้วข้างต้นแล้วนั้นมีสาระสำคัญ ๆ อยู่ตั้งข้อไปขึ้นคือ ในประการแรกทีเดียว มนุษย์ก็เช่นเดียวกับกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะอันเป็น “ธรรมชาติ” ของตนอยู่ ธรรมชาติของมนุษย์นั้นทำให้มนุษย์มีทั้งความสามารถเฉพาะอย่าง ตลอดจนภาระหน้าที่เฉพาะกิจที่สัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ไม่มี ถ้าจะเปรียบเทียบว่าทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างก็มีส่วนที่เป็น “กาย” เหมือนกัน ก็ต้องบอกว่า “จิต” ของมนุษย์แตกต่างจากสัตว์ และถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดลงไปก็จะต้องพบว่าสิ่งที่มีลักษณะเป็นของเฉพาะตัวมนุษย์ก็คือ การรู้จักใช้เหตุผลหรือความเข้าใจ ภาระกิจอันเหมาะสมของมนุษย์จึงอยู่ที่การใช้ชีวิตอย่างสมเหตุสมผลอย่างเต็มที่ไปด้วยความเข้าใจ เพราะนี่คือลักษณะเฉพาะของมนุษย์ที่สัตว์อื่น ๆ ไม่มี นี่คือสิ่งที่ป็นธรรมชาติของมนุษย์ ชีวิตที่ดีของมนุษย์จึงได้แก่ชีวิตที่สอดคล้องกับลักษณะ โดยธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นชีวิตของมนุษย์ที่มีจิตที่ดีหรือมีระเบียบ หรืออย่างที่อริสโตเติลจะกล่าวต่อมาในภายหลังว่า ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติก็คือชีวิตแห่งความดีหรือคุณธรรม¹⁷ ธรรมชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของมนุษย์ก็คือการเป็นตัวการเมือง เพราะมนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาในลักษณะที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถจะมีชีวิตหรือมีชีวิตที่ดีได้โดย ถ้ามนุษย์ต้องตกอยู่แต่โดยลำพัง ดังจะเห็นได้ว่า การมีเหตุผล การมีภาษา คือลักษณะเฉพาะของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่น และการมีภาษาก็หมายถึงการ

16 Strauss, Natural Right, p. 123.

17 Aristotle, Nicomachean Ethics, 1098, a. 8-17.

ติที่ต่อสมาคมกับผู้น้อยแล้ว แต่ถ้ามุขยเป็นสัตว์การเมืองหรือสัตว์สังคม
 โดยธรรมชาติ การมีชีวิตที่สมบูรณ์ของมนุษย์ก็ย่อมรวมถึงการมีคุณธรรม
 ทางสังคมที่สูงสุด คือความยุติธรรมเข้าไปด้วย หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง
 ก็ว่า คุณธรรมทางสังคม เช่น ความยุติธรรมก็มีลักษณะเป็นธรรมชาติ
 เช่นเดียวกันกับลักษณะเฉพาะตัวของมนุษย์นั่นเอง¹⁸ อย่างไรก็ตาม ก็เป็น
 เรื่องโดยธรรมชาติเช่นกันว่า มนุษย์จะไม่สามารถบรรลุถึงชีวิตที่สมบูรณ์ได้
 ถ้ามุขยไม่รู้จักควบคุมความต้องการเบ่งท่าของตน การรู้จักควบคุมตนเอง
 จึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติไม่แตกต่างกัน จากความเป็นอิสระของมนุษย์
 และเพราะฉะนั้นวิธีบังคับแบบเผด็จขาด (despotic rule) ก็อาจเป็นสิ่งที่
 ถูกต้องได้ในบางขณะ แบบเดียวกันกับที่มนุษย์ย่อมไม่อาจจะปกครอง
 ความต้องการขั้นต่ำของร่างกายของตนเองได้ โดยใช้วิธีการของเหตุผล
 หรือการกระษัยนเคยอแต่เพียงอย่างเดียวเสมอไป และอันที่จริงแล้ว การ
 ใช้อำนาจบังคับอย่างเฉียบขาดนั้น จะเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรมก็ต่อเมื่อ
 เป็นการกระทำต่อผู้ที่ควรจะปกครองกัน โดยใช้การใช้เหตุผลหรือเป็น
 การบังคับเอาที่ผู้ที่มีความเข้าใจเพียงพอเท่านั้น การมีชีวิตที่สมบูรณ์
 ของมนุษย์ ซึ่งต้องเป็นชีวิตที่อยู่ในสังคมการเมืองด้วย จึงไม่ได้หมายถึง
 ถึงชีวิตที่หนึ่งเฉย หรือเป็นชีวิตที่ยอมรับสภาพการปกครองอย่างที่เป็น
 มาตามขนบประเพณีเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่า ใน *อโพลิดี* ไสเกรตีสก็
 ได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า คนที่สิ้นใจไม่จำเป็นที่จะต้องเป็น
 คนๆ เดียวกับพลเมืองที่ก็ แต่คนก็หมายถึงพลเมืองที่กัทำหน้าที่ผู้
 ปกครองที่กัในสังคมที่กั หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า การเมืองคือสิ่งที่ทำให้

ความประเสริฐของ มนุษย์ ได้ แสดง ตน ออก มา ใน ลักษณะ ที่ สมบูรณ์ ที่ สุด เพราะการเมืองเป็นรากฐานที่การอบรมสร้างสมความดีงามของมนุษย์ทุก รูปแบบจะต้องอิง และกิจกรรมทางการเมืองที่ถูกต้องก็คือ กิจกรรมทางการเมืองที่มุ่งส่งเสริมความดีความงามหรือคุณธรรมของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เองถึงแม้ว่าโสเครตีสจะไม่ใช่ปรัชญาเมธีคนแรก แต่วิธีการศึกษาสิ่งที่ “เป็น เรื่องของมนุษย์” ของโสเครตีสก็ทำให้โสเครตีสได้รับการยอมรับว่าเป็น บิดาของปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) อันเป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องที่ใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุด

อย่างไรก็ดี ปัญหาใหญ่สำหรับการศึกษาปรัชญาของโสเครตีสในแนวที่กล่าวมาแล้วก็คือ เราจะศึกษาโสเครตีสของใคร ? และศึกษาอย่างไร ? เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า เรารู้จักโสเครตีสจากงานเขียนของเพลโต เซโนฟอน และอริสโตเติล แต่ผู้รู้ก็ยังไม้อาจตกลงกันได้ว่าโสเครตีสตัวจริงมีลักษณะเหมือนกับโสเครตีสที่ปรากฏในงานของใคร ทั้งนี้เนื่องจากว่า แม้เราจะรู้ว่าเคยมีโสเครตีสจริง ๆ อยู่ แต่โสเครตีสก็เช่นเดียวกับศาสดาค่านสำคัญ ๆ ของโลกที่ไม่เคยเขียนอะไรไว้เลย เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่เราจะสร้างโสเครตีสอย่างที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ขึ้นมาได้ ยิ่งไปกว่านั้นโสเครตีสเท่าที่เรารู้จักก็ยังมีลักษณะที่ท้าทาย การ จำ แนก พวก ที่นักประวัติศาสตร์ชอบทำอีกด้วย การมุ่งที่จะให้พบกับปรัชญาโสเครตีสตัวจริงในประวัติศาสตร์จึงทำได้ยาก สำหรับในที่นี้จะใช้งานของเพลโตในระยะแรกเป็นหลัก เพราะเป็นที่ยอมรับกันอย่างค่อนข้างจะกว้างขวางว่าโสเครตีสของเพลโต (Platonic Socrates) มีกำเนิดจากโสเครตีสตัว

จริง¹⁹ แต่ก็ต้องเป็นที่เข้าใจในขณะเดียวกันด้วยว่า ภาพของโสเครตีสที่เสนอโดยเพลโตนั้นไม่อาจถือได้ว่าเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้ทั้งหมด²⁰ ในงานของ บรุน (Jean Brun) ได้กล่าวเตือนไว้ว่า บุคลิกของเพลโตเองนั้น “แข็ง” เกินไปกว่าที่จะทำให้เราเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เพลโตกำหนดให้โสเครตีสพูดในข้อเขียนของตนเป็นของโสเครตีสเสียทั้งหมด²¹

แต่ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว เราควรระศึกษางานเขียนของเพลโตซึ่ง

19 แอล ซี แมคโคเนลต์, ทฤษฎีการเมืองตะวันตก . (สมัยโบราณและยุคกลาง) แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์ (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. 2520), หน้า 9.

20 ข้อเขียนเกี่ยวกับโสเครตีสที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่นิยมยกงานเขียนของเพลโตเป็นหลักเหมือนกัน แต่เหตุผลในการยึดงานของเพลโตมักจะเป็นการปฏิบัติคาม ๆ กันมากกว่าอย่างอื่น สำหรับผู้ที่ได้ศึกษางานเขียนของเซโนฟอนจะเห็นได้ทันทีว่าการมองเซโนฟอนเป็น “นักประวัติศาสตร์” นั้นออกจะเป็นการยกย่องที่ผิดก็ได้ ในขณะที่เดียวกันการมองเซโนฟอนว่ามีบุคลิกอ่อนกว่าเพลโต เพราะฉะนั้นจึงมีโอกาสดอกแทรกความคิดของตนเองเข้าไปน้อยกว่างานเขียนของเพลโต ก็มีโอกาสมองผิดเพี้ยนได้เช่นกัน โดยเฉพาะเป็นที่น่าสังเกตว่าเซโนฟอนเขียนให้โสเครตีสพูดเรื่องต่างๆหลายเรื่อง เช่นว่าด้วยการศึกษา การอบรมสั่งสอน การอบรม ฯลฯ รายละเอียดโปรดดู Leo Strauss, Xenophon's Socrates (Ithaca and London: Cornell University Press 1972). และ Leo Strauss, Xenophon's Socratic Discourse: An Interpretation of the Oeconomicus (Ithaca and London: Cornell University Press. 1970).

21 Jean Brun, Socrates, trans by Douglas Scott (New York: Walker and Company, 1962). p xii

คือกันว่า เป็นผู้รักษาและถ่ายทอด ตลอดจนเสริมสร้างปรัชญาของโสเครตีสให้สมบูรณ์กันอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากว่า งานของเพลโตส่วนใหญ่ นั้นเขียนขึ้นเป็นรูปของบทสนทนาระหว่างตัวละครต่าง ๆ และนอกจาก จดหมายที่เพลโตเขียนให้บุคคลเพียงไม่กี่คนแล้ว ในงานเขียนทั้งหมดไม่ปรากฏว่าเพลโตเขียนอะไรออกมาในนามของตัวเองเลย เราไม่เคยพบว่าเพลโตกล่าวอะไรในงานเขียนของตนโดยใช้ชื่อของตนเอง เพราะแม้แต่ชื่อของเพลโตเอง ซึ่งน่าจะมีความหมายสำคัญสักอย่าง ก็ไม่ค่อยปรากฏในงานเขียนของเพลโตเอง ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่อาจรู้ว่าเพลโตคิดอะไรได้อย่างชัดเจนอย่างเดียวกับที่เราได้จากงานเขียน ซึ่งเป็นรูป คำรา ของ อาริสโตเติล แต่การพูดว่าเพราะเพลโตไม่ได้พูดอะไรในนามของตนเองนั้น ไปได้เลย เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะรู้ว่าเพลโตคิดอะไร และเป็นไปไม่ได้ที่จะศึกษาความคิดของเพลโต ก็ดูจะเป็นความคิดที่เหลวไหลที่สุด เพราะเรารู้ดีว่าเพลโตต้องมีวัตถุประสงค์ในการเขียนงานของตนขึ้นมาแน่ ๆ ปัญหาแรกอยู่ที่ดูเหมือนว่า เพลโตไม่ปรารถนาจะให้เราได้ยินคำพูดของเพลโตเองโดยตรง²² สำหรับผู้ที่เราอาจถือได้ว่าเป็นปากเสียงแทนเพลโต ก็คือ “โสเครตีส” เราจะเห็นได้ว่านอกจาก *ลอว์* (Laws) ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีโสเครตีส บทสนทนาอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่มีโสเครตีสอยู่ด้วยทั้งสิ้น และ

22 ใน จดหมายฉบับที่เจ็ด เพลโตกล่าวถึงปรัชญาว่า “ตามความเห็นของข้าพเจ้าแล้ว (นักเขียนเกี่ยวกับปรัชญา) ไม่มีทางค้นเคยกับเรื่องที่ตนเขียนได้จริงๆ ข้าพเจ้าไม่เคยเขียนอะไรเกี่ยวกับปรัชญา) และข้าพเจ้าจะไม่มันทำด้วย เพราะไม่มีทางที่จะบรรยายมันออกมาเป็นอักษรได้เหมือนนักบิชาอื่น ๆ ความค้นเคยกับปรัชญานั้นต้องมาจากการศึกษาตัววิชาเป็นเวลานาน และเข้าไปใกล้ชิดกับปรัชญาจนกระทั่งปรัชญาเกิดขึ้นและคงอยู่ในจิตใจเหมือนไฟที่ติดขึ้นจากประกายไฟ”

ส่วนใหญ่แล้วไฮเกอริสเป็นผู้ที่กล่าวส่วนที่สำคัญ ๆ หรือถ้าไม่เช่นนั้น สิ่งที่สำคัญ ๆ ก็ต้องถูกกล่าวในขณะที่มีไฮเกอริสอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม การที่เรารู้ว่าเพลโตใช้ไฮเกอริสเป็นปากเสียงของทนนั้น ก็ดูเหมือนว่าจะไม่ช่วยอะไรเรามากนัก เพราะลักษณะสำคัญที่สุดของไฮเกอริสประการหนึ่งก็คือว่า ไฮเกอริสเป็นคนแสร้งถ่อมตน (Ironic) และดูเหมือนจะเป็นที่ยอมรับกันว่าการแสร้งถ่อมตน หมายถึง การกล่าวคำที่น้อยกว่าความเป็นจริง การเกล้งอำพราง การเกล้งยอมรับสถานะที่ต่ำกว่าฐานะที่ควรจะเป็นของบุคคล จริงอยู่ การแสร้งถ่อมตนของไฮเกอริสนั้นแม้จะจัดว่าเป็นการปิดบังเป็นความไม่จริงอย่างหนึ่ง แต่คนที่แสร้งถ่อมตนนั้นต่างจากคนที่โอ้อวดตรงที่ คนที่แสร้งถ่อมตนปิดบังคุณค่าหรือความดีของตน ด้วยไม่ปรารถนาจะทำลายความรู้สึกของผู้ที่คุยยกว่า เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า เฉพาะคนที่มีความสามารถเหนือผู้อื่นเท่านั้นที่จะเป็นคนที่แสร้งถ่อมตนได้ แต่ถ้าความเป็นผู้เหนือกว่าที่ประสงค์คือความเหนือกว่าในด้านปัญญาแล้ว การแสร้งถ่อมตนในแบบที่สูงส่งก็คือ การอำพรางปัญญาของตน²³ และข้อเขียนของเพลโตได้ชี้ให้เห็นว่า การแสร้งถ่อมตนของไฮเกอริสนั้นอาจแสดงออกมาได้สองทางคือ (1) การแสดงความคิดในส่วนที่ตนรู้ออกมาในรูปที่มีปัญญาน้อยกว่าที่เป็นจริง หรือ (2) การละเว้นไม่ยอมแสดงความคิดเห็นของตนในส่วนที่กำลังวินิจฉัยกันอยู่ โดยอ้างว่าตนไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นพอ และเพราะฉะนั้น อย่างมากที่จะทำได้ก็คือ การตั้งคำถามแต่ไม่สามารถจะให้คำตอบได้²⁴ นี้ไม่ได้หมายความว่าบทสนทนาของเพลโต

23 Leo Strauss, The City and Man (Chicago : Rand McNally and Company, 1964), p. 51.

24 Strauss Ibid.

ปราศจากคำพูดซึ่งมีลักษณะเป็นคำสั่งสอนที่แน่ชัด คำพูดที่ว่าคุณธรรมคือความรู้ ไม่มีใครทำผิดโดยตั้งใจ ฯลฯ เป็นสิ่งที่พบได้ในงานเขียนของเพลโต และเป็นที่ยืนยันว่าเป็นหลักคำสอนของเพลโต แต่บทสนทนาของเพลโตกล่าวถึงรากฐานที่มาของคำสั่งสอนซึ่งเป็นที่ยืนยันเหล่านี้ และผลสะท้อนจากหลักการเหล่านี้ด้วย ถึงแม้ว่าในกรณีหลังนี้เพลโตจะไม่เคยกระทำอย่างชัดเจนก็ตามที่²⁵ นั่นคือการอำพรางความจริงในความหมายข้างต้นนั้นคือลักษณะเด่นของงานเขียนของเพลโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งของโสเครตีสในบทสนทนา ผู้ที่ร่วมสนทนากับโสเครตีสและแม้แต่ผู้ที่ไม่ชอบหน้าโสเครตีส ก็ยังรู้ว่าโสเครตีสรู้มากกว่าคำพูดที่ว่า “คุณไม่รู้อะไร”²⁶ ทุกอย่างที่โสเครตีสทำ หรือแสดง ออกมานั้น ดูเหมือนว่า จะมีความหมายมากกว่าที่ปรากฏอยู่เสมอ จนอาจกล่าวได้เสียด้วยซ้ำว่า บทสนทนาของเพลโตที่แท้จริงแล้วก็คือ “การเลียนแบบโสเครตีส”²⁷ กล่าวคือ บทสนทนาของเพลโตนั้น ทำหน้าที่ ของ โสเครตีส ด้วยการ ชัก ถาม ผู้อ่าน อย่างเดียวกับที่โสเครตีสเคยกระทำมาแล้วในชีวิตจริง แต่สำหรับผู้อ่านแล้ว ลักษณะขอยกย่องของบทสนทนาของเพลโตอยู่ที่ว่า มันบีบบังคับให้ผู้อ่านต้องเป็นยัง

25 Jacob Klein, A Commentary on Platos' Meno (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1965), p. 9.

26 ดูตัวอย่าง Republic 337 e เมื่อเทรซิมาคัสกล่าวอย่างเหยียดหยันว่า “โสเครตีสเป็นพยานด้วยเถิด นี่ไม่ใช่การแสสร้งอันเป็นแบบฉบับของโสเครตีส ข้าพเจ้ารู้จักและได้ทลายไว้ล่วงหน้ากับพวกเหล่านี้แล้วว่า ท่านจะไม่มีวันตอบคำถามหรือ หากแต่ท่านจะแสสร้งและจะทำการอื่นแทนที่จะตอบคำถามที่มีคนถามท่าน”

27 Klein, op. cit., pp. 7-8.

กว่าผู้อ่านหนังสือธรรมคา ๆ คือต้องร่วมวงสนทนาคัวยอย่างเงียบ ๆ แต่ใน
 ขณะเดียวกัน ถ้าผู้อ่านเอาจริงเอาจังกับมันมากเกินไป ผู้อ่านเองก็อาจถูก
 หัวเราะเยาะเอาก็ได้ อย่างไรก็ตามไม่ว่ากรณีใด ๆ ย่อมเป็นสิ่งที่จะ
 ปฏิเสธไม่ได้ว่า เราจะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของเพลโตไม่ได้ ถ้าหาก
 เราไม่เข้าใจลักษณะยอกย่อนที่แสดง ออกมาในรูปของ การอำพรางความจริง
 ที่เพลโตเขียนไว้ในบทสนทนาของตน นั่นคือลักษณะยอกย่อนจะไม่ใช่
 เช่นว่า ถ้าไม่มีผู้เข้าใจว่านั่นคือลักษณะยอกย่อน ทั้งนี้ก็เพราะ
 โสเกรตีสไม่ได้เป็นคนที่แสวงถ่อมตนเพื่อตนเอง ลักษณะแสวงถ่อมตน
 ของโสเกรตีสใน บทสนทนาต่าง ๆ นั้นมีความ หมาย ก็ต่อ เมื่อ มีคนที่
 สามารถได้ยินได้ฟังในส่วนที่โสเกรตีสไม่ได้พูดออกมาโดยตรง ๆ ได้ แต่
 นี้ย่อม หมาย ความว่ามีคนอื่น ๆ อีกหลาย คน ที่โสเกรตีส จงใจไม่ให้เข้าใจ
 และเมื่อลักษณะยอกย่อนอำพรางของงานเขียนของเพลโตเป็นไปได้ ก็เนื่อง
 จากเพลโตเขียนงานของตนออกมาในรูปแบบของการสนทนา เราจึงไม่มี
 ทางที่จะเข้าใจคำสอนของเพลโตได้เลยถ้าเราไม่เข้าใจรูปแบบการสนทนาไป
 พร้อม ๆ กัน ศาสตราจารย์สเตวีสตรูปจุดมุ่งหมายของการแสวงถ่อมตน
 โสเกรตีสไว้ได้ชัดเจนที่สุดโดยการกล่าวว่า “ถ้าการยอกย่อนอำพรางโดย
 การแสวงถ่อมตน มีความสัมพันธ์อย่างสำคัญกับความจริงที่ว่ามีลำดับชั้น
 โดยธรรมชาติในหมู่มนุษย์แล้ว ก็หมายความว่ากรยอกย่อนอำพรางโดย
 การแสวงถ่อมตน ก็คือการพุกกับคนที่แตกต่างกันอย่างต่างกันไป”²⁸
 ปัญหาเรื่องรูปแบบหรือวิธีการเขียนงานปรัชญากับเนื้อหาจึงดูเหมือนว่าจะมี
 ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และเพื่อที่จะเข้าใจปรัชญาของเพลโต เรา

จำเป็นที่ต้องเข้าใจความคิดของเพลโตที่เกี่ยวกับการพูดการเขียน

งานเขียนของเพลโต ซึ่งดูเหมือนว่าสามารถจะแนะแนวทางให้เรา
ในเรื่องนี้ได้คือ เฟดรัส (Phaedrus) ซึ่งเป็นการสนทนาระหว่าง
โสกราตีสกับเฟดรัส โดยทั่ว ๆ ไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันว่าประเด็นสำคัญของ
เฟดรัส คือ เรื่องความรัก แต่ที่สำคัญไม่แพ้กันอันอยู่ตอนท้ายของบท
สนทนาคือ ปัญหาเรื่องหลักเกณฑ์การเขียนการพูด โสกราตีสยืนยันว่า
นักพูดที่ดีนั้นจะต้องมี "ความรู้" ไม่ใช่ลำพัง "ความเห็น" จริงอยู่
ลำพังความรู้ หากขาดความสามารถที่จะกระยั้นกระยอชักจูงแล้วก็ไม่มีน้ำหนัก
ทั้งความรู้และความสามารถในการชักจูงต้องไปด้วยกันแต่ส่วนมากแล้วนักพูด
ที่ฉลาดหรือนักการเมืองจะไม่คำนึงถึงความรู้ แต่จะใช้ความสามารถของตน
แต่อย่างเดียว โสกราตีสชี้ให้เห็นว่า รากฐานสำคัญของศิลปะวาทะนั้นอยู่ที่ว่า
ของบางสิ่งบางอย่างมีความใกล้เคียงกัน นักพูดที่ฉลาดเข้าใจสิ่งนี้แต่ก็มัก
ไม่ให้ผู้ฟังล่วงรู้ เพื่อที่ว่าจะได้ค่อย ๆ นำให้ประชาชนหันเหจากความจริง
ไปสู่ความเท็จ คำบางคำนั้นเมื่อพูดออกมาแล้ว ทุกคนเข้าใจเหมือนกัน
หมด เช่น ทองคำหรือเงิน แต่คำประเภทความคิด ความยุติธรรมนั้นแหละ
ที่ไม่แน่นอน และความไม่แน่นอนนั้นแหละที่นักพูดฉวยโอกาสเอามาใช้ให้
ได้ประโยชน์แก่ตน โสกราตีสเปรียบเทียบให้เฟดรัสเห็นข้อแตกต่างระหว่าง
สุนทรพจน์ของตนกับพวกนักพูดอย่างไลซิอัสที่เฟดรัสไปฟังมาก่อน ที่จะพบ
กับโสกราตีส ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าตนคุ้นเคยกับวิธีการพูดแบบไลซิอัส
เป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เฟดรัสเห็นว่า กฎเกณฑ์เหล่านั้นถึงจะมี
ประโยชน์แต่ก็ไม่สมบูรณ์เลยทีเดียว นักพูดนั้นก็เช่นเดียวกับแพทย์ที่จะ
ต้องรู้ว่า เมื่อไรและกับใครที่ควรจะใช้วิธีการอย่างไร ไม่เช่นนั้นแล้วกฎ

เกณฑ์ต่าง ๆ ก็จะมีประโยชน์ นักพูดจะต้องรู้จักข้อโต้แย้งต่าง ๆ และเข้าใจความรู้สึกของบุคคลที่ตนจะพูดด้วย ความเข้าใจอันดีจากประสบการณ์จะสอนให้รู้เองว่า ควรจะใช้ข้อโต้แย้งประเภทใดกับคนอย่างไร อย่างไรก็ดี เฟรเดอริคสนใจในศิลปะการพูดจากแง่มุมของคนธรรมดา ๆ นั่นคือ การเอาชนะความในศาล และเห็นว่าเนื่องจากคำวินิจฉัยย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเป็นไปได้ของแต่ละเรื่อง ผู้เกี่ยวข้องจึงควรมุ่งสร้างเรื่องที่มีเหตุมีผลและน่าเชื่อถือที่สุดมากกว่าอย่างอื่น สำหรับความเห็นของเฟรเดอริค ไสเกรตีสตอบแต่เพียงว่า ผู้ที่เป็นนักพูดที่แท้จริงจะไม่สนใจในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้เนื่องจากเขาสนใจในการแสวงหาความจริงมากกว่า

ถัดจากเรื่องของการพูด ไสเกรตีสหันมาตั้งคำถามว่า การเขียนนั้นเป็นสิ่งที่ดีควรจะทำหรือไม่ แล้วยกเรื่องเทพเจ้าของอียิปต์มาเล่าว่า เทพเจ้าเธอธ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งการประดิษฐ์ ค้นคิดเกี่ยวกับศิลปวิทยาทั้งปวงนั้น เมื่อได้ประดิษฐ์วิธีการเขียนอักษรขึ้นมาก็ภูมิใจมาก และปรารถนาที่จะถ่ายทอดศิลปะนี้ให้แก่มนุษย์ จึงได้นำเรื่องไปเล่าให้เทพเจ้าธามอสซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สูงกว่า แต่เทพเจ้าธามอสไม่เห็นดีเห็นงามไปด้วย โดยให้เหตุผลว่าภาษาเขียนนั้น จะทำให้มวลมนุษย์มองข้ามการจดจำไป ภาษาเขียนจะทำมนุษย์หลงคิดว่าตนมีความสามารถที่จะอะไร ๆ เมื่อไรก็ได้ ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วภาษาเขียนไม่ได้ให้ความจำแก่มนุษย์ แต่ให้สิ่งที้อย่างการทรงจำของมนุษย์ อย่างมากที่สุดที่ภาษาเขียนจะกระทำได้นั้นก็คือการช่วยความจำเท่านั้น ไสเกรตีสกล่าวว่า ภาษาเขียนอย่างหนึ่งสื่อนั้นมีข้อจำกัดมากมาย เช่น ไม่สามารถจะอธิบายตนเองกับผู้อ่านได้ และไม่สามารถจะป้องกันการใช้ผิดของผู้อ่านได้ หนังสือไม่สามารถจะก่อให้เกิดการสนทนาอย่างมีชีวิตชีวาได้ คนไม่สามารถจะขอคำปรึกษาจากหนังสือ

แบบเดียวกับที่เราขอจากคนที่เป็นอย่างอื่น ๆ ได้ โดยทั่วไป ภาษาเขียนจะทำให้มนุษย์มีที่ทำฉลาดกว่าที่เป็นอยู่จริง เพราะภาษาเขียนจะช่วยให้มนุษย์กล่าวทวนในสิ่งที่ผู้อื่นได้กล่าวไว้แล้ว แต่จะไม่ช่วยให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัวอันเป็นส่วนจำเป็นของความรู้ที่แท้จริงได้เลย ข้อสรุปของโสเครตีสก็คือ ถ้อยคำที่ดีที่สุดก็คือถ้อยคำอันทรงปัญญาที่สลักอยู่ในจิตใจของผู้ประสงค์จะรู้ จริงอยู่ ผู้ที่รอบรู้และยุติธรรมอาจใช้ภาษาเขียนเป็นเครื่องให้ความบันเทิงกับตัวเองได้ แต่การปลูกฝังที่แท้จริงนั้นต้องทำในจิตใจ แม้แต่ข้อเขียนที่ดีที่สุดก็เป็นการช่วยเตือนในสิ่งที่เราไว้เท่านั้นเอง

จาก *เพดรัส* คำตอบที่ว่าทำไมโสเครตีสจึงไม่เขียนอะไรไว้เลยเริ่มคุชชัน เพราะวิธีการติดต่อสื่อสารที่ดีมีอยู่เพียงวิธีเดียว นั่นคือภาษาพูด และอันที่จริงแล้วโลโกส (Logos) (ภาษา) ในภาษกรีกดั้งเดิมมีอยู่อย่างเดียวคือภาษาพูด สำหรับชาวกรีกนั้น ภาษาพูดมาก่อนภาษาเขียนเสมอ ในเทพปกรณัมของกรีกปรากฏว่า ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดประทานศิลปการเขียนให้แก่มนุษย์ แม้แต่เทพเจ้าพอลโดผู้ประสิทธิ์ประสาทแสงสว่างและความรู้วิชาการต่าง ๆ ก็ได้เป็นผู้ค้นคิดศิลปการเขียนมนุษย์คือชาวโปนิเซียนต่างหากที่นำเอาภาษาเขียนมาสู่กรีก และก่อนสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ อันเป็นสมัยที่เรื่องราวต่าง ๆ ของโลกตะวันออกจะทะลักเข้าสู่กรีก ก็ได้ถือกันว่าภาษาเขียนมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์กันแต่อย่างไร อันที่จริงแล้วกันนับว่าเป็นเวลาอยู่หลายศตวรรษอยู่เหมือนกันที่ภาษาเขียนเป็นเพียงส่วนประกอบมิใช่ตัวแทนภาษาพูด แม้แต่มหากาพย์ของโฮเมอร์ก็ถูกบันทึกเป็นภาษาเขียน ก็เพื่อจะใช้ขับร้องเท่านั้นเอง 29

29 Paul Friedlander, Plato: An Introduction (New York and Evanston: Harper and Row Publisher, 1958), P. 109.

ภาษาเขียนเป็นเพียงแต่ภาพจำลองอย่างหนึ่งของภาษาพูด ภาษาเขียน

“เลียนแบบ” ภาษาพูด และโดยเหตุที่ภาษาเขียน “เลียนแบบ”

อย่างอื่นอีกที่ ภาษาเขียนจึงไม่อาจเป็นสิ่งที่ไว้วางใจได้ว่าถูกต้องเสมอไป

นี่คือข้อบกพร่องประการแรกของภาษาเขียน แต่ภาษาเขียนก็ใช้ว่าจะปราศ

จากคุณประโยชน์ไปเสียเลย ใน *เฟดริส* ไสเกรตีสเปรียบเทียบภาษาเขียน

ว่า เป็นเสมือนกับการปลูกไม้กระถาง ซึ่งทำได้รวดเร็วและอาจเป็นงานที่

น่าสนุก และอาจมีประโยชน์ด้วยซ้ำในยามที่มีงานเฉลิมฉลอง แต่ก็ไม่สามารถ

เทียบได้กับงานเพาะปลูกของเกษตรกร ซึ่งต้องอาศัยศิลป์และเวลาเพื่อให้

เมล็ดพืชที่หว่านไปนั้นเกิดผลขึ้น ด้วยเหตุนี้ภาษาเขียนจึงต้องเป็นเพียงแต่

“ของเล่น” อย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าไสเกรตีสและเฟดริสจะเห็นพ้องกันว่า

การเขียนเป็นการเล่นที่มีศักดิ์ศรีสูงกว่าของเล่นชนิดอื่น ๆ ก็ตาม

ข้อบกพร่องที่สำคัญอีกประการหนึ่งของภาษาเขียนอยู่ที่ว่า งาน

เขียนเป็นสิ่งที่ว่าใครก็ตามที่สามารถอ่านหนังสือออก สามารถเข้าถึงได้เท่า

เทียมกัน งานเขียนไม่สามารถจะแยกแยะผู้อ่านได้ว่าใครที่ตนประสงค์จะมี

ความสัมพันธ์ด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานเขียนไม่สามารถจะบอกได้ว่าเมื่อ

ไรกับใครจึงควรจะพูด และเมื่อไรจึงควรจะเงียบ เพราะงานเขียนกล่าวถึง

เดียวกันกับทุก ๆ คน นอกจากนี้แล้ว ภาษาเขียนยังเป็นสิ่งที่แข็งกระด้าง

และมีขอบเขตจำกัดในการตอบคำถามผู้อ่าน งานเขียนไม่สามารถบ่งชี้การ

เข้าใจผิดของผู้อ่านได้ และด้วยเหตุที่ภาษาเขียนไม่อาจสมบูรณ์ได้ด้วยตัว

เอง งานเขียนจึงไม่อาจทำหน้าที่ “สอน” ได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ไสเกรตีสไม่เคยเขียนอะไรไว้ให้เราเลย

เพลโตผู้เป็นศิษย์กลับเหลืองานเขียนไว้ให้เราศึกษามากมาย แต่ถ้าเพลโต

เขียน งานของเพลโตก็น่าจะปลอดจากข้อบกพร่องทั้งหลายที่ควบคู่กับภาษาเขียนโดยธรรมชาติ งานเขียนของเพลโตจะต้องจงใจกล่าวสิ่งต่างกันต่อคนที่มีสติปัญญาแตกต่างกันออกไป นั่นคืองานเขียนของเพลโตจะต้องทำหน้าที่เช่นเดียวกันกับนักพูดที่ดี โสเครตีสและเฟิร์สเห็นพ้องต้องกันว่า คำพูดจะชัดเจน สมบูรณ์และควรค่าแก่การสนใจ ก็ต่อเมื่อคำพูดนั้นมาจากผู้รู้ในสิ่งที่ยุติธรรม สิ่งที่ยามสง่าและสิ่งที่ดี และผู้รู้นั้นรู้จักวิธี "เขียน" หรือ "ปลุกฝัง" ด้วยคำเหล่านั้นในจิตใจของผู้ที่เรียน กล่าวคือผู้รู้นั้นต้องสามารถเลือกวิธีการต่างๆ กันในอันที่จะสนทนากับผู้ที่มีภูมิปัญญาต่าง ๆ กัน รวมทั้งการที่จะเรียงเรียบเมื่อจำเป็นด้วย แบบอย่างการสนทนาที่ดีนี้แหละคือแบบอย่างของการเขียนที่ดี³⁰ ซึ่งมุ่งจะเร่งเร้าให้ผู้มีธรรมชาติเหมาะสมรู้จักขบคิดในเรื่องนั้นๆ และการเขียนปรัชญาออกมาในรูปของการสนทนาก็คือวิธีการของเพลโต เพราะบทสนทนาของเพลโตนั้นกล่าวสิ่งต่าง ๆ กันต่อผู้คนต่าง ๆ กัน คือต่อผู้อ่านที่ต่างธรรมชาติต่างภูมิปัญญากัน เนื่องจากบทสนทนาของเพลโตมีลักษณะยกย่องและมีลักษณะความยืดหยุ่นเยี่ยงการสนทนา กล่าวโดยสรุปคือ บทสนทนาของเพลโตเป็นงานเขียนแบบเดียวที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีลักษณะของหนังสือดีอยู่แล้ว³¹ ในขณะที่เดียวกันก็จะเห็นได้ว่า ในขณะที่งานของเพลโตนี้เป็นงานเขียนที่มุ่งเฉพาะบุคคลหนึ่งหรือมากกว่านั้นที่เพลโตรู้จักหรือเข้าใจดี ตัวละครเหล่านั้นเองที่เป็นเสมือนตัวแทนของแบบของผู้อ่านที่เพลโตจะเจรจาด้วย เพราะผู้อ่านบทสนทนาของเพลโตจะไม่เป็นเพียงผู้อ่านเรื่องราวผ่านไปเฉย ๆ หากแต่ต้องเป็นผู้ที่ร่วมสนทนาอย่างแข็งขัน แม้ว่าจะเป็นไปอย่างเรียบ ๆ เพราะ

30 Klein, Meno, pp. 12-13.

31 Friedlander, Plato, p. 166.

ถ้าปราศจากการเข้าร่วมสนทนาของผู้อ่านแล้ว บทสนทนาของเพลโตก็ไม่แตกต่างอะไรกับหนังสือธรรมดเล่มหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่หัวข้อเรื่องสนทนาจะขึ้นอยู่กับ กุเจอร์จาของโสเครตีสในบทสนทนานั้น ๆ และด้วยเหตุนี้เอง เมื่ออ่านงานเขียนของเพลโตนี้ ผู้อ่านบางคนคิดว่าตนได้เห็นข้อสรุปที่ตนพึงพอใจแล้ว บ้างก็คิดว่าตนไม่สามารถหาข้อสรุปที่ตนพอใจได้จากบทสนทนานั้น ๆ และบ้างก็พอใจต่อสิ่งที่เพลโตกำหนดให้โสเครตีสมีได้กล่าวออกมาตรง ๆ หรือเพลโตกำหนดให้โสเครตีสเงิบไว้ อย่างไรก็ตาม เพื่อที่จะได้ยินได้ฟังในสิ่งที่โสเครตีสของเพลโตไม่พูดออกมาตรง ๆ ก็เป็นการจำเป็นที่ผู้อ่านจะต้องเอาใจใส่ต่อสิ่งที่เป็น "สัญลักษณ์" หรือ "การกระทำ" ต่าง ๆ ในบทสนทนาอย่างจริงจัง สัญลักษณ์หรือการกระทำเหล่านี้ ได้แก่ลักษณะพิเศษของสภาพที่มีการสนทนากัน เช่น วิถีฐานะ อาชีพ หรือลักษณะสำคัญของผู้ร่วมสนทนากับโสเครตีส หรือการสนทนาเกิดขึ้นเมื่อไร โสเครตีสได้บรรลุถึงสิ่งที่ตนประสงค์หรือไม่ หรือว่าโสเครตีสยินดียิ่งร่วมสนทนาเองหรือดีอับบังคับให้ต้องร่วมสนทนาเป็นต้น ³² ทั้งนี้เพราะการเข้าใจบทสนทนาของเพลโตในแง่การกระทำหรือสัญลักษณ์ หมายถึงการเข้าใจว่าการสนทนาเรื่องปรัชญานั้น ต้องผ่นปรน หรือดัดแปลงไปโดยลักษณะของกลุ่มสนทนาในขณะนั้นอย่างไบบ้าง ³³ และไม่ว่าสัญลักษณ์หรือการกระทำของตัวละครที่ปรากฏนั้นจะปรากฏออกมาให้เห็นชัดแจ้งหรือโดยทางอ้อม ³⁴ นี้หมายความว่างานเขียนบทสนทนาของเพลโตนั้น เป็นงานเขียนที่ไม่เปิดโอกาสให้กับความ

32 ตัวอย่างจาก Republic, 327c

33 Strauss, City and Man, pp.59-60.

34 Klein, Meno, p. 17.

บังเอิญ กล่าวคือทุก ๆ ส่วนของบทสนทนาของเพลโตมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ที่ที่เพลโตกำหนดให้อยู่ไม่ว่าส่วนนั้นจะเป็นส่วนที่เล็กหรือดูเผิน ๆ แล้วจะปราศจากความสำคัญเพียงไรก็ตาม ศาสตราจารย์สเตร้าส์สรุปลักษณะสำคัญของงานเขียนของเพลโตในแง่หนึ่งไว้ว่า “ในบทสนทนาของเพลโต ไม่มีส่วนไหนที่เป็นเหตุบังเอิญ ทุกสิ่งทุกอย่างมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในที่ที่มันอยู่ทุกอย่างซึ่งถ้าเกิดขึ้นนอกบทสนทนาแล้วจะถือเป็นเรื่องบังเอิญนั้น ล้วนแล้วมีความหมายในบทสนทนาทั้งสิ้น บทสนทนาของเพลโตเป็นการปฏิเสธโอกาสของความบังเอิญ”³⁵ จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่เพลโตใช้โสเครตีสเป็นปากเสียงของตน เพราะบรรดาผู้ที่คุ้นเคยต่างก็รู้ดีกว่าโสเครตีสรู้มากกว่าที่โสเครตีสบอก ทุกคนรู้ว่าโสเครตีสมีอะไร ๆ มากกว่าที่เปิดเผย หรือบางทีมากกว่าที่จะเปิดเผยได้ ความเห็นอกว่าสูงกว่าในคำบัญชาของโสเครตีสนั้นถูกซ่อนเร้นไว้ โดยความจำเป็น และก็ทำได้ก็ด้วยวิธีการเขียนงานแบบเป็นบทสนทนาของเพลโต นอกจากนั้นเรายังเห็นได้ด้วยว่า การแสวงง่อมตนของโสเครตีสที่แสดงออกมาด้วยการอ้างว่าตนไม่รู้อะไรเลยนั้น ยังมีมีผลประโยชน์อย่างยิ่งต่อตัวโสเครตีสในอันที่จะใช้เป็นเครื่องมือ บุกเบิกผ่านแนวบ่วงกั้นของผู้ที่อ้างว่าตนรู้ เพราะโดยการอ้างถึงความปรารถนาที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ใคร ๆ อ้างว่ารู้ โสเครตีสกลับสามารถรุกให้ผู้อื่นประจักษ์ถึงความไม่รู้ของพวกเขา แต่ที่ดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันต่อเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดก็คือ เหตุผลทางการเมือง เพราะโดยการเขียนปรัชญาของ

35* Strauss, City and Man, p. 60.

คนออกมาในรูปบทสนทนา เพลโตไม่เพียงแต่จะพูดออกมาในสิ่งที่ตน
 ประสงค์จะพูดออกมากับคนที่ตนประสงค์จะพูดด้วย และหนึ่งเดียวกับคนที่
 ควรจะหนึ่งเดียวกับเท่านั้น หากแต่ถ้าโดยการเขียนงานของคนออกมาในรูป
 ของบทสนทนา เพลโตยังสามารถจะประสานความจำเป็นที่ต้อกล่าวความ
 จริงจ้งจากแง่ของปรัชญาให้เข้ากันได้กับความเคร่งครัดตามกฎระเบียบประ-
 เพลินเต็มของสังคมอันเป็นปรบักษ์ต่อความจริงด้วย ดังจะเห็นได้ต่อไปว่า
 โสเครตีสไม่ได้เริ่มศึกษาสิ่งที่ เป็น ของมนุษย์ จากสิ่งที่ เป็น เบื้องต้นในตัวเอง
 หรือโดยธรรมชาติโดยทันที แต่เริ่มจากสิ่งที่เรายึดถือเองเป็นปฐม นั่นก็
 คือจาก “ความเห็น” ต่าง ๆ ที่มนุษย์เรามีต่อธรรมชาติของเรื่องเหล่านั้น
 เพราะทุก ๆ ความเห็น ย่อมมีรากฐานอยู่บนความสำนึกเกี่ยวกับบางสิ่งบาง
 อย่างอยู่ และนี่ก็เป็นก้าวสำคัญก้าวแรกที่จะนำไปสู่ความเป็นจริงซึ่งมนุษย์
 สามารถมิได้ วิธีการของโสเครตีสดังที่ปรากฏใน *ยูโทโฟร* ก็คือ วิธีไดอา
 เลกติก ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นศิลปะของการสนทนา หรือการโต้แย้งอย่าง
 ฉันทมิตร ในการสนทนานี้ ความเห็นที่มนุษย์มีต่อสิ่งต่าง ๆ ย่อมขัดแย้ง
 กัน ทำให้คู่สนทนาต้องก้าวไปให้พ้นความเห็น ไปสู่ทัศนะอันเป็นอันหนึ่ง
 อันเดียวกันของธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ แทน ที่ทัศนะอันคงเส้นคงวานทำให้
 ความจริงอันเกี่ยวข้องกับความเห็นที่ขัดแย้งกันนี้ ปรากฏให้เห็นเป็นรูปเป็นร่าง
 ขึ้นมาได้บ้าง เพราะแท้จริงแล้ว ความเห็นต่าง ๆ ก็คือส่วนย่อย ๆ ของ
 ความจริงโดยธรรมชาติที่กระจุกกระจายอยู่นั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ
 เห็นในเรื่องอันเป็นการเมืองนั้นมีย่อยมากมาย แต่ความเห็นที่มีอำนาจสูงสุด
 ในรัฐก็ดังที่ปรากฏใน *ไครโต* ว่าได้แก่ ความเห็นของรัฐที่ออกมาในรูป
 คำบทกฎหมาย เพราะกฎหมายเท่านั้นที่กำหนดได้ว่า กระทำการอย่างไร

จึงจะเรียกว่ายุติธรรม อย่างไรก็ตาม สำหรับไฮเกรตัสแล้ว ทั่วบทกฎหมายก็เป็นเพียงความเห็นหรือชนบทรรมนิยมประเพณีอยู่ที่นิติกรรมของปรัชญาการเมืองนั้นจะต้องก้าวให้พ้นขอบเขตของความเห็นของกฎหมาย เพราะฉะนั้นไฮเกรตัสจึงมักเริ่มการสนทนาด้วยความเห็นซึ่งคนเราเชื่อถือกันทั่วไป เมื่อได้แสดงให้เห็นว่าความเห็นที่เชื่อถือกันนั้นที่จริงขัดกันไว้ได้ (เช่น "ความยุติธรรมในรัฐประชาธิปไตย ย่อมมีความหมายไม่เหมือนกับความยุติธรรมในรัฐอนุธิปไตย") แล้วจึงเริ่มพิจารณาค้นหา "ธรรมชาติ" ของสิ่งที่มนุษย์มีความเห็นไม่ตรงกันนั้น ๆ ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเราควรจะสังเกตด้วยว่าคำถามที่ไฮเกรตัสตั้งขึ้นนั้นมีลักษณะพิเศษคือ เป็นคำถามที่ขึ้นต้นว่า "อะไรคือ...?" เช่น ถามว่าอะไรคือต้นไม้ ย่อมมีลักษณะแตกต่างไปจากคำถามว่านั่นต้นอะไร เพราะสำหรับคำถามอย่างหลังนี้ เราสามารถตอบว่านั่นคือต้นมะพร้าว ซึ่งเป็นคำตอบเฉพาะ แต่ถ้าเราต้องการตอบคำถามว่า ต้นไม้คืออะไร เราก็ต้องนึกถึงคุณลักษณะและคุณสมบัติของต้นไม้ทั่วไปไม่ใช่เฉพาะแต่ต้นมะพร้าว กล่าวคือ เราจะต้องมีคำตอบที่มีลักษณะเป็นสากลที่ต้นไม้มีส่วนร่วมในลักษณะนั้นได้³⁶ คำถามของไฮเกรตัสที่ว่าอะไรคือความดี อะไรคือความยุติธรรม จึงเป็นการชี้ให้เห็นลักษณะสากลของความดีและความยุติธรรม เป็นการชี้ให้เห็นว่า ความดีและความยุติธรรมมีธรรมชาติของตัวเองซึ่งเป็นอิสระจากความเห็นทั้งปวง³⁷

36 Harry V. Jaffa, "The Case Against Political Theory" in Equality and Liberty (New York: Oxford University Press 1964), p. 221.

37 ดูเชิงอรรถที่ 13

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของปรัชญาการเมืองแบบคลาสสิกที่โสเครตีสเป็นผู้เริ่มต้นจึงอยู่ที่การแสวงหาคำตอบว่า ระเบียบทางการเมืองที่ดีที่สุดเป็นสากลนั้นเป็นอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่น่าสังเกตต่อไปอีกด้วยว่า ปรัชญาการเมืองคลาสสิกพิจารณาประเด็นทางการเมืองและทางศีลธรรมจากแง่ของความสมบูรณ์ของมนุษย์เป็นหลัก กล่าวคือปรัชญาเมธีอย่างโสเครตีส เพลโต และอริสโตเติลถือว่า เป้าหมายสูงสุดของชีวิตการเมืองคือคุณธรรม ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่น่าประหลาดใจที่ปรัชญาการเมืองคลาสสิกมิได้ยกย่องสรรเสริญความเสมอภาค หรือการปกครองในระบบประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งสูงสุด ปรัชญาเมธีเหล่านั้นไม่ใช่ผู้นิยมความเสมอภาคสำหรับพวกเขาแล้ว มนุษย์ทุกคนไม่ได้ถูกสร้างมาโดยธรรมชาติให้มีความโน้มเอียงต่อคุณธรรมอย่างเท่าเทียมกัน ในขณะที่บางคนมีความสามารถโดยธรรมชาติอยู่แล้ว บางคนก็ไม่มีเลย และบางคนก็อาจมีได้ถ้าได้รับการแนะนำที่ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้เอง การกำหนดให้สิทธิแก่มนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกันในขณะที่คนบางคนเป็นผู้ส่งสูงกว่าผู้อื่นโดยธรรมชาติ (คือควรเป็นผู้ปกครองผู้อื่นโดยสิทธิตามธรรมชาติ) จึงเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรมไปและเพราะฉะนั้น จากทัศนะของปรัชญาเมธีคลาสสิก รัฐบาลที่ดีที่สุดจึงได้แก่รัฐที่มีการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) หรือรัฐผสม (Mixed regime) ความสำคัญของการเน้นเรื่องรัฐที่ดีที่สุดในส่วนหนึ่งอยู่ที่ว่าความรู้เรื่องรัฐที่ดีที่สุดในนี้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการชี้แนะแนวทางการเมืองที่ถูกต้อง แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ปรัชญาเมธีคลาสสิกยอมรับว่า โอกาสที่จะได้มาซึ่งรัฐที่ดีที่สุดในนี้ขึ้นอยู่กับโอกาส ขึ้นอยู่กับโชคชะตา เช่นเดียวกับที่โสเครตีสใน รีพับลิก (Republic) ของเพลโตกล่าวว่า เมื่อราชากลายเป็นปรัชญาเมธีหรือเมื่อปรัชญาเมธีกลายเป็นราชา

เท่านั้นที่รัฐที่ดีที่สุดจะเกิดขึ้นได้³⁸ การตระหนักในโอกาสแห่งความเป็นไปได้ของรัฐในอุดมคติที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้เอง ที่ทำให้ปรัชญาการเมืองคลาสสิก (ซึ่งมักถูกเข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องของความฝัน) แท้จริงแล้วจึงเป็นบทวิจารณ์อันสำคัญสำหรับความฝันในทางการเมือง หรืออย่างที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า ยูโทเปียทางการเมืองไป เพราะพร้อม ๆ กับที่มุ่งให้ความเข้าใจในรูปของรัฐที่ดีที่สุด ปรัชญาการเมืองคลาสสิกก็เน้นถึงอันตรายของการยึดถืออุดมคติทางการเมืองเป็นสรณะสูงสุดไปค้ำย ลักษณะสองแง่สองมุมของปรัชญาการเมืองคลาสสิกดังกล่าวแล้วนี้อาจพิจารณาได้ว่า มีรากฐานอยู่บน ลักษณะ เฉพาะ ที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง ของปรัชญาการเมืองคลาสสิกเอง นั่นคือ ความเข้าใจในความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะระหว่างความรักในสิ่งที่ เป็นของตนเอง และความรักในสิ่งที่คือออกจากกัน ปรัชญาการเมืองคลาสสิกซึ่งเริ่มต้นโดยโสเครตีส ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งที่เป็นของตนเอง แต่โสเครตีสอย่างที่เราพบใน *อโพลี* ก็ไม่เคยยอมรับว่าสิ่งที่ เป็นของตนเองจะต้องอยู่เหนือสิ่งที่ดี และแม้ความจริงที่ว่าคนส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะนิยมเฉพาะสิ่งที่ เป็นของของตนมากกว่าอย่างอื่นนั้น จะทำให้การแยกแยะดังกล่าวของปรัชญาเมธีอย่างโสเครตีสกลายเป็น เรื่อง ที่มีอันตรายในทางการเมือง แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาที่สำคัญในทางปฏิบัติของปรัชญาเมธีคลาสสิกทั้งหลายจึงอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรคำสอนเกี่ยวกับรัฐที่ดีที่สุดของคุณ จึงจะไม่เป็นการล้าลายล้างความจงรักภักดีที่พลเมืองมีต่อรัฐปัจจุบัน ซึ่งย่อมจะเป็นรัฐที่ไม่สมบูรณ์เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐที่ดีที่สุด คำสอนของปรัชญาการเมืองคลาสสิกที่เริ่มต้นด้วยโสเครตีสจึงต้องมีลักษณะที่ซ่อนเร้นบางประการแอบแฝงอยู่บ้าง ทั้งนี้เพื่อให้คำสอน

นั้นมีประโยชน์โดยตรงต่อรัฐบุรุษ แต่ไม่ให้เป็นสิ่งที่เลวร้ายสำหรับความ
รู้สึกชาตินิยม หรือความรู้สึกรักถิ่นฐานบ้านเกิดของผู้ที่ไม่ใช่ประชาชาติ
หรือรัฐบุรุษ อย่างกรณีของไครโตใน *ไครโต* เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้เอง ประเด็นต่างๆ ในทางปรัชญาการเมืองที่มีอยู่ใน
บทสนทนาที่ว่าด้วยโสเครตีสของเพลโต (Platonic Socrates) จะปรากฏ
ให้เห็นชัดที่สุดก็ต่อเมื่อเราต้องยอมรับเสียก่อนว่า บทสนทนาของเพลโต
นั้นแท้ที่จริงแล้วก็คือการเลียนแบบโสเครตีสที่สมบูรณ์ และรอบคอบที่สุดใน
ทุก ๆ ด้าน และในการศึกษาปรัชญาการเมืองของโสเครตีสจากบทสนทนา
ที่นำมาเสนอ ณ ที่นี้ก็ คือ ความพยายามที่จะเข้าใจโสเครตีสผ่านเพลโต
โดยมีความสำนึกในเงื่อนไขสำคัญ ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ อยู่ ตลอด
เวลา

นอกจากนี้แล้ว เพื่อที่ว่า การเข้าใจประเด็นข้อโต้แย้งต่าง ๆ จะ
ได้เป็นไปโดยชัดเจนยิ่งขึ้น สิ่งที่เราควรจะทำคือการกระจ่างในลำดับต่อไปก็
คือ บทบาทและความสำคัญของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคลั่งคลาย
ของศาสนากรีกโบราณ จากการนับถือวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไป
แล้ว ไปสู่การนับถือเทพเจ้าผู้เป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้ง
หลาย และผลกระทบของวิวัฒนาการที่มีต่อสังคมกรีกโบราณ³⁹

ตามความเชื่อของชาวกรีกโบราณนั้น ความตายเป็นแค่เพียงการ
เปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งของชีวิต พวกเขาเชื่อว่าวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไป

39 งานเขียนที่ดีที่สุดในเรื่องนี้จะได้แก่ Fustel de Coulanges, The Ancient City: A Study on the Religion Laws' and Institutions of Greece and Rome (New York: Doubleday & Company, Inc 1873)

แล้วจะยังคงมีชีวิตอยู่ต่อไปโดยผ่านก้อยู่ใต้บาตาล ด้วยเหตุนี้เองผู้ตายจึงต้องมีหลุมฝังศพเป็นที่พำนักอาศัย และการบูชาไฟที่แทนบูชาคือการบูชาวิญญาณของผู้ตาย ซึ่งเชื่อกันว่าจะพิทักษ์รักษาครอบครัวของผู้ตาย หลักการสำคัญของศาสนาโบราณน้อยที่ว่า ศาสนาเป็นเรื่องของแต่ละครอบครัว กล่าวคือแต่ละครอบครัวก็จะมี “เทพเจ้า” และที่บูชาของตนเอง ใครก็ตามที่ตายไปแล้วก็จะกลายเป็น “เทพเจ้า” ของครอบครัวของตน และจะได้รับการบูชาเฉพาะจากผู้สืบเชื้อสายของตน และโดยที่ “เทพเจ้า” ของต่างครอบครัวก็ยังไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ ต่อกัน การบูชาเทพเจ้าของครอบครัวและทรัพย์สินจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจกระทำร่วมกันได้ หรือแบ่งกันได้อีก นอกจากนั้น เฉพาะแต่บุรุษเท่านั้นจึงจะสามารถประกอบพิธีบูชาวิญญาณของบรรพบุรุษและไฟอันศักดิ์สิทธิ์ได้ วัตถุประสงค์ของการสมรสอยู่ที่การให้กำเนิดผู้สืบเชื้อสายผู้ซึ่งจะสืบต่อการบูชา “เทพเจ้า” ของครอบครัวต่อไป การหย่าร้างจึงเกิดขึ้นได้ก็เฉพาะแต่ในกรณีที่สมรสไม่อาจให้กำเนิดบุตรได้เท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่า การสมรสถูกถือว่าเป็นการรวมเอาบุรุษและสตรีเข้ามาให้มีการบูชาาร่วมกัน ภายในแต่ละครอบครัวบิดามีตำแหน่งและอำนาจสูงสุด เพราะเขาเป็นผู้รับผิดชอบกับทุกๆ คนในครอบครัว และเฉพาะบุตรชายคนโตเท่านั้นที่จะมีสิทธิรับมรดกทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด เพราะเขาเท่านั้นที่สามารถทำหน้าที่เป็นพระให้กับครอบครัวสืบต่อไปได้ สตรีไม่มีสิทธิ์ที่จะรับมรดกหรือสืบทอดพิธีบูชา เพราะจะต้องเข้าไปนับถือ “ศาสนา” ของสามี เมื่อสมรสไปแล้วสตรีจึงไม่มีอะไรร่วมกับครอบครัวเดิมอีก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า ความสัมพันธ์แบบเครือญาตินั้นจะมีแต่เฉพาะผู้ที่บูชาวิญญาณบรรพบุรุษเดียวกันเท่านั้น โดยนัยนี้ครอบครัวจึงเป็นสังคมแรกเริ่ม แต่ครอบครัวก็สามารถที่จะขยายตัว

ออกไปได้ด้วยการยอมรับให้ข้าทาสบริวารเข้ามาบูชา บรรพบุรุษเดียวกัน
สมาชิกใหม่พร้อมด้วยบุตรหลานของตน ก็จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว
ครัวโดยอยู่ที่หัวหน้าครอบครัวใหญ่อีกทีหนึ่ง เมื่อหลาย ๆ ครอบครัวเข้า
มาร่วมกันโดยมีการยอมรับพิธีบูชาพิเศษ ซึ่งเป็นของร่วมกันทั้งหมด
ขนาดของสังคมก็ขยายออกไปเรื่อย ๆ ด้วยวิธีนี้เองที่สังคมครอบครัวชาว
กรีกกลายเป็นเผ่าที่มี "เทพเจ้า" ซึ่งอยู่เหนือกว่าเทพเจ้าที่ปวงของแต่ละ
ครอบครัว และในระบอบนี้เองที่พวกกรีกเริ่มมีความเชื่อทางศาสนาใหม่
นั่นคือการนับถือเทพเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ
ผู้ซึ่งมีอำนาจเป็นที่ยอมรับและเห็นได้โดยคนทั้งปวง ในตอนแรกเริ่มแต่
ละกลุ่มแต่ละเหล่าก็มีเทพเจ้าของตนเอง ที่สอดคล้องกับจินตนาการของตน
แต่ในไม่ช้าชาวกรีกก็เริ่มยอมรับเหล่าเทพเจ้าเหล่านั้นร่วมกัน ความเชื่อนี้
แม้ว่าในตอนแรกเริ่มจะเป็นไปอย่างไม่แข็งขันนัก แต่ก็ค่อย ๆ พัฒนาขึ้น
มาเป็นลำดับพร้อม ๆ กับที่สังคมมนุษย์เริ่มขยายตัวออกไป ในที่สุดคนกรีก
ก็เกิดขึ้นโดยการรวมตัวกันของเผ่าต่าง ๆ ซึ่งยอมรับเหล่าเทพเจ้าผู้สูงกว่า
เทพเจ้าอื่น ๆ ทั้งหมด

การเกิดของนครจึงเป็นการกระทำหรือเป็นผลทางศาสนา และ
นครที่เกิดขึ้นก็มีแบบ ปฏิบัติอย่างเดียวกัน กับการที่แต่ละครอบครัวเคยมี
"ศาสนา" ของตนเอง กล่าวคือแต่ละนครมีเทพเจ้าของตนเอง มีเท้าน
บูชาไฟของตนเอง และมีพิธีในการบวงสรวงบูชาของตนเอง ซึ่งจะต้องปิด
บังหรือซ่อนเร้นจากคนแปลกหน้า เหล่าเทพเจ้าก็เช่นเดียวกันกับหลุมฝัง
ศพบรรพบุรุษทั้งปวงที่จะต้องผูกพันอยู่กับนครตลอดไป และด้วยเหตุนี้เอง
ประชาชนก็ยอมผูกพันอยู่กับนคร นอกจากนั้นแล้วแต่ละนครก็จะมีพระหรือ

นักบวชของตนเอง ผู้ซึ่งมีพิธีทองและคำสวดอันเป็นความลับจากผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ให้กำเนิดนครผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ของศาสนา ก็คือกษัตริย์ เพราะฉะนั้นบรรดาหัวหน้าและกษัตริย์ซึ่งมีอำนาจในการบริหาร ตลอดจนผู้พิพากษาและหัวหน้าทางทหารทั้งปวง ก็ล้วนแล้วแต่มีที่มาจากศาสนาทั้งสิ้น นอกจากนั้นแล้ว การเป็นพระหรือนักบวชก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการสืบต่ออำนาจของกษัตริย์ กล่าวคือเป็นการสืบทอดจากบิดาไปหาบุตร และเฉพาะพวกพระเท่านั้นที่สามารถเป็นผู้ปกครองได้ เฉพาะพวกพระเท่านั้นที่รูว่กฎหมายคืออะไร เพราะกฎหมายมาจากเหล่าเทพเจ้า และด้วยเหตุเดียวกันนี้เองที่เฉพาะพวกพระเท่านั้น ที่สามารถเป็นผู้พิพากษาได้ และด้วยเหตุที่กฎหมายเป็นผลมาจากศาสนา กฎหมายจึงถูกมองว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ที่ไม่จำเป็นต้องมีการให้เหตุผลหรืออธิบายแต่ประการใดอีก (แม้ในสมัยต่อมาเมื่อเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นที่ยอมรับกันแล้ว พวกพระก็ยังคงมีบทบาทอยู่ในสถาบันทางการเมืองทุกหน่วย) พลเมืองทุกคนต้องอยู่ภายใต้อำนาจของนครโดยเด็ดขาด และผู้ที่เป็นพลเมืองก็คือผู้ซึ่งนับถือศาสนาของนครนั้น ๆ คนต่างถิ่นโดยเหตุที่ไม่ได้นับถือศาสนาของนคร จึงไม่ได้ถือว่าเป็นพลเมือง และไม่ได้มีส่วนร่วมในกฎหมายของนคร แต่ละนครมีความเป็นไทแก่ตน มีกฎหมายมีรัฐบาล มีพิธีบวงสรวงบูชาของตนเอง ซึ่งล้วนแต่มีรากฐานอยู่บนศาสนาของตนเองทั้งสิ้น

ผลลัพธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ศาสนาแห่งนครได้รับมาจากศาสนาแห่งนครอรวร์ก็คือการแบ่งแยกชนชั้น เราได้เห็นมาแล้วว่า ในนครอรวร์เองภายใต้หัวหน้าที่มีเพียงหนึ่งเดียวนั้น มีผู้อยู่ในความดูแลสองประเภทซึ่งมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือมีบรรดาลูกหลาน ซึ่งเป็นไท

แก่คนพวกหนึ่ง และบรรดาข้าทาสบริวารซึ่งมีฐานะต่ำโดยกำเนิด แต่มีความสัมพันธ์กับหัวหน้าครอบครัวผ่านการบูชา "เทพเจ้า" เดียวกันอีกพวกหนึ่ง บรรดาข้าทาสบริวารเหล่านี้ไม่มีอิสระ พวกเขาต้องขึ้นอยู่กับหัวหน้าครอบครัวซึ่งมีอำนาจเด็ดขาดเหนือชีวิตของพวกเขา ส่วนในนครก็เฉพาะบรรดาหัวหน้า ครอบครัว ที่มารวมกัน เข้าเป็นนครเท่านั้นที่มีสิทธิมีเสียงในทางการเมือง เฉพาะบรรดาสมาชิกของครอบครัวที่ร่วมพิธีบูชาเทพเจ้าด้วยกันเท่านั้นที่ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย เพราะฉะนั้นผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกของครอบครัว หรือถูกขับออกจากครอบครัว หรือถูกกีดกันจากการบูชาเทพเจ้าก็จะไม่ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย นั่นคือในนครกรีกโบราณจะมีคนอยู่สองประเภท คือ คนชั้นสูงซึ่งมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา และคนชั้นต่ำที่ไม่มีสิทธิ คนพวกหลังนี้ไม่มีสิทธิของการเป็นพลเมือง พวกเขาไม่มีสิทธิตามกฎหมายหรือสิทธิทางการเมืองอื่นใดทั้งสิ้น

การขยายตัวของสังคมซึ่งเป็นไป อย่างสม่ำเสมอ ได้ทำให้สถาบันเก่าแก่เหล่านี้เสื่อมลงทีละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งในสมัยของโสกราตีส นับเป็นสมัยที่กษัตริย์ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองไปหมดแล้ว และบรรดาเหล่าผู้คิดตระกูลเข้ามามีอำนาจในการปกครองนครแทน ชนชั้นต่ำแต่เดิมก็ได้รับอิสระ และการต่อสู้ทางการเมืองที่สำคัญก็กลายเป็นการต่อสู้ระหว่างอภิชนาธิปไตยกับประชาธิปไตย หรือระหว่างคนรวยและคนจน แต่กระนั้นก็ตาม ความสำคัญของศาสนาแห่งนคร ซึ่งเป็นผลมาจากศาสนาโบราณที่มีลักษณะเป็นศาสนาของครอบครัวก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ ดังที่จะได้ปรากฏในทั้ง *ยูไลโฟร อโพลิส* และ *โครโต* ซึ่งจะได้อธิบายถึงในรายละเอียดต่อไป

บทที่ ๒

THE CLOUDS ของอาริสโตเฟนีส : จุดเริ่มต้นของข้อพิพาท

นอกเหนือไปจากการที่โสเครตีสใน *อโพลีจี* ได้เอ่ยถึง อาริสโตเฟนีสและ *คลาวด์* ไว้แล้ว ก็ดูเหมือนว่าจะยังมีเหตุผลอยู่อีกสองประการ ที่ทำให้การศึกษาปรัชญาการเมืองเบื้องต้น อันมีวิถีชีวิตของโสเครตีสเป็นแก่นนั้น สมควรจะครอบคลุมถึงผลงานชิ้นนี้ของอาริสโตเฟนีส เข้าไว้ด้วย ในประการแรกทีเดียวเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า แหล่งข้อมูลหลักที่ให้ความรู้แก่เราเกี่ยวกับโสเครตีสประกอบด้วย ข้อสังเกตบางประการของอาริสโตเติล งานเขียนของเซโนฟอน งานของเพลโตและ *คลาวด์* ของอาริสโตเฟนีส ในบรรดาเหล่าข้อมูลเหล่านี้ อาริสโตเติลไม่รู้จักโสเครตีสเอง นอกจากผ่านรายงานที่เป็นข้อเขียนและคำบอกเล่าของผู้มีส่วนเซโนฟอน เพลโต และอาริสโตเฟนีสนั้นต่างรู้จักโสเครตีสด้วยตนเอง แต่ในขณะที่เซโนฟอนและเพลโตเป็นมิตรและเป็นผู้นิยมในโสเครตีส อาริสโตเฟนีสกลับไม่ใช่มิตรของโสเครตีส เพราะฉะนั้นการศึกษา *คลาวด์*

ของอาริสโตเฟนีสจึงมีข้อดีตรงที่ว่า *กลาวดี* จะสะท้อนให้เราเห็นภาพของโสเครตีสจากทัศนะของคนที่รู้จักโสเครตีส แต่ไม่นิยมโสเครตีสอย่างที่มีกฏกันโดยทั่วไป นอกไปจากนี้แล้วก็ยังมีส่วนที่ขบขันกว่า อาริสโตเฟนีสแรกเขียน *กลาวดี* เมื่อ ๔๒๔ ปี ก่อนคริสตกักราช ส่วนโสเครตีสถูกประหารเมื่อ ๓๙๙ ปี ก่อนคริสตกักราช คือ เมื่อโสเครตีสมีอายุได้ ๗๐ ปี เพราะฉะนั้นเมื่ออาริสโตเฟนีสเขียน*กลาวดี*นี้ โสเครตีสมีอายุได้เพียง ๔๕ ปี เมื่อเปรียบเทียบโสเครตีสในวัย ๔๕ ปี กับโสเครตีสเมื่อถูกประหารจะเห็นได้ชัดว่า อาริสโตเฟนีสเขียนถึงโสเครตีสในวัยหนุ่ม แต่การใช้ชื่อตัวละครโดยตรงของอาริสโตเฟนีส บ่งบอกว่าโสเครตีสเป็นที่รู้จักกันดีในชาวเอเธนส์ แต่ในวัยหนุ่มนั้น โสเครตีสเป็นคนที่มิชื่อเสียงในทางไหน? จากงานเขียนของเซโนฟอนทำให้เรารู้ว่าโสเครตีสสนใจในปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) มาก่อนที่โสเครตีสจะหันมาสนใจกับปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) อันที่จริงแล้วใน *เฟโด* (Phaedo) (9606-8) เพลโตก็เขียนให้โสเครตีส ว่าลึกถึงความหลังสมัยเมื่อตนอยู่ในระหว่างการแสวงหา “ปัญญาที่ผู้คนกล่าวว่าเป็นการเสาะแสวงหาในเรื่องธรรมชาติ” ไว้คล้ายเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นการศึกษา*กลาวดี* ก็คือ การศึกษาภาพของโสเครตีส ก่อนที่จะมีลักษณะเฉพาะตัวของโสเครตีส (Socratic) อย่างที่เรารู้จักกัน และสิ่งนี้ก็มิเฉพาะอยู่ในงานเขียนของอาริสโตเฟนีสเท่านั้น¹ สำหรับการศึกษาอาริสโตเฟนีสเลือกโสเครตีสเป็นเป้าในการล้อเลียนนั้น อาจหมายถึงว่าโสเครตีสไม่เพียงแต่จะเป็นที่รู้จักกันดีเท่านั้น หากแต่เป็นที่รู้จักกันดีใน

¹ Leo Strauss, Socrates and Aristophanes (New York: Basic Books, Inc, 1964), p. 4.

ฐานะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการศึกษาปรัชญาของธรรมชาติ (Natural Philosophy) อยู่ด้วย² และจากเนื้อเรื่องของ *คลาวด์* ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์อีกต่อไปด้วยว่า การเสนอภาพของโสเครตีสต่อผู้ชมที่อาริสโตเฟนีส์กระทำนั้น ก็กระทำไปในรูปแบบที่จะทำให้ผู้รับเข้าใจว่า โสเครตีสคือตัวแทนของพวกเขาโสเฟิสต์โดยทั่วไป หรือไม่ก็เป็นลักษณะเด่นของพวกเขาปัญญาชนบางกลุ่มในสมัยนั้น กล่าวคือ อาริสโตเฟนีส์รู้และคาดหวังไว้ล่วงหน้าแล้วว่า ผู้ชมละครจะต้องจำลักษณะเฉพาะของวิธีการและท่าทางของโสเครตีสได้³ นั่นคือ ในทัศนะของคนส่วนมาก ปรัชญาอเมริกันมีลักษณะที่ชวนให้น่าเยาะเย้ย และเพราะฉะนั้นจึงเป็นเป้าหมายของการล้อเลียนโดยธรรมชาติอยู่แล้ว แต่เหตุผลสำคัญในการที่เราควรจะให้ความสนใจแก่ *คลาวด์* น่าจะอยู่ที่ว่า อาริสโตเฟนีส์ถือว่า บทละครเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ฉลาดที่สุดของตน *คลาวด์* เป็นบทละครที่ผู้เขียนทุ่มเทเวลาให้มากกว่าเรื่องอื่นใด *คลาวด์* เป็นบทละครที่อาริสโตเฟนีส์บรรจงแต่งเพื่อผู้ชมส่วนที่ฉลาด และอาริสโตเฟนีส์ไม่เคยกล่าวอย่างเดียวกันนี้กับบทละครเรื่องอื่น ๆ ของตนเลย⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ควรระลึกว่า สิ่งที่อาริสโตเฟนีส์พูดถึงใน *คลาวด์* นั้นมีทั้งเรื่องชวนให้ขบขัน และเรื่องที่เอาจริงเอาจังควบคู่กันไป จึงอาจกล่าวได้ว่า อาริสโตเฟนีส์สนใจเสนอภาพอันชวนให้หัวเราะเยาะของโสเครตีส ก็เพื่อที่จะได้สอนเกี่ยวกับความ

2 A.R. Lacey, "Our Knowledge of Socrates" in The Philosophy of Socrates : A Collection of Critical Essays. (ed) George Vlastos (New York: Anchor Book, 1971), p.26.

3 Kenneth J. Dover, "Socrates in the Clouds", in Vlastos, Ibid., p. 58.

4 Strauss, op. cit., p. 5.

ยุติธรรมแบบที่อริสโตเฟนีสเข้าใจว่ากำลังถูกพวกโสเฟิสต์บ่อนทำลาย⁵ นั่นคือถึงแม้ว่า *คลาวด์* จะเป็นการเสนอความคิดของพวกโสเฟิสต์ในรูปของละครตลก แต่ในขณะที่เขียนก็แฝงไว้ด้วยคำสอนที่จริงจังว่า คำสอนของพวกโสเฟิสต์ทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่เบียดเบียนภัยร้ายแรงต่อแบบแผน และระเบียบประเพณีของเดิมอย่างไร การศึกษา *คลาวด์* ในแง่นี้จึงไม่เพียงแต่จะเป็น การเตรียม ตัวเตรียมใจ ไว้สำหรับ ชักล่อหา อัน ฉกาจจรรจ์ ต่อ โสเกรตีสที่จะมีตามมาในอีกยี่สิบกว่าปีให้หลังได้เป็นอย่างดีเท่านั้น หากแต่ยังอาจช่วยให้เราเข้าใจ ถึงความ กังวลของนครันเดิม ที่มีต่อผลของคำสอนใหม่ ๆ ของพวกโสเฟิสต์ที่โสเกรตีสถูกขับเข้าไปร่วมด้วย

ละครเปิดฉากด้วยการที่เสตรีปไซคีส ซึ่งมีอายุมากแล้วกำลังนั่งบ่นอยู่ด้วยเรื่องต่าง ๆ กลางคืนในขณะที่ทุกคนในบ้านต่างก็นอนหลับสนิท ในบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่เสตรีปไซคีสบ่นกังวลเหล่านั้นมีเรื่องของสงครามรวมอยู่ด้วย แต่สงครามก็เป็นเพียงเรื่องเล็กน้อย เมื่อเทียบกับการที่ฟิธิปปีตีส บุตรชายของตนใช้เงินเกี่ยวกับม้าแข่งไปอย่างฟุ่มเฟือย จนกระทั่งเสตรีปไซคีสต้องตกเป็นหนี้ผู้อื่นอย่างมากมาย ดูเหมือนว่าคำบ่นของเสตรีปไซคีสจะแนะว่า เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เราจะให้ความสำคัญต่อสิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นเรื่อง "ของเรา" โดยตรง มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ที่แม้จะมีความสำคัญสูง แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเราโดยตรง เสตรีปไซคีสบ่นเสียใจที่ตนเองได้ละทิ้งถิ่นชนบทมาแต่งงานกับภรรยา ซึ่งเป็นชาวกรุง เป็นชนชั้นสูง และมีส่วนอย่างยิ่งในการผลักดันให้ฟิธิปปีตีสคลั่งไคล้ในกีฬาแข่งม้าอย่างนี้ จากนั้นเสตรีปไซคีสก็เกิดความคิดที่จะให้บุตรชายของตนไปศึกษาวิชาจากสำนักของพวกนักกิติที่สอนให้คนรู้จักเอาเหตุผลที่อ่อนแอชนะ

เหตุผลที่แข็งแรงกว่าได้เพื่อจะได้หลบหนี ถึงตอนนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า
 ในตอนต้นนี้ สเตร์ปไซคีสเองไม่รู้เลยว่าโสเกรทีสเป็นใคร แต่พอสเตร์ป
 ไซคีสเอ่ยถึงเรื่องเขินมา ฟิลิปปีคีสผู้เป็นบุตรและเป็นนักแสดงแข่งม้าชั้นสูง
 ก็รู้ได้ทันทีว่านั่นคือสำนักของโสเกรทีส ดูเหมือนว่าพวกคนชั้นสูงจะรู้จัก
 โสเกรทีสดี แต่ก็นับว่าโสเกรทีสไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับพวกตน พวกนี้
 รังเกียจว่าโสเกรทีสเป็นพวกยากจนที่น่าเยาะเย้ย ข้างคนชั้นต่ำไม่รู้จักโสเกร
 ทีส และไม่เห็นว่าโสเกรทีสมีประโยชน์อะไรสำหรับพวกตน เพราะ
 ฉะนั้นจึงดูเหมือนว่า เฉพาะคนที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองชนชั้นเท่านั้นที่
 สนใจในตัวโสเกรทีส หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า อิทธิพลของโสเกร
 ทีสมีจำกัดอยู่เฉพาะแค่คนกลุ่มน้อยเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น⁶ อย่างไรก็ตาม แม้
 ว่าสเตร์ปไซคีสอยากจะให้ฟิลิปปีคีสไปเรียนรู้ “เหตุผลที่ไม่ยุติธรรม” เพื่อ
 จะได้เอาชนะเจ้าหน้าที่ของตนได้สักเพียงไรฟิลิปปีคีสก็ไม่ยอม โดยอ้างว่าพวกที่
 อยู่ที่สำนัก เช่น โสเกรทีสและแคเรพอนเป็นพวกขี้โกง หน้าตาซีดเซียว ไม่
 สวมรองเท้าและเป็นพวกจอมปลอม ถึงตรงนี้จะเห็นได้ว่าจริงๆ แล้ว สเตร์ป
 ไซคีสอยากจะให้ลูกของตนเสียคนคือรู้จักโกงคนเป็น การเสียคนของสเตร์ป
 ไซคีสจึงเป็นสิ่งที่มีความก่อน ก่อนที่สเตร์ปไซคีสจะรู้จักกับโสเกรทีสและจริงๆ
 แล้วการเสียคนของสเตร์ปไซคีสนั้นมีมาก่อนหน้า และเป็นสิ่งชักนำไป
 สู่อารมณ์รู้จักกับโสเกรทีส⁷ ในที่สุดเมื่อฟิลิปปีคีสไม่ยอมจริงๆ สเตร์ปไซคีสก็
 โกรธ และได้ฟิลิปปีคีสออกจากบ้าน แต่นี่ก็เป็นเพียงการขู่ที่ไม่จริงจ
 ะไรนัก

อย่างไรก็ตาม สเตร์ปไซคีสไม่ยอมแพ้ จึงไปที่สำนักของ

6 Strauss, Ibid., p. 13.

7 Strauss, Ibid., p. 14.

โสเกรตีสเพื่อจะเข้าเรียนเสียเอง และสิ่งที่เสตรีปไซตีส์ได้พบก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ผิดแปลกไปจากธรรมดาทางสิ้น เช่น เมื่อเสตรีปไซตีส์ไปเกาะประตูสำนักนั้น ก็ไปขัดจังหวะความคิดของลูกศิษย์คนหนึ่งของโสเกรตีสเข้าพอดี เมื่อเสตรีปไซตีส์ถามว่าตนไปขัดจังหวะความคิดอะไร ก็ได้รับคำตอบว่าเป็นเรื่องลับ ครั้นเมื่อเสตรีปไซตีส์บอกว่า อันที่จริงตนเองก็กำลังจะสมัครเป็นลูกศิษย์ของโสเกรตีสอยู่พอดี ก็ได้รับคำตอบว่า พวกเขากำลังวิตกว่า ตัวหมั้นนั้นสามารถกระโดดไต่สูงเป็นก่เท่าของความยาวของขาตัวเอง นอกจากนั้นพวกเขายังศึกษากันว่า ตัววันส่งเสียงโดยใช้วงหรือใช้ร่องทวารหนัก และก็ยังมึ่เรื่องอื่น ๆ อีกที่แสดงถึง "ความเฉลียวฉลาด" ของโสเกรตีสซึ่งเสตรีปไซตีส์ประทับใจมาก ยิ่งกว่านั้นเมื่อเข้าไปภายในสำนักเสตรีปไซตีส์ก็ยังได้เห็นสานุศิษย์อื่น ๆ ของโสเกรตีสที่ล้วนแล้วแต่มีอกปฏิบัติการทำทางแปลก ๆ และศึกษาในเรื่องที่ประหลาด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อเสตรีปไซตีส์พบโสเกรตีสเป็นครั้งแรกนั้น โสเกรตีสกำลังนั่งอยู่ในตะกร้าที่ชักออกไว้ โสเกรตีสอธิบายสภาวะอันแปลกประหลาดนี้ว่า เป็นไปเพื่อตนจะได้ศึกษาพระอาทิตย์จากทุกแง่มุม แต่เสตรีปไซตีส์กลับเข้าใจไปว่า โสเกรตีสดูหมิ่นเทพเจ้า นี้อาจจะสะท้อนความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ที่มักจะค่อนข้างสรุปความเห็นผิด ๆ เกี่ยวกับโสเกรตีสหรือพวกโสเฟิสท์โดยทั่ว ๆ ไป โดยใช้ความรู้สึกของตนเองเป็นเกณฑ์ก็ได้ เมื่อเสตรีปไซตีส์แจ้งความประสงค์กับโสเกรตีสว่าตนอยากจะรู้จักวิธีพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เหตุผลด้วยวัตถุประสงค์ที่จะไม่จ่ายเงินคืนแก่เจ้าหนี้ โสเกรตีสก็รับเอาตัวเสตรีปไซตีส์เข้าไปและอัญเชิญเทพเจ้าเมเทออกมา

เทพเจ้าเมตมาเป็นหมู่พร้อมกับส่งเสียงฟ้ำร้อง เสตรีปไซตีส์ตกใจจนกลืนอุจจาระปัสสาวะไว้ไม่อยู่ เสตรีปไซตีส์ถามโสเกรตีสว่า สตรี

ที่ปรากฏตัวขึ้นเหล่านี้คือใคร ก็ได้รับคำตอบว่านางคือ “เทพเจ้าเมฆจากสวรรค์ เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สำหรับผู้เกียจคร้านซึ่งพวกตนเป็นหนี้ความคิดคำพูด เล่ห์กล การโกหกมดเท็จ คำโอ้อวด และไหวพริบ” เสตรีปไซติสสงสัยว่าทำไมพวกนางจึงคล้ายสตรีที่มีชีวิตธรรมดาๆ โสเกรตีสก็อธิบายว่าเทพเจ้านั้นเปลี่ยนรูปร่างหน้าตาและเปลี่ยนรูปไปตามใจชอบ และว่าเทพเจ้าเมฆคือเทพอัปสรที่แท้จริงเพียงผู้เดียว เทพเจ้าที่เหลือนั้นแล้วแต่เป็นเรื่องนิยายทั้งสิ้น แม้แต่ซุสก็ไม่มีตัวตน เสตรีปไซติสไม่ยอมเชื่อ แต่โสเกรตีสพิสูจน์โดยว่าไม่เคยมีฝนตกโดยไม่มีเมฆ ซุสทำให้ฝนตกในขณะที่ฟ้าแจ้งไม่ได้ เสตรีปไซติสแย้งว่า ฝนอาจตกโดยมีเทพเจ้าที่สูงกว่ามากำหนดความเคลื่อนไหวของเทพเจ้าเมฆอีกทีก็ได้ โสเกรตีสซึ่งปฏิเสธซุสจึงกล่าวว่ามีเทพเจ้าที่สูงที่สุดคือออร์เทกซ์ เสตรีปไซติสซึ่งเคยคิดว่าฝนเกิดจากการที่ซุสด่ายับสวาระลงไปในทะเลเกรง ก็ยอมรับการพิสูจน์ของโสเกรตีส นอกจากนี้แล้ว โสเกรตีสยังอธิบายให้เสตรีปไซติสเข้าใจอีกว่า ฟ้าร้องและฟ้าผ่าเกิดจากอะไร เป็นที่น่าสังเกตว่า เสตรีปไซติสพยายามที่จะรักษาสถานภาพของซุสที่ตนเข้าใจไว้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้โดยไม่ได้ตระหนักเลยว่า การกระทำของตนเองนั้นมีลักษณะที่ขัดกันเอง เพราะถ้าเสตรีปไซติสจะหลุดจากการเป็นหนี้ได้ ก็ต้องหมายความว่าสิ่งที่มีผิดแปลกไปจากธรรมดาจริงๆ เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเสตรีปไซติสก็ควรจะคาดหวังล่วงหน้าได้ ว่าจะต้องได้พบเห็นสิ่งที่แปลกๆ จากโสเกรตีส และการที่จะได้พบเทพเจ้าองค์ใหม่ก็น่าจะรวมอยู่ด้วย๘

เทพเจ้าเมฆสัญญาว่าจะสอนวาทศิลป์ให้เสตรีปไซติส แต่เสตรีปไซติสบอกว่าตนประสงค์แต่เพียงเอาชนะความ และรอกพันเงอมมือของเจ้า

หนีไปได้เท่านั้นเป็นพอ อย่างไรก็ตาม โสเกรตีสสงสัยว่าเสตรีปไซตีส์โง่เขลาเกินกว่าที่จะรับการถ่ายทอดได้ จึงนำเอาเสตรีปไซตีส์เข้าไปทดสอบภายในสำนักแล้วโสเกรตีสก็พบว่าเสตรีปไซตีส์โง่ และขี้ลืมจนไม่อาจสอนลูกไม้อะไรได้ และไม่ว่าโสเกรตีสจะพยายามสอนเสตรีปไซตีส์อะไร เสตรีปไซตีส์ก็ทำไม่ได้สักอย่าง แม้เมื่อให้คิดว่าจะโกงหน้อย่างไรเสตรีปไซตีส์ก็ไม่มีท่าทีว่าจะทำอะไรได้สำเร็จ โสเกรตีสจึงไล่เสตรีปไซตีส์ออกไปจากสำนักของตน เทพเจ้าเมฆจึงแนะนำเสตรีปไซตีส์ว่า ถ้ามีบุตรชายที่โตแล้วก็ให้ส่งมาเรียนกับโสเกรตีสแทน

เสตรีปไซตีส์กลับไปบ้าน และพยายามสอนพีติปปีตีส์ในความลับ บางสิ่งบางอย่างที่โสเกรตีสได้สอนตน เช่นว่า ไม่มีซุสอยู่ และขณะนั้นออร์ทอกซ์คือเทพเจ้าสูงสุดเพราะได้ขับซุสออกไปแล้ว พีติปปีตีส์เห็นว่านี่เป็นเรื่องเหลวไหล แต่เสตรีปไซตีส์ห้ามไม่ให้ดูถูกคนอื่นอย่างโสเกรตีส ในที่สุดโดยอาศัยการขู่ว่าจะขับไล่ออกจากบ้านถ้าไม่ทำตามแทนตนหรือทำตามคำสั่งเสตรีปไซตีส์ก็สามารถนำพีติปปีตีส์มายังสำนักของโสเกรตีสและให้โสเกรตีสรับไว้เป็นศิษย์แทนตนได้ พีติปปีตีส์เตือนบิดาว่าระวังจะต้องเสียใจภายหลัง แต่เสตรีปไซตีส์ก็ไม่ยอมฟัง จากนั้น “ความยุติธรรม” และ “ความยุติธรรม” ก็ออกมาเพื่อที่จะสอนพีติปปีตีส์ และเกิดทะเลาะกันอย่างรุนแรง กล่าวคือ “ความยุติธรรม” กล่าวว่าไม่มีสิ่งที่ถูกต้องอยู่เสมอ ในขณะที่ “ความยุติธรรม” กล่าวว่าความยุติธรรมอยู่กับเทพเจ้า เมื่อ “ความยุติธรรม” แย้งว่า ซุสคงจะไม่สามารถจองจำบิดาของตนเองได้เลยโดยไม่ต้องรับโทษถ้าหากความยุติธรรมอยู่ที่เทพเจ้าจริง ๆ “ความยุติธรรม” ก็ต้องเงียบไป แล้วหันกลับไปกล่าวคำประณามใส่กันและกัน ร้อนถึงเทพเจ้าเมฆต้องออกมาห้ามปราม และกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายผลัดกัน

สอนฟิสิกส์บ้าง “ความยุติธรรม” เชื่อว่าคนเหนือกว่ามาก จึงไม่ยอมเพียงแต่จะให้ “ความยุติธรรม” มีโอกาสได้พูดก่อนเท่านั้น หากแต่ยังพร้อมที่จะลบล้างข้อโต้แย้งของ “ความยุติธรรม” ตามหลักการที่ “ความยุติธรรม” เองเป็นฝ่ายกำหนดด้วย ถึงตอนนั้นข้ออ้างสังเกตอยู่บางประการคือ ในประการแรก โสเกรตีสไม่ได้เป็นผู้สอนฟิสิกส์เกี่ยวกับความยุติธรรมและความไม่ยุติธรรม โสเกรตีสเพียงแต่เปิดโอกาสให้ฟิสิกส์ได้รับฟังคำโต้แย้งของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว ฟิสิกส์ยังไม่ต้องผ่านการทดสอบใดๆ เพื่อเข้าศึกษาในสำนักเลย ดูเหมือนว่าอาริสโตเฟเนสจะแนะนำให้ผู้ชมละครที่รู้จักคิดได้จงรู้ว่า ความรับผิดชอบของโสเกรตีสจริงๆ นั้นมีอยู่แค่นั้น หรือว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีผู้ที่สอนเฉพาะแต่ข้อโต้แย้งของฝ่าย “ความยุติธรรม” หรือ “ความอยุติธรรม” แต่เพียงฝ่ายเดียว โดยที่ตัวผู้สอนเองไม่เข้าใจในข้อโต้แย้งของอีกฝ่ายหนึ่ง “ความยุติธรรม” ซึ่งเป็นผู้ที่พิทักษ์ความถูกต้องทั้งปวงเริ่มต้นด้วยการรำพึงถึงอคติทางที่แสนดี คือสมมุติว่าความยุติธรรมเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความรู้จักพอประมาทเป็นที่เคารพนับถือ นั่นคือสมมุติเด็ก ๆ จะปรากฏให้ผู้ใหญ่เห็นตัว แต่จะไม่มีปากเสียง พวกเขาประพฤติตนดีและถูกอบรมให้มีความสมถะและความอดทน พวกเขาศึกษาดนตรีและบทกวีดั้งเดิม และการออกนอกกลุ่มนอกรทางจะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง นี่คือการศึกษาศึกษาที่สร้างนักรบกรีกที่รบที่ทุ่งมาราธอน (แต่ปัจจุบันกลับถูกเหยียดหยันว่าเป็นการศึกษาที่ล้าหลัง) ทั้ง ๆ ที่การศึกษาแบบที่ “ความอยุติธรรม” ยกย่องได้ก่อให้เกิดความอ่อนแอเยี่ยงสตรีเพศ “ความยุติธรรม” กล่าวว่า ถ้าฟิสิกส์เลือกตน เขาก็จะหันมาวิ่งเกี้ยวทองตลาด จะโกรธเมื่อถูกผู้อื่นเยาะเย้ย จะไม่มีความหยาบคายกับบิคารมารตาโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อบิคา

จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิงนางรำ และจะเคารพผู้อาวุโสกว่า กล่าวโดยสรุปก็คือ จะมีความอาย “ความยุติธรรม” เสนอให้พีคิปบีตีส์เลือกเอาว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เป็นพวกพูดจาคล่องแคล่ว หรือพวกหน้าไม่อายที่ใช้เวลาอยู่ตามตลาดหรือตามศาล แล้วก็จะเป็นผู้ที่หน้าตาซีดเซียว เป็นพวกที่มีความสัมพันธ์ทางเพศมาก หรือว่าจะเป็นผู้ที่หน้าตาซีดเซียว มีสุขภาพดี และมักเป็นผู้ที่ใช้เวลาส่วนใหญ่ในสถานกายนบริหาร เทพเจ้าเมฆสรรเสริญ “ความยุติธรรม” สำหรับความรู้จักพอประมาณในสุนทรพจน์ของเขา และความสงบสุขของคนในสมัยก่อน แล้วก็ยกย่อง “ความยุติธรรม” และหนุนให้กล่าวคำปลงล้างข้อเสนอลงของ “ความยุติธรรม”

“ความยุติธรรม” แนะนำการศึกษาแผนใหม่ โดยการล้มล้างข้อเสนอลอื่น ๆ โดยเฉพาะสิ่งที่ “ความยุติธรรม” ไม่เห็นด้วย เช่น “ความยุติธรรม” ไม่เห็นด้วยกับการที่เด็กหนุ่มจะอาบน้ำอุ่น โดยถือว่าการอาบน้ำอุ่นจะทำให้เด็กหนุ่มกลายเป็นคนขี้ลาดอ่อนแอ “ความยุติธรรม” ก็อ้างว่า เซราคลีสผู้เป็นบุตรของซุส และเป็นผู้ที่กล้าหาญที่สุด และประกอบกิจการต่าง ๆ มากที่สุด ก็อาบน้ำอุ่น หรือเมื่อ “ความยุติธรรม” ไม่เห็นด้วยกับการใช้เวลาในตลาดคือ การพูดในสภา “ความยุติธรรม” ก็แย้งว่าไฮเมอร์ก็วิเอก ของกรีกเองยัง บรรยายให้เนสเตอร์และคนฉลาดคนอื่น ๆ เป็นผู้ที่เก่งกาจในการพูดในสภา ในส่วนสุดท้ายที่เกี่ยวกับความพอประมาณซึ่ง “ความยุติธรรม” ยกย่อง “ความยุติธรรม” กลับเสนอว่าชีวิตแห่งความสำราญสำมะเลเทเมาคือสิ่งที่ควรกระทำ เพราะความพอประมาณทำให้ความสุขต่าง ๆ เช่น ความสุขทางเพศ การพนัน การกิน และการดื่มและการหัวเราะ คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ทำให้ชีวิตควรค่าแก่การดำรงอยู่ลดน้อยลงไป ความพอประมาณจึงเป็นสิ่งที่ทำลายชีวิต นอกจากนี้

แล้ว เรื่องเหล่านี้ยังเป็นเรื่องของธรรมชาติ จะมีใครกันเล่าที่จะอดใจไม่กระทำสิ่งที่ผิดกฎหมายเมื่อถูกบีบบังคับโดยธรรมชาติได้ แต่เมื่อกระทำไปแล้ว ก็อาจถูกจับได้ถ้าบุคคลนั้นไม่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและก็จะไม่สามารถป้องกันตนเองได้ด้วยคำพูดของเขา เฉพาะผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือจาก “ความยุติธรรม” จะสามารถแก้ตัวได้ให้กับการกระทำผิดทุกอย่างที่กระทำลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับความรัก โดยการอ้างถึงการกระทำของชู้สาว ใครจะคาดหวังว่ามนุษย์ที่อ่อนแอจะต่อต้านอำนาจของความรู้สึกละไม่ได้ ถ้าหากว่าชู้เองผู้ทรงพลังยังไม่สามารถจะทำได้ เทพเจ้าก็คงจะไม่ห้ามมนุษย์ไม่ให้กระทำในสิ่งที่เทพเจ้าและมนุษย์ถูกบีบบังคับโดยธรรมชาติให้ต้องกระทำอย่างแน่นอน นั่นคือ เราต้องเคารพเทพเจ้าโดยการกระทำในสิ่งที่เทพเจ้ากระทำ ไม่ใช่ทำในสิ่งที่เทพเจ้าบอกให้กระทำ ถ้าเลือกข้าง “ความยุติธรรม” ฟิสิกส์ที่ตีตราสามารถจะมีความสุขในทุก ๆ อย่างที่ธรรมชาติเร่งเร้าให้กระทำโดยไม่ต้องรู้สึกอาย เมื่อ “ความยุติธรรม” แย้งว่า การมีชีวิตเช่นนั้นจะทำให้ฟิสิกส์ที่ตีตราชื่อเสียงไปในทางไม่ดี “ความยุติธรรม” ก็ไต่ว่า นักฟิสิกส์ที่มีชื่อเสียงส่วนมาก กวีทางโศกนาฏกรรมส่วนใหญ่ และแม้แต่มหาชนที่มีชื่อก็มีชื่อเสียงในทางที่ไม่ดีทั้งสิ้น “ความยุติธรรม” จึงต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด

สำหรับการโต้แย้งระหว่าง “ความยุติธรรม” และ “ความอยุติธรรม” นั้นมีข้อนำคิดอยู่หลายประการ ในประการแรกที่เดียวจะเห็นได้ว่า ทั้ง “ความยุติธรรม” และ “ความอยุติธรรม” ต่างก็โต้เถียงกันบนพื้นฐานที่ว่า มีชู้สอยู่จริง แต่ในขณะที่ฝ่าย “ความยุติธรรม” เสนอว่าเราควรจะทำตามทีชู้สบอกให้เรากระทำ “ความยุติธรรม” ก็เสนอว่าเราควรกระทำตามแบบที่ชู้สเองกระทำ ในประการต่อไปจะเห็นว่า ในขณะที่ความยุติธรรมยกย่องกฎ

หมายและไม่เอ่ยถึงธรรมชาติ “ความอยุติธรรม” กลับอ้างธรรมชาติเพื่อเอาชนะกฎหมาย⁹ นอกจากนี้แล้ว ในขณะที่ “ความอยุติธรรม” ยกย่องสรรเสริญความพอประมาณ “ความอยุติธรรม” กลับเสนอให้ใช้ชีวิตโดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม แต่ขอให้คำนึงถึงวิธีการหลบหลีกโทษทัณฑ์และความ “อยุติธรรม” ก็เอาชนะ “ความอยุติธรรม” ได้โดยอาศัยการชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างคำสอนของเทพเจ้าซึ่งขัดกับการกระทำของเทพเจ้าเอง อย่างไรก็ตามที่น่าสนใจไม่แพ้กันอยู่ที่ว่า จริงๆ แล้วสิ่งที่เสตรีปไซดิสต้องการก็คือ ต้องการให้ฟิธิปปีตีสสามารถเอาชนะ “สิ่งที่อยุติธรรม” ทั้งปวง แต่ทว่ารูปของการโต้แย้งที่จบลงนั้นดูเหมือนว่าสิ่งที่ฟิธิปปีตีสจะได้ไปด้วยก็คือ การยอมตนเป็นทาสของต้นหาทั้งปวง นอกจากนี้แล้วยังเห็นได้ชัดว่า วิถีชีวิตแบบที่ “ความอยุติธรรม” สนับสนุนนั้นไม่อาจถูกเหมาว่าเป็นวิถีชีวิตแบบของโสเกรตีสตัวจริงได้เลย

หลังจากชัยชนะของ “ความอยุติธรรม” แล้ว โสเกรตีสก็ให้โอกาสเสตรีปไซดิสที่จะพิจารณาใหม่อีกครั้งว่า จะให้ฟิธิปปีตีสเป็นลูกศิษย์ของตนหรือไม่ แต่ชัยชนะของ “ความอยุติธรรม” กลับทำให้เสตรีปไซดิสแน่วใจมากยิ่งขึ้น เสตรีปไซดิสยืนยันว่าฟิธิปปีตีสจะต้องได้รับการศึกษาในเรื่องต่างๆ “ที่สำคัญๆ” ส่วนฟิธิปปีตีสก็ยังไม่รู้สึกยินดียินร้ายกับการโต้เถียงที่จบลง หากยังคงไม่ชอบโสเกรตีส และกล่าวเตือนเสตรีปไซดิสสักครั้งว่าจะต้องเสียใจกับการตัดสินใจของตน โสเกรตีสนำฟิธิปปีตีสเข้าไปสอนข้างใน ผู้ดูจะไม่รู้เลยว่าโสเกรตีสสอนอะไรแก่ฟิธิปปีตีส แบบเดียวกับที่ไม่รู้ว่าโสเกรตีสสอนอะไรแก่เสตรีปไซดิส

9 Strauss, Ibid., p. 32.

หลายวันต่อมาเสตรีปไชติสกลับมาหาโสเกรติสพร้อมด้วยของฝาก และเพื่อรับตัวพิคิปิตีสกลับ ข้างพิคิปิตีสก็เปลี่ยนไปเป็นอีกคนหนึ่ง คือ ไม่มีอาการรังเกียจโสเกรติสอีกเลย และรับรองว่าการศึกษาของตนจะสามารถเอาชนะคดีเรื่องหนสนเมื่อถึงศาลได้อย่างแน่นอน เมื่อพัลลิสต์เจ้าหนคนแรกมาทวงหน^๕ เสตรีปไชติสเองก็ปฏิเสธที่จะจ่ายโดยอ้างว่าพัลลิสต์ไม่รู้เรื่องเพศในไวยากรณ์ จึงไม่สมควรได้รับเงิน ข้ออ้างของเสตรีปไชติสนั้นดูเหมือนจะอยู่บนรากฐานของหลักการที่ว่า ผู้ที่รู้จะไม่มีข้อผูกพันใด ๆ หนึ่งตนต่อผู้ที่ไม่รู้ และหลักการอันนี้จะดูเหมือนว่าจะมีรากฐานอยู่บนหลักซึ่งยอมรับกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า คนวิกลจริตนั้นมีสิทธิน้อยกว่าคนที่สติสัมปชัญญะครบบริบูรณ์^{๑๐} แต่ระหว่างผู้ที่รู้มากกับผู้รู้น้อยกว่าแล้ว เช่นระหว่างเสตรีปไชติสกับพิคิปิตีสแล้ว เสตรีปไชติสดูเหมือนว่าจะไม่ได้คำนึงถึงผลข้อนี้เลย ครั้นต่อมาเมื่ออามีนีอัส เจ้าหนอีกคนหนึ่งมาทวง เสตรีปไชติสก็ไม่ยอมจ่ายอีกโดยตามอามีนีอัสว่า น้ำฝนที่ตกลงมาแต่ละครั้งนั้นเป็นน้ำฝนที่ตกลงมาใหม่ ๆ หรือเกิดจากน้ำฝนที่ตกลงมาแต่เดิมแล้วระเหยขึ้นไป คือถามว่าปริมาณน้ำทั้งหมดเพิ่มขึ้นหรือไม่ เมื่ออามีนีอัสตอบไม่ได้ เสตรีปไชติสก็ไม่ยอมจ่าย อามีนีอัสคิดว่าเสตรีปไชติสยังไม่มีเงินพอที่จะจ่ายเงินต้น จึงหันมาทวงดอกเบี้ยแทน เสตรีปไชติสก็ไม่ยอมจ่ายเงินอีกโดยอ้างว่าในเมื่อมหาสมุทรไม่ได้ใหญ่ขึ้นกว่าเดิมแม้เมื่อมีแม่น้ำ หลายสาย ไหล ลง ไป เงินก็ไม่ควรจะขยายตัวโตขึ้นเพียงเพราะเวลาผ่านไปเท่านั้น ข้อน่าสังเกตสำหรับเหตุผลของเสตรีปไชติสช่วงนี้ที่ว่า ในข้อโต้แย้งตอนแรกนั้น เสตรีปไชติสเพียงแต่ปฏิเสธว่าไม่ได้ค้างหน^๕ คือยังไม่ได้โจมตีกฎหมายโดย

10 Strauss, Ibid., p. 36.

ตรง แต่ในกรณีหลังนั้นข้อโต้แย้งของสตรีปไซดิสเป็นการโจมตีกฎหมายที่
เปิดโอกาสให้มีการเรียกดอกเบี้ยโดยปริยายได้ ถึงตอนนี้เทพเจ้าเมฆได้เตือน
ให้ผู้ชมได้ยินว่า สักวันหนึ่งสตรีปไซดิสจะต้องเสียใจกับแผนการของตนเอง
และสักวันหนึ่งจะต้องเสียใจที่ไป คาคคิน ให้บุตรชายของตน ไปศึกษาวิชา
ชนะความยุติธรรมและความถูกต้องโดยใช้ข้ออ้างที่ชั่วช้า

จากต่อมาเริ่มด้วยการที่ สตรีปไซดิสเรียกร้อง ให้อาติพี่น้อง ของ
ตนช่วย เพราะถูกฟิციปปีตีสทู่ตี สตรีปไซดิสไม่ได้ร้องเรียกให้เพื่อน
พลเมืองในสังกัดช่วย แต่ร้องให้อาติทางสายโลหิตซึ่งถูกผลของการแต่งงาน
ของตนกีดกันออกไปให้ช่วยให้รอดพ้นจากบุตรของตนเอง เหตุที่พ้อลูกเกิด
ทะเลาะกันก็เนื่องจากว่า ขณะที่ทั้งสองกำลังเลี้ยงฉลองชัยชนะอยู่ด้วยกันนั้น
สตรีปไซดิสขอให้ฟิციปปีตีสร้องเพลงของกวีไซมอนนิเคสไปด้วย แต่
ฟิციปปีตีสปฏิเสธที่จะทำตามแบบเก่า ๆ โดยอ้างว่าไซมอนนิเคสเป็นกวีที่เลว
ถึงตอนนี้ สตรีปไซดิสโกรธ และ ขอให้ฟิციปปีตีส กล่าว บท กวี ของ เอสคิลัส
ฟิციปปีตีสก็ปฏิเสธเพราะไม่ชอบเอสคิลัสอีก สตรีปไซดิสก็ยิ่งโกรธหนัก
เข้าไปอีก แต่ยังสามารถควบคุมตัวเองได้ จึงขอให้ฟิციปปีตีสกล่าวบทกวี
ของกวีรุ่นใหม่ ๆ แทน ฟิციปปีตีสก็กล่าวบทกวีของยูริปีตีส (ซึ่งเป็นสหาย
ของโสเกรตีสในชีวิตจริงและเป็นเจ้าของบทละครซึ่งโสเกรตีสเคยไปดู) ที่
บรรยายถึงการสมสู่กันระหว่างบุตรที่เกิดมาจากมารดาคนเดียวกันให้ฟัง ถึง
ตอนนี้สตรีปไซดิสโกรธจนทนไม่ไหว เพราะถึงแม้ว่าสตรีปไซดิสจะยอม
รับการกดโง่ ความไม่ซื่อสัตย์สุจริตทั้งปวง หรือการหมิ่นเหยียดประมาทเทพเจ้า
ทั้งปวง แต่สตรีปไซดิสไม่ยอมรับการสมสู่ระหว่างพี่น้อง จึงคำฟิციปปีตีส
อย่างรุนแรง นี่เป็นครั้งแรกที่สตรีปไซดิสกระทำเช่นนี้กับลูกชายของตนเอง

จากนั้นเตือนให้เรานึกถึงตอนที่ “ความยุติธรรม” คำ “ความอยุติธรรม” แต่ฟิสิกส์ที่เตือนให้เราระลึกถึง “ความอยุติธรรม” ด้วยการตำหนิ และทบทวนเสรีประชาธิปไตยที่ไม่เห็นคุณค่าของยูริบีส สเตร์ปไฮดิสผู้ซึ่งคำนึงถึงญาติพี่น้องของตนเองเป็นครั้งแรกเมื่อถูกฟิสิกส์ทบทวน ก็เริ่มระลึกถึงความยุติธรรมเป็นครั้งแรกบ้าง กล่าวคือ เสรีประชาธิปไตยกล่าวกับเทพเจ้าเมฆว่า การกระทำของฟิสิกส์ (การทบทวน) เป็นการกระทำผิดอย่างร้ายแรง เพราะตนเองได้เลี้ยงดูฟิสิกส์มาตั้งแต่เด็กจนโต เทพเจ้าเมฆขอให้ทางฟิสิกส์มีโอกาสพูดบ้าง ซึ่งฟิสิกส์ก็ยินดีที่ตนมีโอกาสดังกล่าว ฟิสิกส์เริ่มต้นด้วยการถามเสรีประชาธิปไตยว่าเคยตีตน เมื่อตอนที่ตนยังเป็นเด็กหรือไม่ เสรีประชาธิปไตยยอมรับว่าจริง แต่แก้ตัวว่านั่นเป็นการกระทำที่หวังดีต่อฟิสิกส์เอง ฟิสิกส์จึงได้ว่าที่ตนทบทวนเสรีประชาธิปไตยด้วยความหวังดีต่อเสรีประชาธิปไตย จึงย่อมจะเป็นการกระทำที่ยุติธรรมด้วยอย่างน้อยที่สุดตนเองก็เป็นชาวกรีก ที่เกิดมาเป็นไทแก่ตนเองเหมือนกันกับเสรีประชาธิปไตย การใช้ข้ออ้างที่อิงหลักประชาธิปไตยนี้ ดูเหมือนจะเป็นความพยายามของอาริสโตเฟเนสที่จะชี้ให้เห็นว่า หลักการทางประชาธิปไตยนั้นจะทำลายอำนาจของบิดาในทางปกครองบุตรให้หมดไป ซึ่งตรงกันข้ามกับการปกครองแบบอิตาเลียที่สืบทอดมาจากความเชื่อทางศาสนา ซึ่งให้อำนาจแก่บิดาเหนือบุตร แต่ฟิสิกส์มิได้หยุดเพียงแค่นั้น หากยังอ้างอีกด้วยว่า อันที่จริงแล้วความโง่เขลาของเสรีประชาธิปไตยอันเนื่องมาจากวัยชราอันอาจกล่าวได้ว่ามีมากเป็นสองเท่าของเด็กเสียด้วยซ้ำ เสรีประชาธิปไตยแย้งว่า แต่ไม่มีกฎหมายไหนที่อนุญาตให้มีการทบทวนบิดาได้ ซึ่งฟิสิกส์ก็ได้ว่าผู้ออกกฎหมายนั้นแท้จริงแล้วก็เป็นคนธรรมดาคนหนึ่งเอง แล้วทำไมจึงจะออก

กฎหมายใหม่ให้ลูกตีพ่อแม่ไม่ได้ แม้แต่ไก่และสัตว์อื่น ๆ ก็ยังตีพ่อแม่ของตนเอง
 ได้เลย และสัตว์เหล่านี้ก็ไม่ต่างอะไรจากมนุษย์เท่าไร เสตรีปไซตีสเถียงว่า
 ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องเอาตามอย่างสัตว์ให้หมด แต่ฟิคิปปีตีสก็อ้างโสเกรตีสว่า
 สัตว์และมนุษย์ไม่เหมือนกันทั้งหมด เสตรีปไซตีสเถียงว่า ถ้าคนเป็นฝ่ายถูก
 คุกวันหนึ่งฟิคิปปีตีสจะได้ตีสูกของตน แต่ถ้าฟิคิปปีตีสเป็นฝ่ายถูกคุกวันหนึ่ง
 ฟิคิปปีตีสจะถูกคุกของตนเองตี ฟิคิปปีตีสแย้งว่าตนอาจจะไม่มีลูกก็ได้ จึงขอ
 ตีพ่อแม่ไว้ก่อน เสตรีปไซตีสจนปัญญาและยอมรับว่าเหตุผลของฟิคิปปีตีสใช้ได้
 คือบุตรอาจลงโทษบิดาได้ถ้าบิดากระทำการอันไม่ยุติธรรม แต่อันที่จริงแล้ว
 เราอาจกล่าวได้ว่า เสตรีปไซตีস্যอมรับในสิทธิการลงโทษบิดาโดยบุตรมา
 ตั้งแต่ก่อนที่ฟิคิปปีตีสจะสำเร็จการศึกษาจากสำนักของโสเกรตีสเสียอีก ทั้งนี้
 เพราะสิทธิในการลงโทษบิดาของบุตรไม่ได้สืบทอดมาจากอะไรเลยนอกจาก
 สิทธิอันสูงสุดของผู้ เมื่อเปรียบกับผู้ที่ไม่รู้อะไรเลย ซึ่งเสตรีปไซตีস্যอม
 รับอยู่ก่อนแล้ว¹² เพียงแต่ว่าเสตรีปไซตีสไม่สามารถมองเห็นตั้งแต่ตอน
 แรกเริ่มว่า โดยหลักเหตุผลอันเดียวกันนั้นว่า ผู้ที่มากกว่าย่อมจะมีข้อ
 ผูกพันที่น้อยลงไปกับผู้ที่น้อยกว่า ซึ่งก็เป็นกรณีที่เกิดขึ้นระหว่างเสตรีป-
 ไซตีสกับฟิคิปปีตีสนั่นเอง แต่ฟิคิปปีตีสไม่พอใจเพียงแค่นั้น หากยังบอก
 เสตรีปไซตีสว่า สิ่งที่คุณจะกล่าวต่อไปนี้อาจทำให้เสตรีปไซตีสค่อยคลาย
 ความลำบากใจลงบ้าง เพราะตนจะตีมารดาของตนโดยใช้เหตุผลอย่างเดียวกับ
 ที่ใช้ในการตีบิดา นั่นคือ ฟิคิปปีตีสอยากจะให้เสตรีปไซตีสรู้สึกว่าคุณ
 จะได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่ แต่ถึงตอนนั้นเสตรีปไซตีสทนต่อไปไม่ได้
 และไม่ยอมรับฟังแม้แต่เหตุผลของ ฟิคิปปีตีสและ โทษว่าทั้งหมดนี้เป็นความ
 ผิดของเทพเจ้าเมฆ เทพเจ้าเมฆตอบว่า เสตรีปไซตีสโทษใครไม่ได้หรอก
 นอกจากโทษตัวเองที่คิดหาทางที่ชั่วร้ายเอง เมื่อเสตรีปไซตีสถามว่าแล้ว

ทำไมเทพเจ้าเมฆจึงปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น คำตอบก็คือว่า นี้อธิบายวิธีที่เทพเจ้าจะสอนให้มนุษย์รู้จักเกรงกลัวเทพเจ้า เซตรีปไซดิสต้องยอมรับคิดว่าตนไม่ควรหาทางไม่ชำระหนี้ของตนเอง เซตรีปไซดิสหนีไปชวนพีดิปปีตีสให้ไปทำลายแคเรฟอนและโสเกรตีส แต่พีดิปปีตีสปฏิเสธ เซตรีปไซดิสจึงขอโทษเทพเจ้าที่ตนได้เลิกนับถือไป และขอให้เทพเฮอร์มิสช่วยตอบว่าควรจะทำอย่างไรกับโสเกรตีสหรือจะอย่างไรดี เซตรีปไซดิสอ้างว่าเทพเฮอร์มิสแนะนำให้เผาสำนักของโสเกรตีสทิ้ง จึงพร้อมกับคนใช้ในบ้านไปเผาสำนักของโสเกรตีส โดยกล่าวหาว่าโสเกรตีสกับพวกหมื่นประมาทเทพเจ้าทั้งหลาย

ปัญหาที่เกิดขึ้นในตอนจบของเรื่องอยู่ที่ว่า ทำไมเซตรีปไซดิสซึ่งยอมรับสิทธิในการทบทม์บิดาของพีดิปปีตีส จึงไม่ยอมรับสิทธิในการลงโทษมารดาของพีดิปปีตีส บทละครแสดงว่าระหว่างเซตรีปไซดิสและภรรยาชาวกรุงของตนนั้นไม่มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งอะไรหลงเหลืออยู่ แต่เซตรีปไซดิสก็ยอมรับสิทธิในการทบทม์มารดาของพีดิปปีตีสไม่ได้ เพราะภายในครอบครัวนั้น ผู้ที่จะทบทม์มารดาได้ปกติแล้วมีเพียงคนเดียวคือบิดา และสิทธิอีกอย่างหนึ่งที่บิดามีอยู่เฉพาะเพียงคนเดียวในส่วนที่สัมพันธ์กับมารดาก็คือการสมสู่ทางเพศ เซตรีปไซดิสยอมรับสิทธิในการทบทม์มารดาของพีดิปปีตีสไม่ได้ เพราะนั่นย่อมหมายถึงการยอมรับการสมสู่ระหว่าง มารดาและบุตรด้วย¹³ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็หมายถึงว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเซตรีปไซดิสกับพีดิปปีตีสซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรก็จะหมดไปด้วย เซตรีปไซดิสยอมไม่ได้ก็เพราะความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรเป็นสิ่งเดียวที่มีคุณค่าที่สุดสำหรับตน และทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนกระทำไปแล้วนั้นก็ด้วยความ

13 Ibid., p. 43.

รักรูปครุในฐานะที่เป็นบุตรของตนทั้งสน แต่ครอบครัวซึ่งเป็นสิ่งที่เสรีป-
 ไซตีส์เทิกทูนก็ไม่สามารถที่จะแยกตัวเองออกจากสังคมได้โดยเด็ดขาด และ
 นี้เป็นสิ่งที่เสรีปไซตีส์เรียนรู้ด้วยบทเรียนราคาแพง กล่าวคือ แม้ครอบครัว
 จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติและมีกฎบังคับภายในโดยธรรมชาติ แต่
 หลาย ๆ ครอบครัวก็รวมกันเข้าเป็นนครและมีกฎอันสูงกว่ากฎของครอบครัว
 เสียอีกเป็นเครื่องบังคับควบคุม เพราะฉะนั้น บุคคลย่อมไม่สามารถจะทำ
 ร้ายนครเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง โดยมองว่านครเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือ
 แวดวงของตน หรือมองว่าความยุติธรรมที่เกี่ยวพันกับผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่
 ธรรมชาติและอาจทอดทิ้งเสียก็ได้ ในทางตรงกันข้าม เสรีปไซตีส์กลับ
 พบว่า ความยุติธรรมหรือกฎหมายของนครนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่ไกลจากตน
 เองเลย การทำร้ายกฎหมายของเสรีปไซตีส์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการปฏิเสธไม่
 ยอมรับชำระหนี้ จึงกลายเป็นการทำร้ายตัวเองไปในที่สุด หรือถ้าจะกล่าว
 อีกนัยหนึ่งกว่า ครอบครัวนั้นไม่อาจจะคงอยู่และจำเริญได้ นอกเสีย
 จากว่าจะอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของนคร และครอบครัวต้องขยายตัว
 โดยการเข้าไปรวมอยู่กับนครก็เพราะมีความจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงการสมสู่
 กันเองในระหว่างสมาชิกของครอบครัวที่เป็นสายโลหิตเดียวกัน ยิ่งไปกว่า
 นั้น ข้อห้ามนี้คงความศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ก็เพราะมีปกาศิตของเทพเจ้าเป็นเครื่อง
 สนับสนุน¹⁴ เพราะฉะนั้นเมื่อเสรีปไซตีส์พบว่า การปฏิเสธเทพเจ้าเพื่อ
 หลบหนัของตน ในที่สุดแล้วจะนำไปสู่การ อนุญาตให้มีการ สมสู่ กันระหว่าง
 สมาชิกของครอบครัวที่มาจากท้องถิ่นเดียวกัน เสรีปไซตีส์ก็หันกลับมายอมรับ
 เทพเจ้าและความยุติธรรมอีกครั้งหนึ่ง

14 Strauss, *Ibid.*, p. 48.

แต่เราจะกล่าวได้ละหรือว่านี่คือสิ่งที่อริสโตเฟนีส์พยายามผลักดันให้
 ผู้ชมละครคิดว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการไปศึกษากับโสเครตีส อะไรคือข้อ
 กล่าวหาแท้จริงที่อริสโตเฟนีส์ตั้งให้โสเครตีส ? เราได้เห็นมาแล้วว่า
 อริสโตเฟนีส์พยายามบอกกับผู้ชมละครเป็นนัย ๆ ว่า ตนเองก็ไม่รู้ว่า
 โสเครตีส “สอน” อะไร ยิ่งไปกว่านั้นตัวเสตรีไซตีส์เองซึ่งเป็นผู้ทำลาย
 โสเครตีสก็ไ้จะเป็นบุคคลที่ควรแก่การเคารพยกย่อง เพราะคนดี ๆ นั้น
 คงไม่มีใครอยากจะทำร้ายไปยุ่งเกี่ยวกับโสเครตีสตั้งแต่แรก และเพราะฉะนั้น
 ก็จะไม่มีการไปเรียนรู้อะไรไม่ นับถือ เทพเจ้า และความ อุดมคติธรรมมาจาก
 โสเครตีสเป็นแน่¹⁵ จริงอยู่ข้อกล่าวหาที่ว่า “โสเครตีสไม่เชื่อในเทพเจ้า
 ของนครและนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่เข้ามา” นั้น มีมูลอยู่บ้างแล้วในการ
 วาดภาพความสัมพันธ์ของโสเครตีสกับเทพเจ้าเมฆและเทพเจ้าอื่น ๆ แต่จุด
 ใจอยู่ที่สำคัญของอริสโตเฟนีส์นั้นดูเหมือนจะอยู่ที่ว่า โสเครตีสเป็นนัก
 ปรัชญาอเมริกันที่สมถะ คือโสเครตีสกระทำตนราวกับว่าตนนั้นสามารถอยู่ได้
 โดยอิสระ ไม่ต้องขึ้นอยู่กับนครแต่อย่างใด จากแง่ของอริสโตเฟนีส์นั้น
 โสเครตีสก็คือพวกที่อ้างธรรมชาติเหนือประเพณี พวกนี้มองว่ากิจกรรม
 ทางการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของความยุติธรรมและความอยุติธรรมนั้น
 เป็นเรื่องของความคิดเห็นที่มาจากคนธรรมดา ๆ เป็นความคิดเห็นที่ไม่มีราก
 ฐานอยู่บนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในทางตรงกันข้าม พวกที่ศึกษาวิทยา
 ศาสตร์หรือปรัชญาธรรมชาติ (Natural philosophy) เป็นผู้ที่ค้นพบว่า
 ธรรมชาติคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังภาพหลอน หรือปรากฏการณ์ภายนอกอื่น ๆ
 เพราะฉะนั้นชีวิตทางการเมืองซึ่งไม่ได้มีรากฐานอยู่บนธรรมชาติจึงเป็นเรื่อง
 ของชนบประเพณี (tradition) ที่หาความจริงไม่ได้ และความรู้ที่แท้จริง

จึงไม่สนใจกับเงื่อนไขทางการเมือง ซึ่งมีฐานอยู่บนชนบประเพณีดังกล่าว
 จริงอยู่ โสเกรตีสอาจจะไม่ได้สอน “ความอยุติธรรม” หรือแนะนำให้คนหนุ่ม
 เสียคนโดยตรง แต่การวิพากษ์วิจารณ์ความไม่มีหลักมีเกณฑ์ของสังคมจาก
 แง่ของความถูกต้อง หรือการกล่าวถึงความถูกต้องที่สมบูรณ์นั้นจะไม่เท่า
 กับการโจมตีหรือสั่งสอน “ความอยุติธรรม” ให้กับคนอื่น ๆ ในการ
 มองสังคมเอเธนส์อย่างที่เป็นอยู่ดอกหรือ ? เพื่อที่จะเข้าใจว่า “ปรัชญา
 การเมือง” ซึ่งโสเกรตีสเป็นผู้ให้กำเนิดขึ้นตระหนักในข้อจำกัดของปรัชญาเมธี
 และความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างสังคมการเมือง กับวิถีชีวิตของปรัชญา
 เป็นอย่างดีอยู่แล้ว เราจะต้องหันไปพิจารณา *ยูโทโฟร* และ *อโพลโลจี*
 ต่อไป

บทที่ 3

ยูโซไฟร

ยูโซไฟร เกิดเรื่องแปลกอะไรขึ้นหรือโสเกรตีส ท่านถึงได้มาจาก
ไลเซียมที่ที่ท่านเคยอยู่เป็นประจำ กลับมาอยู่ที่ศาลนี้แทน
คงไม่ใช่เพราะว่าท่านมีคติความเหมือนอย่างที่ข้าพเจ้ามีหรือก
นะ

โสเกรตีส ยูโซไฟร ชาวเอเธนส์ของเราเขาไม่เรียกว่าเป็นความหรือก
เขาเรียกว่ามีการฟ้องร้องต่อศาลในคดีอาญา

ยูโซไฟร อะไรกัน? นี่คงมีใครฟ้องร้องท่านต่อศาลอย่างนั้นสิ เพราะ
ข้าพเจ้าไม่เคยเชื่อว่าท่านนี้จะฟ้องร้องคนอื่นแน่ ๆ

โสเกรตีส ไม่นั่น ๆ

ผู้ที่ศึกษา *ยูโซไฟร* มาได้รอบคอบแล้วจะพบว่า เพียงแต่

ประโยคแรกของ *ยูโซไฟร* เท่านั้นเอง ลักษณะยกย่องของบทสนทนาของ

เพลโตก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เพราะในที่นี้ ยูโรโฟรซึ่งจะอ้างตนต่อไปว่าเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องเทพนิมิตร์ ที่สามารถพยากรณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างถูกต้อง (ดูหน้า 62) กำลังแสดงความไม่สามารถในการทำนายทายทักอย่างยิ่งออกมาด้วยการถามโสเกรตีสว่า เกิดอะไรขึ้นจึงได้มาที่ศาล นอก^{นี้}จากนั้นแล้ว การสนทนาโต้ตอบกันเพียงเล็กน้อยแค่นี้ก็แสดงให้เห็นว่า ยูโรโฟรรู้เรื่องเกี่ยวกับตัวโสเกรตีส มากกว่าที่โสเกรตีสรู้เกี่ยวกับตัวยูโรโฟร อย่างน้อยที่สุด ยูโรโฟรก็รู้เกี่ยวกับตัว โสเกรตีส พอสมควรที่จะออกความเห็นที่ถูกต้องได้ว่า การที่พบโสเกรตีสที่ศาลนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่แปลก¹ และรู้ว่าคนอย่างโสเกรตีสนั้นคงจะไม่ฟ้องใคร เพราะฉะนั้นถ้าโสเกรตีสมาที่ศาล ก็คงจะเป็นเพราะถูก ผู้อื่นฟ้องเอามากกว่า ที่โสเกรตีส จะเป็นใจที่ฟ้องผู้อื่นอย่างไรก็ดี การสนทนาที่ตามมาแสดงว่า ในขณะที่ยูโรโฟรอาจจะรู้เรื่องเกี่ยวกับตัวโสเกรตีสด้วย แต่จริง ๆ แล้วยูโรโฟรไม่สามารถ *เข้าใจ* โสเกรตีส ได้เลย

ยูโรโฟร แต่คนอื่นฟ้องท่านใช่ไหม ?

โสเกรตีส คงใช่อย่างแน่นอน

ยูโรโฟร ใครกันนะ ?

โสเกรตีส ข้าพเจ้าเองไม่รู้จักเขาดีนักหรือยูโรโฟร เพราะเขาดูจะเป็นคนหนุ่ม ๆ ที่ไม่ค่อยมีใครรู้จักกันนัก อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเชื่อว่าเขาชื่อเมเลตัส และเขาสังกัดเหล่าปิศาจ ถ้าหากว่า

1 ใน อโพลี โสเกรตีสเองก็กล่าวว่า “ข้าพเจ้าอายุ 70 แล้ว และเพิ่งจะเคยถูกฟ้องเป็นครั้งแรก”

ท่านจะรู้จักใครที่ชื่อเมลตันที่มาจากเหล่านั้นบ้าง ที่ไว้
ผมยามีเกราประปราย และเป็นคนจุกโคง

ย่อหน้านี้บอกให้เราต้องระมัดระวังเป็นพิเศษสำหรับคำตอบต่อๆ
ไปของโสเกรตีส เพราะในขณะที่โสเกรตีสบอกกับยูโทโฟว่า คนไม่รู้จัก
ผู้ที่เป็นโจทก์ฟ้องตนตีนัก โสเกรตีสกลับสามารถบอกได้ว่าโจทก์ผู้

(1) ชื่อเมลตัน

(2) เป็นคนหนุ่ม และไม่สู้จะมีชื่อเสียงอะไรนัก (แต่ขนาดที่
เมลตันไม่มีชื่อเสียงนัก โสเกรตีสก็ยังรู้ต่อไปด้วยว่าชื่อเมลตัน)

(3) สังกัดเหล่าปิตรัส อันเป็นหน่วยในการบริหารอย่างหนึ่ง
ของสมัยนั้น

(4) ไว้ผมยาว

(5) มีเกราประปราย และ

(6) เป็นคนจุกโคง

จะเห็นได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับเมลตันของโสเกรตีสทั้งหมดนี้ ถ้า
จะพิจารณาว่าเมลตันเป็นผู้ไม่สู้จะมีชื่อเสียงนัก ก็ต้องนับว่าโสเกรตีสรู้จัก
เมลตันดีทีเดียว

ยูโทโฟ ข้าพเจ้าจำเขาไม่ได้หรอกโสเกรตีส ว่าแต่ว่าข้อหาแบบไหน
กันล่ะที่เขาฟ้องท่าน ?

โสเกรตีส แบบไหนหรือ ? สำหรับข้าพเจ้าแล้วดูเหมือนว่าจะหนักหนา

เอาการอยู่ เพราะถึงเขาจะยังเป็นเพียงเด็กหนุ่ม แต่การที่
 เขาเข้าใจเรื่องสำคัญเช่นนี้ได้ ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าเขา
 สำคัญอยู่เหมือนกัน เพราะเขากล่าวว่าเขารู้ว่าเด็กหนุ่ม ๆ
 ถูกทำให้เสียคนและใครกันที่ทำให้พวกเหล่านั้นเสียคน เขา
 ต้องเป็นคนที่มีปัญญาที่เดียวแหละ ที่ได้เห็นว่ามีข้าพเจ้าขาด
 ปัญญา และว่าข้าพเจ้ากำลังทำให้คนรุ่น ๆ เขาเสียคน เขา
 จึงได้มายังรัฐและกล่าวหาข้าพเจ้า แบบเดียวกันกับที่เด็ก
 ชายวิ่งไปหามารดาคนกระนั้น และสำหรับข้าพเจ้าแล้ว
 ดูเหมือนว่า เขาจะเป็น เพียงผู้เดียว ในบรรดา หมุนักการเมือง
 ท้องหลายที่เริ่มต้นในทิศทางที่ถูก เพราะทางที่ถูกอยู่ที่การเอา
 ใจใส่กับคนหนุ่ม ๆ ก่อน ทำให้เขาดีอย่างเท่าที่จะทำได้
 เช่นเดียวกันกับที่ชาวไร่ชาวนาจะต้องดูแลพืชที่ยังอ่อนอยู่โดย
 ธรรมชาติ และดูแลส่วนที่เหลือในภายหลัง และเพราะ
 ฉะนั้น เมล็ดดีจึงอาจต้องกำจัดพวกเราซึ่งเป็นคนทำลายพืช
 อ่อน ๆ อย่างที่เขาว่าเสียก่อน แล้วหลังจากนั้น เมื่อเขาหัน
 มาเอาใจใส่กับผู้มีอาวุโส เขาก็จะนำความสุขอันมีค่าอย่างหา
 ที่เปรียบมิได้มาให้แก่รัฐ อย่างน้อยที่สุด นั่นก็คือสิ่งที่จะ
 ได้รับตามธรรมชาติของการเริ่มต้นในสิ่งที่เขาได้กระทำมา

ทรงนี้เป็นครั้งแรกที่เราได้ยินคำกล่าวฟุ้งโสรเกียรติสจากปากของ
 โสเกรตีสเอง ข้อที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า โสเกรตีสเปรียบเทียบรัฐว่าเป็นเสมือน
 มารดา และเปรียบเมล็ดดีผู้เป็นใจก็กว่าเป็นเสมือนบุตรทารก จริงอยู่การ

ที่โสเกรตีสชมเมเลตส์ว่าเป็นผู้ริเริ่มในทางที่ถูก ด้วยการเอาใจใส่กับเด็กหนุ่ม ๆ ก่อนสิ่งอื่นนั้น อาจจะนับได้ว่าเป็น การ กล่าวแบบ ประชด ประชัณ เพราะอีกไม่นานโสเกรตีสก็จะใช้ วิธีการ ชัก ถามตามแบบ ของตน พิสูจน์ ให้ ศาสตรกรุงเอเธนส์ได้เห็นว่า บางทีเมเลตส์อาจจะไม่ได้เอาใจใส่ในกิจการของ เด็กหนุ่ม ๆ เลยก็ได้ หากด้วยเหตุที่เจ็บแค้นโสเกรตีสเป็นการส่วนตัว จึงได้ หนีบยกเอาข้อหาดังกล่าวมาฟ้องโสเกรตีส (ดูหน้า 187-197)

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าจะมีความเอาใจจริงเอาใจแจ้งแฝงอยู่ไม่น้อย ในหน้าหน้าที่โสเกรตีสให้การให้การศึกษา และการอบรมสั่งสอนเด็ก ตั้งแต่ยังเยาว์วัย ใน *รีพับลิก* (377 b) โสเกรตีสกล่าวกับกลอคอน และ อะคิเมนตส์ว่า “ท่านไม่ทราบดอกหรือว่า การเริ่มต้นเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ในกิจการงานทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งที่ยังเยาว์ ยังอ่อนอยู่ เพราะในช่วงนี้ซึ่งยังอ่อนอยู่ถูกดัดแปลงได้ง่ายที่สุด และสามารถจะถูกหล่อหลอมให้เป็นไปตามแบบใดก็ได้ที่มีผู้ปรารถนาจะกำหนด ให้เป็นไป”

ใน *ลอว์* (ซึ่งถือกันว่าเป็นผลงานที่กล่าวถึงรัฐที่ดีที่สุดที่อาจเป็นจริงได้) ก็เช่นเดียวกัน เพลโตเน้นถึงความสำคัญของการอบรมสั่งสอนเด็ก ตั้งแต่เยาว์วัยเป็นอย่างมาก เช่นใน *ลอว์* (643 a--d) ชายแปลกหน้าชาวเอเธนส์กล่าวถึงการศึกษาที่แท้จริงกับคลินิอัลว่า

‘ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ถ้าผู้ใดจะเป็นผู้ที่มีความสามารถ ในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เขาก็ต้องฝึกฝนสิ่งนั้น ๆ ตั้งแต่เยาว์วัย และใช้เวลาและเวลาเรียนกระทำสิ่งซึ่งเหมาะสมกับ สิ่งนั้น ๆ เช่นผู้ที่ประสงค์จะเป็นเกษตรกรหรือช่างสร้างบ้านที่ดี ก็ต้องเล่นกับสิ่งก่อสร้างหรือหน้าที่เป็นของเล่น และผู้ที่อบรมเลี้ยง

ดูเด็กก็ต้องจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ในการ ประกอบ อาชีพขนาด
ซึ่งจำลองมาจากของจริงให้กับเด็ก และเด็ก ๆ จะต้องเรียนรู้
สาระสำคัญที่จำเป็นของวิชาชีพเหล่านั้น ตั้งแต่ยังเยาว์โดยวิธีนี้...

ยูไรโฟร

ข้าพเจ้าหวังว่ามันอาจจะเป็นอย่างนั้น โสเกรตีส แต่ตัวข้าพเจ้า
เองกลับกลัวว่าผลลัพธ์จะเป็นตรงกันข้าม เพราะสำหรับ
ข้าพเจ้าแล้ว ดูเหมือนว่าเขาได้เริ่มทำร้ายรัฐที่หัวใจทีเดียว
เมื่อเขาเริ่มทำอันตรายต่อท่านเช่นนั้น เขาละ ที่บอกข้าพเจ้า
น้อยสิว่าอะไรที่เขาว่าท่านทำ ที่ทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคน?

ยูไรโฟรมองไม่เห็น ลักษณะ ประชดประชัน ที่ โสเกรตีส กล่าวชม
เมเลตัส จึงตอบว่าอาจเป็นไปได้อย่างที่โสเกรตีสคาดไว้ คือว่าเมเลตัส
อาจจะทำประโยชน์มาสู่รัฐด้วยการอบรมเด็ก แล้วจึงค่อยมาอบรมคนแก่
อย่างไรก็ตาม คำตอบของยูไรโฟรตอนนี้แสดงว่า นอกจากยูไรโฟรจะรู้อะไร ๆ
เกี่ยวกับตัวโสเกรตีสดี ยูไรโฟรยังคิดว่าตนรู้ว่าอะไรที่ทำให้เกิด
ผลดีแก่รัฐ เพราะฉะนั้นยูไรโฟรจึงกล่าวพูดสนับสนุนโสเกรตีสโดยที่ยังไม่ทัน
ฟังข้อหาที่โสเกรตีสถูกฟ้องเสียด้วยซ้ำไป แต่บทสนทนาตอนต่อ ๆ ไปจะ
แสดงว่า ข้อแตกต่างระหว่างความคิดของโสเกรตีสและยูไรโฟรนั้นมีอยู่มาก
กว่าที่ยูไรโฟรอาจคาดคิดได้มากนัก

โสเกรตีส มิตรของข้าพเจ้า เรื่องเหลวไหล เมื่อแรกได้ยิน เพราะเขา
 ท้าว่าข้าพเจ้าเป็นผู้สร้างเทพเจ้าใหม่ และเพราะว่าข้าพเจ้า
 สร้างเทพเจ้าใหม่ ๆ ขึ้นมา และไม่เชื่อในเทพเจ้าเดิม เขา
 จึงกล่าวว่าเขาฟ้องข้าพเจ้าเพื่อเทพเจ้าองค์เดิม

ยูริโพร ข้าพเจ้าเข้าใจแล้วโสเกรตีส คงเป็นเพราะท่านกล่าวถึงสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏแก่ท่านอยู่เสมอมากกระมัง ด้วยเหตุนี้เขาก็
 เลยฟ้องร้องท่านหาว่า สร้างสิ่งใหม่ ๆ ในทางศาสนาขึ้น
 และเขาก็มาศาลเพื่อไล่ความท่าน โดยรู้ว่าการไล่ความใน
 เรื่องนี้ย่อมเป็นที่ยอมรับกันในหมู่คน พวกนั้นก็หัวเราะเยาะ
 ข้าพเจ้า และหาว่าข้าพเจ้าเสียสติเหมือนกันเมื่อข้าพเจ้า
 กล่าวถึงเรื่องของเทพเจ้า และท่านายอนาคตให้พวกเขา
 และทั้ง ๆ ที่ไม่มีอะไรในสิ่งที่ข้าพเจ้าบอกพวกเขาเลยที่ไม่
 เป็นความจริง แต่พวกเขาอีกจกคนทุกคนอย่างท่านและ
 ข้าพเจ้า อย่างไรก็ดี เราจะต้องไม่รู้สึกหวั่นไหว หากแต่
 ต้องออกไปเผชิญหน้ากับพวกเขา

คำตอบของยูริโพรตอนนั้นชี้ให้เห็นว่ากิตติศัพท์เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 (daimonic) ประจำตัวโสเกรตีสนั้น เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวเอเธนส์
 เช่นยูริโพร และถึงแม้ว่ายูริโพรจะไม่มองอย่างเมเลตีสว่า โสเกรตีส
 สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นการกระทำผิดต่อรัฐ แต่
 ยูริโพรก็มองว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่โสเกรตีสพูดถึงนั้น คงไม่ได้แตกต่างอะไรไป

จากความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้า และความสามารถในการทำนายทายทักของตน และเพราะยูไรโฟรมองโสเกรตีสว่าเป็นพวกเดียวกับตน ก็เป็นพวกที่มีความรู้หรือความสัมพันธ์กับเทพเจ้าแตกต่างไปจากของชาวเอเธนส์ ยูไรโฟรจึงปลอบโสเกรตีสไม่ให้นำพาต่อการอิจนาของชาวเอเธนส์

โสเกรตีส ยูไรโฟรที่รักของข้าพเจ้า การหัวเราะเยาะของพวกเขานั้น บางทีคงไม่มีผลอะไรนัก เพราะข้าพเจ้าคิดว่าชาวเอเธนส์นั้น คงจะไม่เป็นกังวลนัก ถ้าเขาคิดว่าใครสักคนหนึ่งเป็นผู้ฉลาดเฉลียว หากว่าบุคคลผู้นั้นไม่ได้ถ่ายทอดความฉลาดนั้นให้แก่ผู้อื่น แต่เมื่อพวกเขาคิดว่าบุคคลนั้นทำให้คนอื่น ๆ เหมือนกับตนแล้ว พวกเขาก็จะโกรธบุคคลนั้น หากไม่เพราะวิธีบางอย่างที่ท่านว่าที่ด้วยเหตุผลอื่น

ยูไรโฟร ข้าพเจ้า ไม่ต้องการที่จะ ทดสอบ อารมณ์ ของ พวกเขา ที่มีต่อข้าพเจ้าในเรื่องนี้หรอก

โสเกรตีส ไม่หรอก เพราะบางทีพวกเขาอาจคิดว่าท่านเก็บตัว และไม่เต็มใจที่จะถ่ายทอดปัญญาของท่านเท่าใดนัก แต่ข้าพเจ้ากลัวว่า เนื่องจากความรักในมนุษย์ของข้าพเจ้า พวกเขา ก็เลยคิดว่ามีเพียงแต่ข้าพเจ้าจะทุ่มเททุกอย่างที่ข้าพเจ้ามีแก่ใครก็ได้ และแก่ทุก ๆ คนโดยไม่ต้องมีค่าจ้างแต่ประการใด แต่พวกเขายังคิดว่าข้าพเจ้านั้น ถึงกับยอมจ่ายทรัพย์ เองเพื่อให้มีคนรับฟังข้าพเจ้าทีเดียว นี่ถ้าหากว่าพวกเขาจะหัวเราะ

เยาะข้าพเจ้า อย่างที่ท่านกล่าวว่าเขากระทำกับท่านแล้ว
 ข้าพเจ้าก็ขอบอกว่ามันก็คงจะไม่ใช่เรื่องเลวร้ายอะไรนักที่จะ
 มาใช้เวลาในศาลล้อเล่นและหัวเราะกันบ้าง แต่ถ้าหากว่า
 พวกเขาเอาจริงเอาจังกัน ก็มีแต่พวกนักทำนายอย่างท่านนี้
 แลละที่จะบอกได้ว่าเรื่องนี้จะจบลงอย่างไร

คำตอบของโสเกรตีสแสดงถึงว่ามีความแตกต่างอยู่ระหว่างโสเกร-
 ตีสกับยูไรโฟร ในขณะเดียวกันโสเกรตีสก็หยิบยกปัญหาขึ้นมากล่าวไว้ใน
 ที่นี้โดยไม่ให้คำตอบด้วยว่า

(1) เหตุใดคนที่แปลกประหลาด จากคนส่วนใหญ่ ในสังคมอย่าง
 ยูไรโฟร จึงเพียงแต่ถูกสังคมหัวเราะเยาะ และทำไมคนที่แปลกประหลาด
 จากผู้น้อยอย่างโสเกรตีสจึงไม่ถูกหัวเราะเยาะบ้าง แต่กลับถูกสังคมพ้องร้อง
 อย่างเอาจริงเอาจัง อะไรคือสิ่งที่ทำให้ความแปลกประหลาดของยูไรโฟร
 ไม่ถูกมองว่าเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม แต่เหตุใดความแปลกประหลาดของ
 โสเกรตีสจึงถูกมองว่าเป็นพิษเป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อสังคม

(2) ปัญหาที่ต่อเนื่องกันก็คือว่า ความฉลาดของโสเกรตีสคือ
 ความฉลาดประเภทไหน เหตุใดการใส่ร้ายป้ายสีในเรื่องนี้จึงเป็นที่เชื่อถือ
 กันได้ง่าย และ

(3) ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว คนที่มีปัญญาหากถูกมองว่ามีปัญญาน่า
 แต่เป็นความเชื่อที่ผิดพลาดอย่างร้ายแรง และเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมอย่าง
 โสเกรตีสนั้น ควรจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะมีชีวิตที่ปลอดภัยและสมบูรณ์

ช่วยพร้อม ๆ กัน หรือว่าชีวิตที่ปลอดภัยและเป็นตัวของตัวเองที่ยึดมั่นในหลักการตัวนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในสังคมการเมืองอย่างเอเธนส์

ยูไซโพร ไสเกรทีส บางทีมันอาจจะไม่มีอะไรมากก็ได้ และท่านก็คงนำคดีของท่านไปสู่ข้อยุติที่น่าพึงพอใจได้ อย่างเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าจะกระทำกับคดีของข้าพเจ้า

“เรื่องนี้จะจบลงอย่างไร” คำถามนี้เป็นคำถามที่ถามถึงเหตุการณ์ในอนาคต เป็นคำถามที่พาดพิงถึงบุคคล เหตุการณ์หรือปัญหาเฉพาะบุคคลนั้น โดยทั่วไปแล้วนี่เป็นคำถามที่ผู้ที่ไปหาหมอกุมภ์จะถาม คือมักจะถามเกี่ยวกับตัวเอง และเป็นเรื่องเฉพาะไม่ใช่เรื่องของคน และนี่ก็คือคำถามที่ไสเกรทีสถามยูไซโพรในฐานะนักทำนายที่อ้างตนว่าสามารถทายอนาคตได้แม่นยำ แต่คำตอบของยูไซโพรที่ว่า “อาจจะไม่มีอะไรมากก็ได้” นั้น ดูเหมือนว่าจะเป็นวิธีการที่เพลโตบอกให้ผู้อ่านที่พิถีพิถะระหัดได้ทราบล่วงหน้าว่า ไม่อาจหวังว่าจะได้รับคำตอบที่สมบูรณ์อะไรต่อคำถามที่สำคัญยิ่งกว่านี้ ซึ่งยูไซโพรจะพยายามตอบไสเกรทีสได้หรอก

ไสเกรทีส คดีอะไรกันของท่าน ยูไซโพร?
ท่านมากล่าวแก้หรือว่ามาฟ้อง ?

- ยูไรโพร มาฟ้อง
- โสเกรตีส ใคร ?
- ยูไรโพร คนที่พวกเขาคิดว่าข้าพเจ้าคงเสียชีวิต เหตุเพราะข้าพเจ้ากำลังฟ้องร้องเขาอยู่
- โสเกรตีส ทำไมล่ะ ? ท่านกำลังฟ้องร้องคนที่สืบกบิบินหนีไปได้หรือไง?
- ยูไรโพร ไม่มีสืบกบิบินในยามชราเช่นนี้หรอก
- โสเกรตีส ใครกันล่ะ ?
- ยูไรโพร บิดาของข้าพเจ้าเอง
- โสเกรตีส บิดาของท่านเองหรือ ท่านมิตรรัก?
- ยูไรโพร ใช่แล้ว
- โสเกรตีส แค่นี้ข้อหาอะไรกันล่ะ ท่านกล่าวหาบิดาท่านว่าอย่างไร
- ยูไรโพร ข้อหาฆาตกรรม โสเกรตีส
- โสเกรตีส เฮรากลีส! แน่نونที่เดียวยูไรโพร คนส่วนใหญ่ไม่รู้หรอกว่าความถูกต้องนั้นอยู่ที่ไหน เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าคงไม่ใช่คนทุกคนที่สามารถจะกระทำได้อย่างถูกต้องในสิ่งที่ท่านกำลังกระทำอยู่ คงมีเฉพาะแต่ผู้ที่มีสติปัญญาอย่างเลอล้ำแล้วเท่านั้นที่จะทำได้
- ยูไรโพร ชุสเป็นพยานด้วยเถิด ต้องมีปัญญาмаกล้ำจริง ๆ โสเกรตีส

โดยทั่วไปแล้ว การฟ้องร้องบิดาบังเกิดเกล้าของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยข้อหาฆาตกรรมที่ยูไรโพรกำลังกระทำอยู่นั้น ย่อมเป็นสิ่งที่สังคมมองว่าเป็นสิ่งที่แปลกอย่างยิ่งถ้าไม่ใช่สิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง และ

ถ้าจะเปรียบเทียบความหนักเบาของความร้ายแรงที่มีผลกระทบต่อสังคมหรือความแปลกประหลาดที่มองจากแง่มุมของสังคมแล้ว ก็น่าจะคิดว่ากรณีของยูโซไฟรหรือกรณีของโสเกรตีสกันแน่ที่รุนแรงหรือแปลกยิ่งกว่ากัน ถ้าพิจารณาอย่างเผิน ๆ อาจจะกล่าวได้ว่า ความผิดที่กระทำต่อรัฐอย่างที่โสเกรตีสถูกกล่าวหาว่านั้นรุนแรงยิ่งกว่าความผิดที่ยูโซไฟรหรือที่ญาติ ๆ ของยูโซไฟรคิดว่า ยูโซไฟรกำลังกระทำต่อสถาบันครอบครัว เพราะอย่างน้อยที่สุดยูโซไฟรก็ได้ฟ้องร้องอย่างเป็นทางการ แต่ถ้าพิจารณาจาก *คลาวด์* ซึ่งเป็นข้อเขียนของอาริสโตเฟนีส์ และถ้าเราอาจถือได้ว่าสิ่งที่อาริสโตเฟนีส์เขียน เป็นตัวแทนของความเห็นของชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโสเกรตีสแล้วก็จะเห็นได้ว่า อาริสโตเฟนีส์ถือว่าความผิดที่กระทำต่อสถาบันครอบครัวนั้นร้ายแรงยิ่งกว่าความผิดที่กระทำต่อรัฐมาก และชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ถือว่าโสเกรตีสมีส่วนรับผิดชอบโดยตรง เพราะเสตรีปไซคีสใน *คลาวด์* หันมาเล่นงานโสเกรตีสทั้ง ๆ ที่วิชาของโสเกรตีสทำให้ฟิสิกส์ปดทหนี่งของตนอันเป็นสิ่งที่เทพเจ้าของรัฐมีส่วนรับรอง ก็ต่อเมื่อได้พิจารณาเห็นว่า คำสอนของโสเกรตีสทำให้ฟิสิกส์ผู้บุตรกระทำผิดต่อสถาบันครอบครัว กล่าวคือเสตรีปไซคีสเชื่อว่าชาติฟิสิกส์ผู้บุตรจะตีมารดาของตน ซึ่งมีความหมายไกลไปถึงการร่วมเพศกับมารดาของตนด้วย อย่างไรก็ตาม จากสายตาของโสเกรตีส ถ้ายูโซไฟรสามารถทำในสิ่งที่ขัดต่อขนบธรรมเนียมยิ่งกว่าที่ตนกระทำ ยูโซไฟรก็น่าจะเป็นผู้ที่มีความคิดแปลกกว่าทุก ๆ คน หรือไม่ก็เป็นผู้ที่มีปัญญามากกว่าทุก ๆ คน การวิเคราะห์บทสนทนาเรื่องนี้ต่อไป จะแสดงว่าข้อสันนิษฐานประการแรกเป็นสิ่งที่ถูกต้องมากกว่า

โสเกรตีส

คนที่ถูกบิคาท่านนั้นเป็นญาติหรือ? คงต้องเป็นญาติแน่ ๆ เพราะท่านคงไม่ฟ้องบิคาท่านด้วยข้อหาว่าฆาตกรรมคนแปลกหน้าหรอก

ยูโซไฟร

โสเกรตีส เป็นเรื่องน่าหัวเราะที่ท่านคิดว่าคนที่คนที่ถูกฆ่าเป็นคนแปลกหน้า หรือเป็นญาติ เป็นเรื่องสลักสำคัญและท่านไม่เห็นว่าเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา ก็คือว่า การกระทำของผู้ฆ่าสมเหตุสมผลหรือไม่ ถ้าหากว่ามีเหตุมีผลก็ควรจะทำปล่อยเขาไป แต่ถ้าไม่มีเหตุมีผล เราก็ควรจะทำเนิการต่อเขาไม่ว่าเขาจะอยู่บ้านเดียวกัน และรับประทานอาหารร่วมโต๊ะกันก็ตาม เพราะความมัวหมองย่อมคงเคิมหากท่านสมาคมกับเขาทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ และโดยไม่ได้ทำตัวท่านเอง และเขาให้บริสุทธิด้วยการดำเนินการกับเขา ในกรณีนี้คนที่ถูกฆ่าเป็นลูกจ้างของข้าพเจ้า และเมื่อเรากำลังทำไร่อยู่ ที่เกาะเน็กซ์ซอส เขาก็ทำงานอยู่ที่ของเรา ต่อมาเขาเมาสุรา และเกิดโกรธทาสในเรือนของเราคนหนึ่งแล้วได้ฆ่าทาสคนนั้นตาย เพราะฉะนั้นบิคาของข้าพเจ้าจึงจับเขามัดมือมัดเท้าโยนใส่คุกไว้ แล้วก็ส่งคนมาที่นี่ที่เอเธนส์ เพื่อสอบถามผู้ให้คำปรึกษาทางศาสนาว่าเขาควรจะกระทำอย่างไรต่อไป ในขณะเดียวกัน เขาก็ไม่ได้สนใจอะไรกับ ลูกจ้าง ที่ ถูกมัดนอนกลิ้งอยู่ หากละเลยมันโดยคิดเสียว่า เพราะมันเป็นฆาตกร ก็คงจะไม่มีอะไรหากจะตายไป แล้วนั่นก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ลูกจ้างนั้นตายไปเพราะความทิวและความหนาว และ เพราะ เครื่องพันธนาการ ก่อนที่ผู้ส่งข่าว จะ กลับมาจาก

ที่ปรึกษา ตอนนั้นบิดาข้าพเจ้าและญาติพี่น้องที่เหลือต่างพากันโกรธข้าพเจ้า เพราะเหตุที่ข้าพเจ้ากำลังฟ้องร้องบิดาด้วยข้อหาฆาตกรรมเจ้าฆาตกรนั้น พวกเขาถือว่าบิดาข้าพเจ้าไม่ได้ฆ่ามัน และถึงบิดาของข้าพเจ้าจะฆ่ามัน คนที่ถูกฆ่าเองก็เป็นฆาตกร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ควรที่จะไปเป็นธุระกับคนเช่นนั้น เพราะเป็นการขัดกับศาสนธรรมที่บุตรจะฟ้องร้องบิดาด้วย ข้อหาฆาตกรรม ซึ่งแสดงว่าพวกเขาไม่รู้อะไรเลยในเรื่องของศาสนธรรม และสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม

ถึงตรงนี้ดูเหมือนว่าโสเกรตีสจะมีลักษณะ ของผู้ที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีหรือแบบปฏิบัติ โดยทั่วไปในสังคมมากกว่ายูไรโพร เพราะโสเกรตีสคิดว่าคนที่บิตายูไรโพรฆ่าตาย จนยูไรโพร ต้อง มา ฟ้อง บิดา ของตนเองนี้ อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะเป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกันเพราะคนธรรมคาที่ไหนเลยจะกล้าฟ้องบิดาของตนเองเพื่อคนอื่นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้ก็เพราะว่าสถาบันครอบครัวและความผูกพันกันในหมู่ญาติพี่น้องย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องมาก่อนความสัมพันธ์ในรูปอื่น ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนฝูง ครูบาอาจารย์ หรือแม่แต่รัฐ สำหรับคำตอบของยูไรโพรนั้น เมื่อพิจารณาอย่างเผิน ๆ อาจคิดว่ายูไรโพรกำลังเสนอแนะความคิดที่ถูกต้องหรือความยุติธรรมเสียใหม่ ที่ให้ถือหลักการกำหนดความผิดความถูกโดยดูที่เหตุผลของบุคคลผู้เกี่ยวข้องโดยตรง และไม่ให้หยิบยกเอาปัญหาเรื่องความผูกพัน หรือความสัมพันธ์ในครอบครัวมาเกี่ยวข้อง แต่เมื่อ

พิจารณาโดยต่องแท้ก็จะพบว่ามูลเหตุจูงใจของยูโซไฟรนั้น อาจจะไม่ใช้ความยุติธรรมแบบยึดหลักการและกระทำไปตามหลักการ (โดยไม่คำนึงว่าผลทางการกระทำจะกระทบตนเองในแง่ร้าย อันเป็นการกระทำที่มักถูกหยิบยกมาเป็นเรื่องน่าสรรเสริญต่อบุคคลผู้กระทำการนั้น ๆ) แต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามดูเหมือนว่า ถ้ายูโซไฟรจะกระทำการซึ่งเมื่อพิจารณาด้วยเหตุผลอย่างถึงที่สุดแล้วต้องยอมรับว่าชอบด้วยเหตุผลและยุติธรรมอย่างยิ่ง ก็ด้วยเหตุผลหรือแรงจูงใจอันคำนึงถึงตนเอง และมอง ที่ความปลอดภัย ของตนเอง เป็นสำคัญ เพราะแทนที่ยูโซไฟรจะบอกว่าตนกระทำในสิ่งที่ยุติธรรมเพราะนั่นคือสิ่งที่ยุติธรรมไม่ว่า ตนเอง ผู้กระทำ จะได้รับผล ประโยชน์ หรือผลเสียอย่างใด ยูโซไฟรกลับมองไปในแง่ของการทำตนให้บริสุทธิ์คือ มองไปในแง่ของทางรอดส่วนตัวทั้งคำของยูโซไฟรว่า “ความมัวหมองย่อมคงเดิมหากท่านสมาคมกับเขาทั้ง ๆ ที่รัฐอยู่ และโดยไม่ได้ทำให้ตัวท่านเอง และเขาให้บริสุทธิ์....”

โสเกรตีส แต่ในนามของซส ยูโซไฟร ท่านคิดหรือว่าความรัชของท่านเกี่ยวกับกฎอันศักดิ์สิทธิ์ ศาสนธรรม และสิ่งซึ่งขัดกับศาสนธรรมนั้นแม่นยำเสียจนกระทั่งว่า ตามข้อเท็จจริงที่ท่านว่ามานี้ ท่านเองไม่ได้กลัวเกรงเลยว่า จะทำอะไรที่ขัดกับศาสนธรรมลงไปด้วยการฟ้องร้องบิดาของท่านเองด้วยข้อหาฆาตกรรม ?

ยูโซไฟร โสเกรตีส ข้าพเจ้าคงจะไม่มีคุณประโยชน์อะไร และยูโซไฟรก็คงจะไม่มีอะไรแตกต่างไปจากคนส่วนมาก ถ้า

หากว่าข้าพเจ้าจะไม่ได้มีความรู้อันแน่นอนเกี่ยวกับเรื่องเช่น
นี้ทั้งหมด

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับข้าพเจ้า ยูโทโฟร์ผู้ นายก้อย่ง
ก็คือการเป็นศิษย์ของท่าน และก่อนที่จะมีการพิจารณาคดี
นั้นก็ให้ท่านเมเลตีส และกล่าวว่าก่อนนี้ข้าพเจ้าก็เคยเสมอว่า
เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องรู้เกี่ยวกับเรื่องของประเทศเจ้า และขณะ
นี้ เนื่องจากเขาได้กล่าวว่าข้าพเจ้ากำลังกระทำผิดโทษ
กระทำกรอย่างไม่รอบคอบ และสร้างสิ่งใหม่ๆ ในทาง
ศาสนา ข้าพเจ้าก็เลยเป็นศิษย์ของท่าน และข้าพเจ้าก็จะ
กล่าวว่า “เมเลตีสถ้าท่านยอมรับว่ายูโทโฟร์เป็นผู้มีปัญญา
ในเรื่องเช่นนั้น ก็จงเชื่อด้วยเถิดว่าข้าพเจ้าเองก็มีความเห็น
ที่ถูกต้องด้วยเหมือนกัน และโปรดอย่านำตัวข้าพเจ้ามา
พิจารณาคดีเลย แต่หากท่านไม่ยอมรับเช่นนั้น ก็จงฟ้อง
ร้องเขาผู้เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า ไม่ใช่ตัวข้าพเจ้า และจง
กล่าวหาเขาว่าได้กระทำให้คนชรา คือบิดาของเขาเอง และ
ตัวข้าพเจ้าเสื่อมเสียไปด้วยการสั่งสอนข้าพเจ้า และด้วยการ
แก้ไข และลงโทษบิดาของเขา” และหากว่าเขาไม่ได้
กระทำอย่างนี้ข้าพเจ้าขอ และไม่ได้ปล่อยข้าพเจ้าให้พ้นจาก
คำฟ้องร้องหรือไม่ได้ฟ้องร้องท่านแทนข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็
คงจะสามารถกล่าวในศาลอย่างเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าได้ทำทนาย
เขาใช่หรือไม่ ?

ยูโทโฟร์

ซุสเป็นพยานด้วยเถิด โสเกรตีส ถ้าเขาจะฟ้องข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าก็คิดว่าข้าพเจ้าคงจะหาจุดอ่อนของเขาได้ และก็คง

จะเป็นการพูดถึงเรื่อง ของเขาในศาล มากกว่าที่จะเป็น เรื่อง
ของข้าพเจ้า

จะเห็นได้ว่า ยูโซโฟรเชื่อว่าตนแตกต่างจากชาวเอเธนส์คนอื่น ๆ
มาก ไสเกรตีสเองก็คงเห็นว่ายูโซโฟรแตกต่างจากผู้อื่น และความจริงก็คง
จะเป็นว่า ความคิดเรื่องศีลธรรมของยูโซโฟร แตกต่างจากของผู้อื่นจริง ๆ
แต่ยูโซโฟรแตกต่างจากชาวเอเธนส์อย่างไร นี่เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณากัน
ต่อไป² ข้อที่น่าสนใจในที่นี้อยู่ที่ว่า ในขณะที่โสเกรตีสประพุดติตน
แปลก ๆ และมีคนเลียนแบบจนถูกฟ้องร้อง กลับไม่มีใครเลียนแบบ
ยูโซโฟรที่โสเกรตีสเห็นว่าแปลกกว่าทุก ๆ คนเลย การที่โสเกรตีสเสนอ
ตนเป็นศิษย์ของยูโซโฟรเพื่อให้เมเลตัสฟ้องยูโซโฟรแทนนั้น จึงมีเพียงแต่
เป็นคำสนองตอบต่อคำอวดอ้างของยูโซโฟร ที่ว่า ตน เป็นผู้ผู้ เชี่ยวชาญ ใน
เรื่องศาสนธรรมเท่านั้น หากแต่ยังอาจพิจารณาว่าเป็นการแฉกโดยทางอ้อม
ก็ว่าได้ จริง ๆ แล้วภัยที่จะบังเกิดแก่สถาบันนครอัครวิ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบ
ต่อสถาบันรัฐโดยตรงและอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยการกระทำอย่างของ
ยูโซโฟรนี้แหละ ที่ควรแก่การถูกฟ้องร้อง แต่สำหรับยูโซโฟรนั้นไม่
สามารถมองเห็นอันตรายที่แฝงอยู่ในการกระทำของตนเอง เพราะฉะนั้น

2 สำหรับบทความที่มีประโยชน์มากที่สุดในการพิจารณาความแตกต่าง
ระหว่างความเข้าใจในเรื่องศาสนธรรมของโสเกรตีส ยูโซโฟร และของชาวเอเธนส์
โปรดดู Harry Neumann, "The Problem of Piety in Plato's
EUTHYPHRO," The Modern Schoolman XLIII (March
1966) pp. 265-272.

ยูไรโฟรจึงยังคงกล้ายืนยันว่า ถ้าเมเลตัสฟ้องตนแล้วตนก็จะทำให้เมเลตัส
ต้องพูดถึงเรื่องของเมเลตัส (คือข้อหาที่โสเกรตีสทำอันตรายรัฐ ด้วยการ
ทำให้เด็กหนุ่มเสียคน) มากกว่า ความพยายามของตนที่จะทำให้คนแก่อย่าง
โสเกรตีสเสียคนด้วยการพิสูจน์ว่า ศาสนธรรมคือการกระทำอย่างที่ท่านกำลัง
กระทำ นั่นคือการฟ้องร้องบิดาของตนเอง

โสเกรตีส มิตรที่รักของข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นถึงนักปรารถนาที่
จะเป็นศิษย์ของท่าน เพราะข้าพเจ้ารู้ว่าทั้งเมเลตัสผู้
และผู้อื่นต่างก็ดูเหมือนว่า จะไม่ได้สังเกตท่านเลย แต่
เขากลับมองทะลุข้าพเจ้าอย่างแหลมคม และอย่างง่ายดาย
เสียจนกระทั่งเขามาฟ้องข้าพเจ้าว่ากระทำการอันขัดต่อศาสน
ธรรม เพราะฉะนั้นในนามของซุส โปรดบอกข้าพเจ้า
ถึงสิ่งซึ่งท่านพึงจะเอ่ยมาเดี๋ยวนี้เองว่า เป็นสิ่งซึ่งท่านรู้สึก
ท่านเห็นว่าอะไรคือศาสนาธรรม และอะไรคือการกระทำที่ขัด
กับศาสนาธรรม ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการฆาตกรรม และ
ในเรื่องอื่นๆ ด้วย? การปฏิบัติศาสนาธรรมนั้นย่อมมีลักษณะ
อย่างเดียวกันในการกระทำทุกอย่าง และในทางตรงกันข้าม
การกระทำอันขัดกับศาสนาธรรมซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับ
ศาสนาธรรมทั้งปวง ก็ย่อมมีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ในทุกกรณี คือ อะไรก็ตามที่ขัดกับศาสนาธรรม ย่อมมีคุณ
ลักษณะอะไรบางอย่างที่เป็นอย่างเดียวกันตลอด ใช่หรือไม่?
ยูไรโฟร แน่نون โสเกรตีส

ลักษณะแตกตันประชด ประชันความ ไม่สามารถในการแยกแยะ หรือจัดอันดับความสำคัญของปัญหาของชาวเอเธนส์ปรากฏให้เห็นชัดขึ้นตรง นี้ เพราะโสกราตีสบอกว่า เมเลตัสและคนอื่นๆ ยังไม่ได้สังเกตยูโซโฟร หรือกรณีที่ยูโซโฟรฟ้องร้องบิดาของตนเองเลย แต่กลับมาฟ้องโสกราตีสว่า ประพฤติขัดกับศาสนธรรม ในขณะที่เดียวกัน ตรงนี้ก็ครั้งแรกที่มีการ กล่าวพาดพิงถึงทฤษฎีเรื่องรูปแบบ (The theory of Forms) ที่ดู เหมือนว่าโสกราตีสเริ่มจะมีอยู่ในใจบ้างแล้ว (และที่จะพัฒนามากยิ่งขึ้นอย่าง เห็นได้ชัดในบทสนทนาเรื่องอื่นๆ เช่น *เพโด*)³ ด้วยการเอ่ยถึงสิ่งที่เป็ นสาระของศาสนธรรมที่คงที่ตลอดไปไม่มีการเปลี่ยนแปลง ยูโซโฟรไม่เข้า ใจสิ่งที่โสกราตีสพูดเลย (คงจะได้เห็นต่อไป) แต่ก็ตอบไปก่อนว่าเข้าใจ

โสกราตีส บอกข้าพเจ้าที่ลิวี่ว่า ท่านว่าอะไรคือการปฏิบัติศาสนธรรม และอะไรคือการกระทำที่ขัดกับศาสนธรรม?

ยูโซโฟร ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า การปฏิบัติศาสนธรรมก็คือ การกระทำในสิ่งที่ข้าพเจ้านำกำลังกระทำอยู่ในขณะนี้ นั่นคือ การฟ้องร้องผู้ที่กระทำผิด ผู้ก่อการฆาตกรรม หรือขโมย ทรัพย์สินจากวิหาร หรือกระทำสิ่งดังกล่าว ไม่ว่าบุคคล นั้นจะเป็นบิดาของท่านหรือมารดาของท่าน หรือใครก็ตาม หากไม่ฟ้องร้องบุคคลเช่นว่า ก็คือการกระทำที่ขัดกับ

³ ดู G.M.A. Grube, Plato's Thought (Boston: Beacon Press, 1966), p. 8.

ศาสนธรรม และโสเกรตีส โปรดคอยดูข้อพิสูจน์ที่แน่นอน
 ที่ข้าพเจ้าจะเสนอให้แก่ท่าน อันเป็นข้อพิสูจน์ที่ข้าพเจ้าได้
 ให้แก่ผู้อื่นมาแล้ว นี่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและอย่างถูกต้อง
 ว่า เราไม่ควรปล่อยให้ผู้ที่กระทำการอันขัดกับศาสนธรรม
 ไม่ได้รับการลงโทษ ไม่ว่าเขาจะเป็นใครก็ตาม มนุษย์เรา
 เชื่อว่าซุสเป็นเทพเจ้าที่ดี และยุติธรรมที่สุดในหมู่เทพเจ้า
 และมนุษย์ก็ยอมรับว่าซุสล่ามโซ่บิดาของตนเพราะเหตุที่กิน
 บุตรตนเองอย่างชั่วร้าย และบิดาของซุสเองก็ทำให้บิดา
 ของตนต้องพิการมาแล้ว ด้วยเหตุผลอย่างเดียวกัน แต่
 มนุษย์กลับโกรธข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าดำเนินการต่อบิดา
 ของข้าพเจ้าเมื่อเขากระทำผิด เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงไม่คง
 เส้นคงวาในสิ่งที่เขากล่าวเกี่ยวกับเหล่าเทพเจ้า และตัวข้าพ-
 เจ้า

ยูริโพรแสดงว่า你不เข้าใจคำถามของโสเกรตีสออกมาด้วย การ
 ตอบว่า การปฏิบัติศาสนธรรมคือการกระทำในสิ่งที่ตนกระทำอยู่ ยูริโพร
 ไม่เข้าใจว่าสิ่งที่โสเกรตีสถามนั้น คือการแสวงหาคณสมบัติของศาสนธรรม
 ซึ่งจะต้องมีอยู่ในการกระทำที่เป็นศาสนธรรมทุกอย่าง เพราะฉะนั้นสิ่งที่
 ยูริโพรให้กับโสเกรตีสก็คือการกระทำเฉพาะรายของตน ซึ่งเป็นคำตอบ
 ที่ถูกต้องไม่ได้ เพราะถ้าทำเช่นนั้นแล้วก็หมายความว่า ยูริโพรจะต้อง
 คอยช้การกระทำเฉพาะรายทุก ๆ กรณีไปว่าเป็นการกระทำที่เป็นศาสนธรรม

หรือไม่ อย่างไรก็ดี นี่เป็นข้อผิดพลาดธรรมดาๆ ที่ผู้แรกสนทนากับ
โสเกรตีสมักจะประสบ เช่น ใน *เมโน* เมื่อตอบคำถามของโสเกรตีสว่า
คุณธรรมคืออะไร เมโนก็ให้คำตอบอย่างเดียวกัน

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่ายูริโฟร์จะไม่เข้าใจโสเกรตีส แต่ยูริโฟร์
ก็เข้าใจได้ถูกต้องว่า พวกญาติ ๆ ของตนนั้นขาดความเสมอต้นเสมอ
ปลายในเรื่องของการประพฤติตนให้ถูกต้อง เพราะในขณะที่พวกเขา
ยกย่องว่าซุสเป็นเทพเจ้าที่ดีที่สุดและยุติธรรมที่สุด พวกเขากลับโกรธยูริโฟร์
ที่เลียนแบบซุสอย่างเคร่งครัด ชื่อน่าสังเกตอยู่ที่ว่ายูริโฟร์มีเหตุผลอย่าง
เต็มที่ที่จะกล่าวหาชาวเอเธนส์ว่าไม่มีความเสมอต้นเสมอปลาย เพราะแท้
ที่จริงแล้ว ยูริโฟร์ไม่ได้มีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าแตกต่างไปจากชาว
เอเธนส์เลย หากแต่ว่ายูริโฟร์เคร่งในศาสนาของชาวเอเธนส์มากจนเกิน
กว่าที่ชาวเอเธนส์เองนับถือจริง ๆ ยูริโฟร์จึงถูกชาวเอเธนส์มองว่าเป็นผู้
ประพฤติบาป หรืออาจกล่าวสั้น ๆ ได้ว่า การกระทำอันขัดกับกิจทาง
ศาสนาลับถือกำเนิดมาจากการเคร่งตามสิ่งซึ่งถือกันว่าเป็นกิจทางศาสนา
ไปเสีย

โสเกรตีส ยูริโฟร์ สิ่งนี้มิใช่เหตุผลที่ข้าพเจ้ากำลังถูกฟ้องอยู่หรือ
มิใช่เพราะว่าผู้คนเล่าเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ข้าพเจ้าเห็นว่า
ยากที่จะยอมรับได้ดอกหรือ ? และคงเป็นเพราะด้วยเหตุนี้
เขาจึงกล่าวว่าข้าพเจ้าผิด กราวนหากว่าตัวท่านซึ่งรู้มาก
เหลือเกินในเรื่อง เหล่านี้ มายอมรับในนิทานเหล่านี้เสียเอง

ข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้าก็คงจะต้องยอมแพ้ไป เพราะข้าพเจ้าเป็นใครที่จะมาพูดในเรื่องนี้ ในเมื่อข้าพเจ้าต้องยอมสารภาพอย่างเปิดเผยว่า ข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลยในเรื่องเหล่านี้? แต่ในนามของซุสเทพเจ้าแห่งมิตรภาพ โปรดบอกข้าพเจ้าที่ว่า ท่านเชื่อจริง ๆ หรือว่าสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้น ?

ยูไรโพร ใช้ และยังมีเรื่องที่น่าอัศจรรย์กว่านี้อีกด้วย โสเกรตีส ซึ่งคนส่วนมากไม่รู้กัน

ข้อสรุปที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้นยังคงพิลึกพิลั่นหนักยิ่งขึ้นไปอีก ถ้าจะสังเกตต่อไปว่าโสเกรตีสผู้ซึ่งไม่เชื่อว่า เทพเจ้าจะกระทำตนอย่างที่ชาวเอเธนส์และยูไรโพรเชื่อ กำลังถูกฟ้องต่อศาลของชาวเอเธนส์ว่ากระทำการอันขัดกับศาสนธรรม และพร้อม ๆ กันนั่นเอง ยูไรโพรผู้ซึ่งยึดถือตามเทพเจ้าของชาวเอเธนส์อย่างเคร่งครัดมากกว่าใคร ๆ ก็ถูกกล่าวหาเหมือนกันว่ากระทำการขัดกับศาสนธรรม ผลลัพธ์ก็คือคำถามที่น่าจะถามมากที่สุดว่า ชาวเอเธนส์ยึดอะไรเป็นมาตรฐานของการประพฤติตนตามทำนองคลองธรรม เพราะดูเหมือนว่าถ้าเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับว่า ชาวเอเธนส์อย่างญาติพี่น้องของยูไรโพรเองนั้นแหละที่อยู่ในฐานะลำบาก เพราะค่านหนึ่งนั้นก็ไม่มีปฏิเสธเทพเจ้า (คือฟ้องโสเกรตีส) แต่อีกด้านหนึ่งก็ปฏิเสธเทพเจ้า (คือประณามยูไรโพร) ในแง่การที่เพลโตเขียนให้โสเกรตีสและยูไรโพรซึ่งอยู่กันคนละทิศ โดยมีชาวเอเธนส์อื่น ๆ อยู่ในฐานะตรงกลางอันไม่มีจุดยืนที่แน่นอนมาสนทนากันในเรื่องนี้จึงเป็นการ ปูพื้นเรื่องที่น่าสนใจมาก

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ท่านก็เชื่อล่ะสิว่า มีสงครามจริง ๆ ระหว่างเทพเจ้า และมีการทะเลาะวิวาทอันน่าสะพรึงกลัว และการสู้รบและเรื่องอื่น ๆ ทำนองนี้ อย่างที่พวกกวีนำเอามาเล่ากัน และที่พวกศิลปินนำมาเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีเขียนไว้ในแผ่นผ้าที่นำขึ้นสู่อโครโพลิสเมื่อเทศกาลพานาเทเนีย เพราะเห็นมีแต่เรื่องราวเหล่านี้เต็มไปหมด ? เราควรจะตกลงกันได้หรือว่า สิ่งเหล่านี้เป็นความจริง ยูริโฟร ?

ยูริโฟร ไม่เฉพาะสิ่งเหล่านี้ โสเกรตีส แต่อย่างที่ว่าเทพเจ้าได้พูดแล้วนั้นแหละว่า ถ้าท่านชอบ ข้าพเจ้าก็จะเล่าให้ท่านฟังเรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับเทพเจ้าอีกมาก ซึ่งข้าพเจ้าแน่ใจว่าท่านจะต้องประหลาดใจมากเมื่อได้ยินเรื่องเหล่านี้

ตอนที่ว่าความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของโสเกรตีส และยูริโฟร ไปคนละทิศละทางนั้นปรากฏให้เห็นชัดเจนมาก เพราะในขณะที่โสเกรตีสกล่าวในทำนองที่สงสัยว่า ย่อมเป็นไปได้ที่เทพเจ้าจะรบกันหรือทะเลาะวิวาทกันไม่ต่างอะไรกับมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ยูริโฟรกลับมองไปในทางตรงกันข้าม คือยูริโฟรกลับเห็นว่ายังมีเรื่องราวของเทพเจ้าอีกมากมายที่ ยูริโฟรรู้ว่าเทพเจ้ากระทำ และเชื่อว่าเป็นจริงที่โสเกรตีสยังไม่เคยได้ยิน และด้วยเหตุที่ ยูริโฟรเชื่อว่าตนรู้ความจริงเกี่ยวกับเทพเจ้าอยู่แล้ว และรู้มากกว่าคนอื่น ๆ ด้วย ยูริโฟรจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับคนส่วนมากที่ยึด

มันในอุดมการณ์อะไรสักอย่างหนึ่งของตน จึงมักถนัดและพร้อมที่จะพูด
ในสิ่งที่ตนเชื่อว่าตนรู้ให้คนอื่นฟัง ยิ่งกว่าที่จะมาตั้งคำถามเอากับสิ่งที่ตน
คิดว่าเป็นสัจจะอยู่แล้ว

โสเกรตีส ข้าพเจ้าไม่ประหลาดใจหรอก แต่ท่านคงจะเล่าให้ข้าพเจ้า
ฟังเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เมื่อท่านมีเวลาว่างในภายหลังได้ ตอน
นี้พยายามบอกข้าพเจ้าให้ ชัดหน่อยถึงสิ่งที่ข้าพเจ้าเพิ่งจะถาม
ท่านไป เพราะมิตรของข้าพเจ้า ท่านยังไม่ได้ให้คำตอบที่เพียง
พอแก่ข้าพเจ้าเลยเมื่อข้าพเจ้าถามท่านว่า อะไรคือศาสนาธรรม
แต่ท่านบอกข้าพเจ้าว่าสิ่งนี้ ซึ่งท่านกำลังกระทำอยู่คือ การ
ฟ้องร้องบิดาของท่านด้วยข้อหาฆาตกรรมนี้เป็นศาสนาธรรม

ยูริโฟร และที่ข้าพเจ้าว่าไปนั้นก็จริงนะ โสเกรตีส

โสเกรตีส อาจจะเป็นได้ แต่ยูริโฟร ท่านกล่าวว่ายังมีอีกหลายสิ่ง
หลายอย่างด้วยที่เป็นศาสนาธรรมมิใช่หรือ ?

ยูริโฟร ใช่ พวกเหล่านั้นก็ใช่

โสเกรตีส เอาละ ที่นี้จำให้ดีกว่านี้มิใช่สิ่งที่ข้าพเจ้าร้องขอ ข้าพเจ้า
ไม่ได้ขอให้ท่านบอกการกระทำที่เป็นการ ปฏิบัติศาสนาธรรม
มาทีละอย่างสองอย่าง แต่ขอให้บอกสาระสำคัญที่ทำให้การ
ปฏิบัติศาสนาธรรมทั้งปวงมีลักษณะเป็นศาสนาธรรม เพราะ
ท่านกล่าวว่า การกระทำที่ขัดกับศาสนาธรรมเป็นการขัดกับ

ศาสนธรรม และการปฏิบัติศาสนธรรมทั้งปวงเป็นศาสนธรรมด้วยลักษณะประการเดียวกัน หรือว่าท่านจำไม่ได้?

ยูไรโฟร ข้าพเจ้าจำได้

โสเกรตีส บอกข้าพเจ้ามาสิว่า ลักษณะนี้คืออะไร เพื่อที่ว่าข้าพเจ้าจะได้จับตาคู และใช้เป็นแบบอย่าง และถ้าอะไรก็ตามที่ท่านหรือใครอื่นก็ตามกระทำสอดคล้องกับสิ่งนี้ ก็จะได้กล่าวว่า การกระทำนั้นเป็นการปฏิบัติศาสนธรรม และหากว่าไม่สอดคล้อง ก็จะได้ถือว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับศาสนธรรม

ยูไรโฟร ถ้าท่านปรารถนาให้ข้าพเจ้าอธิบายอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็จะจัดการให้

โสเกรตีส ข้าพเจ้าปรารถนาอย่างนั้น

ยูไรโฟร เอาละ อะไรที่เป็นที่รักของเทพเจ้าย่อมเป็นศาสนธรรม และอะไรที่ไม่ใช่ที่รักของเทพเจ้าเป็นสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม

โสเกรตีสไม่ยอมให้ยูไรโฟรทำในสิ่งที่ถนัดคือ การ *เด้า* สิ่งทีตนรู้และเชื่อว่าจริงเพียงข้างเดียว แต่กลับนำยูไรโฟรมาสู่จุดเริ่มต้นของการสนทนาที่แท้จริง นั่นคือ การแสวงหาคำจำกัดความของศาสนธรรมที่มีลักษณะเป็นสากล ทั้งนี้เพราะว่าก่อนที่เรารู้ว่าการฟ้องบิดาของตนเองฐานฆาตกรรมผู้อื่นนั้นเป็นการปฏิบัติศาสนธรรมหรือไม่ เราจำเป็นต้องรู้เสียก่อนว่า ศาสนธรรมคืออะไร และอันที่จริงแล้วย่อมเป็นไปได้เลยที่

เราจะมีคำตอบที่แน่นอนเกี่ยวโยงหรือเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าเราไม่สามารถตอบได้อย่างแน่ชัดว่า *สิ่งนั้น* ๗ คืออะไร น่าสังเกตด้วยว่า สำหรับ ยูโรไพร์ซึ่งถนัดในการเล่าสิ่งที่ตนรู้และเชื่อว่า จริงมากกว่า ความเข้าใจอย่างถ่องแท้นั้น ความจำที่ดีเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะถ้ายูโรไพร์จำเรื่องไม่ได้ก็เท่ากับว่าตนเองไม่รู้ อาจจะเป็นด้วยเหตุนี้เองที่โสเกรตีส เพื่อที่จะบีบให้ยูโรไพร์ต้องนึกถึงความหมายของศาสนธรรมที่เป็นสากล จึงไม่ได้ถามยูโรไพร์ว่าเข้าใจสิ่งที่โสเกรตีสพูดหรือไม่ แต่ใช้คำว่า “หรือว่าท่านจำไม่ได้”

คำตอบของยูโรไพร์ที่ว่า ศาสนธรรมคือสิ่งที่เทพเจ้ารัก และสิ่งที่เทพเจ้าไม่รักคือสิ่งซึ่งขัดกับศาสนธรรมนั้น แม้ว่าจะมีลักษณะสากลอย่างที่โสเกรตีสต้องการ แต่ก็เห็นได้ต่อไปว่า ยูโรไพร์ไม่ได้เข้าใจความสำคัญของการที่ศาสนธรรมต้องมีลักษณะสากลเลย

โสเกรตีส ดีมาก ยูโรไพร์ ท่านได้ตอบตามแบบที่ข้าพเจ้าได้ร้องขอให้ท่านตอบแล้ว อย่างไรก็ตาม ที่ว่ามานี้จะจริงหรือไม่ ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจ แต่แน่นอน ท่านคงจะแสดงให้เห็นได้ว่าสิ่งที่ท่านว่ามานั้นเป็นความจริง

ยูโรไพร์ แน่แน่นอน

โสเกรตีส เอาละขอให้เราลองพิจารณาถ้อยคำของเราดู สิ่งของและบุคคลที่เป็นที่รักของเทพเจ้านั้นชอบด้วยศาสนธรรม และสิ่งของและบุคคลที่เป็นที่เกลียดชังของเทพเจ้านั้นขัดกับศาสนธรรม

ทั้งสองอย่างนั้นมิใช่สิ่งเดียวกัน แต่สิ่งที่ชอบด้วยศาสนธรรม
และขัดกับศาสนธรรม ต่างก็เป็นสิ่งที่ตรงข้ามซึ่งกันและกัน
นี่คือสิ่งที่เราได้กล่าวไว้ไม่ใช่หรือ ?

- ยูริโพร : ใช่แล้ว อย่างนี้แหละ
- โสเครติส : และนี่ก็ดูเหมือนว่าจะถูกต้องดีใช่ไหม ?
- ยูริโพร : ข้าพเจ้าก็คิดอย่างนั้นโสเครติส
- โสเครติส : ดีแล้ว แต่เราก็ก้าวไว้ด้วยมิใช่หรือ ยูริโพร ว่าเทพเจ้า
ทะเลาะและเห็นไม่ตรงกัน และในหมู่มเทพเจ้านั้นมีข้อขัด
แย้งกันอยู่ ?
- ยูริโพร : ใช่แล้ว เราได้กล่าวไว้อย่างนั้นด้วย

ลำดับขั้นของการพิสูจน์ให้ยูริโพรเห็นว่าคำจำกัดความของตนไม่
ถูกต้องนั้น เริ่มต้นด้วยการชี้ว่า สิ่งซึ่งเป็นหลักอ้างถึงลักษณะของ
ศาสนธรรมตามความเข้าใจของยูริโพรก็คือเทพเจ้า กล่าวคือสิ่งที่เทพเจ้า
รักสิ่งนั้นย่อมเป็นศาสนธรรม และสิ่งใดที่เทพเจ้าเกลียดชังก็ย่อมขัดกับ
ศาสนธรรม แต่คำจำกัดความประเภทนี้จะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อเทพเจ้าเองมี
ลักษณะสากลด้วย กล่าวคือ เทพเจ้าต้องคิดเหมือน ๆ กันเสียก่อน
ศาสนาที่มีเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) ของกรีกในสมัยนั้นเปิด
โอกาสให้โสเครติสรุกยูริโพรให้ยอมรับว่าเทพเจ้าก็ ทะเลาะเบาะแว้งกันเอง
และเพราะฉะนั้นจึงมีผู้กล่าวว่า *ยูริโพร* เป็นผลงานของเพลโตที่เสียดสี
ความเชื่อทางศาสนาในสมัยนั้น แต่ถ้าเป็นจริงดังว่า ก็จะเห็นได้ว่าเพลโตไม่

พอใจที่จะหยุดอยู่เพียงแค่นี้ให้เห็น ความวุ่นวาย อันเกิด จากการยอมรับว่ามี เทพเจ้าหลายองค์เท่านั้น

โสเกรตีส แต่เรื่องอะไรกันเล่าที่เป็นข้อที่ไม่ตกลงกัน และก่อให้เกิด
ความเป็นศัตรูและความโกรธ ? ขอให้เราพิจารณาคูอย่างนี้
ก็แล้วกัน ถ้าหากว่าท่านและข้าพเจ้าเห็นไม่ตรงกันในเรื่อง
ของจำนวน เป็นต้นว่าเลขสองจำนวนไหนจะใหญ่กว่ากัน
การเห็นไม่ตรงกันในเรื่องเหล่านี้ จะทำให้เราเป็นศัตรูกัน
และทำให้เราโกรธซึ่งซึ่งกันและกัน หรือว่าเราควรจะตกลง
เรื่องนี้ได้อย่างรวดเร็วโดยใช้วิชาคณิตศาสตร์ช่วย ?

ยูโทโฟร แน่นอน เราควรจะทำอย่างนั้น

โสเกรตีส เช่นเดียวกัน ถ้าเราเห็นไม่ตรงกันในเรื่องของคุณาของสิ่ง
ต่าง ๆ เราก็ควรจะยุติการเห็นไม่ตรงกันนั้นเสียด้วยการวัด
ชี้ใหม่ ?

ยูโทโฟร ใช่

โสเกรตีส และข้าพเจ้าก็คิดว่า เราควรจะตกลงกันได้ในเรื่องของหน้า
หนักที่แตกต่างกันด้วยการชี้ชี้ใหม่ ?

ยูโทโฟร แน่นอน

โสเกรตีส แต่การเห็นไม่ตรงกันในเรื่องอะไรเล่า ที่เราไม่สามารถจะตกลง
กันได้ และทำให้เราเป็นศัตรูกัน และโกรธซึ่งซึ่งกันและ
กัน ? บางทีท่านอาจจะไม่สามารถให้คำตอบได้ทันที ขอให้

ข้าพเจ้าได้สองแนวๆ ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับถูก ผิด สูงส่ง
ต่ำทราม และที่ เลวคอกหรือ? ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้
ไม่ใช่หรือที่ท่านและข้าพเจ้าและคนอื่น ๆ ต้องกลายเป็น
ศัตรูกัน เมื่อเรากลายเป็นศัตรูกันนั้น เป็นเพราะเราเห็น
แตกต่างกัน และไม่สามารถตกลงกันได้โดยเป็นที่พอใจใน
เรื่องเหล่านี้มิใช่หรือ?

ยูไรโฟร ใช่แล้วโสเกรตีส สิ่งเหล่านี้คือ ปัญหาที่ทำให้เราเป็นศัตรูกัน

โสเกรตีส แล้วเทพเจ้าล่ะ ยูไรโฟร? ถ้าพวกเขาเห็นไม่ตรงกัน พวก
เขามิได้เห็นไม่ตรงกันในเรื่องเหล่านี้คอกหรือ?

ยูไรโฟร จำเป็นอยู่เอง

จะเห็นได้ว่าการเชื่อว่ามีเทพเจ้าหลายองค์ ทำให้การยอมรับเทพ
เจ้าเป็นมาตรฐานกำหนดการกระทำของมนุษย์ไม่ได้ผล แต่โสเกรตีสยัง
รุกต่อไปให้ยูไรโฟรยอมรับได้ว่า ถ้าจะแบ่งประเภทของข้อขัดแย้งทั้งปวง
แล้วก็จะมีข้อขัดแย้งอยู่สองประเภทด้วยกัน ประเภทแรกคือ ข้อขัดแย้งที่
สามารถมีมาตรฐานซึ่งถูกรับยอมรับเป็นเครื่องตัดสินได้ หรือพูดง่าย ๆ ก็
ว่า ข้อขัดแย้งประเภทนี้มีศิลปหรือศาสตร์ ที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นศิลปหรือ
ศาสตร์ของเรื่องนั้น ๆ ได้ ส่วนข้อขัดแย้งประเภทที่สองนั้น ยังไม่มีศิลป
หรือศาสตร์ที่ให้คำตอบซึ่งทุกคนยอมรับได้ ข้อขัดแย้งประเภทนี้ได้แก่ข้อ
ขัดแย้งเรื่อง "ถูก ผิด ดี เลว" ซึ่งถ้าหากว่าเทพเจ้าทะเลาะกันจริงก็คง
ทะเลาะกันในเรื่องเช่นนี้ แสดงว่าในเรื่องเช่นนี้จะใช้เทพเจ้าเป็นมาตรฐาน

ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ชื่อน่าสังเกตประการแรกในเรื่องนี้^๒อยู่ที่ว่า ในงานเขียนของเพลโต ไสเกรตีสจะให้ความสนใจต่อสิ่งซึ่งเป็นเนื้อหาของข้อขัดแย้งประเภทที่สอง ซึ่งไม่มีข้อตกลงที่แน่นอนในหมู่มนุษย์หรือมีศิลปะหรือศาสตร์ที่จะใช้เป็นเครื่อง กำหนดได้แน่นอน มากกว่า ข้อขัดแย้ง ประเภทที่มีเครื่องกำหนดหรือตัดสินใ้โดยอยู่แล้ว นี่อาจจะเป็นเพราะว่า คำตอบต่อข้อขัดแย้งในเรื่องเช่นนี้ยังคงเป็นสิ่งที่ต้องการอยู่ก็ได้ ชื่อน่าสังเกตประการที่สองอยู่ที่ว่า สำหรับคนโดยมากแล้ว เนื้อหาของข้อพิพาทที่ว่าถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญต่อชีวิตของมนุษย์มากกว่าเนื้อหาของข้อพิพาทประเภทแรก(การขัดแย้งกันในเรื่องความดี ความงาม ความกล้าหาญ ความยุติธรรม ย่อมมีความสำคัญในเนื้อหาซึ่งกว่าการขัดแย้งกันในเรื่องความสูงหรือนาหนักของบุคคล) แต่มักจะได้รับความสนใจน้อยกว่าเท่าที่ควรจะได้รับ หรือไม่เช่นนั้นก็มักจะมีการยอมรับเอาคำตอบต่อคำถามประเภทนี้ที่ตกทอดกันมาในรูปของศาสนาหรือประเพณีว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องอยู่แล้ว เช่นใน ยูไลโพร^๓ นี้ ก็จะเป็นการแสดงถึงความเอาใจใส่ต่อปัญหาเรื่องศาสนธรรมของไสเกรตีส เมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อมั่นใน “ความรู้” ของตนของยูไลโพร

ไสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ยูไลโพรผู้ส่งของข้าพเจ้า ตามที่ท่านได้กล่าวมา เทพเจ้าบางองค์ก็เช่นเดียวกันที่คิดว่าบางสิ่งบางอย่างถูกหรือผิด สูงส่งหรือต่ำทราม และดีหรือเลว และก็ไม่มีเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วย เพราะเทพเจ้าคงจะไม่ทะเลาะกันถ้าหากว่าเขาเห็นตรงกันในเรื่องเหล่านี้ เรื่องคงจะเป็นอย่างนั้นใช่ใหม?

ยูไรโฟร

ท่านกล่าวถูกต้องแล้ว

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้น เทพเจ้าแต่ละกลุ่มก็รักสิ่งซึ่งเขาเห็นว่าดี และถูกต้อง และเกลียดสิ่งตรงกันข้ามกับสิ่งเหล่านั้นใช่ใหม?

ยูไรโฟร

แน่นอน

โสเกรตีส

แต่ท่านกล่าวว่า สิ่งเดียวกันถูกพิจารณาว่าถูกต้องโดยเทพเจ้ากลุ่มหนึ่ง และผิดโดยเทพเจ้าองค์อื่น ๆ และเพราะเทพเจ้าเห็นไม่ตรงกันในเรื่องเหล่านั้นจึงได้ทะเลาะ และทำสงครามต่อกันและกัน นิมิใช่สิ่งที่ท่านกล่าวดอกหรือ ?

ยูไรโฟร

ใช่

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้นก็ดูเหมือนว่า สิ่งเดียวกันถูกเกลียด และรักโดยเหล่าเทพเจ้า และสิ่งเดียวกันก็อาจเป็นที่รักและเกลียดซึ่งของเหล่าเทพเจ้าได้

ยูไรโฟร

ดูจะเป็นอย่างนั้น

โสเกรตีส

ยูไรโฟร ตามคำกล่าวนี้ สิ่งเดียวกันก็เป็นได้ทั้งศาสนธรรม และที่ขัดกับศาสนธรรม

ยูไรโฟร

ข้าพเจ้าก็คิดว่าอย่างนั้น

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้น มิตรของข้าพเจ้า ท่านก็ไม่ได้ตอบคำถามของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าไม่ได้ถามท่านว่าอะไรที่เป็นศาสนธรรม และขัดกับศาสนธรรมด้วยพร้อม ๆ กัน แต่พิจารณาจากคำตอบของท่านแล้ว สิ่งซึ่งเทพเจ้ารักก็เป็นสิ่งซึ่งเทพเจ้าเกลียดด้วย และเพราะฉะนั้น ยูไรโฟรก็คงจะเป็นที่ไม่น่าประหลาดใจ ถ้าในการลงโทษบิดาของท่าน อย่างที่ท่าน

กำลังกระทำอยู่นั้น ท่านกำลังกระทำในสิ่งซึ่งเป็นที่พอใจสำหรับซุส แต่เป็นที่เกลียดชังของโครนัส และยูเรนัส และเป็นที่พอใจของเฮเฟียสตัส แต่เป็นที่เกลียดชังของเฮรา และเป็นอย่างนั้นเช่นกัน สำหรับเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ถ้าเทพเจ้าต่างก็เห็นไม่ตรงกันในเรื่องนั้น

ข้อที่น่าสังเกตอย่างยิ่งอยู่ที่ว่า อันที่จริงแล้วยูไรโพรเริ่มต้นด้วยการอ้างว่าซุสเป็น "เทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด และยุติธรรมที่สุด" กล่าวคือยูไรโพรไม่ใช่ไม่เชื่อ (รู้) ว่ามีเทพเจ้าหลายองค์ และแต่ละองค์ก็มีความเห็นแตกต่างกัน ยูไรโพรเพียงแต่เลือกเชื่อในเทพเจ้าที่ตนคิดว่ามีอำนาจสูงสุด ซึ่งก็ยังมีเหตุผลอยู่ไม่น้อย และถ้ายูไรโพรจะยึดมาตรฐานอันนี้อย่างเหนียวแน่นแล้ว คำโต้แย้งของโสเครตีสที่ว่ามีเทพเจ้าอยู่หลายองค์ก็ไม่น่าหนักอะไร เพราะถึงจะมีเทพเจ้ามากมาย แต่ยูไรโพรก็สามารถอ้างได้เสมอว่าซุสก็เป็นราชาของเทพเจ้าอยู่เหมือนกัน ปัญหาของยูไรโพรอยู่ที่ว่า ยูไรโพรไม่ตระหนักถึงลักษณะที่ขัดกัน ของความเชื่อของตนในเทพเจ้าเฉพาะองค์ กับความปรารถนาที่อยากจะเชื่อตามที่โสเครตีสแนะนำว่าศาสนธรรมมีลักษณะของตน ซึ่งเป็นคุณสมบัติของการกระทำที่เป็นศาสนธรรมทุกอย่างเหมือนกันหมด

ความขัดกันเองของยูไรโพรมีอยู่หลายระดับ เพราะในขณะที่ยูไรโพรเชื่อในเทพเจ้าเป็นองค์ ๆ และมีการแบ่งลำดับชั้นของเทพเจ้า ยูไรโพรกลับไม่แบ่งแยกมาตรฐานการปฏิบัติระหว่างเทพเจ้า และ มนุษย์ออกจากกัน แต่ครั้นเมื่อไม่ยอมแยกแยะระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์โดยอ้างว่านำ

จะใช้มาตรฐานอย่างเดียวกัน ยูโรโฟรก็กลับไม่ยอมเข้าใจที่โสเกรตีสพูดว่า เทพเจ้าย่อมเป็นเทพเจ้าเหมือนกันหมด อย่างน้อยที่สุดในปัญหาเรื่องเช่นนี้ ด้วยเหตุนี้เอง ความเชื่อเรื่องศาสนธรรมของโสเกรตีสที่ว่าต้องมีความเป็น ศาสนธรรมอันเป็นสากลอยู่ทุกหนทุกแห่ง จึงไปไม่ได้กับความเชื่อในตัว บุคคลของเทพเจ้าต่าง ๆ กันของยูโรโฟรหรือของชาวเอเธนส์โดยทั่วไป เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากแง่หนึ่งก็จะเห็นได้ชัดว่า ในขณะที่โสเกรตีสทำ ทำราวกับว่าเคร่งในเรื่องทางศาสนา หรือขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมมากกว่ายูโรโฟร แต่แท้จริงแล้ว โสเกรตีสกำลังแสวงหาสิ่งซึ่งขัดแย้งกับความ เชื่อหลักของสังคมมาก ในทำนองเดียวกัน ยูโรโฟรซึ่งฟ้องบิดาตนเองก็ดู เฝิน ๆ คล้ายกับว่าประพฤตินอกแบบนอกธรรมเนียม แต่ความเป็นจริงแล้ว ยูโรโฟรก็ไม่ได้เชื่อถือในเทพเจ้าแตกต่างไปจากที่ชาวเอเธนส์นับถือเลย ที่คนคิดในการเอาตัวรอดของยูโรโฟรด้วยการเอาใจเทพเจ้าที่สูงที่สุด อย่างเต็มที่แบบที่ชาวเอเธนส์ไม่กล้าทำต่างหากที่ทำให้ยูโรโฟรดู “แปลก” กว่าผู้อื่น หรือถ้าจะกล่าวว่ เพราะยูโรโฟรเคร่งศาสนาจนเกินไปนี้เอง จึงทำให้ยูโรโฟรกลายเป็นคนที่ไม่เคร่งในศาสนาไปในสายตาของชาวเอเธนส์ กล่าวคือ ในขณะที่ชาวเอเธนส์แยกแยะระหว่างความประพฤติของเทพเจ้า กับมนุษย์ ยูโรโฟรกลับไม่ยอมแยกแยะระหว่างมาตรฐานความประพฤติ ของเทพเจ้ากับมนุษย์ออกจากกัน พฤติกรรมเช่นนี้เมื่อพิจารณาจากแง่ของ ชาวเอเธนส์แล้ว ก็อาจเรียกได้ว่าเป็นการประพฤติดัดกับศาสนธรรมอย่างยิ่ง ได้เหมือนกัน

ยูโรโฟร แต่โสเกรตีส ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่มีเทพเจ้าองค์ใดที่จะขัดแย้ง

กันในเรื่องนี้ หรือที่จะถือว่าผู้ที่ฆ่าคนอื่นอย่างผิด ๆ จะไม่
ต้องชดใช้โทษของตน

โสเกรตีส

ดีแล้ว ยูไรโพร มาพิจารณากรณีของมนุษย์ดู ท่านเคยได้
ยินใครเถียงว่าผู้ที่ได้ฆ่าบุคคลอื่นอย่างผิด ๆ หรือได้กระทำ
อะไรอื่นอีกก็ทำตามอย่างผิด ๆ ไม่ควรต้องชดใช้โทษบ้างไหม?

ยูไรโพร

ทำไมเล่า พวกเขาได้เพียงข้อเหล่านี้ก็น้อยอยู่เป็นประจำ โดย
เฉพาอย่างยิ่งในศาล เพราะพวกเขากระทำความผิดมากมาย
และจะไม่มีอะไรที่พวกเขาจะไม่ทำหรือไม่พูดในการ กล่าวแก่
ให้ตนเองเพื่อหลีกเลี่ยงโทษทัณฑ์

โสเกรตีส

ถูกต้อง แต่พวกเขายอมรับหรือเปล่า ยูไรโพร ว่าเขาได้
กระทำผิด และถึงแม้ว่าพวกเขายอมรับ แต่พวกเขากล่าว
หรือว่าพวกเขาไม่ควรต้องชดใช้โทษ?

ยูไรโพร

โอ เปล่าเลย พวกเขาไม่กระทำอย่างนั้นหรอก

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้นก็มีอะไรบางอย่างที่พวกเขาไม่ทำและไม่พูด เพราะ
ข้าพเจ้าคิดว่าพวกเขาคงไม่กล้าพูดและได้ว่า พวกเขาไม่ควร
ต้องชดใช้โทษถ้าพวกเขาได้กระทำผิดจริง ๆ แต่ข้าพเจ้า
คิดว่า พวกเขาจะกล่าวว่าพวกเขาไม่ได้กระทำผิด พวกเขา
ไม่ได้กระทำอย่างนี้หรือ?

ยูไรโพร

ท่านกล่าวถูกต้องแล้ว

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้นพวกเขาก็ไม่ได้โต้แย้งตรงจุดนี้ว่า ผู้ที่กระทำผิด
ไม่ต้องชดใช้โทษ แต่บางที่พวกเขาจะโต้เถียงกับว่า ใคร
คือผู้กระทำผิด และเขาทำอะไรและเมื่อไร

ยูไรโพร

นั่นเป็นความจริง

ถึงได้กล่าวมาแล้วว่า ความเชื่อเรื่องศาสนธรรมที่มีเทพเจ้าเฉพาะองค์เป็นมาตรฐานกับลักษณะของศาสนธรรมที่ควรมีความเป็นสากลนั้นไปด้วยกันไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อยูริโฟร์พยายามจะรวมเอาความเป็นสากลของศาสนธรรมตามแบบที่โสเกรตีสแนะนำเข้ากับความคิดเรื่องศาสนธรรมแบบตามอย่างซุสของตน ผลจึงออกมาในรูปที่การกระทำของซุสกลายเป็นมาตรฐานในตัวเองไม่ได้ จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตามที่ ลักษณะขัดกันนั้นบีบให้ยูริโฟร์ต้องอ้างถึงสิ่งที่ยูริโฟร์เห็นว่าเป็นสากลมากยิ่งขึ้น คืออ้างว่าคงไม่มีเทพเจ้าองค์ใดที่ไม่เห็นด้วยกับหลักที่ว่าไม่ควรปล่อยผู้ที่กระทำผิดไปเฉย ๆ โดยไม่ได้รับโทษ มาเสริมว่าการกระทำของซุสเป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล แต่โสเกรตีสก็ชี้ให้เห็นต่อไปว่า อันที่จริงแล้วไม่มีใครแม้แต่ในหมู่มนุษย์ที่จะปฏิเสธหลักการนี้ สิ่งที่มนุษย์ถกเถียงกันอยู่ที่ว่า การกระทำหนึ่ง ๆ นั้นเป็นการกระทำที่ผิดหรือเปล่า กล่าวคือโสเกรตีสพยายามดึงยูริโฟร์ออกจากการอ้างเอา *ตัวบุคคล* คือเทพเจ้าเป็นหลักในการวินิจฉัยว่าการกระทำใดผิดหรือถูก มาสู่การพิจารณา *การกระทำ* โดยไม่คำนึงว่าใครเป็นผู้กระทำการดังกล่าวแทน

โสเกรตีส แล้วเรื่องเดียวกันนี้ไม่จริงสำหรับเทพเจ้าเหมือนกันหรือ ถ้าเทพเจ้าทะเลาะกันด้วยเรื่องถูกและผิดอย่างที่ท่านกล่าว เทพเจ้าบางองค์ก็จะกล่าวว่าเทพเจ้าองค์อื่น ๆ กระทำผิด และเทพเจ้าบางองค์ก็จะกล่าวว่าพวกตนไม่ได้กระทำผิด ไม่ใช่หรือ? เพราะมิตรของข้าพเจ้า ย่อมเป็นของแน่ว่าจะไม่

มีใครไม่ว่าเป็นเทพเจ้าหรือมนุษย์ที่จะมีหน้ามากล่าวว่าผู้ที่
กระทำผิดไม่ควรต้องชดใช้โทษนั้น

ยูโรโพร ใช้แล้วโสเกรตีส ที่ท่านกล่าวมานี้โดยหลักทั่ว ๆ ไปแล้วถูก
ต้อง

ถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าโสเกรตีสไม่ได้พยายามจะดึงให้ ยูโรโพรหัน
มาพิจารณาที่ *การกระทำ* มากกว่า *ตัวบุคคล* คือตัวแทนเพียงเท่า นั้น
หากแต่โสเกรตีสยังพยายามจะแนะนำว่า การพิจารณาที่ตัวบุคคลเป็นหลัก
ในการตัดสินปัญหาผิดหรือถูกนั้นใช้ไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเทพเจ้า
นี้อาจมองได้ว่า เป็นความพยายามของโสเกรตีสในอันที่จะค้นมนุษย์ให้เท่า
เทียมกันกับเทพเจ้า หรือความพยายามที่จะดึงเอาการกระทำของเทพเจ้าลง
มาให้ตัดสินกันด้วยหลักการที่ใช้ตัดสินการกระทำของมนุษย์ด้วย

โสเกรตีส แต่ยูโรโพร ข้าพเจ้าคิดว่าผู้ชดแย้งกัน ทั้งมนุษย์และเทพ
เจ้า ถ้าหากว่าเทพเจ้าจะชดแย้งกันจริง ๆ ก็คงจะชดแย้ง
กันด้วยเรื่องเฉพาะราย เมื่อพวกเขาเห็นไม่ตรงกันในเรื่อง
ใดเรื่องหนึ่ง บ้างก็กล่าวว่า นั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และคน
อื่น ๆ ก็ว่านั่นเป็นสิ่งที่ผิด เป็นอย่างนั้นมิใช่หรือ ?

ยูโรโพร แน่แน่นอน

โสเกรตีส

เอาล่ะ ยูโรโฟรที่รักของข้าพเจ้า บอกข้าพเจ้าทีสิ เพื่อที่ว่า ข้าพเจ้าจะได้ฉลาดขึ้นกว่าเดิมว่า ท่านมีข้อพิสูจน์อะไร ว่า เทพเจ้าทั้งปวงคิดว่าคนที่ เป็น ลูกจ้าง นั้น ได้ สูญเสียชีวิต ไปอย่างผิด ๆ คนผู้ซึ่งได้ประกอบการฆาตกรรมเมื่อถูกนายจ้างของผู้ที่เขาฆ่ามัดไว้แล้วตายไป เพราะ เครื่อง พันธนาการ ก่อนที่นายของเขาผู้ซึ่งมัดเขาไว้ จะทันได้กลับมาจาก ผู้ให้คำปรึกษาว่าจะทำอย่างไรดีกับเขา และเป็น การถูกต้องที่บุตร จะฟ้องร้องบิดาตนเอง กล่าวหาว่ากระทำฆาตกรรมคนเช่น นั้น ท่านลองแสดงให้ข้าพเจ้าได้เห็นอย่างชัดเจนทีสิว่า เทพเจ้าทั้งหลายเชื่ออย่างแน่นอว่าการกระทำเช่นนั้น เป็น สิ่งที่ถูกต้อง หากท่านทำให้ข้าพเจ้าพอใจได้ ข้าพเจ้าก็จะทอดทิ้ง บัญญาของท่านไปตราบเท่าที่ข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่

และถึงแม้ว่าจะเป็นที่ตกลงกันได้ในการพูดถึง ศาสนธรรม ว่าควร พิจารณาที่การกระทำเป็นสำคัญ คือไม่ใช่ว่าอ้างเอาเฉย ๆ ว่าเป็นการกระทำ เลียนแบบ *ใคร* ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์หรือเทพเจ้าจึงถูก แต่การถกเถียงเรื่อง ผิดเรื่องถูกนั้นก็มักจะ เป็นการถกเถียงเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี ซึ่งการถกเถียงกันดังกล่าวนั้น ถ้าปราศจากหลักการอันเป็นสากลอย่างแท้จริงเสียแล้ว ก็ ย่อมเปล่าประโยชน์ โสเกรตีสจึงถามให้ยูโรโฟรอธิบายว่า มีข้อพิสูจน์ อะไรจากไหนที่จะมาสนับสนุนข้ออ้างว่าเทพเจ้าทั้งหลายเห็นว่า การกระทำ ของยูโรโฟรนั้นถูกต้อง จะเห็นได้ว่าถึงตอนนี้ โสเกรตีสกำลังพูดในทำนอง

ที่ว่าควรจะต้องมีหลักการวินิจฉัยความผิดถูก หลักศาสนธรรมที่อยู่สูงกว่า
ตัวบุคคลทั้งมนุษย์และเทพเจ้า และปลอดภัยจากอิทธิพลของทั้งสองฝ่าย
เหมือน ๆ กัน

ยูไรโพร แต่ไม่ใช่ภาระเพียงน้อยนิดเลยนะโสเกรตีส อย่างไรก็ตาม
ข้าพเจ้าก็คงสามารถชี้ให้ท่านได้เห็นอย่างชัดเจนได้

โสเกรตีส ข้าพเจ้าเข้าใจ นี่เป็นเพราะท่านคิดว่าข้าพเจ้าเข้าใจได้ช้ากว่า
พวกผู้พิพากษา เพราะเป็นของแน่แท้ว่า ท่านจะต้องแสดงให้
พวกเขาเห็นว่าภาระกระทำเหล่านั้นผิด และเทพเจ้าทั้งมวล
เกลียดชังการกระทำเหล่านั้น

ยูไรโพร ชัดเจนทีเดียวโสเกรตีส ถ้าหากว่าพวกเขาจะฟังข้าพเจ้า

โสเกรตีส พวกเขาจะฟังท่านแน่ ถ้าเขาพบว่าท่านเป็นนักพูดที่ดี แต่
นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับข้าพเจ้าขณะที่ท่านกำลังพูดอยู่ กล่าวคือ
ข้าพเจ้าบอกกับตนเองว่า “ถ้ายูไรโพรสามารถพิสูจน์ต่อ
ข้าพเจ้าไม่ว่าจะชัดเจนสักเพียงใดว่า เทพเจ้าทั้งปวงคิดว่า
ความตายเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ดี อะไรเล่าคือสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียน
รู้จากยูไรโพรเกี่ยวกับปัญหาว่าอะไรคือศาสนธรรม และอะ
ไรคือสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม ? เพราะการกระทำนั้นดูเหมือนว่า
จะเป็นที่เกลียดชังของเหล่าเทพเจ้า แต่เราก็ได้เห็นอยู่เดียว
หนึ่งเองว่า ศาสนธรรมและสิ่งซึ่งตรงกันข้ามกันนั้นไม่ได้ถูกให้
คำจำกัดความในลักษณะนี้ เพราะเราได้เห็นว่า สิ่งซึ่งเป็นที่

เกลียดชังของเทพเจ้าก็เป็น ที่รัก ของเทพเจ้าด้วย เหมือนกัน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าก็จะไม่ขอให้ท่านต้องมาถกเถียงในเรื่องนี้ อีก ยูไรโพร ถ้าท่านชอบ เทพเจ้าที่ปวงอาจคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ผิด และอาจเกลียดชังมันก็ได้ แต่ตอนนี้เราควรจะแก้ไขคำจำกัดความของเราเสียใหม่หรือไม่ว่า อะไรก็ตามที่เทพเจ้าที่ปวงรักคือศาสนาธรรม และอะไรก็ตามที่เทพเจ้าบางองค์รัก แต่องค์อื่น ๆ เกลียด ก็ไม่ใช่ทั้งสองอย่างนี้ หรือเป็นทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กัน? ท่านปรารถนาจะให้มันเป็นคำจำกัดความของเราว่าด้วยศาสนาธรรม และสิ่งที่ขัดกับศาสนาธรรมหรือเปล่า?

ยูไรโพร มีอะไรห้ามไว้หรือ, ไสเกรทีส?

ถึงตรงนี้สิ่งที่ไสเกรทีสพยายามจะบีบให้ยูไรโพรยอมรับยิ่ง ปรากฏชัดขึ้น กล่าวคือ ไสเกรทีสพยายามจะบีบให้ยูไรโพรมองเห็นว่า จะนำเอาบุคคลมาเป็นมาตรฐานในการกำหนดศาสนาธรรมไม่ได้เลย เพราะถึงแม้ว่ายูไรโพรจะพิสูจน์ได้ว่า *เทพเจ้าทั้งมวล* เห็นพ้องต้องกันว่า การกระทำของบิดาของยูไรโพรเป็นการกระทำที่ผิด และสมควรจะได้รับโทษ แต่การพิสูจน์ว่าเทพเจ้าทั้งมวลมีความ เห็นพ้อง ต้องกัน อย่างนั้น ก็ยังคงเป็น คนละเรื่องกับการตอบคำถามของไสเกรทีสว่า ศาสนาธรรมคืออะไร ข้อที่น่าสังเกตอย่างยิ่งอยู่ที่ว่าถึงจุดนี้ก็เป็นทีที่ประจักษ์ชัดว่า ยูไรโพรไม่มีทางที่จะให้คำตอบที่ไสเกรทีสพอใจได้ เพราะยูไรโพรไม่เข้าใจความต้องการของไสเกรทีส

เลย แต่โสเกรตีสก็มิได้พยายามที่จะชี้แจงกับยูริโพรใหม่ หากปล่อยให้
 การสนทนาคำเนินต่อไป นี้อาจเป็นเพราะโสเกรตีสเห็นว่า ยูริโพรไม่มี
 ทางที่จะเข้าใจหรือแยกแยะตัวบุคคลหรือเทพเจ้าออกจากคุณลักษณะอันเป็น
 สากลของศาสนธรรมได้เด็ดขาดแล้วก็ได้ โปรดสังเกตโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำ
 พูดของโสเกรตีสที่ว่า ‘เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าก็จะไม่ขอให้ท่านต้องมาถก
 เถียงในเรื่องนี้อีก ยูริโพร ถ้าท่านชอบ เทพเจ้าทั้งปวงอาจถือว่า มัน
 เป็นสิ่งที่ผิดและอาจเกลียดชังมันก็ได้’ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็หมายความว่า นับ
 จากจุดนี้เป็นต้นไป บทสนทนาก็ไม่ใช่เพื่อแสวงหาความหมายของคำว่า
 ศาสนธรรมอีกต่อไปแล้ว แต่อะไรคือจุดมุ่งหมายในการดำเนินการสนทนา
 ซึ่งดูไร้คุณค่านี้ต่อไป ?

โสเกรตีส ในส่วนที่ข้าพเจ้าเกี่ยวข้องกับนี้ ไม่มีหรือยูริโพร แต่พิจารณา
 จากฐานะของท่านเองเถิดว่า โดยการยอมรับคำจำกัดความนี้
 ท่านจะสามารถสอนข้าพเจ้าในสิ่งที่ท่านได้สัญญาไว้ ได้อย่าง
 ง่ายคายที่สุดหรือไม่

ยูริโพร ข้าพเจ้าคงต้องกล่าวว่า สิ่งที่เทพเจ้าทั้งปวงรักษานั้นคือศาสน
 ธรรม และในทางตรงกันข้าม อะไรที่เทพเจ้าทั้งปวงเกลียด
 คือสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ยูริโพร เราจะพิจารณาสิ่งนี้ดูใหม่ใหม่ว่า ถูก
 ต้องก็แล้ว หรือว่าจะปล่อยไปอย่างนี้ และยอมรับคำกล่าว
 ของเราเอง และของผู้อื่นด้วยว่าเป็นอย่างนี้ ถ้าใครสักคน

หนึ่งจะเพียงแต่กล่าวว่ามันเป็นอย่างนี้? หรือว่าเราควรที่จะ
ไต่สวนดูความถูกต้องของคำกล่าวเสียก่อน?

ยูโซไฟร

เราควรที่จะไต่สวนดู อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่านี่ถูกต้อง
ดีแล้ว

โสเกรตีส

มิตรของข้าพเจ้า เราคงจะได้รู้มากขึ้นเกี่ยวกับสิ่งนี้ในไม่ช้า
แน่แหละ ขอให้พิจารณาคำถามนี้ดูอีกแล้วกันว่า สิ่งซึ่งเป็น
ศาสนธรรมนั้น เป็นที่รักของเทพเจ้าเพราะว่าเป็นศาสน
ธรรม หรือว่าสิ่งนี้เป็นศาสนธรรมเพราะเป็นที่รักของเทพ
เจ้า?

ยูโซไฟร

ข้าพเจ้าไม่รู้ที่ท่านหมายถึงอะไรโสเกรตีส

จะเห็นได้ว่าคำนิยามศาสนธรรมที่ยูโซไฟรให้มาใหม่ว่า ศาสนธรรม
คือสิ่งซึ่ง *เทพเจ้าทรงมวลรัก* และสิ่งซึ่งขัดกับศาสนธรรมคือสิ่งซึ่ง *เทพ
เจ้าทรงมวล*เกลียดชังนั้น เป็นผลจากการแก้ไขข้อบกพร่องบางประการใน
คำจำกัดความเดิม กล่าวคือการใส่คำว่า *ทั้งมวล* เดิมเข้าไปนั้น ทำให้ยู
โซไฟรปลอดภัยจากข้อโต้แย้งของโสเกรตีสเรื่องกรรมมีเทพเจ้าหลายองค์และ
เห็นไม่ตรงกันไปได้ แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า โสเกรตีสพยายามที่จะบีบ
ให้ยูโซไฟรเห็นว่า ในเรื่องเช่นนี้จะต้องพิจารณาหลักการมากกว่าตัวบุคคล
(แต่ยูโซไฟรไม่สามารถแยกตัวเองหรือความหมายของศาสนธรรมออกจากตัว
บุคคลของเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งหรือชุดใด) การตั้งคำถามของโสเกรตีส
ซึ่งอ้างถึงและแยกแยะระหว่างสิ่งที่เป็นที่รักของเทพเจ้า และสิ่งที่เป็นศาสน
ธรรมในตัวเองออกจากกัน จึงมีแต่จะทำให้ยูโซไฟรงุนงงมากยิ่งขึ้น

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะพยายามพูดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เรากล่าวถึงการถูกแบกและการแบก การถูกนำและการนำ การถูกเห็นและการเห็น และท่านเข้าใจไม่ใช่หรือว่าในบรรดาคำกล่าวทั้งหมดนี้ ส่วนทั้งสองต่างกันในความหมายและแตกต่างกันอย่างไร ?

ยูโซโฟร ข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้าเข้าใจ

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นก็เหมือนกัน เรานึกถึงสิ่งที่ถูกรัก และสิ่งซึ่งรัก และทั้งสองอย่างนั้นต่างกันใช่ไหม ?

ยูโซโฟร แน่นอน

เพียงแค่นั้น ทุกอย่างจะสอดคล้องกับความเข้าใจโดยทั่วไป และน่าจะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่าย เพราะโสเกรตีสเพียงแค่แยกแยะให้ยูโซโฟรเห็นข้อแตกต่างตามหลักไวยากรณ์ของคำกริยาที่ถูกกระทำ—ถูกแบก, ถูกทำ—และกริยากระทำการแบกและการทำ อย่างธรรมดาเท่านั้นเอง

โสเกรตีส ที่นี้ บอกข้าพเจ้าทีสิว่า สิ่งซึ่งถูกแบกนั้นเป็นสิ่งที่ถูกแบก เพราะมีคนไปแบกหรือเพราะว่าเหตุผลอื่น ?

ยูโซโฟร ไม่ใช่เหตุอื่น

โสเกรตีส และสิ่งที่ถูกนำไปก็ถูกนำเพราะมีคนมานำไป และสิ่งที่ถูกเห็นก็ถูกเห็นเพราะมีคนเห็นเข้า ใช่ไหม ?

ยูไรโพร แน่นอน

อย่างไรก็ดี ในขณะที่ตอนแรกโสเกรตีสเปรียบเทียบระหว่างคำกริยาคู่ด้วยกันคือ ถูกแบกและแบก ตอนนั้นโสเกรตีสเปลี่ยนคำกริยาแบก-นำมาเป็นบุคคลที่สามและคำกริยา คือ ผู้แบก ผู้นำ ผู้เห็น และดูเหมือนว่าจะเปลี่ยนมาเป็นการชี้ให้เห็นข้อแยกแยะและความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลผู้กระทำและสิ่งที่ถูกกระทำต่อแทน

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น การที่คนเห็นอะไรเขาก็ไม่ใช่เพราะว่านั่นเป็นสิ่งที่ถูกเห็น แต่ในทางตรงกันข้าม นั่นเป็นสิ่งที่ถูกเห็นก็เพราะมีคนไปเห็นมันเข้า และบุคคลก็ไม่ได้นำมันไป เพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกนำไป แต่มันเป็นสิ่งที่ถูกนำไปก็เพราะมีคนไปนำมันเข้า และคนก็ไม่ได้แบกมันไปเพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกแบก แต่มันเป็นสิ่งที่ถูกแบกก็เพราะมีคนไปแบกมันเข้า

ยูไรโพร ที่ข้าพเจ้าพยายามจะกล่าววนซ้ำหรือเปล่านั้น ไรก็ตามที่ผมอะไรเกิดขึ้น หรืออะไรบางสิ่งถูกกระทบนั้น ก็ไม่ใช่เพราะสิ่งที่ถูกกระทบก่อให้เกิดผลนั้นขึ้น แต่ต้องมีสาเหตุแล้วจึงค่อยมีผล และก็ไม่ใช่ว่าเนื่องจากบางสิ่งบางอย่างถูกกระทำต่อแล้วจึงได้เกิดผลนั้นขึ้น แต่ต้องมีสาเหตุที่

ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแล้วจึงมีผลนั้นขึ้น หรือว่าท่านไม่เห็นด้วยกับข้อนี้

ยูไรโพร แน่นอน

โสเครตีส แล้วสิ่งซึ่งเป็นที่รักนั้นเป็นสิ่งที่กำลังกลายสภาพ หรือกำลัง
ประสบการณ์เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งอื่น โดยการกระทำของสิ่งอื่น
ใช่หรือไม่?

ยูไรโพร แน่นอน

เป็นที่ยอมรับกันว่าถึงตอน^{นี้} ความสับสนวุ่นวายเริ่มเกิดขึ้นกับ
ผู้แปลและผู้ตีความส่วนมาก เพราะการถ่ายถอดจากภาษาเดิมมาตามตรง
อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอแน่ ดังเช่นการแปลข้อความบางส่วนของตอน^{นี้}ว่า
“และบุคคลก็มีได้นำมันไป เพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกนำไป แต่มันเป็นสิ่งที่
ถูกนำไปก็เพราะมีคนไปนำมันเข้า” ทั้งนี้ ย่อมไม่ช่วยให้เกิดความเข้าใจความ
มุ่งหมายของโสเครตีสได้ และในประการสำคัญก็คือ เราไม่สามารถมองเห็น
ความสัมพันธ์ของสิ่งที่โสเครตีสพูดมาตรง^{นี้}กับที่จะกล่าวต่อไปได้ จริงอยู่
เราอาจตีความเอาอย่างง่าย ๆ ว่า ทั้งหมดที่โสเครตีสพูดมานั้นเป็นเรื่องหลัก
เหตุผลธรรมดา คือหมายความว่า การที่สิ่งใดถูกกระทำต่ออย่างใด
อย่างหนึ่งนั้น ย่อมเป็นเครื่องอธิบายได้ว่าเหตุใرسั้นนั้นจึงกำลังอยู่ในสภาวะ
การเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ในขณะที่สภาวะของสิ่งซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ไม่
อาจอธิบายได้ว่า ทำไมสิ่งนั้นจึงผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลให้
เกิดการเปลี่ยนแปลง^{ขึ้น} แต่การตีความเช่น^{นี้}ย่อมขัดกับบทสรุปของโสเคร

ที่ตนเองที่จะกล่าวต่อไปถึงเรื่องของคำกริยารัก เพราะจะเห็นได้ว่า ในขณะที่สิ่งซึ่งถูกนำหรือถูกแบก ถูกทำให้เปลี่ยนสภาพไปจากเดิมด้วยเหตุที่ว่าถูกนำหรือถูกแบก แล้วสิ่งซึ่งถูกรักนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุที่ถูกรัก⁴ โคเฮน (Cohen) สรุปว่า สิ่งซึ่งโสเครตีสพยายามจะชี้ให้เห็นชัด (แต่ซึ่งเมื่อแปลออกเป็นภาษาอื่นแล้วจะไม่สามารถให้ความหมายอย่างชัดเจนได้) ก็คือว่า สิ่งซึ่งถูกกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่น สิ่งซึ่งถูกแบก) เป็นสิ่งซึ่งถูกกระทำดังกล่าว (คือเป็นสิ่งซึ่งถูกแบก) ก็เพราะมันถูกกระทำต่อโดยบางสิ่งบางอย่าง (คือถูกคนแบก) ไม่ใช่ว่าสิ่งซึ่งถูกกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อ (เช่นสิ่งซึ่งถูกแบก) เป็นสิ่งซึ่งถูกกระทำดังกล่าว (เป็นสิ่งซึ่งถูกแบก) โดยบางสิ่งบางอย่างเพราะมันเป็นสิ่งซึ่งถูกกระทำต่อ

จะเห็นได้ว่าประโยคที่ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกแบกหรือถูกนำก็เพราะมีผู้แบกหรือผู้นำสิ่งนั้นไป เป็นประโยคที่สมเหตุสมผลและสมบูรณ์ในตัวของมันเอง ในแง่ที่ว่ามันอธิบายให้เราเข้าใจว่า ทำไมสิ่งซึ่งถูกแบกจึงเป็นสิ่งซึ่งถูกแบก กล่าวคือ สิ่งซึ่งถูกแบกเป็นสิ่งซึ่งถูกแบกก็เพราะมีผู้มาแบกสิ่งนั้นไป แต่มันไม่สามารถตอบคำถามว่าทำไมผู้มาแบกจึงมาแบกสิ่งนั้น ๆ การพูดว่าเหตุผลที่ถูกรัก กล่าวคือ เหตุผลที่ใครสักคนหนึ่งมาแบกสิ่งหนึ่งไป ก็เพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งซึ่งถูกแบกนั้นย่อมฟังไม่ขึ้น คำถามของโสเครตีส

4 สำหรับบทความที่วิเคราะห์ปัญหาของการแปลและการตีความ ยูริโฟร ช่วงนี้โปรดดู S.Marc Cohen, "Socrates on the Definition of Piety: Euthyphro 10A-11B" in The Philosophy of Socrates ed. Gregory Vlastos (New York : Doubleday & Company, 1971), pp. 161-9 ในที่นี้จะถือเอาบทสรุปของโคเฮนเป็นเกณฑ์

ที่ถามยูโยโฟร์ในเรื่องสิ่งอันเป็นที่รักนั้น เขากันได้พอดีกับที่กล่าวมาแล้วนี้ เพราะคงจะได้เห็นต่อไปว่า ยูโยโฟร์จะตอบว่าเหตุผลที่เทพเจ้ารักสิ่งที่เป็น ศาสนธรรมเพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เทพเจ้ารักไม่ได้

โสเกรตีส แล้วกรณีเหมือนก็มีกรณีที่แล้ว ๆ มาหรือเปล่าแล้วว่า ผู้ซึ่ง รักสิ่งหนึ่งนั้นไม่ได้รักสิ่งนั้นเพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกรัก แต่สิ่ง นั้นเป็นที่รักเพราะมีผู้ไปรักมันเข้า?

ยูโยโฟร์ อย่างแน่ชัด

โสเกรตีส ที่ท่านจะว่าอย่างไรกับสิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมล่ะ ยูโยโฟร์? ศาสนธรรมนั้นเป็นที่รักของเทพเจ้าทั้งปวง ใช่หรือไม่ ตาม ที่ท่านได้กล่าวมาแล้ว?

ยูโยโฟร์ ใช่

โสเกรตีส ด้วยเหตุผลที่เป็นศาสนธรรมเองหรือด้วยเหตุผลอื่น?

ยูโยโฟร์ ไม่ใช่อย่างอื่น แต่ด้วยเหตุผลนั่นเอง

โสเกรตีส ศาสนธรรมนั้นเป็นที่รักเพราะว่าเป็นศาสนธรรม มิใช่ว่าเป็น ศาสนธรรมเพราะเป็นสิ่งที่ถูกรัก ใช่ไหม?

ยูโยโฟร์ ข้าพเจ้ายกตัวอย่างนั้น

โสเกรตีส แต่สิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้านั้น เป็นที่รักของเทพเจ้าและ ถูกรักโดยเทพเจ้าก็เพราะเทพเจ้ารัก

ยูโยโฟร์ แน่แน่นอน

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น สิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้า และสิ่งซึ่งเป็นศาสน ธรรมก็ไม่ใช้สิ่งเดียวกัน แต่แตกต่างกันและกันนะซี

ยูโยโฟร์ ทำไม่ถึงเป็นอย่างนั้นล่ะ โสเกรตีส?

จะเห็นได้ว่าโสเกรตีสตั้งคำถามเข้ากับ ยูโซโฟร อย่าง เป็นชั้นตอน คือ เริ่มจากตัวอย่างการแบก การถูกแบก การนำ การถูกนำ เพื่ออธิบาย ให้ยูโซโฟรเห็นลักษณะเฉพาะของคำกริยาประเภทนั้นว่า แตกต่างจากคำกริยา รักและถูกรักอย่างไร ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อนำมาถึงจุดหมายสุดท้าย คือการชี้ ให้ยูโซโฟรเห็นว่า สิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมกับสิ่งซึ่งเทพเจ้ารักนั้นเป็นคนละ อย่างกัน แต่ในทางตรงกันข้าม ยูโซโฟรกลับสับสนวุ่นวายมาก ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะยูโซโฟรเริ่มต้นนิยามความหมายของศาสนธรรมด้วย การอ้างถึง เทพเจ้าเฉพาะองค์คือซุส ครั้นเมื่อโสเกรตีสบอกกับยูโซโฟรว่าศาสนธรรม น่าจะเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งที่คงสภาพอย่างไม่แปรเปลี่ยนตลอดไป ยูโซโฟรก็ไม่เข้าใจความหมายตั้งแต่ต้น คือไม่สามารถแยกแยะศาสนธรรม ออกจากตัวเทพได้ อยากรู้ก็ ยูโซโฟรอาจจะพอเข้าใจว่า เทพเจ้าต้องมี เหตุผลในการที่รักสิ่งที่เป็นศาสนธรรม นี่ทำให้ยูโซโฟรยอมรับคำของโสเกรตีสที่ว่า ศาสนธรรมเป็นที่รักของเทพเจ้าก็เพราะตัวศาสนธรรมนั่นเอง แต่ จุดอ่อนเบื้องต้นของยูโซโฟรก็ยังคงอยู่ว่า ยูโซโฟรไม่เข้าใจว่าโสเกรตีสแยก ลักษณะเฉพาะหรือเนื้อหาของศาสนธรรมออกจากตัวบุคคลคือเทพเจ้า นี่ทำให้ยูโซโฟรไม่เห็นว่คำกล่าวที่ว่า สิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้าและถูกรักโดย เทพเจ้าก็เพราะเทพเจ้ารักสิ่งนั้น ๆ ไปด้วยกันไม่ได้กับคำกล่าวข้างต้นที่ว่า ศาสนธรรมเป็นที่รักของเทพเจ้าก็เพราะตัวศาสนธรรมนั่นเอง หากใช้เป็น ศาสนธรรมเพราะเทพเจ้ารักไม่

โสเกรตีส เพราะเราได้ตกลงกันแล้วว่า ศาสนธรรมเป็นที่รักก็เพราะ

เป็นศาสนธรรม และศาสนธรรมมิได้เป็นศาสนธรรมเพราะ
ถูกรัก ใช่หรือไม่ ?

ยูไรโฟร

ใช่

โสเกรตีส

แต่เราได้ตกลงกันว่าสิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้า เป็นที่รัก
ของเทพเจ้าก็เพราะเทพเจ้ารักสิ่งนั้น กล่าวคือโดยเหตุผล
แห่งความรักของเทพเจ้านั่นเอง ไม่ใช่ว่าเทพเจ้ารักสิ่งนั้น
เพราะสิ่งนั้นเป็นที่รัก

ยูไรโฟร

จริงแน่

โสเกรตีส

แต่ยูไรโฟรที่รัก ถ้าสิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้า และสิ่งซึ่ง
เป็นศาสนธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน แล้วถ้าศาสนธรรมถูกรัก
เพราะเป็นศาสนธรรม สิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้าก็ถูกรัก
เพราะเป็นที่รัก และถ้าสิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้าเป็นที่รัก
เพราะถูกรักแล้วละก็ สิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมก็คงจะเป็นศาสน
ธรรมเพราะถูกรัก แต่ถึงตอนนั้นท่านก็เห็นแล้วว่า กรณีตรง
กันข้ามต่างหากที่เป็นจริง ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่าทั้งสองอย่าง
นี้แตกต่างกันอย่างเด็ดขาด เพราะสิ่งหนึ่งเป็นที่รักได้ก็โดย
เหตุแห่งความจริงที่ว่าสิ่งนั้นถูกรัก แต่อีกสิ่งหนึ่งถูกรักก็
เพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งทีรักโดยตนเอง และยูไรโฟร ดูเหมือน
ว่าเมื่อท่านถูกถามว่าศาสนธรรมคืออะไรนั้น ท่านไม่เต็มใจ
ที่จะอธิบายสาระของศาสนธรรมอย่างแจ่มชัด ท่านเพียงแต่
เอ่ยถึงบางสิ่งบางอย่างที่เกี่วข้องกับศาสนธรรมเท่านั้น กล่าว
คือ ศาสนธรรมนั้นเป็นที่รักของเทพเจ้า แต่ท่านยังไม่ได้

บอกว่าศาสนธรรมนั้นจริง ๆ แล้วคืออะไร เพราะฉะนั้นถ้าท่านจะกรุณาให้ขอย่าได้ปีคั้งสิ่งนี้จากข้าพเจ้า แต่ขอให้เริ่มต้นใหม่อีกครั้ง และบอกข้าพเจ้าว่าศาสนธรรมคืออะไรไม่ว่าศาสนธรรมจะเป็นที่รักของเทพเจ้า หรือไม่ว่าจะมีอะไรก็ตามเกิดขึ้นอีก เพราะเราจะไม่ทะเลาะกันด้วยสิ่งนั้น แต่ขอให้บอกข้าพเจ้าอย่างตรงไปตรงมาว่า ศาสนธรรมคืออะไร และอะไรคือสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม ?

ยูไรโพร

แคสเกรทิส ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะพูดสิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึงออกมาอย่างไร เพราะข้อความอะไรก็ตามที่เราเสนอออกมาดูเหมือนว่าจะเคลื่อนที่ไปได้เรื่อย ๆ และไม่ยอมหยุดอยู่กับที่ที่เรากำหนดเอาไว้เอาเสียเลย

จะเห็นได้ว่าโสเกรทิสพยายามจะชี้ให้ยูไรโพรเห็นว่า ความคิดของยูไรโพรที่จะให้สิ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้า และสิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมเป็นสิ่งเดียวกันนั้นเป็นไปได้ ถ้าไม่ยอมรับว่าสิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมมาก่อน และมีความสำคัญเหนือกว่าความคิดของเทพเจ้าที่จะรักสิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ถ้ายูไรโพรเชื่อว่าเหตุผลของเทพเจ้าที่รักสิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมนั้นเนื่องจากว่าสิ่งนั้นเป็นศาสนธรรมอยู่แล้ว สิ่งซึ่งเป็นศาสนธรรมก็ไม่อาจนิยามได้ว่าเป็นสิ่งที่เทพเจ้ารักได้ คำตอบของยูไรโพรในเชิงคัดค้านต่อว่าโสเกรทิสว่าทำให้ตนพูดอะไรเลื่อนลอยไปหมดนั้น ก็เป็นที่เข้าใจได้ เพราะเมโนใน *เมโน* หลังจากที่ตอบคำถามของโสเกรทิส

ว่าคุณธรรมคืออะไรแล้ว ก็ถึงกับต้องกล่าวว่า โสเกรตีสนั้นเหมือนกับปลากะเบนไฟฟ้าที่ทำให้ผู้ที่มาสัมผัสด้วยต้องงุนงงจนพูดหรือทำอะไรไม่ได้เลย

(Meno, 80 a-c)

โสเกรตีส คำกล่าวของท่านยูโซโฟรก็เหมือนกับผลงานของเศคารัส⁵ ผู้บรรพบุรุษของข้าพเจ้า และถ้าหากว่าข้าพเจ้าเป็นคนที่กล่าวหรือเสนอคำกล่าวนั้น ท่านก็จะหัวเราะเยาะข้าพเจ้า และอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่างข้าพเจ้ากับ เศคารัสมาเป็นเหตุที่ทำให้ผลงานของข้าพเจ้าในรูปคำพูดวิ่งไปมา และไม่อยู่กับที่ที่ถูกกำหนดไว้ แต่ที่คำกล่าวนั้นเป็นของท่านเอง เพราะฉะนั้นท่านก็จะต้องหาคำลืออื่นมาใช้เสียแล้ว เพราะท่านเองก็ได้เห็นแล้วว่าคำกล่าวนั้นไม่ได้อยู่กับที่เลย

ยูโซโฟร ข้าพเจ้าคิดว่าคำลือนกยงไซไตติทีเดียว เพราะข้าพเจ้ามิได้เป็นคนที่ทำให้คำกล่าวเหล่านั้นเคลื่อนที่และไม่อยู่กับที่ แต่ท่านต่างหากที่เป็นเศคารัส เพราะในส่วนที่ข้าพเจ้าเกี่ยวข้องด้วยแล้ว ถ้อยคำเหล่านั้นไม่เคลื่อนที่ไปไหนแน่

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น มิตรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็เป็นศิลปินที่ฉลาดยิ่ง

⁵ โสเกรตีสเป็นบุตรของช่างปั้น และได้รับการฝึกฝนให้เป็นช่างปั้นด้วย และนี่ก็คือเหตุผลที่ โสเกรตีสกล่าวถึงเศคารัสว่าเป็นบรรพบุรุษ สำหรับเศคารัสนั้นเป็นช่างปั้นที่กล่าวกันว่าปั้นรูปได้เหมือนจริง จนกระทั่งรูปปั้นนั้นกรอกนัยน์ตาและเดินไปเดินมาได้

กว่าเศกาลัส เพราะเขาเพียงแต่ทำให้ผลงานของเขาเองเคลื่อนไหวได้ แต่ข้าพเจ้านั้นดูเหมือนว่าจะทำให้ทั้งผลงานของผู้อื่นและของตนเองเคลื่อนไหวได้เหมือนกัน และสิ่งที่พิเศษสุดสำหรับศิลปะของข้าพเจ้าก็คือว่า ข้าพเจ้าเก่งโดยที่ขัดกับเจตนารมณ์ของข้าพเจ้าเอง เพราะข้าพเจ้าอยากจะให้ถ้อยคำของข้าพเจ้าอยู่คงที่และมั่นคงเสียยิ่งกว่าที่จะได้มีปัญญาของเศกาลัสและทรัพย์สินสมบัติของเศกาลัส แต่เรื่องนี้พอกันที เนื่องจากดูเหมือนว่าท่านจะยังกรำอยู่ ข้าพเจ้าก็จะช่วยท่านเอง เพื่อว่าท่านจะได้สอนข้าพเจ้าเกี่ยวกับศาสนธรรม และขอย่าเพียงยอมแพ้เสียแต่เนิ่น ๆ ขอให้ลองคิดที่ท่านคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นศาสนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องด้วยใช่หรือไม่?

ยูโซไฟร

ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นอย่างนั้น

ลักษณะประจักษ์ประชนของบทสนทนานี้ปรากฏให้เห็นอีกครั้งหนึ่ง เพราะตอนนี้โสเกรตีสกำลังบอกยูโซไฟรอย่างตรงไปตรงมาว่า ถ้อยคำของยูโซไฟร *ไม่ใช่ของโสเกรตีส* นั้นวิ่งไปมาได้ และไม่ทราบว่ายูโซไฟรรู้หรือไม่ว่าเพราะเหตุใด อย่างไรก็ดี โสเกรตีสรู้ว่าถ้อยคำเหล่านั้นมาจากโสเกรตีส โสเกรตีสก็คงไม่แคล้วถูกยูโซไฟรโจมตีว่า เพราะโสเกรตีสเกี่ยวข้องกับเศกาลัสนั่นเองจึงทำให้ถ้อยคำของโสเกรตีสเปลี่ยนไปมาได้ แต่ยูโซไฟรซึ่งมองไม่เห็นว่ เพราะความไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ของตนเองต่างหากที่ทำ

ให้ถ้อยคำของตนต้องวนไปวนมา กลับฉวยโอกาสนี้โจมตีโสเกรตีสอย่างที
โสเกรตีสเคยบอกไว้ก่อนว่า ตนไม่น่าจะถูกโจมตีเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำ
กล่าวที่ว่า “ในส่วนของข้าพเจ้าเกี่ยวข้องด้วยแล้ว ถ้อยคำเหล่านั้นไม่เคย
ที่ไปไหนแน่” นั้น เมื่อนำไปประกอบการศึกษา *อพิโลยี* แล้ว ก็จะทำให้
ให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่า เหตุไรโสเกรตีสจึงกล่าวว่า คนส่วนใหญ่คิดว่าเขา
รู้ในสิ่งที่เขาไม่รู้ และทำไมคนส่วนใหญ่จึงไม่พอใจกับการถามคำถามแบบ
ของโสเกรตีส คำตอบแบบประชดประชันของโสเกรตีส (ที่ว่า ถ้าเป็นจริง
อย่างที่ยูโรโฟรคิดแล้ว ตนก็คงจะเก่งยิ่งกว่าเตกาลัสเสียอีก เพราะเตกาลัส
ทำให้งานของตนเคลื่อนที่ได้ยิ่งกว่า แต่โสเกรตีสทำให้ผลงานของตน
เองและของคนอื่นวิ่งได้ด้วยกัน) ก็น่าสนใจที่จะนำไปเปรียบเทียบกับ
ประชดของโสเกรตีสที่บีบ ให้เมเลตัส ต้อง กล่าวว่าคน ทั้งเมือง เอเธนส์ ทำให้
เด็กหนุ่ม ๆ เป็นคนดี แต่โสเกรตีสเพียงคนเดียวทำให้เด็กเหล่านั้นต้องเสีย
ผู้เสียคนไป

โสเกรตีส แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกตองนั้นเป็นศาสนธรรมด้วยหรือเปล่า?
หรือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นศาสนธรรมนั้นถูกตองด้วย แต่
ไม่ใช่ทุกสิ่งที่ถูกตองนั้นต้องเป็นศาสนธรรม แต่มีบางส่วนที่
เป็นศาสนธรรม และบางส่วนเป็นอย่างอื่น?

ยูโรโฟร ข้าพเจ้าไม่สามารถตามท่านได้ทัน โสเกรตีส

โสเกรตีส ท่านนะหน้มกว่าข้าพเจ้ามาก และก็ฉลาดกว่าข้าพเจ้ามาก
ด้วย แต่ก็อย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ววันนั้นแหละว่า ท่าน

ครว้นเพราะท่านมีปัญญามากมาย มิตรของข้าพเจ้า ขอให้
ใช้ความพยายามน้อยเถิด เพราะว่ามันไม่ยากที่จะเข้าใจว่า
ข้าพเจ้าหมายถึงอะไรเลย สิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึงนั่นก็คือ สิ่ง
ซึ่งตรงกันข้ามกับที่ได้กล่าวไว้ว่า “ซุสเป็นผู้สร้าง เป็นผู้
บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง เราต้องไม่เอียนนามของพระองค์ เพราะ
ที่ได้เกิดตามที่มีความกลัว ที่นั่นก็มีความเคารพด้วย” ที่นี้ข้าพ-
เจ้าไม่เห็นด้วยกับกวีเลย ข้าพเจ้าจะต้องบอกท่านใหม่ว่า
ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยอย่างไร?

ยูไรโพร
โสเกรตีส

แน่นอน

สำหรับข้าพเจ้านั้น คุณจะไม่จริงที่ว่าที่ไหนมีความกลัวที่นั่น
ย่อมมีความเคารพ เพราะมีคนอยู่มากที่กลัวโรคภัย และความ
ยากจน และสิ่งอื่นๆ อีก แต่ก็ไม่เห็นมีใครเคารพสิ่งเหล่านั้น
ที่ตนกลัวเลย ท่านคิดอย่างนี้ด้วยหรือไม่?

ยูไรโพร
โสเกรตีส

แน่นอน

แต่ข้าพเจ้าคิดว่าที่ไหนมีความเคารพ ที่นั่นก็ย่อมจะมีความ
กลัวอยู่ด้วย เพราะทุกคนที่ที่มีความรู้สึกเคารพและละเอียดใจ
เกี่ยวกับการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมมีความพรุนพรัง
และเกรงกลัวต่อการได้เข้าไปในทางชั่วช้า มิใช่หรือ?

ยูไรโพร
โสเกรตีส

ใช่ เขาย่อมต้องกลัว

ถ้าเช่นนั้นก็ไม่ถูกที่จะกล่าวว่า “ที่ใดมีความกลัว ที่นั่นย่อม
มีความเคารพ” ในทางตรงกันข้าม ที่ใดมีความเคารพ ที่
นั้นย่อมมีความกลัวอยู่ด้วย แต่ความเคารพก็ได้มีอยู่ทุกหน
ทุกแห่งที่มีความกลัวอยู่ เพราะตามที่ข้าพเจ้าคิดไว้แล้ว ความ

กลับนั้นกว้างขวางกว่าความเคารพ เนื่องจากความเคารพเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความกลัวเหมือนอย่างทีเลขก็เป็นส่วนหนึ่งของจำนวนเลข และย่อมไม่เป็นความจริงที่ว่า ทีใดมีจำนวนเลขจะต้องมีเลขที่อยู่ด้วย แต่ทีใดก็ตามทีมีเลขที่อยู่มีจำนวนเลขอยู่ด้วย บางทีท่านอาจจะตามข้าพเจ้าได้ทันแล้วกระมัง?

ยูโซโฟร อย่างสมบูรณ์เลยทีเดียวแหละ

ความพยายามของโสเครตีสที่พยายามจะตั้งให้ยูโซโฟรกลับมาบอกความหมายของศาสนธรรมอีกครั้งหนึ่งนั้น อาจจะพิจารณาว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของเพลโตในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของคุณธรรม ซึ่งปรากฏให้เห็นในงานอื่น ๆ ของเพลโต เช่น *เมโน*, *โปรตา กอรัส* ก็ได้ ในกรณีศาสนธรรมก็คือส่วนหนึ่งของความถูกต้อง แต่ที่น่าสนใจไม่แพ้กันก็คือว่า เทคนิควิธีการสนทนาของโสเครตีสตอนนั้นสอดคล้องเป็นอย่างดีกับวิธีการสนทนาที่ไซโนฟอนกล่าวว่า เป็นวิธีการของโสเครตีสใน *เมมโมราเบียเลีย* (Memorabilia⁶) กล่าวคือ เมื่อโสเครตีสถามคำถามผู้ใด ถ้าผู้นั้นมีค่านิยมของตนเอง โสเครตีสก็จะเสนอความเห็นของตนเองมาขัดแย้งกับผู้นั้น แต่ถ้าผู้นั้นไม่มีคำจำกัดความของตนเอง หรือไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่องของคำจำกัดความที่เห็นขัดแย้งกัน อย่างเช่นในกรณีของยูโซโฟรนี้ โสเครตีสก็จะใช้วิธีเริ่มต้นค่านิยมจากสิ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป แล้วค่อย ๆ ทำให้ความหมายของคำจำกัดความนั้นชัดเจนขึ้น แต่ส่วน

⁶ Xenophon, Memorabilia, IV, 6 : 13-15.

มากจะเป็นการแสดงความไม่มีเหตุผลของคำจำกัดความที่ผู้หนึ่ง ๆ เสนอขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากกรณีของยูไรโพรนั้น

ในทีนัสศาสนธรรมคือส่วนหนึ่งของความถูกต้อง การที่โสเครตีสอ้างคำกล่าวของวีซันมาขยายความหมายเพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยกับคำของกวีนั้น อาจมองเห็นว่าเป็นการแสดงทัศนะของโสเครตีสที่มีต่อกวีซึ่งจะปรากฏชัดขึ้นใน *อโพลโลจี* ด้วยก็ได้ แต่เนื้อหาของคำกล่าวของกวีที่โสเครตีสหยิบยกขึ้นมาโจมตีนั้น ดูเหมือนว่าจะมีความสัมพันธ์กับความคิดเรื่องศาสนธรรมของยูไรโพรอยู่ด้วย เพราะศาสนธรรมของยูไรโพรนั้น ดูเหมือนว่าจะมีรากฐานอยู่บนความกลัวและความเห็นแก่ตัว กล่าวคือ ยูไรโพรเป็นห่วงตัวเองจึงพยายามจะเอาใจเทพเจ้าด้วยการเลียนแบบเทพเจ้าที่ยูไรโพรคิดว่ามีอำนาจมากที่สุด ความกลัวของยูไรโพรต่อผลที่จะกระทบต่อตัวเองเป็นปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้ยูไรโพรแสดงความเคารพต่อซุส ด้วยการเลียนแบบการกระทำของซุสโดยไม่สามารถเห็นว่าการกระทำของซุสนั้น ไม่แตกต่างอะไรจากการกระทำของเทพเจ้าองค์อื่น ๆ

โสเครตีส นี้ก็อย่างเดียวกันกับที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้เมื่อข้าพเจ้าถาม ท่านว่า ที่ใดมีความถูกต้องอยู่ ที่นั้นย่อมมีศาสนธรรมอยู่ด้วยหรือเปล่า หรือว่าที่ใดที่มิมีศาสนธรรมอยู่ ที่นั้นย่อมมีความถูกต้องอยู่ด้วย แต่ศาสนธรรมย่อมไม่มีอยู่ทุกแห่งที่มีความถูกต้อง เพราะศาสนธรรมนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความถูกต้อง เราเห็นด้วยกันในข้อนี้หรือไม่ หรือว่าท่านจะคัดค้าน?

ยูริโฟร เปลา่เลย ข้าพเจ้าเห็นด้วย เพราะข้าพเจ้าคิดว่าข้อความนี้
เป็นจริง

โสเกรตีส ที่นี้สังเกตจุดต่อไปด้วย คือถ้าศาสนธรรมคือส่วนหนึ่งของ
ความถูกต้องแล้ว ก็ดูเหมือนว่าเราจะต้องหาว่าส่วนไหนของ
ความถูกต้องคือศาสนธรรม ที่นี้ถ้าท่านถามข้าพเจ้าเกี่ยวกับ
เรื่องหนึ่ง ในบรรดาเรื่องทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้กล่าว มาแล้ว
เช่นว่า เลขคู่คือส่วนไหนของจำนวนเลข และเป็นจำนวน
เลขชนิดไหน ข้าพเจ้าก็คงจะต้องบอกว่า “คือส่วนซึ่งถ้าไม่
ใช้เลขสองแล้วหารไม่ลงตัว แต่หารลงตัวด้วยเลขสอง” หรือ
ว่าท่านไม่เห็นด้วย

ยูริโฟร ข้าพเจ้าเห็นด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า การหยิบยกเอาตัวเลขมาอธิบายลักษณะสากล
ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (เช่นในที่นี้ได้แก่ การอธิบายความสัมพันธ์ของศาสน
ธรรมกับความถูกต้อง ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างเลขคู่กับจำนวนเลข) นั้น
เป็นสิ่งที่เพลโตกระทำอยู่เสมอ อย่างที่จะปรากฏต่อไปใน *เฟโด* เมื่อโสเกร
ตีสพูดเปรียบเทียบความเป็นอมตะของจิตกับการเป็นเลขคี่หรือเลขคู่ และ
ที่จริงแล้วเราก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า การเข้าใจลักษณะเฉพาะของคณิต
ศาสตร์เช่นเรขาคณิตนั้น ใกล้เคียงกับความเข้าใจลักษณะเฉพาะของรูปแบบ
(Idea) อย่างเช่นที่เพลโตแสดงไว้ใน *รีพับลิก* (510 a-d)

โสเกรตีส ที่นี้ก็ถึงคราวของท่านที่จะสอนข้าพเจ้าว่า ส่วนไหนของความถูกต้องที่เป็นศาสนธรรม เพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้บอกเมเลตัสไม่ให้กระทำผิดต่อข้าพเจ้า หรือมาฟ้องข้าพเจ้าว่ากระทำการอันขัดกับศาสนธรรมอีก เนื่องจากตอนนี้ข้าพเจ้าได้รับการสั่งสอนจากท่านอย่างถูกต้องแล้วว่า อะไรเป็นและอะไรไม่เป็นกิจทางศาสนาและศาสนธรรม

ยูโซไฟร ถ้าเช่นนั้น นี่ก็ความเห็นของข้าพเจ้า โสเกรตีส ว่าส่วนของความถูกต้องที่เกี่ยวข้องกับการเอาใจใส่ต่อเทพเจ้านี้แหละ ก็คือกิจทางศาสนาและศาสนธรรม และส่วนของความถูกต้องที่เหลือก็คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการแก่มนุษย์

ทั้งได้กล่าวมาแล้วว่า ความกังวลของยูโซไฟรที่มีต่อสวัสดิภาพของตัวเองคือรากฐานของศาสนธรรมของยูโซไฟร เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่ยูโซไฟรจะตอบว่าศาสนธรรมก็คือ ส่วนของความถูกต้องที่ว่าด้วยการเอาใจใส่ต่อเทพเจ้า และถ้าจะว่ากันไปแล้ว ความรู้สึกเช่นนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นความคิดดั้งเดิม ที่เกิดมาพร้อม ๆ กับความคิดทางศาสนาของมนุษย์ในสมัยแรก ๆ ของอารยธรรม ที่มองเทพเจ้าว่าเป็นผู้ที่จะพิทักษ์หรือให้ผลประโยชน์ต่าง ๆ แก่มนุษย์

โสเกรตีส ข้าพเจ้าคิดว่าท่านถูกที่เกี่ยวยูโซไฟร แต่มีจุดเล็ก ๆ อยู่จุด

หนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังต้องการความเพิ่มเติม เพราะข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจว่า “การเอาใจใส่” ของท่านหมายถึงอะไร ข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงจะไม่ได้หมายถึง การเอาใจใส่ต่อเทพเจ้าแบบเกี่ยวกับการเอาใจใส่ต่อสิ่งอื่น ๆ หรือกนะ เช่น เรากล่าวกันว่า ไม่ใช่คนทุกคนจะรู้วิธีการเอาใจใส่ต่อม้า แต่เฉพาะผู้ที่มีความชำนาญในการขี่ม้า ไซ่หรือไม่ ?

ยูไรโพร แน่นอน

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นศิลปในการขี่ม้า ก็เป็นศิลปในการเอาใจใส่ต่อม้าหรือ ?

ยูไรโพร ไซ่

โสเกรตีส และก็ไซ่ว่าทุกคนจะรู้วิธีการเอาใจใส่ต่อสุนัข เว้นแต่พวกพราน

ยูไรโพร ก็คงเป็นอย่างนั้น

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นศิลปของพรานล่าสัตว์ ก็คือศิลปของการเอาใจใส่ต่อสุนัขหรือ ?

ยูไรโพร ไซ่

โสเกรตีส และศิลปของการเลี้ยงวัว ก็คือการเอาใจใส่ต่อวัวหรือ ?

ยูไรโพร แน่นอน

โสเกรตีส และศาสนธรรมและกิจทางศาสนาก็คือศิลป ของ การเอาใจใส่ต่อเทพเจ้าหรือ ? นี่คือนี่ที่ท่านหมายถึงหรือ ยูไรโพร ?

ยูไรโพร ไซ่แล้ว ข้าพเจ้าหมายถึงอย่างนั้น

โสเกรตีสแสดงความรังเกียจของ ตนต่อ ความคิด เรื่อง ศาสนธรรม ของยูโรโฟร ด้วยการเปรียบเทียบว่าการเอาใจใส่ต่อเทพเจ้าอย่างที่ยูโรโฟร เข้าใจนั้น ก็คงจะเปรียบได้กับการเอาใจใส่ต่อม้า หรือเอาใจใส่ต่อสุนัข หรือเอาใจใส่ต่อวัว แต่สำหรับยูโรโฟรผู้ซึ่งเห็นว่าเทพเจ้าจะช่วยคนซึ่งประพฤติศาสนาธรรม แม้ว่าเหตุผลในการประพฤติศาสนาธรรมของผู้นั้นอาจจะ เป็นเหตุผลอันเกิดจากผลประโยชน์ส่วนตัว มองไม่เห็นความรังเกียจของ โสเกรตีส และไม่มีทางที่จะเข้าใจเหตุผลหรือความรู้สึกของโสเกรตีสได้เลย

โสเกรตีส ที่นี้ การเอาใจใส่นั้นมุ่งที่จะสัมฤทธิ์ผลอย่างเดียวกันตลอด ไป ใช่หรือไม่? ข้าพเจ้าหมายถึงอะไรบางอย่างเช่นนี้คือ การเอาใจใส่นั้นมุ่งให้ไ้ผลดีหรือ ผลประโยชน์ต่อผู้ ซึ่งได้รับการเอาใจใส่ อย่างที่ท่านได้เห็น ว่า เมื่อม้าได้รับการเอาใจ ใส่โดยศิลปะของการขับขี่ม้า ม้าย่อมได้รับผลประโยชน์และ ถูกทำให้ดีขึ้น หรือว่าท่านไม่ได้คิดอย่างนี้ ?

ยูโรโฟร ถูกแล้ว ข้าพเจ้าก็คิดอย่างนั้น

โสเกรตีส และสุนัขก็ได้รับผลประโยชน์จากศิลปะของพรานล่าสัตว์ และ วัวก็ได้รับผลประโยชน์จากศิลปะของการเลี้ยงวัว และอย่าง อื่น ๆ ก็ทำนองเดียวกัน ใช่ไหม? หรือท่านคิดว่าการดูแลและการเอาใจใส่เคยมุ่งให้เกิดผลเสียแก่สิ่ง ซึ่งได้รับการดูแล ?

ยูโรโฟร ไม่เลย ชุสเบนเพยาน ข้าพเจ้าไม่เคยคิดอย่างนั้น

- โสเกรตีส แต่เพื่อผลประโยชน์ของสิ่งนั้นต่างหาก ?
- ยูริโฟร แน่แน่นอน
- โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ศาสนธรรมเนื่องจากว่าเป็นศิลปะด้วยการเอาใจใส่ต่อเทพเจ้า จึงเป็นผลประโยชน์ต่อเทพเจ้าและทำให้เทพเจ้าชื่นชอบอย่างนั้นหรือ ? และท่านก็คงจะยอมรับว่าเมื่อท่านประกอบกิจการศาสนาหรือการกระทำอันเป็นศาสนธรรมนั้น ท่านกำลังทำให้เทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งชื่นชอบอย่างนั้นหรือ ?
- ยูริโฟร เปล่าเลย ชุสเป็นพยานด้วยเถิด ไม่ใช่ข้าพเจ้าแน่
- โสเกรตีส ข้าพเจ้าก็ไม่ได้คิดว่าท่านหมายถึงอย่างนั้น ยูริโฟร ไม่ใช่แน่ ๆ แต่ข้าพเจ้าถามว่าท่าน หมายถึงอะไร เมื่อท่าน กล่าวว่ “การเอาใจใส่ต่อเทพเจ้า” เพราะข้าพเจ้าไม่คิดว่าท่านจะหมายถึงอะไรอย่างนั้น
- ยูริโฟร ท่านกล่าวได้ถูกต้องโสเกรตีส นั่นไม่ใช่สิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึงเลย

เพราะยูริโฟรมองไม่เห็นว่ ศาสนธรรมของตนมีกำเนิดมาจากความเห็นแก่ตัว คือมองไม่เห็นว่ในความสัมพันธ์ระหว่างตนกับเทพเจ้านั้น ตนมุ่งหวังที่จะไต่ถายเดียวจากเทพเจ้า ยูริโฟรจึงมองไม่เห็นว่การเอาใจใส่ต่อเทพเจ้าของตนไม่ต่างอะไรกับการเอาใจใส่ต่อม้าหรือเอาใจใส่ต่อสุนัขอย่างว่โสเกรตีสกำลังจะนำไป แต่ความสำเร็จของโสเกรตีสอยู่ที่ว่ ยูริโฟรมองเทพเจ้าว่เป็นผู้ทรงพละานุภาพที่สามารถดลโทษหรือให้รางวัลแก่มนุษย์ได้ ความเห็นแก่ตัวของยูริโฟรหมายความว่า ยูริโฟรประสงค์วาง

วัลและหลีกเลี่ยงโทษจากเทพเจ้า และด้วยความเห็นแก่ตัวของยูริโฟร (คือความเป็นกังวลในสวัสดิภาพส่วนตัวของตนเอง) นี้แหละที่ทำให้ยูริโฟรถึงกับอ้างซุสเพื่อยืนยันว่า ตนไม่เคยคิดว่าการเอาใจใส่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ได้รับการเอาใจใส่ต่อ (คือเทพเจ้า) ความเห็นแก่ตัวของยูริโฟรนี่เองที่ทำให้ความหมายของศาสนธรรมที่มาจากความเห็นแก่ตัว เป็นสิ่งที่ยูริโฟรต้องปฏิเสธไปในที่สุด คือเพื่อความปลอดภัย ยูริโฟรต้องปฏิเสธว่าตนไม่ได้หมายความว่าเอาใจใส่ต่อเทพเจ้า (เพื่อหวังผลส่วนตัวของตนนั้น) เป็นไปเพื่อทำให้เทพเจ้าดีขึ้น

โสเกรตีส เอาละ การเอาใจใส่ต่อเทพเจ้าอย่างไหนกันเล่าที่เป็นศาสนธรรม

ยูริโฟร โสเกรตีส แบบเดียวกันกับที่คนรับใช้ให้ต่อนายของตนนั่นแหละ

ถึงตอนนั้นยูริโฟรพยายามจะเปลี่ยนคำนิยาม ศาสนธรรมไป ในรูปที่บังถึงความสัมพันธ์ ระหว่าง มนุษย์ และ เทพเจ้า แบบ ที่แสดงให้เห็นชัดว่า มนุษย์อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าเทพเจ้า ก็อยู่ในฐานะของบ่าวที่เอาใจนาย

โสเกรตีส ข้าพเจ้าเข้าใจแล้ว ท่านหมายถึงบริการอย่างหนึ่งที่ให้แก่เทพ

เจ้า ไซ้ใหม่ ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

ไซ้แล้ว

ทีนี้ ท่านจะบอกข้าพเจ้าได้ใหม่ว่า ผลลัพธ์อะไรที่ ศิลปที่
รับไซ้แพทย์รับไซ้ให้เกิดขึ้น มิใช่สุขภาพหรือ ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

ไซ้

ถ้าเช่นนั้นแล้ว ศิลปที่รับไซ้ช่างก่อเรือรับไซ้ให้เกิดอะไรขึ้น
เล่า ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

เห็นอยู่ชัด ๆ ก็คือเรือนะซีโสเกรตีส

และศิลปที่รับไซ้ช่างทำบ้านก็รับไซ้ให้เกิดบ้านขึ้นไซ้ใหม่ ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

ไซ้

ถ้าเช่นนั้น มิตรของข้าพเจ้า บอกข้าพเจ้ามาทีลึว่า ศิลปซึ่ง
รับไซ้เทพเจ้านี้รับไซ้ให้สัมฤทธิ์ผลอะไรขึ้นมา ? เพราะ
เป็นที่เห็นได้ชัดว่าท่านรู้ เนื่องจากท่านกล่าวว่าท่านรู้ใน
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าดีกว่าใครอื่นทั้งหมด

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

และที่ข้าพเจ้ากล่าวมานั้นก็เป็นความจริงด้วยโสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้นในนามของซส จึงบอกข้าพเจ้ามาว่า ผลลัพธ์ที่
ประเสริฐอะไรที่เทพเจ้าได้จากการได้เราเป็นคนรับไซ้ ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

เทพเจ้าสัมฤทธิ์ผลอันดีมากมายโสเกรตีส

ไซ้แน่ พวกนายพลทั้งหลายก็เหมือนกัน มิตรของข้าพเจ้า
แต่อย่างไรก็ตาม ท่านก็สามารถบอกอันที่เป็นหลัก ๆ ได้โดย
ไม่ยากนักว่า ได้แก่การที่พวกเขานำชัยชนะในสงครามมา
ให้ ไซ้หรือไม่ ?

ยูไรไฟร
โสเกรตีส

แน่นอน

และข้าพเจ้าคิดว่าพวกเขาถกรกก็เหมือนกันที่สัมฤทธิ์ผลอันดี

มากมาย แต่ผลลัพธ์หลักของงานของพวกเขาก็คือการได้
อาหารจากแผ่นดินใช้ใหม่ ?

ยูโซไฟร แน่นอน

โสเกรตีส แต่แล้วผลลัพธ์อันดีมากมายที่เทพเจ้าสัมฤทธิ์แล้ว ? อะไรคือ
ผลลัพธ์หลักของงานของเทพเจ้า ?

จะให้เห็นว่า トラบเท่าที่ยูโซไฟรยังคงคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
เทพเจ้ากับมนุษย์ในแบบที่ว่า มนุษย์ควรจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนจาก
ความสัมพันธ์นี้อยู่ คือトラบเท่าที่ยูโซไฟรยังไม่สามารถจะมองเห็นลักษณะ
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเทพเจ้าในรูปที่แตกต่างไปจากความต้องการ
ของตัวเองแล้ว ยูโซไฟรก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า ในความสัมพันธ์ระ
หว่างเทพเจ้ากับมนุษย์นั้น (ถึงแม้ว่าเทพเจ้าจะเป็นฝ่ายที่สูงกว่า) การยอมรับว่า
เทพเจ้าย่อมได้อะไรไปจากมนุษย์บ้าง แบบเดียวกับที่มนุษย์ได้จาก
เทพเจ้า (แม้จะน้อยกว่ามาก) ก็เป็นการปฏิเสธความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่าง
เทพเจ้าและมนุษย์ ซึ่งเป็นข้อแม้ประการสำคัญสำหรับผู้ที่จะได้ชื่อว่าประ
พฤกษาศาสนธรรมในความหมายที่ยูโซไฟรเข้าใจ ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าประหลาด
ใจแต่อย่างใดที่จะพบว่า ยูโซไฟรไม่สามารถจะตอบคำถามของโสเกรตีส
อย่างตรงไปตรงมาได้

ยูโซไฟร ข้าพเจ้าบอกท่านไปเมื่อครู่หนึ่งแล้วนี่โสเกรตีสว่าเป็นเรื่อง

ยาวนานที่จะเรียนรู้อย่างต้องแท้ในเรื่องเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าขอพูดอย่างง่าย ๆ ก็แล้วกันว่า เมื่อบุคคลรู้ว่า จะกล่าวอะไร และกระทำการอันใดที่จะเป็นที่ชื่นชมแก่เทพเจ้าด้วยการสวดและสังเวย นั้นแหละคือศาสนธรรม และการกระทำเช่นนั้นย่อมนำครอบครัวและรัฐให้รอดพ้น และสิ่งซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป็นที่ชื่นชมแก่เทพเจ้าก็คือ สิ่งซึ่งขัดกับศาสนธรรม และนั่นย่อมล้มล้างและทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง

ความถนัดของคนอย่างยูโรไฟร ซึ่งไม่รู้ว่ตนเองไม่ได้เข้าใจในสิ่งที่ตนเชื่ออย่างต้องแท้ อยู่ที่การเล่าหรือกล่าวซ้ำในสิ่งที่ตนเชื่อ และเมื่อไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ก็พยายามจะบอกถึงผลของความเชื่อดังกล่าวแทน การอธิบายสิ่งที่ตนเชื่อ ถึงตอนนั้นยูโรไฟรอธิบายศาสนธรรมโดยการกล่าวถึงสิ่งซึ่งเป็นเปลือกนอกที่สุดของศาสนธรรมในแทบทุกศาสนา นั่นก็คือการสรรเสริญและเช่นสังเวย หรือกล่าวง่าย ๆ ก็ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้นเอง และยูโรไฟรก็แสดงให้เห็นด้วยว่า จากสายตาของคนทั่วไปแล้ว นี่เองคือเครื่องหมายของศาสนธรรม เพราะดูเหมือนคนส่วนมากจะเชื่อว่า “การกระทำดังกล่าว” คือการประกอบพิธีกรรมนั้นเองที่เพียงพอสำหรับการนำความปลอดภัยมาสู่ครอบครัวของตนและรัฐ และการไม่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวก็จะนำมาซึ่งความพินาศ

- โสเกรตีส ยูโซโฟร ถ้าท่านต้องการ ท่านก็ควรจะตอบส่วนสำคัญของคำถามของข้าพเจ้าได้สั้นกว่านี้อีกมาก แต่เป็นที่เห็นได้ชัดว่าท่านไม่สนใจที่จะสั่งสอนข้าพเจ้าเลย เพราะขณะนั้นเอง เมื่อท่านเข้ามาใกล้เต็มที ท่านก็เสียวไปเสียวอีก และถ้าท่านตอบเสียเลย ข้าพเจ้าก็คงจะได้รับคำสั่งสอนทั้งปวงที่ข้าพเจ้าต้องการจากท่านเกี่ยวกับศาสนธรรมไปหมดแล้ว แต่อย่างที่เป็นอยู่ขณะนี้ ผู้ถามก็ต้องติดตามผู้ที่ถูกถามไปไม่ว่าเขาจะนำไปทางใด ท่านกล่าวว่า สิ่งซึ่งชอบด้วยศาสนธรรมหรือศาสนธรรมคืออะไรกันนะ ? ท่านไม่ได้กล่าวว่า ศาสนธรรมคือ ศาสตร์ของการสั่งเวย และการสวดอย่างหนึ่งหรือ ?
- ยูโซโฟร ใช่แล้ว
- โสเกรตีส และการสั่งเวยก็คือการให้ของกำนัลแก่เทพเจ้า และการสวดก็คือการขอของกำนัลจากเทพเจ้าใช่หรือไม่ ?
- ยูโซโฟร ใช่แล้วโสเกรตีส
- โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ศาสนธรรมตามคำจำกัดความนี้ก็คงจะได้แก่ ศาสตร์ของการให้และการขอ
- ยูโซโฟร ท่านเข้าใจสิ่งที่ข้าพเจ้ากล่าวได้อย่างสมบูรณ์ทีเดียวโสเกรตีส
- โสเกรตีส ใช่แล้ว มิตรของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้ากระตือรือร้นที่จะไต่เบ็ญญาจากท่าน ข้าพเจ้าจึงสนใจฟังเพื่อที่ว่าจะได้ไม่มีอะไรจากท่านที่จะหล่นลงสู่พื้น แต่บอกข้าพเจ้าทีสิว่า การรับใช้เทพเจ้านั้นคืออะไรกัน ? ท่านกล่าวว่า ศาสนธรรมประกอบด้วยการขอจากเทพเจ้า และการให้แก่เทพเจ้าใช่ไหม?

- ยูโรโฟร ใช่
 โสเกรตีส วิธีการขอที่ถูกต้องคือการขอจากเทพเจ้า ในสิ่งที่เราต้องการ
 จากเทพเจ้าใช่หรือไม่ ?
- ยูโรโฟร จะมีอะไรอีกเล่า
 โสเกรตีส และวิธีการให้ที่ถูกต้องก็คือ การมอบให้แก่เทพเจ้าในสิ่งที่
 เทพเจ้าต้องการจากเราใช่ไหม ? เพราะยอมเป็นการไม่ถูก
 หลักที่จะให้อะไรแก่ผู้ที่เขาไม่ต้องการ
- ยูโรโฟร ท่านพูดได้ถูกต้องโสเกรตีส
 โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ศาสนธรรมก็คงจะได้แก่ศิลปะของการแลกเปลี่ยน
 ระหว่างเทพเจ้าและมนุษย์นะซี ?
- ยูโรโฟร ใช่ การแลกเปลี่ยน ถ้าท่านอยากจะเรียกอย่างนั้น

เพราะยูโรโฟรไม่สามารถจะมองเห็นปัญหาที่โสเกรตีสหยิบยกขึ้น
 มาได้ คือไม่สามารถมองเห็นว่า เพื่อที่ตนจะไม่ขัดกับตัวเอง ศาสนธรรม
 จะต้องเป็นสิ่งซึ่งมีความเป็นอยู่อิสระปลอดจากทั้งมนุษย์และเทพเจ้า และ
 ต้องมีอนุภาพควบคุมทั้งมนุษย์และเทพเจ้าเหมือน ๆ กัน ยูโรโฟรจึงไม่
 อยากตอบคำถามของโสเกรตีสอีกต่อไป ส่วนความพยายามของโสเกรตีสที่
 จะเข้าชี้แจงกับยูโรโฟรให้หาความหมายของศาสนาธรรม ให้ได้ในตอน นี้ก็ไม่
 อาจจัดได้ว่าเป็นความพยายามที่แท้จริง เพราะคำถามที่โสเกรตีสถามเข้ากับ
 ยูโรโฟรนั้น ก็ยังคงมีลักษณะที่พร้อมจะให้โสเกรตีสโจมตียูโรโฟรแบบที่
 โจมตีได้ผลมาแล้วอีก ดูเหมือนว่าคำถามนำของโสเกรตีสที่ว่า ศาสนธรรม
 คือศาสตร์แห่งการให้และการขอนั้น เป็นการประชิดถึงความเห็นแก่ตัวอัน

เป็นรากฐานแห่งศาสนธรรมของยูโซไฟอย่างโจ่งแจ้ง เพราะถ้าศาสนธรรมคือศิลปะแห่งการแลกเปลี่ยนระหว่างเทพเจ้าและมนุษย์ ก็ให้เห็นได้ว่าสิ่งที่ควบคุมความสัมพันธ์ของเทพเจ้าและมนุษย์อยู่นั้น ไม่มีทางที่จะเป็นหลักการอะไรอันมั่นคงได้เลย เพราะธรรมชาติของการแลกเปลี่ยนนั้นจะสมบูรณ์และได้ผลย่อมอยู่ที่ความพอใจของทั้งสองฝ่ายที่มีต่อของที่ต่างฝ่ายได้รับ ในแง่ศาสนธรรมของมนุษย์จะไม่มีทางเหมือนกันได้เลย เพราะมนุษย์แต่ละคนย่อมมีปัญหาหรือความต้องการ (เปรียบเทียบพ้อค่าที่มีสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยน) แตกต่างกันออกไป ยิ่งถ้าเทพเจ้าทั้งหลายมีความคิดอ่านแตกต่างกันออกไปอย่างที่ยูโซไฟเข้าใจอีกด้วยแล้ว ก็ยิ่งหมายความว่าศาสนธรรมของยูโซไฟนั้นหามาตรฐานอะไรเป็นเกณฑ์ไม่ได้เลย และถึงจะมีลักษณะเป็นงานของเศบาลล์ยิ่งกว่าของใคร ๆ ทั้งสิ้น

โสเกรตีส ข้าพเจ้าไม่อยากจะเรียกอย่างนั้นหรอก ถ้าหากว่าไม่เป็นความจริง แต่บอกข้าพเจ้าทีสิว่า เทพเจ้าได้รับผลประโยชน์อะไรจากของกำนัลที่ได้รับจากเราไป ? เพราะทุก ๆ คนรู้ดีว่าเทพเจ้าให้อะไรเราเนื่องจากไม่มีอะไรที่ดีที่เทพเจ้าไม่ได้ให้เราเลย แต่ผลประโยชน์อะไรกันที่เทพเจ้าได้รับจากสิ่งที่ได้จากเราไป ? หรือว่าเราได้เปรียบเทพเจ้าอย่างมากมาในการแลกเปลี่ยน จนกระทั่งว่าเราได้รับสิ่งที่ดีที่ห่างจากเทพเจ้า และเทพเจ้าไม่ได้รับอะไรจากเราเลย ?

ยูโซไฟ อะไรกัน ท่านคงไม่ได้คิดดอกนะ โสเกรตีส ว่าเทพเจ้าได้รับผลประโยชน์จากสิ่งที่ได้จากเราไป ?

ถึงตรงนี้จะเห็นได้ว่า ยูโซโพรพยายามหลบไม่ให้โสเกรตีสว่าตนทำให้เทพเจ้าต่ำลงด้วยการกล่าวหาว่าเทพเจ้าได้ประโยชน์จากมนุษย์ คือ ยูโซโพรปฏิเสธว่าเทพเจ้าได้อะไรจากมนุษย์ไปเมื่อมนุษย์ ปฏิบัติ ศาสนธรรม แต่ในเมื่อ ยูโซโพรไม่สามารถจะแยกศาสนธรรมว่าอยู่เหนือ และเป็นอิสระ และที่จริงแล้วควบคุมเทพเจ้าอีกทีหนึ่ง คือ トラบเท่าที่ ยูโซโพรมองเห็นว่า ศาสนธรรมเป็นความสัมพันธ์รูปใดรูปหนึ่งระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ อยู่แล้ว ยูโซโพรก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหากแต่ต้องยอมรับว่า ในการประพฤติกาศนธรรม การกระทำของมนุษย์ย่อมมีผลกระทบต่อเทพเจ้าในด้านที่อยู่ข้างไม่มากนักน้อย และการยอมรับดังกล่าวก็จะเป็นทางนำไปสู่ทางตันสำหรับการให้ความหมายคำว่าศาสนธรรมอีกครั้งหนึ่ง

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นของกำนัลของเราที่ให้ต่อเทพเจ้าแล้วได้แก่อะไรกัน?

ยูโซโพร จะอะไรเสียอีก นอกจากเกียรติยศและคำสรรเสริญ และอย่างที่ว่าเทพเจ้าได้กล่าวไปแล้วคือ ความกตัญญูรู้คุณ

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ยูโซโพร ศาสนธรรมก็คือการกตัญญูรู้คุณ แต่ไม่ใช่สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าสำหรับเทพเจ้าหรือ?

ยูโซโพร ข้าพเจ้าคิดว่า มีคุณค่าเหนือสิ่งอื่นใด

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นก็ดูเหมือนกับว่า ศาสนธรรมคือสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับเทพเจ้า

ยูโซโพร แน่نون

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นท่านจะไม่ประหลาดใจหรือว่า เมื่อกล่าวเช่นนั้นแล้ว

ถ้อยคำของท่านจะไม่อยู่กับที่หากแต่เดินไปเดินมาได้ และท่านจะกล่าวหาว่าข้าพเจ้าเป็น เคารลัสท์ที่ทำให้ ถ้อยคำเหล่านี้เดินไปมาได้หรือ ในเมื่อท่านเองนั้นมีความชำนาญยิ่งกว่า เคารลัสท์มากนักตรงที่ทำให้มันเดินเป็นวงกลมได้? หรือว่าท่านไม่ได้เห็นว่าคำจำกัดความของเรานั้นได้กลับมาถึงจุดเริ่มต้นอีกแล้ว? เพราะข้าพเจ้าคิดว่าท่านคงจะจำได้ว่าเมื่อสักครู่นี้แล้วมาเราได้พบว่า ศาสนาธรรมและสิ่งอันเป็นที่รักของเทพเจ้านั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่แตกต่างกันและกัน หรือว่าท่านจำไม่ได้เสียแล้ว?

ยูโซไฟร ข้าพเจ้าจำได้

โสเกรตีส แล้วท่านไม่เห็นหรือว่าตอนนี้เองท่านกล่าวว่า สิ่งซึ่งมีคุณค่าสำหรับเทพนั้นคือศาสนาธรรม? และนี่มิใช่สิ่งอันเป็นที่รักของเทพเจ้าดอกหรือ?

ยูโซไฟร แน่นอน

ยูโซไฟรพยายาม หลีกเลียง กับถัก เติมของ โสเกรตีส ที่บีบ ให้ต้องกล่าวว่า เทพเจ้าได้อะไรอันมีค่าจากมนุษย์ในเมื่อมนุษย์เอาใจเทพเจ้า ด้วยการกล่าวว่า เทพเจ้าได้เกียรติยศคำสรรเสริญและความสำนึกในบุญคุณอันเป็นสิ่งไม่มีตัวตนไปจากมนุษย์ ถึงแม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะไม่มีค่าจากสายตา มนุษย์ผู้ได้รับสิ่งอันเป็นชั้นเป็นอัน แต่ถ้ามนุษย์อย่างยูโซไฟรจะตกตวงเอาผลประโยชน์จากเทพเจ้าฝ่ายเดียว ยูโซไฟรก็ยังคงต้องยืนยันว่าเกียรติยศ

ท่านผู้ประเสริฐยิ่ง โปรดบอกข้าพเจ้า และอย่าปิดบังความคิดของท่านเลย

ยูไรโพร โอกาสหลังเกิดโสเกรทีส ตอนนั้นข้าพเจ้ากำลังรีบ และถึงเวลาที่ข้าพเจ้าจะต้องไปแล้ว

โสเกรทีส โอ มิตรของข้าพเจ้า ท่านกำลังจะทำอะไรนั้น ? ท่านจะจากไปและปล่อยให้ข้าพเจ้าต้องพลาดความหวังอันสูงส่งว่า หากข้าพเจ้าได้เรียนรู้จากท่านว่าอะไรคือศาสนธรรมและอะไรบ้างที่ไม่ใช่ ข้าพเจ้าก็จะได้ขจัดข้อกล่าวหาของเมเลตัสโดยการแสดงให้เขาเห็นว่า ข้าพเจ้าถูกยูไรโพรทำให้ฉลวยแล้วในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และข้าพเจ้าจะไม่กระทำการโดยความเขลาอย่างไม่มีระมัดระวังหรือสร้างสิ่งใหม่ ๆ ในเรื่องอื่น และตงแทนข้าพเจ้าก็จะมีชีวิตที่สงบไป

น่าสังเกตว่าคำจำกัดความของศาสนธรรมในบทสนทนานี้ เริ่มต้นด้วยการที่ยูไรโพรอ้างซุสเทพเจ้าผู้สูงสุดเป็นมาตรฐาน แต่คำท้วงติงของโสเกรทีสทำให้มาตรฐานของยูไรโพรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างเทพเจ้าทั้งปวงคือเทพเจ้าธรรมดากๆ จากนั้นศาสนธรรมก็กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ และชนิดของความสัมพันธ์นั้น ๆ ก็ลดลงต่ำลงมาเรื่อย ๆ คือถูกโสเกรทีสท้วงจนดูเหมือนกับว่าเทพเจ้าต่ำกว่ามนุษย์เสียด้วยซ้ำ และในที่สุดศาสนธรรมก็กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์คือการค้าขายแลกเปลี่ยนไป จะเห็นได้ว่า ข้อโต้แย้งของโสเกรทีส

สำหรับลัทธิคำนิยามของยูไรโพรประการสำคัญอยู่ที่ว่า เทพเจ้าของยูไรโพรมีหลายองค์ และไม่สามารถเป็นมาตรฐานได้ และทราบเท่าที่ยูไรโพรไม่สามารถเห็นเหมือนอย่างที่โสเครตีสเห็นว่าศาสนธรรมควรเป็น หลักการที่ควบคุมทั้งมนุษย์และเทพเจ้าเหมือน ๆ กันแล้ว ยูไรโพรก็ไม่มีสิทธิประณามชาวเอเธนส์ว่าเป็นคนที่ไม่อยู่กับร่องกับรอย คงมีแค่โสเครตีสเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ คือเฉพาะจากแง่มุมของโสเครตีสเท่านั้นที่อาจกล่าวได้ว่า ชาวเอเธนส์ประพฤติไม่คงเส้นคงวาค้ำยการสรรเสริญชุสและประณามยูไรโพร การแสวงหาคำนิยามของคำว่าศาสนธรรมจากยูไรโพรจึงเป็นเรื่องที่ไม่มีทางสำเร็จได้เลย ในตอนใกล้จบบทสนทนาเพลโตแสดงให้เราเห็นว่าโสเครตีสตระหนักถึงความไม่สำเร็จของตนดี ด้วยการเขียนให้โสเครตีสเปรียบเทียบยูไรโพรว่าเป็นโปรติอัส ซึ่งก็หมายความว่า โสเครตีสคือเมเนลอส⁷ ใน *ออกดิสตี* (IV : 3511 - 4800) แต่ในขณะที่เมเนลอสตัวจริงยึดโปรติอัสเอาไว้มันจน โปรติอัสต้องสัญญาว่าจะยอมเผยแพร่ปัญญาของตน และทำให้เมเนลอสเดินทางกลับถึงเมืองได้โดยสวัสดิภาพ โสเครตีสกลับไม่สามารถฟังโปรติอัส (ยูไรโพร) ได้เลย และต้องเดินทางไปสู่ทะเลแวงในที่สุด

⁷ Neumann, op.cit p. 272. โปรดดู Edith Hamilton Mythology (New York: New American Library, 1940), p. 207. คำๆ

บทที่ 4

อโพลโลจี

ในบรรดาข้อเขียนที่ปรากฏออกมา ในรูป ของบท สนวนหา ทั้งหมด ของเพลโตนั้น *อโพลโลจี* ได้รับการนับถือว่าเป็นบทสนทนาที่มีความสำคัญที่สุดบทหนึ่ง สำหรับเหตุผลที่นักวิชาการทางค่านนี้ให้ในการนับถือ *อโพลโลจี* นั้นเล่าก็มีอยู่มากมาย เช่นบางพวก¹ ถือว่า ขณะเมื่อเพลโตเขียน *อโพลโลจี* นั้น เพลโตย่อมทราบดีว่า ผู้ที่จะอ่านงานของตนนั้น อาจจะเป็นคนคนเดียวกับที่ได้ยินได้ฟังคำกล่าวแก่ของโสเครตีสจริง ๆ มาจากศาล เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าเพลโตอาจจะมีเจตนาอันแรงกล้าในอันที่จะ

¹ Gregory Vlastos, "The Paradox of Socrates." in The Philosophy of Socrates: A Collection of Critical Essays ed. Gregory Vlastos (New York: Doubleday & Company, 1971) p. 3.

เขียนกล่าวแก่ให้กับโสเครตีส และโจมตีเหล่าผู้พิพากษาชาวเอเธนส์ ก็ยังเป็นการสุกวิสัยสำหรับเพลโตที่จะเขียนให้ โสเครตีสพูดอะไรที่ผิด หรือเกินเลยไปจากที่โสเครตีสได้กล่าวไว้จริง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากแง่นี้แล้ว *อโพลี* จึงมีความสำคัญในแง่ที่ว่า นี่คือผลงานที่น่าเชื่อถือได้มากที่สุดในการถ่ายทอดลักษณะและความคิดของโสเครตีสตัวจริง สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาของ *อโพลี* เองก็มุ่งไปในทางที่ยกย่องความสำคัญของงานชั้นสูงไว้มากเช่นเดียวกัน เช่น ผู้ศึกษางานของเพลโตที่พิถีพิถันจะเห็นได้ว่า ในขณะที่โสเครตีสเป็นตัวละครตัวสำคัญ ไม่ว่าจะอย่างชัดแจ้งหรือไม่ในงานเขียนประเภทบทสนทนาทุกชั้นของเพลโต แต่ชื่อของโสเครตีสมีปรากฏอยู่ในชื่อบทสนทนาเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือใน *อโพลี* (ชื่อเดิมคือ *อโพลี ออฟ โสเครตีส* (The Apology of Socrates)² และแม้แต่งานเขียนของเซโนฟอนก็มีเพียง *อโพลี* เพียงชิ้นเดียวเช่นกันที่มีชื่อโสเครตีสปรากฏในชื่อเรื่อง นอกจากนี้แล้วยังเป็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า เฉพาะใน *อโพลี* อีกเหมือนกันที่เพลโตกล่าวถึงตนเอง และบทบาทของตนเอง ในขณะที่ในงานเขียนชั้นอื่น ๆ ของเพลโตนั้น เราจะไม่พบชื่อของเพลโตปรากฏอยู่เลย แม้แต่ใน *เฟโด* ซึ่งบรรยายถึงวาระสุดท้ายของโสเครตีส ก็ไม่ปรากฏว่าเพลโตอยู่ ณ ที่นั้นด้วย การที่เพลโตเองไม่ได้กล่าวถึงการพบปะระหว่างโสเครตีสและเพลโตไว้ในที่อื่น ๆ เลย นอกจากใน *อโพลี* เพียงแห่งเดียวจึงเป็นเรื่องที่ทั้ง

2 Leo Strauss, The City and Man (Chicago : Rand McNally & Company, 1964), p. 26.

ชี้ให้เห็นความสำคัญของ *อโพลโลจี* และท้าทายให้ผู้ที่ศึกษางานของเพลโตอย่างจริงจังต้องครุ่นคิดต่อไปด้วย สำหรับนักวิชาการบางท่านนั้น การที่เพลโตรายงานว่าตนเองอยู่ด้วยเฉพาะใน *อโพลโลจี* นั้น จะหมายความว่าเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้นอกจากว่า สิ่งที่โสเครตีสได้กล่าวและได้กระทำในทสนทนานั้น ๆ จะต้องถูกพิจารณาว่าเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการเข้าใจบทสนทนาอื่น ๆ ทั้งหมด ทั้งที่มาที่หลังและมาก่อนการพิจารณาคดีของโสเครตีส³ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่น่าจะมีค่าสำคัญมากที่สุดก็คือความจริงที่ว่า *อโพลโลจี* คือการเสนอภาพชีวิตและวิถีการดำรงชีวิตของโสเครตีสจากปากของโสเครตีสเองต่อนครเอเธนส์ (ซึ่งกล่าวหาโสเครตีสว่ากระทำผิดอย่างร้ายแรงต่อนครแห่งนี้) โสเครตีสเองกล่าวถึงการบรรยายชีวิตของตนเองว่าเป็น "การสนทนา" กัน แต่จริง ๆ แล้ว *อโพลโลจี* มีลักษณะของบทสนทนาน้อยมาก เพราะนี่คือ "การสนทนา" ระหว่างโสเครตีสกับคนจำนวนมากที่เป็นผู้มีอำนาจในขณะนั้น ในทางตรงกันข้าม นี่คือ "การสนทนา" ระหว่างโสเครตีสกับนครเอเธนส์ทั้งนคร ในขณะเดียวกัน การยอมรับความสำคัญของ *อโพลโลจี* ในด้านที่ว่าเป็นหนทางที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจ

3 Eva Brann, "The Offense of Socrates : A Re-Reading of Plato's Apology," Interpretation, vol. 7, Issue 2, p. 3. โปรดดู Allan Bloom, The Republic of Plato (Translated with Notes and An Interpretative Essay) (New York & London : Basic Books Inc.,) 1968, p. 307. และ Leo Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" in Essays in Honor of Jacob Klein (Annapolis, Maryland : St. John's College Press, 1976), p. 155.

จักรวาลแห่งความภักดีของเพลโตนั้น อาจพิจารณาได้อีกทางหนึ่ง นั่นคือ จากการพิจารณาลำดับก่อนหลังของบทสนทนาของเพลโตจากแง่ของสิ่งที่ถูกกล่าวถึงในท้องเรื่องของบทสนทนาเอง สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับงานของเพลโตนั้น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่มักจะเข้าใจกันว่า ลำดับก่อนหลังของเพลโตตามที่ปรากฏในท้องเรื่องนั้นมีเฉพาะแค่ ยูไซโฟร (Euthyphro) อโพลโลจี (Apology) ไครโต (Crito) และ เฟโด (Phaedo) เท่านั้น แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การเรียงลำดับเรื่องที่ถูกตั้งน่าจะได้แก่ เทเอเตตัส (Theatetus,) ยูไซโฟร, โสฟิสต์ (Sophist,) สเตตส์แมน (Statesman,) อโพลโลจี ไครโต และ เฟโด⁴ เพราะในบทสนทนาเรื่อง โสฟิสต์ นั้น ชายแปลกหน้าจากอียิปต์ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะพิจารณากันถึงเรื่องของพวกเขาโสฟิสต์ (Sophist) รัฐบุรุษ (Statesman) และปรัชญาเมธี (The Philosopher) เป็นลำดับไป ปรากฏว่าเพลโตเขียนบทสนทนาใช้ชื่อว่า โสฟิสต์ และ สเตตส์แมน เรียงกันมา แต่ไม่เคยมีบทสนทนาชื่อ ฟิโลโซเฟอร์ (Philosopher) ของเพลโตเลย ในทางตรงกันข้าม อโพลโลจี คือบทสนทนาที่เรียงตามกันมาจาก สเตตส์แมน ด้วยเหตุนี้เองจึงดูเหมือนกับว่าเพลโตกำลังบอกให้เราทราบอย่าง

4 Thomas G. West, "Philosophy Becomes Political : An Interpretation of Plato's Apology of Socrates" (Unpublished Ph. D. Dissertation, Claremont Graduate School, 1974), p. 18. วิทยานิพนธ์เล่มนี้ขณะนั้นกำลังตีพิมพ์เป็นหนังสือใช้ชื่อว่า Plato's Defense of Socrates

เขียน ๆ ว่า *อโพลโล* นั้น เนื้อแท้แล้วก็คือ เรื่องของโสเกรตีสหรือท้าวปรัชญาเมธีนั่นเอง⁵ และถ้าเราเข้าใจได้อย่างถูกต้องว่า การเผชิญหน้ากันระหว่างนครกับปรัชญาเมธี คือประเด็นอันสำคัญยิ่งสำหรับเพลโตแล้ว *อโพลโล* ซึ่งว่าด้วยปรัชญาเมธีก็ต้องมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการเข้าใจความคิดของเพลโตในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหา

เนื้อหาของ *อโพลโล* ทั้งหมดนั้นอาจแบ่งออกได้เป็นส่วนใหญ่ๆ ได้สามส่วนคือ ส่วนแรก ได้แก่การกล่าวแก่ของโสเกรตีส ส่วนที่สอง ได้แก่การให้ข้อเสนอบทตอบแก่ข้อเรียกร้องของโจทก์ และส่วนที่สาม ได้แก่การกล่าวต่อผู้พิพากษาและคนอื่น ๆ สำหรับการกล่าวแก่ของโสเกรตีสหรือส่วนแรกของ *อโพลโล* นั้น โดยตัวของมันเองอาจแบ่งออกได้เป็นสามส่วนคือ หนึ่ง การกล่าวตอบต่อข้อให้ร้ายของโจทก์พวกแรก สอง การตอบโต้ข้อกล่าวหาปัจจุบัน และสาม การกล่าวแก่ให้กับวิธีการดำรงชีวิตของโสเกรตีสเอง อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะถึงการกล่าวตอบต่อข้อให้ร้ายของโจทก์พวกแรกนั้น มีคำนำสั้น ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าจะสั้น แต่ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเข้าใจ *อโพลโล* ทั้งหมด คือ

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ โจทก์ได้ทำให้ท่าน
รู้สึกอย่างไรบ้าง แต่สำหรับข้าพเจ้านั้นเกือบจะลืมตัวไปที่เดียว

สิ่งแรกที่เรากำลังตระหนัก ณ ที่นี้ก็คือ ความระมัดระวังในการ

ใช้ถ้อยคำของเพลโต (และเพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นภาระในก้านความระมัดระวังของเราผู้เป็นผู้อ่าน) เพราะแม้แต่ชื่อเรียกบุคคลก็จะเห็นได้ชัดว่า ไสเกรตส์มีความระมัดระวังในการใช้ใ้เป็นอย่างดี เช่นคำแรกที่ว่า "ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย" นั้น เป็นที่ประจักษ์ว่า ไสเกรตส์ตั้งใจใ้ใช้อย่างนั้น กล่าวคือ ไสเกรตส์ไม่ได้แยกแยะระหว่างผู้พิพากษาและโจทก์ออกจากกัน "ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย" หรือ "ท่านสภาชน" เป็นคำที่ ไสเกรตส์ใช้แทนทั้งผู้พิพากษาและโจทก์ใน *อโพลี* เหมือนๆกัน เว้นแต่ในตอนท้ายของบทสนทนาเมื่อ ไสเกรตส์ใช้คำว่า "ตุลาการ" สำหรับผู้ที่ออกคะแนนเสียงให้ปล่อยตัวตนไป⁶ สำหรับในตอนต้นนั้น ไสเกรตส์มองผู้พิพากษาทั้งหลาย และกลุ่มโจทก์ว่าเป็นพวกเดียวกันไปหมด คือเป็นแต่กลุ่มชนเหมือนกัน

"ข้าพเจ้าไม่ทราบว่....." *อโพลี* เป็นบทสนทนาที่เกี่ยวข้องของเพลโตที่เริ่มต้นด้วยการที่ ไสเกรตส์ปฏิเสธว่าตนไม่รู้ และลงท้ายด้วยการไม่รู้เช่นกัน⁷ ในที่นี้ ไสเกรตส์บอกว่า ตนไม่รู้ว่าคำฟ้องของโจทก์นั้นทำให้คนอื่น ๆ รู้สึกอย่างไรบ้าง แต่สำหรับตนเองนั้นเกือบจะ "ลืมตัว" ไปทีเดียว นี่ย่อมหมายความว่า ไสเกรตส์ยังไม่ได้ลืมตัว และในทางกลับกัน นี่ย่อมหมายความว่า ไสเกรตส์มิได้ไม่รู้ว่าคำฟ้องของโจทก์ทำให้ผู้อื่นรู้สึกอย่างไร จริง ๆ แล้ว ไสเกรตส์อาจจะกำลังกล่าวว่าคำ

6 George Anastaplo, "Human Being and Citizen : A Beginning to the Study of Plato's Apology of Socrates" in Ancients and Moderns : Essays on the Tradition of Political Philosophy in Honor of Leo Strauss, ed. Joseph Cropsey (New York & London: Basic Books, Inc. 1964), p. 16

ห้องของโจทก์นั้นทำให้คนอื่น ๆ ในศาลนั้นสับสน ซึ่งอาจจะเป็นการเจตนา
 ข่มขู่หรือให้ความสำคัญต่ออำนาจของไฉนของโจทก์ เพื่อให้เกิดการ
 ขัดกันกับคำกล่าวแก่อย่างธรรมดา ๆ แต่เต็มไปด้วยความจริงของโสเกรตีสก็
 เป็นได้ แต่ในขณะที่เดียวกันนี้อาจหมายความว่า โสเกรตีสกำลังกล่าวว่า
 ชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ติดอยู่กับสังคมการเมือง เป็นผู้ที่มีชีวิตตอก
 คล้องหรือเป็นไปตามคุณค่าที่ถูกกำหนดโดยผู้อื่น (เช่น ผู้ที่ใส่ในการเมือง
 ในสังคมประชาธิปไตย ก็ย่อมพยายามมีชีวิตให้สอดคล้องกับคุณค่าที่มหา
 ชนในสังคมนั้นยกย่อง) จึงเป็นผู้ที่ล้มตนเอง เพราะฉะนั้นประโยคแรกของ
อโพลโลจี จึงอาจเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นความรู้ที่โสเกรตีสมีเกี่ยวกับ
 ตนเองกับความไม่รู้ตัวของมหาชนชาวเอเธนส์ก็เป็นได้ เพราะโสเกรตีส
 นั้นเพียงแต่ “เกือบจะลืมตัว” ไปเท่านั้น และเมื่อพิจารณาจากแง่นี้ การ
 ที่โสเกรตีสกล่าวว่าตนไม่ทราบว่ คำฟ้องของโจทก์ทำให้ผู้อื่นรู้สึกอย่างไร
 บ้างนั้น ก็อาจหมายความว่า โสเกรตีสไม่อาจจะระหนักในโลกรอบตัวตน
 อย่างที่ชาวเอเธนส์เป็นอยู่ แต่สภาพการณ์เช่นนั้น คือการที่บุคคลจะหมก
 ความรู้สึกในภาวะแวดล้อมรอบตนเอง จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นให้
 ความสนใจกับโลกแห่งรูปแบบ (ideas) โลกแห่งความคิดเท่านั้น⁸ อย่าง
 ไรก็ดี การที่โสเกรตีสมิได้ลืมตัว หรือการรู้จักตนเองของโสเกรตีส ย่อม
 หมายความว่า โสเกรตีสยังตระหนักถึงความจำเป็นที่ว่ปรัชญา หรือการ
 แสวงหาความจริง จำต้องอาศัยนครหรือชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้⁹

8 West, *op. cit.*, p. 39.

9 West *Ibid.*, p. 40.

เพราะมนุษย์ไม่ได้ประกอบด้วยจิตแต่เพียงอย่างเดียว การตระหนักในความ
จริงอันนี้ทำให้ปรัชญาเริ่มมีความถ่อมตนและยอมรับความสำคัญของชีวิตทาง
การเมือง แทนที่จะเป็นการดูหมิ่นหรือรังเกียจชีวิตเช่นว่า ว่าเป็นชีวิตที่ถำ
ทรมานเพียงอย่างเดียว การรู้จักตนเองของโสเกรตีสหมายความว่า สำหรับ
โสเกรตีสแล้ว ทางออกจากอันตรวายนะเกิดจากการล้มตนทั้งในแง่ของการ
ล้มตนทางปรัชญา และทางการเมืองน้อยอมเป็นไปได้¹⁰

เพราะพวกเขาพูดได้น่าเชื่อถือมาก แต่แทบจะไม่ได้มี
ความจริงสักคำเดียวในสิ่งที่พวกเขาได้พูดมา และในบรรดา
คำเท็จทั้งหลายนี้ ที่ทำให้ชาวเจ้างุนงมากที่สุด มีอยู่ข้อ
หนึ่ง—เมื่อเขากล่าวว่า ท่านจะต้องคอยระวังให้ดี อย่าให้ถูก
ข้าพเจ้าหลอกหลวงเอาได้ เพราะข้าพเจ้าเป็นนักพูดที่เก่งกาจ
ข้าพเจ้าดีกว่านี่เป็นการกระทำที่น่าอายที่สุด พวกเขาช่างไม่
รู้สึกอายเลยว่า พวกเขาจะถูกข้าพเจ้าแสดงให้เห็นได้ทันทีว่า
พวกเขาพูดเท็จ โดยหลักฐานที่เป็นจริง คือเมื่อข้าพเจ้าแสดง
ตนเองให้ปรากฏว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นนักพูดที่เก่งเลยแม้แต
น้อย เว้นเสียแต่ว่าพวกเขาจะเรียกคนที่พูดความจริงว่านัก
พูดที่เก่ง เพราะถ้าหากว่านี่คือสิ่งที่พวกเขาหมายถึงแล้ว
ข้าพเจ้าก็ขอยอมรับว่าข้าพเจ้าเป็นนักวาทะศิลป์คนหนึ่ง แต่
ว่าไม่ใช่ในแบบของพวกเขาหรอกนะ ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว
ว่า พวกเขาพูดความจริงแต่เพียงเล็กน้อย หรือไม่ได้พูด
ความจริงเลย

แต่เมื่อมาถึงจุดนี้ การที่จะกล่าวว่าโสเกรตีสรู้จักตนเอง และตระหนักในความจำเป็นที่ปรัชญาจะต้องอาศัยสังคมการเมืองนั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ยากแก่การเข้าใจยมิใช้น้อย เพราะแทนที่จะผ่อนต้นผ่อนยาว จริงๆแล้วโสเกรตีสกลับเริ่มต้นด้วยการกล่าวหาโจทก์ว่าโกหก เพราะ “แทบจะไม่ได้มีความจริงสักคำเกี่ยวกับสิ่งที่พวกเขาได้พูดมา” ข้อพิสูจน์ประการแรกที่โสเกรตีสเสนอเพื่อพิสูจน์ว่าโจทก์โกหกก็คือ คำพูดของโจทก์ที่ว่าโสเกรตีสพูดเก่ง โสเกรตีสยืนยันว่าตนมิใช่ นักพูดที่เก่ง “เว้นเสียแต่ว่าพวกเขาจะเรียกคนที่พูดความจริงว่านักพูดที่เก่ง” เป็นที่น่าสังเกตว่า คำจำกัดความ “นักพูดที่เก่ง” ของโสเกรตีสนั้นแตกต่างจากความหมายซึ่งเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอยู่มาก เพราะสิ่งที่โสเกรตีสใช้เป็นมาตรฐานวัดความเป็นนักพูดที่เก่งก็คือ “ความจริง” ดังนั้นการกล่าวว่าโจทก์พูดได้น่าเชื่อถือ ทำให้อาจคิดไปได้ว่า โสเกรตีสกำลังเปรียบเทียบว่า คำพูดของตนจะไม่น่าเชื่อถือ แต่ถ้าโสเกรตีสเป็นนักพูดที่เก่ง (คือ พูดความจริง) แต่ไม่น่าเชื่อถือแล้วจะหมายความว่าอะไร นอกจากว่าชาวเอเธนส์ไม่ต้องการหรือไม่ยอมรับความจริง ในทำนองเดียวกัน การกล่าวว่าตนพูดไม่เก่งย่อมหมายถึงว่าโจทก์พูดเก่ง แต่ถ้าโสเกรตีสจะยอมรับว่าตนพูดเก่ง ก็เฉพาะต่อเมื่อการพูดเก่งหมายถึงการพูดความจริง การพูดเก่งของโจทก์ตามความเข้าใจของโสเกรตีสก็คือการโกหกเก่งนั่นเอง

แต่ท่านจะไม่ได้ยิน อะไร จากข้าพเจ้า เลยนอกจากความจริง ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ท่านจะไม่ได้ยินสุนทรพจน์ที่กำหนัดไว้เป็นอย่างดีด้วยถ้อยคำ และวิธีต่าง ๆ จัดไว้อย่างระ

มีกระวังอย่างของพวกเขา แต่ท่านจะไถ่เงินถ้อยคำที่กล่าว
ออกมาตามแต่ว่าข้าพเจ้าจะนึกอะไรได้ เพราะข้าพเจ้าคาด
หวังว่า สิ่งที่ข้าพเจ้ากล่าวเป็นสิ่งที่ยุติธรรม และขออย่าให้
ท่านนึกว่าจะไถ่เงินอะไรอย่างอื่นเลย เพราะเป็นของแน่เหลือ
เกินว่า ย่อมเป็นการไม่เหมาะสมสำหรับคนอายุวัยข้าพเจ้าที่จะ
มายังท่านแบบเด็กหนุ่ม ๆ ที่เตรียมร่างสุนทรพจน์มา

โสเกรตีสยืนยันอีกครั้งว่าตนจะพูดแต่ความจริง แต่โสเกรตีสก็ได้
แต่ “คาดหวัง” ว่าสิ่งที่ตนจะกล่าวคือความจริงนั้นจะเป็นสิ่งที่ยุติธรรม
ด้วย เพราะฉะนั้น ด้วยวิธีการอันละเอียดอ่อน โสเกรตีสได้ชี้ให้เห็น ณ
ที่นี้ (คือในกาลสถิตยุติธรรม) ถึงฐานะอันควรแก่การสงสัยของความยุติ
ธรรมทางการเมืองจากแง่ของปรัชญาหรือการแสวงหาความจริง กล่าวคือ
โสเกรตีสชี้ให้เห็นเป็นนัยว่า การพูดความจริงของตนนั้นคงไม่กลัวที่จะถูก
มองว่าเป็นการกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ยุติธรรม¹¹ โสเกรตีสกล่าวด้วยว่า คำกล่าว
ของตนจะไม่ใช้สุนทรพจน์ที่เตรียมกันมาก่อน ซึ่งก็เท่ากับเป็นการกล่าว
ว่า คำฟ้องของโจทก์ต่างหากที่เป็นสิ่งซึ่งได้รับการเตรียมมาแล้วเป็น
อย่างนี้ นอกจากนี้แล้วโสเกรตีสยังกล่าวว่า ตนจะไม่พูดแบบเด็กหนุ่ม ๆ
นี้ย่อมหมายความว่าโสเกรตีสจะพูดยังคนชรา ในขณะที่โจทก์พูดยังเด็ก
หนุ่ม ๆ แต่ *อโฟโลอี* นั้นเป็นผลงานชิ้นเอกที่แสดงถึงลักษณะการสร้าง
ถ้อยคำของโสเกรตีส เพราะตรงกันข้ามกับคำอ้างของโสเกรตีสที่ว่า คำ

11 West, op.cit., p. 31

กล่าวแก่ของมันเป็นการกระทำโดยไม่มีแผน เราจะได้พบต่อไปว่า ไสเกรตีสกล่าวแก่ลีสซอสตามลำดับก่อนหลังอย่างละเอียดอย่างไรบ้าง แต่อย่างน้อยที่สุด ก็ควรจะเป็นที่เข้าใจเสีย ณ ที่นี้ว่า การที่โสเกรตีสกล่าวว่า ย่อมเป็นการไม่เหมาะสมสำหรับคนในวัยของท่านที่จะมาศาล พร้อมกับ คำพูดที่เตรียมมาแล้วเป็นอย่างดีนั้น ไม่ให้หมายความว่ามีไหวพริบไหวพริบหรือไม่ว่าจะพูดให้ท่านพ้นจากข้อกล่าวหาว่าตนต้องการ *อโหโลอี* เองเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างดีว่า ไสเกรตีสเป็นนักพูดที่เก่งตามความหมายทั่วไป¹²

และชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอวิงวอนต่อท่าน และขอรับรองท่านว่า ถ้าท่านได้ยินข้าพเจ้ากล่าวแก่ลีสซอสด้วยคำที่ข้าพเจ้าเคยใช้พูดที่ตลาด และโต๊ะแลกเปลี่ยนตราที่ซึ่งพวกท่านเคยได้ยินได้ฟังข้าพเจ้า และถามที่อื่น ๆ ก็ขออย่าได้แปลกใจหรือตั้งเสียงรบกวนด้วยเหตุอันใด ความจริงมีอยู่ว่า นี่เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าต้องมาปรากฏตัวที่ศาล ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าอายุได้เจ็ดสิบปีแล้ว ด้วยเหตุนั้นเองข้าพเจ้าจึงเป็นคนแปลกหน้าแก่ตัวสำหรับลักษณะวิธีการพูดที่นี้

โสเกรตีสกล่าวว่า แม้ท่านจะมีอายุถึง 70 ปี แต่นี่ก็เป็นครั้งแรก

¹² Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito", p 155.

ที่ตนต้องมาที่ศาล โสเกรทีสขอร้องชาวเอเธนส์อย่าได้ *แปลกใจ* หรือแสดงความไม่พอใจด้วยการส่งเสียงรบกวน เมื่อได้ยินวิธี การพูด อย่างที่ โสเกรทีส เคยกระทำตามตลาด แต่ถ้านิ่งเฉยที่โสเกรทีสจะพูดคือความจริง “และขออย่าให้ท่านนึกว่าจะได้ยินอะไรอย่างอื่นเลย” แล้ว คำพูดของโสเกรทีส ณ ที่นี้จะหมายความว่าอะไร นอกจากว่าโสเกรทีสกำลังกล่าวตรงน็อกกว่า ความจริงเป็นสิ่งที่ชาวเอเธนส์ หรือศาล ของชาว เอเธนส์ไม่ พยายามที่จะ ได้ พบเห็น และด้วยเหตุที่ในศาลของชาวเอเธนส์มีความเห็นเป็นบรรทัดฐาน โสเกรทีส จึงรู้สึกตนว่าเป็นคนแปลกหน้าเต็มตัวสำหรับวิธีการพูดในศาลอย่างนี้

และในเมื่อท่านยอมยกโทษให้ข้าพเจ้าหากว่าข้าพเจ้าเป็นคนต่างเมืองจริง ๆ และพูดไปตามภาษาและแบบฉบับที่ข้าพเจ้าเติบโตมา ข้าพเจ้าก็อยากจะขออะไรท่านสักอย่างหนึ่งซึ่งเป็นคำขอร้องที่ยุติธรรมจากทัศนนะของข้าพเจ้า นั่นก็คือขอให้ท่านอย่าได้สนใจกับวิธีการพูดของข้าพเจ้า ซึ่งบางทีอาจจะเร็ว และบางทีก็อาจจะดี ขอให้สังเกตและสนใจเฉพาะต่อสิ่งที่ท่านนั้น คือว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดนั้นยุติธรรมหรือไม่ เพราะนี่แหละคือคุณธรรมของผู้พิพากษา และคุณธรรมของนักวาทะศิลป์ ก็คือการพูดความจริง

ผู้ที่ใช้ชีวิตในการแสวงหาความจริง ย่อมมีภาษาและวิธีการพูด

ของตนเองที่ต้องแตกต่างออกไปจากวิถีการพูดและภาษาของผู้อื่น ซึ่งถึงแม้ว่าจะอาศัยอยู่ในนครเดียวกัน การเปรียบเทียบตนเองว่าเป็นคนต่างเมืองของโสเกรตีสนั้น จริงๆ แล้วจึงเป็นการเปรียบเทียบที่มีได้ห่างไกลจากความ เป็นจริงนัก และด้วยเหตุนี้เอง คำขอของโสเกรตีสที่มีต่อศาลเอเธนส์จึงมี ทั้งลักษณะของการเสียสละประชกประชัน ควบคู่กันไปกับความเหมาะสมตาม สภาพความเป็นจริง เพราะโสเกรตีสขอให้ศาลไม่สนใจต่อวิถีการพูดของโสเกรตีสว่าจะดีหรือเลวอย่างไร แต่ขอให้สนใจดูว่า สิ่งที่โสเกรตีสพูดนั้นยุติธรรมหรือไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งที่ว่า โสเกรตีสขอให้ศาล (ซึ่งมีหน้าที่ให้ความยุติธรรมอยู่แล้ว) ให้พิจารณาดูที่ความยุติธรรมแต่เพียงอย่างเดียว และ คำขอ¹³ของโสเกรตีสกล่าวว่างเป็นคำขอที่ “ยุติธรรม” จากที่ชนะของทันที จะขอจากศาล! นอกจากนี้แล้วโสเกรตีสยังสรุปอีกว่า การสังเกตและสนใจ เฉพาะต่อว่าสิ่งที่โสเกรตีสพูดยุติธรรมหรือไม่เท่านั้นที่เป็นคุณธรรมของผู้พิพากษา¹³ เปรียบเช่นเดียวกับที่ คุณธรรมของนักพูดคือการพูดความจริง แต่ว่าคุณธรรมของนักพูดตามความเข้าใจของชาวเอเธนส์ ไม่ได้หมายถึงการพูดจริงแล้ว ก็ย่อมหมายความว่า ผู้พิพากษาหรือชาวเอเธนส์ทั้งปวงจะไม่สนใจหรือสังเกตหรือกว่า สิ่งที่โสเกรตีสจะพูดต่อไปนั้น ยุติธรรมหรือไม่

13 เป็นที่น่าสังเกตว่า โสเกรตีสขอให้ผู้พิพากษาพิจารณาว่าโสเกรตีสพูดสิ่งที่ยุติธรรมหรือไม่ ในขณะที่โดยปกติแล้ว เราย่อมคาดหวังว่าคุณธรรมของผู้พิพากษาอยู่ที่การพิจารณาว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ซึ่งทำให้ยากเกินไป ใ้ว่า โสเกรตีสกำลังชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความยุติธรรมทางการเมือง (Political Justice) (ซึ่งเชิดชูการกระทำ) และควมเป็นจริง (Truthfulness) ซึ่งอาจจะยังไม่มีกรปฏิบัติกันเป็นได้

เมื่อพิจารณาโดยละเอียดเช่นนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่า แม้แต่เพียงใน “คำนำ” นี้เท่านั้นเอง ลักษณะการขัดกันของวิถีชีวิตของปรัชญาเมธีอย่าง ไสเกรทีสและชุมชนทางการเมืองอย่างเอเธนส์ ก็ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน และทั้ง ๆ ที่ไสเกรทีส “รู้สึกตัว” ก็ดูเหมือนว่าไสเกรทีสกลับตั้งใจที่จะเร่งเร้าการขัดแย้งดังกล่าวให้รุนแรงยิ่งขึ้นเสียด้วยซ้ำ จริงอยู่ เฉพาะภายใน “คำนำ” นี้ ๆ ก่อนที่จะไปถึงเนื้อหาของถกเถียงกันนั้นก็จริง ๆ นี้ แม้ว่าไสเกรทีสจะเน้นหนักเฉพาะการเปรียบเทียบวิถีการพูดของตนกับของโจทก์เป็นส่วนใหญ่ แต่การเริ่มต้นการถกเถียงกันก็ด้วยการเปรียบเทียบวิถีการพูดระหว่างไสเกรทีสกับโจทก์นั้นก็เข้าใจได้ไม่ยากนัก เพราะการพูดเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับไสเกรทีส ดังจะได้เห็นใน *โอโพลี* เอง (หน้า 259) ไสเกรทีสกล่าวถึงการพูดว่า “การพูดทุก ๆ วันเกี่ยวกับคุณธรรม และสิ่งอื่น ๆ ที่ท่านได้ยินเข้าหูเจ้าพูด และการตรวจสอบตัวเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งใหญ่มากที่สุดของมนุษย์” การขัดกันในวิถีการดำรงชีวิตของไสเกรทีสกับความต้องการของชุมชนทางการเมืองจะปรากฏให้เห็นชัดยิ่งขึ้นเมื่อก้าวเข้าไปถึงสาระของการถกเถียงกันของไสเกรทีส พร้อม ๆ กับคำถามที่เราจะต้องถามตัวเองว่า ทำไมไสเกรทีสจึงถึงใจที่จะเร่งเร้าให้เกิดภาวะการประจัญหน้ากันขึ้นระหว่างตนเองกับนครเอเธนส์

ในประการแรกทีเดียว ย่อมเป็นการถูกต้องที่ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวแก้ต่อข้อกล่าวหาเท็จข้อแรก ๆ ทั้งหลาย และพวกโจทก์พวกแรกเสียก่อน แล้วจึงค่อยกล่าวแก้ต่อข้อกล่าวหาที่

มาทีหลัง และพวกโจทก์ที่มาทีหลัง ทั้งนักเพราะ โภมิผู้ก
กล่าวหาข้าพเจ้ากับพวกท่านมาก่อน และได้พูดมาแล้วเป็น
เวลานานหลายปีมาแล้ว และไม่ได้พูดอะไรจริงเลย และ
ข้าพเจ้ากลัวพวกเขาเหมือน ๆ กัน แต่ท่านสุภาพชน พวกอื่น
นั้นมันอันตรายมากกว่า พวกเขาได้รับความความเชื่อถือจาก
พวกท่าน เพราะพวกเขาเข้าถึงพวกท่านตั้งแต่องเยาว์วัยอยู่
และกล่าวหาข้าพเจ้าโดยปราศจากความจริงแต่อย่างใดว่า “มี
คนที่ชื่อโสเกรตีส เป็นคนฉลาด คนที่ชอบครุ่นคิดเรื่อง
ต่าง ๆ ในฟ้า และเป็นผู้ที่ได้ค้นคว้าเรื่องโลกพิภพและเป็นผู้
ที่ทำให้เหตุผลที่อ่อนกว่าเป็นเหตุผลที่แข็งแรงกว่า”

ถ้าพิจารณากันจากแง่ของกฎหมายจริง ๆ แล้ว โสเกรตีสไม่มี
ความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องกล่าวหาพวกพ้องถึงโจทก์พวกแรกและข้อกล่าวหา
ของพวกนี้เลย อย่างไรก็ตาม “ความถูกต้อง” ที่โสเกรตีสหยิบยกขึ้นมา เป็น
เหตุผลในอันที่จะต้องกล่าวแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกนั้น แสดง
ให้ประจักษ์อีกครั้งหนึ่งว่า ความยุติธรรมความความเข้าใจของโสเกรตีสนั้น
เกินความกว้างขวางกว่าความยุติธรรมตามกฎหมายมาก เพราะฉะนั้นอะไรก็
ตามที่โสเกรตีสรู้สึกว่าได้มีการกระทำไปโดยขาดความยุติธรรม ก็จะต้อง
ได้รับการแก้ไขจนครบ สำหรับข้อกล่าวหาที่โจทก์พวกแรกกล่าวหาโสเกร
ตีสตามคำกล่าวของโสเกรตีสเองนั้น แบ่งได้ออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก
เป็นการกล่าวหาว่าโสเกรตีสศึกษาธรรมชานิก และส่วนที่สองเป็นการกล่าวหา
ว่าโสเกรตีสทำเหตุผลที่อ่อนกว่าให้ดูแข็งแรง ชื่อน่าสังเกต (โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับข้อกล่าวหาโสเครตีสใน *ยูโตโฟร* และใน *อโพลี* (เอง) อยู่ที่ว่า ถึงแม้ว่าข้อกล่าวหาเหล่านี้จะไม่เป็นความจริง (ตามความเข้าใจของโสเครตีส) แต่ข้อกล่าวหาเหล่านี้ก็มีได้รุนแรงและกว้างขวางนัก เช่นจะเห็นได้ว่าโสเครตีสมิได้ถูกกล่าวหาว่า ศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในท้องฟ้า และก็มีได้ถูกกล่าวหาว่า ไม่ไต่เคารพหรือไม่ไต่เชื่อถือในเทพเจ้าแต่อย่างใด¹⁴

ชาวเอเธนส์ทั้งหลายผู้ไปเผยแพร่เรื่องนั้นแหละ คือศิษย์ที่มีอันตรายของข้าพเจ้า เพราะผู้ที่ได้ยินพวกเขาเหล่านี้มักคิดว่า ผู้ที่คนกว่าในเรื่องเหล่านี้ ไม่เชื่อแม้แต่ในเทพเจ้าทั้งหลาย นอกจากนั้นแล้ว พวกโจทก์เหล่านี้ก็มีจำนวนมากและได้สร้างข้อกล่าวหาขึ้นมาช้านานแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขายังได้เจรจากับท่านเมื่อท่านอยู่ในวัยที่พร้อมที่จะเชื่อ พวกเขาอย่างที่สุด (คือเมื่อพวกท่านบางคนยังอยู่ในวัยรุ่น และพวกท่านส่วนมากอยู่ในวัยเด็ก) และสิ่งที่พวกเขาพึงร้องแก่ท่านไปโดยไม่มีผู้ใดที่อยู่ด้วยเลย เพราะไม่มีใครกล่าวแก่ให้ข้าพเจ้า

ข้อชวนลงในตอนนั้นอยู่ที่ว่า ดูโสเครตีสมีเจตนาที่จะทำให้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกนั้นมันหนักมากกว่าที่ควรจะเป็น ด้วยการกล่าวซ้ำอีกถึงจำนวนที่มากมายของโจทก์พวกแรก จะทำให้บุคคลอื่นกับว่าเอเธนส์ทั้ง

¹⁴ Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito", p. 155.

นครเป็นผู้กล่าวหาโสเกรตีส¹⁵ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ก็มีแต่จะทำให้ผู้ฟังต้องอกติกไม่ไต่ว่า ถ้ามีผู้กล่าวหาโสเกรตีสมากถึงขนาดนี้ ข้อกล่าวหานนั้นก็น่าจะมีมูลความจริงอยู่บ้าง แต่ที่ร้ายที่สุดก็คือจะเป็นคำกล่าวของโสเกรตีสเองที่ว่า ผู้ที่กระทำการในสิ่งที่โสเกรตีสถูกกล่าวหาว่ากระทำนั้น มักจะถูกมองว่าไม่มีความเชื่อในเทพเจ้าทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่ทั้งได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า จากปากคำของโสเกรตีสเอง โจทก์พวกแรกมิได้กล่าวหาโสเกรตีสตรงๆ อย่างนั้น¹⁶ อย่างไรก็ตามโสเกรตีสก็ใช้ว่าจะสร้างข้อกล่าวหาอันฉกาจฉกรรจ์ให้กับตนเองโดยมิได้โต้ตอบเลย เพราะในขณะเดียวกันนี้เอง โสเกรตีสก็กล่าวหาโจทก์พวกแรกนั้นว่า ได้พยายามสร้างความเชื่อที่ผิด ๆ เกี่ยวกับตัวโสเกรตีสให้กับผู้ฟัง คือเหล่าผู้พิพากษาทั้งหลายในขณะที่ยังเยาว์วัยอยู่นั้น คือในขณะที่ถูกโจทก์พวกที่สองฟ้องว่าทำให้คนหนุ่ม ๆ เสียคน โสเกรตีสในที่นี้กล่าวถึงกล่าวหาโจทก์พวกแรกว่าทำให้คนหนุ่ม ๆ (ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ได้แก่เหล่าผู้ทำหน้าที่พิพากษาทั้งหลายนี้เอง) เสียคนมาแล้ว¹⁷

แต่ที่ไร้เหตุผลที่สุดในบรรดาเรื่องทั้งหมดนี้คือเรื่องที่ว่าชาว-

15 โปรดเปรียบเทียบตอนนี้กับข้อกล่าวหาของเมเลตัสในตอนต่อไปที่
ว่า ชาวเอเธนส์ทุกคนยกเว้นโสเกรตีสทำให้คนหนุ่ม ๆ เป็นคนดี

16 แต่เราก็ได้เห็นมาแล้วจากการศึกษา *คลาวด์* (Clouds) ว่า อาริสโตเฟเนสโยงการศึกษารวมชาติ เข้ากับการไม่เชื่อในเทพเจ้าของโสเกรตีส และโสเกรตีสเองก็จะต้องยอมรับในที่นี้ว่า ผู้ซึ่งได้ยินได้ฟังมาว่าโสเกรตีสกล่าวว่าในเรื่องนี้จะต้องคิดว่าโสเกรตีสเป็นผู้ที่ไม่เชื่อในเทพเจ้า

เจ้าไม่มีทางรู้หรือออกข้อผูกกล่าวหาเหล่านั้นได้เลย เว้นไว้แต่
ว่า หนึ่งในจำนวนนั้นเป็นนักเขียนบทละครสุนาฏกรรม แล้ว
ก็มีพวกอื่นที่พูดให้ท่านเคลือบตามด้วยแรงวิชา และด้วยคำ
ให้ร้าย และบางคนก็พูดให้คนอื่นเชื่อเพราะตนเองได้เชื่อไป
เช่นนั้นแล้ว

การที่โสเกรตีสกล่าวว่าแม่โจทก์พวกแรกจะมีจำนวนมากมาย แต่
ตนก็ไม่สามารถจะบอกได้ว่าใครเป็นใคร นอกจากอาริสโตเฟนีส์ซึ่งโสเกรตีส
เอ่ยถึงโดยไม่ต้องบอกชื่อออกมาตรง ๆ นั้น ดูเหมือนจะเป็นการสะท้อน
ความคิดของโสเกรตีสในส่วนที่เกี่ยวกับมติ หรือความเห็นของมหาชนว่า
มหาชนจำนวนมากนั้นไม่มีความคิดเป็นของตัวเอง หากแต่จะได้รับความคิดมา
จากผู้อื่นคือจากกวี สำหรับเอเธนส์นั้น ความคิดความอ่านของคนส่วนใหญ่
ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของบรรดากวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกวีกันสำคัญ ๆ
อย่างไฮเมอร์ สำหรับชาวเอเธนส์นั้น กวีเป็นผู้ให้คำสอนในเรื่องสำคัญ ๆ
ต่าง ๆ เช่น ความดี ความงาม ความยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่
น่าสังเกตว่า แม่แต่โจทก์ปัจจุบัน คือโจทก์พวกที่ร้องที่ฟ้องร้องโสเกรตีส
อย่างเป็นทางการนั้น ก็ใช้ชื่อเมเลตัส ซึ่งเป็นกวีเป็นผู้นำฟ้อง ทั้ง ๆ ที่
เป็นที่รู้กันอยู่ว่า ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการฟ้องโสเกรตีสในครั้งนั้นคือ
อนิตัส ซึ่งเป็นนักการเมือง และถึงแม้ว่าความคิดความอ่านของคนเราจะ
เกิดจากการได้อยู่ในระบอบกริว ในนคร และโดยอาศัยชนบทประเพณีที่มีคำ
สอนของกวีและกฎหมายเป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่โสเกรตีสก็ดูจะให้ความ

สำคัญแก่กวีในฐานะเป็นต้นตอของความเห็นของมหาชนมากกว่า ที่ให้แก่ นักการเมือง ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่า ในสังคมการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยอย่างเอเธนส์นั้น นักการเมืองผู้ประตบเร่สำเร็จจริงๆ แล้ว ก็คือกระเจกเงาที่สะท้อนภาพของมหาชนเท่านั้นเอง ดังนั้น เพื่อที่จะเข้าใจการเมือง เราจึงต้องเข้าใจถึงต้นตอที่แท้จริงของความคิดความอ่าน และอคติทั้งหลายของมหาชน

เป็นการยากลำบากที่สุดที่จะต่อสู้กับบุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เพราะเป็นไปไม่ได้ที่ข้าพเจ้าจะเรียกใครคนใดคนหนึ่งในพวกนั้นมาขึ้น และซักถามได้ แต่ข้าพเจ้าถูกบีบบังคับให้กล่าวแก่ให้สุเหมือนสุกับเขา และซักถามโดยไม่มีใครตอบคำถาม ขอให้ท่านมีความเกรงกลัวที่จะระลึกไว้ว่า โลกของข้าพเจ้ามีอยู่สองประเภท คือที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว—พวกหนึ่งได้แก่พวกที่ฟังจะฟ้องร้องข้าพเจ้า และอีกพวกหนึ่งก็อย่างที่ข้าพเจ้ากำลังพูดอยู่นี้แหละว่า ให้ฟ้องร้องข้าพเจ้ามานานแล้ว และพวกหลังนี้เขาพาเจ้าพิจารณาแล้วว่า จะต้องกล่าวแก่ข้อกล่าวหาของพวกเขาก่อน เพราะพวกท่านได้ยินเขา กล่าวข้อกล่าวหาของเขามาก่อน และซักกล่าวหาของพวกนั้นก็มีความจริงรุนแรงมากกว่าพวกที่ฟ้องร้องหลังมานัก

ความเข้าใจของโสกราตีสที่มีต่อสถานการณ์ปัจจุบันของตนเองนั้น

อาจดูได้จากคำกล่าวของโสเกรตีสที่ว่าตนกำลังต่อสู้กับเงา และโสเกรตีสก็
 ไม่อาจจะชักจูงใจพวกพวกแรกได้ ในแง่นี้การกล่าวแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์
 พวกแรกของโสเกรตีสจึงไม่ต่างอะไรกับการปฏิเสธข้อกล่าวหาต่างๆเอาเฉยๆ
 แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นเรื่องน่าคิดว่า โจทก์พวกแรกก็มีได้มีโอกาสบอ
 กันข้อกล่าวหาของตนจากคำปฏิเสธของโสเกรตีสได้เช่นกัน ปัญหาในทาง
 ปฏิบัติจริง ๆ จึงมีอยู่ว่า โสเกรตีสจะสามารถหรือเต็มใจทำให้เหล่าผู้พิพากษา
 เชื่อตนได้มากแค่ไหน

เอละ ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าต้องกล่าวแก้คดี
 เสียที และต้องพยายามขจัดอคติซึ่งท่านได้รับมาช้านานแล้ว
 ให้หมดไปภายในระยะเวลาอันสั้น และถ้าหากว่าฉันจะเป็น
 สิ่งที่ดีกว่าสำหรับท่านและสำหรับตัวข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็
 หวังว่าคงจะเป็นเช่นนั้น และข้าพเจ้าก็อาจจะประสบผลสำเร็จ
 ในการแก้คดี แต่ข้าพเจ้าก็คิดว่านี่เป็นเรื่องที่ทำไต่ยาก และ
 ข้าพเจ้าไม่ได้หลอกลวงตัวเองในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติของเรื่อง
 นี้ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เทพเจ้าพอใจและกฎหมายก็ต้องได้
 รับการเคารพ ข้าพเจ้าก็ต้องกล่าวแก้คดี

ความเต็มใจของโสเกรตีสที่จะช่วยให้ตนเองพ้นจากข้อกล่าวหาโดย
 การทำให้ผู้พิพากษาเชื่อคำปฏิเสธของตนนั้นจะมึ้นน้อยมาก เพราะเมื่อกล่าว

ย้าถึงความยากลำบากในอันที่จะต่อสู้กับโจทก์พวกแรก โสเครตีสก็กล่าวถึงความจำเป็นของตนที่จะต้องขจัด "อคติ" ของผู้ฟังที่มีมาเป็นเวลาช้านานให้หมดไปภายในระยะเวลาอันสั้น จะเห็นได้ว่า นี่ก็คือการกล่าวหาว่าผู้พิพากษาทั้งหลายมีอคติ และนี่ย่อมจะไม่เป็นการเพิ่มโอกาสที่โสเครตีสจะรอดพ้นข้อกล่าวหาของโจทก์ไม่ว่าจะพวกไหนแต่อย่างใด นอกจากนั้นแล้ว โสเครตีสยังแสดงความไม่แน่ใจว่าตนไม่ทราบแน่ชัดว่าจะปล่อยให้ชาวเอเธนส์มีอคติอย่างนั้นต่อไปดีหรือไม่ ด้วยการกล่าวว่า ตนปรารถนาจะขจัดอคติดังกล่าวให้หมดไป ถ้าหากว่านั่นจะเป็นการดีสำหรับทั้งชาวเอเธนส์และสำหรับตนรวมกับว่า หนึ่งในบรรดาหลาย ๆ สิ่งที่โสเครตีสไม่รู้ก็คือว่า จะเป็นการดีหรือเปล่าที่จะปล่อยให้ชาวเอเธนส์ยังคงมีอคติเกี่ยวกับตนต่อไป¹⁸

โสเครตีสย้ำว่าการขจัดอคตินั้นทำได้ยาก แล้วก็กล่าวว่า "อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เทพเจ้าพอใจ และกฎหมายก็ต้องได้รับการเคารพ ข้าพเจ้าก็ต้องกล่าวแก้คดี" ซึ่งดูเหมือนอกับว่า โสเครตีสไม่ประสงค์จะกล่าวแก้อะไรทั้งสิ้น หากไม่ใช่เพราะว่ามีกฎหมายบังคับไว้ว่าตนต้องกล่าวแก้ข้อกล่าวหา สำหรับการอ้างว่า "เพื่อให้เทพเจ้าพอใจ" นั้น ดูเผิน ๆ แล้วก็เหมือนกับว่าโสเครตีสเป็นคนที่เคร่งในศาสนาธรรมเป็นอย่างยิ่ง แต่จาก *ยูโทปิ* เราได้เห็นมาแล้วว่า การอ้างถึงสิ่งซึ่งเทพเจ้ารัก-พอใจมาเป็นฐานของศาสนาธรรมนั้น เป็นสิ่งที่โสเครตีสได้ปฏิเสธมาแล้วโดยการแสดงให้เห็นว่า คำนิยามศาสนาธรรมอันนี้ใช้ไม่ได้ เพราะสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นที่รักของเทพเจ้าองค์หนึ่ง อาจเป็นที่เกลียดชังของเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ก็ได้ เนื่องจากเทพเจ้าก็ทะเลาะวิวาทกันเองด้วย ในที่นี้เราจึงต้องฟังคำตามไว้ในใจว่า เมื่อโสเครตีสอ้างถึงความพอ

18 Strauss, "on Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 156.

ใจของเทพเจ้า โสเครตีสหมายถึงเทพเจ้าองค์ไหนของใคร¹⁹

ขอให้เราเริ่มตั้งแท่งกันด้วยคำถามที่ว่า ข้อกล่าวหาอะไรกันที่ก่อให้เกิดอคติอื่นไม่ถูกต้องต่อข้าพเจ้าขึ้น และทำให้เมเลทัสนำมาฟ้องร้องข้าพเจ้า พวกที่ปลุกปั่นให้เกิดความรูสึกเช่นว่านี้ เขาพูดจาว่าอย่างไร? เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ท่องอ่านคำให้การของพวกเขาเหมือนกับว่า พวกเขาเป็นโจทก์ว่า “โสเครตีสกระทำการอันไม่ยุติธรรม เป็นคนที่ไม่อยู่นิ่ง ชอบค้นคว้าสิ่งที่ยูติพิภพ และที่อยู่ในสวรรค์และทำให้เหตุผลที่อ่อนกลายเป็นเหตุผลที่แข็งแรง และสอนสิ่งเหล่านี้กับคนอื่น ๆ” ข้อกล่าวหาทางจะเป็นในทำนองนี้แหละ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อทำข้อกล่าวหาให้มีลักษณะเป็นคำฟ้องอย่างเป็นทางการขึ้นนั้น โสเครตีสเองได้เปลี่ยนแปลงข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกที่ตนได้กล่าวไว้ในตอนต้นไปบางประการ และเมื่อคำนึงถึงหลักที่ว่า สิ่งที่มาทดแทนอะไรบางอย่างนั้น น่าจะมีอะไรบางอย่างเหมือน ๆ กันอยู่บ้าง จึงสามารถทดแทนกันได้ ก็ชวนให้น่าคิดว่า น่าจะมีอะไรเกี่ยวข้องกันระหว่างข้อกล่าวหาเดิมที่ว่า “มีคนที่ชื่อโสเครตีส เป็นคนฉลาด” กับ

ข้อกล่าวหาที่ว่า โสเกรตีสกระทำการอันไม่ยุติธรรมและเป็นคนที่ไม่อยู่นิ่ง
 เจยอยู่ นั่นก็คือ คุณเหมือนโสเกรตีสจะแนะนำ ตนถูกกล่าวหาว่ากระทำการ
 อันไม่ยุติธรรมก็เพราะเป็นคนฉลาด แต่ถ้าหากว่าปัญญาหรือความฉลาดคือ
 ความยุติธรรมแล้ว โสเกรตีสก็จะต้องกล่าวแก่ว่าตนมิได้เป็นคนมีปัญญา
 หรือหากว่าตนมีปัญญาจริง การเป็นผู้มีปัญญาก็ได้หมายถึงการเป็นผู้ที่
 กระทำการอันไม่ยุติธรรม²⁰ ในประการต่อมา ข้อกล่าวหาเพิ่มเติมที่ว่า
 โสเกรตีสเป็นคนไม่อยู่เจยนั้น ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นการเสริมสร้างให้เกิด
 ความเข้าใจในลักษณะของความยุติธรรมที่โสเกรตีส (เนื่องจากเป็นผู้มีปัญ
 ญาจึงกระทำลงไป) ให้เป็นที่สามารถเข้าใจกันได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะ
 การกล่าวหาว่าใครสักคนหนึ่งเป็นคนไม่อยู่เจยนั้น ย่อมหมายถึงว่าบุคคลผู
 นั้นเอาตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตนไม่ควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และนี่ก็ดู
 เหมือนว่าจะจะเป็นปัญหาของคนที่โสเกรตีสที่มุ่งแสวงหาปัญญาอย่างไม่หยุด
 ยั้ง และโดยไม่คำนึงว่า โดยการกระทำดังกล่าวนั้น ตนได้กระทำการอัน
 ลบล้างหรือขาดความเคารพต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะจะเป็นชนบประเพณี
 ศาสนา หรือแม้แต่กฎหมายไปอย่างไรบ้าง²¹ สำหรับข้อเปลี่ยนแปลงประ
 การสำคัญประการที่สองที่ปรากฏในคำฟ้อง อันมีลักษณะเป็นทางการของ
 โจทก์พวกแรกนี้ ได้แก่การที่โสเกรตีสเติมข้อหาว่าตนได้สอนในสิ่งเหล่านี้
 คือการค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ ทั้งใต้พิภพและในสวรรค์ และการทำเหตุผลที่
 อ่อนกว่าให้ดูแข็งแรงแก่ผู้อื่น เหตุผลของโสเกรตีสในการเพิ่มเติมข้อกล่าว
 หาเรื่องการสอนในสิ่งเหล่านี้ให้แก่ผู้อื่นนั้น ทำให้เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อ
 กล่าวหาของโจทก์พวกแรกทั้งหมดที่โสเกรตีสทำให้มีลักษณะเป็นทางการชน

20 West, op.cit., p. 67.

21 West, Ibid.

ด้วยการจัดแปลงเพิ่มเติมใหม่แล้วนั้น บัตินี้ได้มีลักษณะประสานกับข้อกล่าวหาของโจทก์พวกที่สองที่โสเกรตีสได้เอ่ยถึงไว้ใน *ยูไซโพร* เป็นอย่างดี เพราะข้อกล่าวหาที่ว่าโสเกรตีสศึกษาเรื่องของธรรมชาติ และการฉลาดพูด หรือความสามารถในการใช้เหตุผลที่อ่อนเอาชนะ เหตุผลที่แข็งแรงกว่าของโจทก์พวกแรกก็คือ ข้อกล่าวหาที่ว่า โสเกรตีสกระทำการอันขัดกับศาสนธรรมของโจทก์พวกที่สอง และข้อกล่าวหาที่ว่า โสเกรตีสสอนสิ่งเหล่านี้แก่คนอื่น ๆ ของโจทก์พวกแรกก็คือ ข้อกล่าวหาที่ว่า โสเกรตีสทำให้คนหนุ่มๆ เสียคนของโจทก์พวกที่สองนั่นเอง และครั้นเมื่อพิจารณาต่อไปว่า โสเกรตีสเป็นผู้แก้ไขเปลี่ยนแปลงทดแทนข้อกล่าวหาของโจทก์ พวกแรก ให้มีลักษณะเป็นทางการช่วยตนเองแล้ว ก็ชวนให้คิดว่าจริง ๆ แล้ว สิ่งที่โสเกรตีสได้กระทำไปก็คือ การเสนอวิธีการมองการกระทำของโสเกรตีสจากทัศนะของชาวเอเธนส์ช่วยตัวโสเกรตีสเอง

พวกท่านก็คงจะเคยได้เห็นสิ่งเหล่านี้ในละครตลกของอาริสโตเฟนีสมานี้แล้ว ที่มีโสเกรตีสถูกแขวนลอยไปลอยมาแล้ว บ่าวประกาศว่าตนกำลังเดินบนอากาศ และกล่าวอะไรต่อมิอะไรที่เหลวไหลมากมายในเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่รู้เลย ไม่ว่าจะมากหรือน้อย และที่ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนั้นก็โดยมิได้เจตนาจะดูหมิ่นความรู้อะไรนั้น ถ้าหากว่ามีใครที่มีภูมิรู้ในเรื่องเช่นนั้น (ข้าพเจ้าหวังว่า ข้าพเจ้าคงจะไม่ต้องมากล่าวแก้คำฟ้องของเมเลตีสด้วยข้อหาที่ฉกาจฉกรรจ์เช่นนั้นเป็นแน่) — แต่ชาว

เอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้
เลย

ถึงตรงนี้โสเกรตีสเอ่ยชื่อของอาริสโตเฟนีสและเหตุการณ์บางอย่าง
ใน *คลาวด์* ออกมาโดยตรง และเห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่า เจตนาของ
โสเกรตีสในการอ้างถึงเหตุการณ์ในตอนนี้ ก็เพื่อที่จะแก้ตัวจากข้อกล่าวหา
ว่ากระทำการอันขัดกับศาสนธรรม แต่จุดที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า โสเกรตีสเพียง
แต่ปฏิเสธว่าตนเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติเท่านั้น โสเกรตีสมิได้ปฏิเสธ
ออกมาตรง ๆ ว่า ตนไม่ได้ศึกษาหรือครุ่นคิดในเรื่องเหล่านี้แต่ประการใด²²
และที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การที่โสเกรตีสพยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้ทุกคนได้
เข้าใจจนอย่างแจ่มแจ้ง ด้วยการกล่าวว่าตนมิได้ดูหมิ่นคุณแคลนความรู้ความ
เข้าใจในเรื่องอย่างนั้น ถ้าหากว่าจะมีผู้ล่วงรู้ในเรื่องเหล่านี้จริง ๆ มิหนำซ้ำ
โสเกรตีสยังประชดขาวเอเธนส์ให้อีกด้วยการกล่าวว่า ที่ต้องกล่าวให้ชัดเจน
อย่างนี้ ก็ด้วยหวังว่าคงจะไม่ถูกฟ้องร้องด้วยข้อหาว่าได้ไปดูหมิ่นคุณแคลน
ความรู้เช่นนั้นซ้ำอีก²³ เป็นที่แน่นอนว่า สำหรับชาวเอเธนส์ที่สงสัยใน
ตัวโสเกรตีสอยู่แล้วนั้น การให้ความยอมรับแก่ความรู้ในสิ่งที่ถูกมองว่าเป็น
เรื่องที่ขัดกับศาสนธรรมเช่นนั้น มีแต่จะทำให้ยิ่งเพิ่มความสงสัยไม่ไว้ใจใน

22 โปรดดู Phaedo, (96c, 3-5) ที่โสเกรตีสยอมรับว่าตนเคย
ศึกษาเรื่องเหล่านี้

23 คำว่าข้อกล่าวหาในประโยคนี้ในภาษากรีกใช้คำว่า *dike* ซึ่งแปล
ว่าความยุติธรรมก็ได้ทำให้คล้ายกับว่าโสเกรตีสกำลังกล่าวว่าเป็น การกระทำผิดทาง
อาญาที่จะไปดูหมิ่นคุณแคลนความรู้เช่นนั้นซ้ำ โปรดดู West op. cit., p. 75.

พฤติกรรมของโสเครตีสมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเมื่อเป็นที่เห็นได้ชัดว่า ถ้าโสเครตีสปรารถนา ก็คงจะสามารถบอกได้อย่างง่ายดายตรงไปตรงมาว่า ตนมีความรู้สึกอย่างไรกับความรู้อันนำเหล่าไหลท่งปวงที่อาริสโตเฟนีส์กำหนดให้ตัวละครที่ชื่อโสเครตีสใน *คลาวด์* มีอยู่ นอกจากนั้นแล้วก็จะพบด้วยว่า โสเครตีสมิได้เอ่ยถึงความจริงที่ว่า อาริสโตเฟนีส์ได้กำหนดให้ตัวละครที่ชื่อโสเครตีสเป็นผู้ปฏิเสธความคงอยู่ของเทพเจ้า ที่ชาวเอเธนส์นับถือแต่อย่างใด²⁴ โสเครตีสมิได้อธิบายว่า “อะไรต่อมิอะไรที่เหล่าไหลท่งมากมาย” ที่ตนกล่าวถึงนั้นมีเรื่องอะไรบ้าง

และข้าพเจ้าขอเสนอพวกท่านเองส่วนมากเป็นพยานข้าพเจ้าขอให้ท่านบอกกล่าวกันเอง และเล่าไปที ท่านทั้งปวงที่เคยได้ฟังการสนทนาของ ข้าพเจ้า — และก็มีบุคคล เช่นว่านี้ อยู่ไม่น้อยในหมู่ของพวกท่าน — บอกมาสิว่า มีใครเคยได้ยินข้าพเจ้าพูดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นบ้าง ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ดี และจากจุดที่ท่านก็จะสามารถเห็นได้ว่า นี่ก็เป็นจริงสำหรับเรื่องอื่น ๆ ที่คนจำนวนมากพูดเกี่ยวกับข้าพเจ้า

โสเครตีสขอให้บรรดาผู้ฟังสอบถามกันเองดูว่า มีใครเคยได้ยิน

²⁴ Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 156.

โสเกรตีสเคยได้เห็นโสเกรตีสสนทนาในเรื่อง “เหนือ” หรือ “อยู่ใต้”^๕ พ้นพิภพบ้าง เพราะมีอยู่หลายคนที่เคยได้ยินโสเกรตีสสนทนาตามแบบฉบับของโสเกรตีสตามตลาคมาแล้ว ข้อพิสูจน์^๕ เมื่อพิจารณา^๕ ให้ละเอียดก็จะพบว่าไม่น่าจะรับได้ เพราะโสเกรตีสเองได้กล่าวไว้ในตอนต้นของ *อโพลิดี* ว่า อย่าได้แปลกใจหรือสงสัยเสียรบกวนหาว่าจะได้ยินตนใช้ถ้อยคำที่เคยใช้พูด “ทั้งที่ตกลง และโต๊ะแลกเงินตราที่ซึ่งพวกท่านเคยได้ยินได้ฟังข้าพเจ้า และ ตาม^๕ ท่อน ๆ” เพราะนี่ย่อมแสดงว่า โสเกรตีสอาจพูดเรื่องท้องห้ามเหล่านี้ใน^๕ ที่อื่น ๆ เมื่อไม่มีใครในผู้ฟังปัจจุบันอยู่ด้วยก็ได้^๕ นอกจากนั้นแล้วโสเกรตีสก็ยังสรุปได้ว่า ถ้าบรรดาชาวเอเธนส์ในศาลได้กระทำตามที่ตนขอร้องแล้ว ก็จะต้องพบข้อกล่าวหาอื่น ๆ ที่คนจำนวนมากกล่าวหาเกี่ยวกับตัวโสเกรตีสนั้นต่างก็เป็นความเท็จก๊วย ทั้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้ว ก็คนพวกนี้เองไม่ใช่ใครอื่นที่โสเกรตีสกล่าวว่ามีอคติที่ผิด ๆ เกี่ยวกับตน และในประการสำคัญก็คือ ความจริงที่ว่าคนเหล่านี้กับคนส่วนมากก็คือคนพวกเดียวกันนั่นเอง

แต่ตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งเหล่านี้^๕ ไม่มีมูลความจริงเลยสักอย่าง และถ้าท่านได้ยินจากใครก็ตามว่าข้าพเจ้าสั่งสอนผู้คน และข้าพเจ้าหาเงินจากการสอนด้วยแล้ว ก็โปรดทราบว่ามันก็^๕ ไม่เป็นความจริงอีกเช่นกัน

โสเกรตีสไม่เพียงแต่จะนำเอาข้อกล่าวหาเรื่องการสอนเรื่อง “ท้อง

ห้าม” เข้ามามีเป็นส่วนหนึ่งของข้อตกลงเท่านั้น หากแต่ว่าโสเกรตีสยัง
 เน้นตรงจุดที่ว่า ตนไม่เคยรับเงินจากการสอนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
 เน้นเรื่องที่ว่าตนไม่เคยรับเงินจากการสอนนี้ อาจะหมายความว่า ถึงหาก
 โสเกรตีสจะสอน ก็เป็นการสอนที่ไปเหมือนกับที่พวกโสฟิสต์ ซึ่งรับจ้าง
 สอนทำก็ได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า โดยปรกติแล้วผู้รับจ้างสอนเพื่อเงินนั้น
 ย่อมจะถูกกำหนดโดยนักเรียนว่า จะให้สอนอะไรมากกว่าที่ผู้รับจ้างสอนจะ
 มาเป็นผู้กำหนดกับนักเรียนว่าควรจะเรียนอะไร²⁶ และนี่ย่อมหมายความว่า
 ว่า ในเมื่อโสเกรตีสไม่รับเงินจากการสอน โสเกรตีสก็ไม่อาจถูกเลิกจ้าง
 หรือไล่ออกจากงาน แบบเดียวกับที่ผู้ปกครองหรือบิดามารดาของเด็กจะเลิก
 ว่าจ้างครูที่รับจ้างสอนหนังสือได้ นอกจากนั้นแล้ว ยังจะเห็นได้ชัดต่อไป
 ว่า การไม่รับเงินจากการ “สอน” ยังอาจถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างของโส
 เกรตีสได้ว่า ตนไม่ต้องการฝึชชอบกับอนาคตของเด็กหนุ่ม ๆ ที่ตนสอน
 ก็ได้²⁷

ถึงแม้ว่า นันดู จะเป็น สิ่งที่สูงส่งจาก แก่งของ ข้าพเจ้า ด้วย
 เหมือนกัน ถ้าหากว่ามีคนที่สามารถสอนผู้คนที่ได้

26 Anastaplo, op.cit., p. 36.

27 Brann, op.cit., p. 11.

ถึงแม้ว่าโสเกรตีสจะมีได้จุมหิน หากกลับยกย่องการสอนหรือการให้การศึกษาแก่คนอื่น ๆ แต่โสเกรตีสก็ยังตั้งข้อสงสัยว่า โอกาสที่จะกระทำการเช่นนั้นเป็นไปได้แค่ไหนด้วยประโยคที่ว่า “ถ้าหากว่ามีคนที่สามารถสอนผู้คนได้” นั่นคือ โสเกรตีสมีข้อสงสัยต่อความเป็นไปได้ของการสอนผู้คนให้ดี แต่โสเกรตีสไม่เคยแสดงออกซึ่งข้อสงสัยดังกล่าวกับการศึกษาเรื่องของธรรมชาติเลย²⁸ นอกจากนั้นแล้ว การกล่าวว่า “ถึงแม้ว่านั่นดูจะเป็นสิ่งที่ส่งส่งจากเงาของข้าพเจ้า *ด้วยเหมือนกัน*” ก็แสดงว่า โสเกรตีสถือว่า *การให้การศึกษา* เป็นสิ่งที่ส่งส่งเหมือน ๆ กับ *ความรู้ในเรื่องของธรรมชาติ* ซึ่งโสเกรตีสพูดถึงก่อน จะเห็นได้ว่า ก่อนหน้านั้น โสเกรตีสได้แนะนำเป็นนัย ๆ ว่า การยกย่องปัญญาในเรื่องของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยุติธรรม²⁹ มาบัดนี้โสเกรตีสกล่าวเสริมว่า ความรู้หรือปัญญาในเรื่องของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ส่งส่งด้วย เพราะฉะนั้นในขณะทีในตอนนี้ ๆ โสเกรตีสเสนอภาพของปัญญาของตนว่า เป็นสิ่งที่ขัดกับความยุติธรรมและความสูงส่ง จริง ๆ แล้วโสเกรตีสกลับสรุปว่า ความรู้หรือปัญญาในเรื่องของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยุติธรรมและความรู้ในเรื่อง ธรรมชาติ และการให้การศึกษาเป็นสิ่งที่ส่งส่ง ในมุมมองกลับกันนี้ย่อมหมายความว่า การไร้ปัญญาไร้ความรู้ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่องของธรรมชาติ เรื่องของสิ่งที่ยึดบนฟ้าและใต้พิภพหรือความรู้เรื่องการอบรมสั่งสอนให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่แตกต่างหากที่เป็นสิ่งที่ทำซ้ำและอยู่ยุติธรรม และนี่ย่อมไม่ต่างอะไรจากการประณามระเบียบทางการเมืองของเอเธนส์โดยส่วนรวม ที่ไม่ยกย่องหรือแสวงหาปัญญาอย่าง

28 Strauss, Loc. cit., p. 156.

29 โปรดดูเชิงอรรถที่ 23

ที่โสเกรตีสกระทำ หรือไม่พยายามศึกษาธรรมชาติของมนุษย์และอบรมให้
การศึกษาแก่มนุษย์ในที่ถูกต้องควรเลย³⁰

อย่างกอร์เจียสแห่งเลออนเตนี และโปรติกัสแห่งเซออส
และอิปปิอัสแห่งเอลิส เพราะท่านสุภาพชนแต่ละคนนั้นสามารถ
ไปยังนครใดก็ได้ และพูดจาโน้มน้าวให้เด็กหนุ่ม ๆ เล็ก
สมาคมกับพลเมืองของนครเดียวกันที่พวกเขาอาจสมาคมได้
โดยไม่ต้องจ่ายอะไรเลย ให้หันมาคบค้าสมาคมกับเขาโดย
ต้องจ่ายเงินให้ และยังคงเป็นหนี้บุญคุณอีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า บรรดาครูผู้สอนที่โสเกรตีสยกย่องว่าได้กระทำ
หรือได้พยายามกระทำในสิ่งที่สูงส่งนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นชาวต่างชาติ คือ
เป็นพวกโสเฟิสต์จากต่างเมืองทั้งสิ้น การเน้นความเป็นต่างชาติของครูผู้
สอนเหล่านี้มีกวนกับกันไปกับการเน้นความฉลาดของพวกโสเฟิสต์เหล่านั้น ซึ่ง
โสเกรตีสกระทำโดยการบรรยายถึงความง่ายดายที่พวกโสเฟิสต์สามารถตั้งใจ
ให้คนหนุ่ม ๆ ในนครต่าง ๆ ต้องจ่ายเงินเพื่อให้ได้เสวนากับพวกตน ทั้ง ๆ
ที่คนหนุ่ม ๆ เหล่านี้สามารถจะสมาคมกับคนร่วมนครของตนได้โดยไม่ต้อง
จ่ายอะไรเลย ในแง่หนึ่ง นี่เป็นการสะท้อนถึงลักษณะอันเป็นสากลของการ
ศึกษา กล่าวคือ การศึกษานั้นเป็นเรื่องที่ความสำคัญย่อมแผ่ขยายไปไกล

กว่าความปรารถนาที่จะติดอยู่กับท้องถิ่น ถิ่นนครของตนเอง หรือกล่าวอีก
 นัยหนึ่งกว่า ความต้องการที่จะได้รับการศึกษาที่สนับสนุนไม่มีข้อจำกัดว่า
 จะต้องเป็นการศึกษาของภายในเขตนครของตน บุคคลย่อมต้องการการศึกษ
 ษาที่ดีที่สุด ซึ่งอาจหมายถึงการศึกษาจากคนต่างชาตินอกเมืองก็ได้³¹
 แต่ในขณะเดียวกัน การที่โสเกรตีสเอ่ยชื่อโสฟิสท์ซึ่งเป็นคนต่างเมืองทงสน
 นั้น นอกจากจะเป็นความพยายามที่จะบอกให้ชาวเอเธนส์ได้เข้าใจว่า โสเกร
 ตีสมิได้ถือว่าตนเป็นโสฟิสท์แล้ว ก็อาจถูกพิจารณาว่าเป็นการโจมตี
 ความไม่สนใจหรือความล้มเหลว หรือความไม่สมบูรณ์ของเอเธนส์ในด้าน
 “บริการการศึกษา” ก็ได้ ถึงได้ทำให้คนหนุ่ม ๆ ชาวเอเธนส์เองต้องหัน
 ไปคอยรับบริการจากพวกโสฟิสท์ต่างเมือง

แต่ยังมีคนฉลาดอีกคนหนึ่งเป็นชาวเมืองพาโรส ซึ่ง
 ข้าพเจ้าทราบว่ายูโทนี เพราะข้าพเจ้าบังเอิญได้พบกับคลลิ
 อัส บุตรของฮิปโปนิคัส ผู้ซึ่งจ่ายเงินให้แก่พวกโสฟิสท์มาก
 กว่าใครอื่นทั้งหมวก ข้าพเจ้าก็เคยตามเขา—เพราะเขามีบุตร
 ชายสองคน “คลลิอัส” ข้าพเจ้ากล่าว “ถ้าบุตรชายสองคน
 ของท่านบังเอิญเป็นลูกม้าหรือลูกวัวเราก็คงจะ สามารถว่าจ้าง
 ผู้ดูแลเขา ที่จะทำให้เขาเป็นเลิศในด้านของความเป็นเลิศที่
 เหมาะแก่เขาได้ และเขามันก็คงจะได้แก่ครูฝึกม้าหรือนาย
 สัตวบาล แต่เนื่องจากว่าเขาทั้งสองเป็นมนุษย์ ใครกัน

31 Ibid., p. 81.

เล่าที่ท่านคิดว่าจะเอามาเป็นผู้ดูแลเขา? ใครกันที่มีความรู้เกี่ยวกับความประเสริฐประเภทนี้ คือของมนุษย์และของพลเมือง? ข้าพเจ้าคิดว่า ท่านคงได้ใคร่ตรองในเรื่องนี้แล้ว เพราะท่านมีบุตรชาย “มีใครบ้างไหม” ข้าพเจ้ากล่าว “หรือว่าไม่มี” “มีแน่นอน” เขากล่าวตอบ “ใครกันล่ะ?” ข้าพเจ้าถาม “และมาจากไหน และเขาเรียกเรื่องค่าจ้างเท่าไร?” “อีเวนส์” เขากล่าว “โสเกรทีส จากพาโรส ค่าจ้างห้าไมนา” ข้าพเจ้าเห็นจะต้องพูดว่า อีเวนส์เป็นผู้มีบุญแท้ ถ้าหากเขามีสติปัญญาจริงๆ และสอนได้อย่างพอเหมาะพอสมเช่นนี้ ข้าพเจ้าเองคงจะภูมิใจและพுகจาใจอวดได้ถ้าหากว่าข้าพเจ้าเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ แต่ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ได้มีความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้เลย

เหตุการณ์ตอนนั้นโดยปรกติแล้วมักจะเข้าใจกันว่า เป็นความพยายามของโสเกรทีสที่จะชี้ให้เห็นว่า ในการฝึกสัตว์เช่นม้าหรือวัวให้ดีขึ้น เรามีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนอยู่ในใจแล้วว่า ม้าที่ดีหรือวัวที่ดีเป็นอย่างไร และคุณสมบัติของวัวที่ดีหรือม้าที่ดีนั้นก็เป็นที่เข้าใจของมนุษย์เหมือน ๆ กันไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด สังคมใด แต่สำหรับการอบรมให้คนเป็นคนดีนั้น มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญอยู่ตรงที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงไม่เพียงแต่จะต้องมี “ความเป็นเลิศที่เหมาะสมแก่เขา (ในฐานะเป็นมนุษย์)” เท่านั้น หากแต่ว่ามนุษย์ยังจะต้องเป็นพลเมืองที่ดีอีกด้วย แต่โดยเหตุที่

โอกาสที่หน้าที่ของพลเมืองที่ดีและคนที่ดีจะชกกันนั้นน้อยมาก³² ความพยายามที่จะทำให้นุญัตติที่ทำที่มนุษย์จะทำได้ในฐานะเป็นมนุษย์จึงออกไม่ได้ที่จะต้องเข้ามาแวะเกี่ยวกับสิ่งที่เป็น "การเมือง" ด้วย และนั่นก็คือเหตุผลที่ทำให้ไม่ปรัชญาของโสเครตีสจึงกลายเป็นปรัชญาการเมืองไป แต่ทำไมโสเครตีสจึงต้องเลือกเล่าการสนทนาระหว่างตนกับคัลลิอัส ทำไมจึงไม่เป็นกับชาวเอเธนส์คนอื่น ๆ? เหตุผลที่โสเครตีสเลือกคัลลิอัสนั้น ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่โสเครตีสได้กล่าวไว้ว่า คัลลิอัสเป็นคนที่ใช้เงินกับการซื้อบริการของพวกโสเฟิสต์มากกว่าคนอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เมื่อพิจารณาความตอนนต่อเนืองกับข้อความที่เล่า ๆ มาว่า โสเครตีสประมาณความบกพร่อง ความล้มเหลวของเอเธนส์เองที่ไม่ยอมยกย่องการแสวงหาปัญญา และการให้การศึกษาก็ถูกที่ควรแก่คนหนุ่ม ๆ ของเอเธนส์เองแล้ว ก็ระพบว่า จริง ๆ แล้วการเลือกเอาชื่อของคัลลิอัสมาอาจถึง ๗ คนนั้นอาจจับได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีของโสเครตีสในอันที่จะประชดประชันเข้ากับชาวเอเธนส์ผู้กำลังกล่าวหาโสเครตีสว่าประพฤติผิดหลายประการ ทั้งนี้เพราะว่า ในปีเดียวกันกับที่โสเครตีสถูกฟ้องเอง มีหลักฐานว่าคัลลิอัสและคนอื่น ๆ ได้ร่วมกันฟ้องชาวเอเธนส์ด้วยกันที่ชื่ออันโตซิกลิส ด้วยข้อหาว่าคัลลิอัสมีการบวงสรวงเทพเจ้าซีมีเตอร์ (เทพเจ้าแห่งข้าวโพด) หรือพวง่าย ๆ ก็ว่า กระทำการอันขัดกับศาสนาธรรมนั่นเอง ปรากฏว่าอันโตซิกลิสชนะคดีด้วยการเล่าเรื่องที่น่าใจเกี่ยวกับตัวคัลลิอัสเองว่า คัลลิอัสได้มารดาของภรรยาตนเป็นภรรยาด้วย และให้สตรีทั้งสองอยู่ในบ้านเดียวกัน คัลลิอัสมีบุตรชายที่เกิดจากภรรยาคนแรก และคนที่สองคนละหนึ่งรวมเป็นสองคน ในตอนแรกนั้นคัลลิอัสยอมรับเฉพาะแต่บุตรชายอันเกิดจากภรรยาคนแรกว่าเป็นบุตรของตน และให้คำ-

32 โปรดเปรียบเทียบกับ Aristotle, Politics (III,iii)

สาบานว่าเป็นบุตรชายคนเดียวของตน แต่ต่อมาคลีลิปก็กลับคำ และให้คำ
 สาบานใหม่อีกว่า บุตรชายที่เกิดจากมารดาของภรรยาของตนก็เป็นบุตรของ
 ตนด้วย รายละเอียดของคดีเรื่องนี้จะเป็นอย่างไร เราไม่อาจทราบได้ และ
 เราไม่อาจทราบว่า การพิจารณาคดีระหว่างคลีลิปกับอันโตซิดีสเกิดขึ้นก่อน
 หรือหลังคดีของโสเกรตีส เพราะฉะนั้นเราจึงไม่อาจทราบว่าขณะที่กำลัง
 พิจารณาคดีของโสเกรตีสอยู่นั้น ชาวเอเธนส์ในศาลล่วงรู้ในเรื่องฉาวโฉ่ของ
 คลีลิปหรือไม่ อันที่จริงแล้วเราไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันได้อย่างแน่
 นอนเลยว่า คดีของคลีลิปเป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ อย่งไรก็ดี
 เนื่องจากว่าเมื่อโสเกรตีสเอ่ยถึงคลีลิปนั้น ได้ถึงการที่คลีลิปมีบุตร
 ชายสองคนอย่างชัดเจน จึงน่าจะเชื่อได้ว่า คดีของคลีลิปก็เกิดขึ้นก่อนการ
 พิจารณาคดีของโสเกรตีส และเรื่องนั้นจะเป็นที่ล่วงรู้กันดีในหมู่ชาว
 เอเธนส์ เพราะฉะนั้น การสนทนาระหว่างโสเกรตีสกับคลีลิปด้วยเรื่อง
 การศึกษา หรือการทำให้คนหนุ่ม ๆ เป็นคนทึบขึ้นมา ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกัน
 ข้ามกับการทำให้พวกเขาเสียผู้เสียคนไปนั้น จึงเป็นการสนทนากับบุคคลที่
 ได้ชื่อว่าตาช้า และย่อมมีลักษณะที่ชัด ๆ สายตาเมื่อมองจากที่ชนะของชาว
 เอเธนส์อยู่ไม่น้อย แต่การที่โสเกรตีสมาสนทนากับคนอย่างคลีลิปว่าด้วย
 เรื่องของการศึกษานั้น ก็อาจพิจารณาต่อไปได้อีกว่า เป็นการชี้ให้เห็นถึงข้อ
 แตกต่างระหว่างการศึกษาในสิ่งซึ่งเรียกกันว่าเป็นศาสตร์หรือศิลป์ กับการ
 ศึกษาอบรมบุคคลให้เป็นคนดี เพราะความชำนาญในศิลปหรือศาสตร์อย่าง
 ใดอย่างหนึ่งที่บุคคลพึงมีได้นั้น เป็นสิ่งที่เบือนอิสระจากสิ่งซึ่งเราอาจเรียก
 ได้ว่าเป็นลักษณะทางศีลธรรมของบุคคลนั้น ๆ ในทำนองเดียวกันกับที่ผู้
 ที่มีความรู้ความชำนาญในการขับขีหรือบำรุงดูแลรักษาม้า ก็คือคนที่รู้วิธี

การทำอันตรายนหรือทำให้ม้าเสลงได้มากที่สุดเช่นกัน สำหรับการที่โสเกรตีสตามคัลลิสว่าครูผู้สอนบุตรของคัลลิส "มาจากไหน" ก็เป็นเครื่องแสดงว่า โสเกรตีสมิได้คาดหวังไว้เลยว่าครูผู้สอนนั้นจะเป็นชาวเอเธนส์ และนี่ก็ย่อมเป็นการเห็นอีกครึ่งหนึ่งว่า คุณธรรมของมนุษย์หรือศิลปะของการมีชีวิตที่ดี ซึ่งน่าจะเป็นเป้าหมายของการศึกษาของมนุษย์จากทัศนะของโสเกรตีสนั้น เป็นสิ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณธรรมทางการเมืองหรือคุณธรรมของพลเมืองที่ดี และความชำนาญของผู้ที่มีศิลปะในการอบรมสั่งสอนมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์นั้น (ถ้าหากว่าใครมีได้จริง ๆ) ก็เป็นสิ่งที่ไม่รู้จักขอบเขตของอำนาจทางการเมือง³³

ถึงตอนนั้น บางทีบางคนอาจจะตอบว่า "แต่, โสเกรตีส, อะไรเล่าที่เป็นปัญหาของท่าน? อคติเกี่ยวกับตัวท่านนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร? เพราะเป็นของแน่ที่ว่า ชาวกราวอันมากมาย และการพูดถึงเรื่องเหล่านี้ คงจะไม่เกิดขึ้นในเมื่อท่านไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่าคนอื่น ๆ หรือ นอกเสียจากว่า ท่านได้กระทำการบางสิ่งบางอย่างที่นอกเหนือไปกว่าที่คนส่วนมากกระทำ เพราะฉะนั้นจงบอกเรามาว่านั่นมันอะไรกัน เพื่อว่าในกรณีของท่านนี้ เราจะได้ไม่กระทำการลงไปโดยขาดข้อแนะนำ" สำหรับข้าพเจ้านั้น ดูเหมือนว่าผู้ที่กล่าวคำเช่นว่านี้ได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง และข้าพเจ้าก็

จะพยายามแสดงให้ประจักษ์แก่ท่านว่า อะไรทำให้ข้าพเจ้ามีชื่อเสียงดังกล่าว และก่อให้เกิดอคติเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าไปอย่างนั้น เพราะฉะนั้นขอได้โปรดฟัง และบางทีพวกท่านบางคนอาจจะคิดว่าข้าพเจ้ากำลังล้อเล่น แต่ขอให้มั่นใจเถิดว่า จะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าจะกล่าวความจริงอันสมบูรณ์ให้ท่านได้ฟัง

เมื่อมาถึงจุดนี้ก็ดูเหมือนกับว่า โสเกรตีสได้จบการกล่าวแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกไปเรียบร้อยแล้ว แต่ว่าโสเกรตีสมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นี้ กล่าวคือ โสเกรตีสมิได้หันไปแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกที่สองต่อไปทันที ในทางตรงกันข้าม โสเกรตีสกลับสมมุติเอาเองว่า ถ้ามีใครในหมู่ผู้ฟังสงสัยขึ้นมาว่าอคติเกี่ยวกับโสเกรตีสมาจากไหนกันแล้ว โสเกรตีสจะตอบว่าอย่างไร ดูเหมือนโสเกรตีสพยายามที่จะรักษาสัญญาที่ตนได้ให้ไว้ในตอนต้นว่าจะกล่าวความจริงทั้งหมดให้จงได้ เพราะเพื่อที่จะให้ได้ความจริงที่สมบูรณ์ โสเกรตีสก็จะต้องถูกคัดค้านบ้าง แต่ในเมื่อไม่มีใครในหมู่ผู้ฟังที่มีความสามารถพอที่จะคัดค้านได้ โสเกรตีสก็ต้องทำหน้าที่นี้เสียเองอย่างใดก็ดี มีข้อน่าสังเกตในส่วนที่เกี่ยวกับข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรก ซึ่งโสเกรตีสตอนนั้น กำลังพูด ราวกับว่าได้แก้ไข จบสิ้นไป ครบถ้วน กระบวนความแล้วอยู่อย่างหนึ่งว่า แท้จริงแล้วยังไม่มีส่วนไหนเลยที่ปรากฏว่าโสเกรตีสได้กล่าวแก้ข้อกล่าวหาที่ว่าตนฉลาดพูด หรือสามารถใช้เหตุผลที่แข็งแรง

กว่าได้ ทำไมโสเกรตีสจึงไม่ได้แก้ไขข้อกล่าวหาข้อนี้ ? อาจเป็นได้ว่าจาก
ทัศนะของชาวเอเธนส์นั้น โสเกรตีสใน *อโพลโลจี* มิได้ทำอะไรอื่นเลย
นอกจากทำเหตุผลที่อ่อนกว่าให้ดูแข็งแรงอยู่แล้ว และด้วยเหตุนี้ถึงกล่าว
โสเกรตีสจึงมิได้กล่าวถึงข้อหานี้โดยตรง³⁴

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ความจริงมีอยู่ว่า ข้าพเจ้ามีชื่อเสียง
ขึ้นมาไม่ใช่ด้วยเหตุอะไรเลย นอกจากเรื่องของปัญญา
อย่างหนึ่ง ปัญญาที่ว่านี้เป็นปัญญาแบบไหนกัน ? บางที
อาจจะเป็นสิ่งที่เรียกกันว่า ปัญญาของมนุษย์นั่นเอง เพราะ
บางที่ข้าพเจ้าคงจะเป็นผู้ฉลาดในปัญญาชนิดนี้จริง ๆ และ
บางที่ผู้คนเหล่านั้นซึ่งข้าพเจ้ากำลังพูดถึงอยู่ อาจจะเป็นผู้
ฉลาดในปัญญาอย่างอื่นที่ยิ่งใหญ่กว่าปัญญาของมนุษย์ หรือ
ไม่ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าจะกล่าวอะไรดี เพราะข้าพเจ้าไม่เข้าใจมัน
และใครก็ตามที่กล่าวว่าข้าพเจ้าเข้าใจกำลังโกหก
และพูดไปเพียงเพื่อก่อให้เกิดอคติต่อข้าพเจ้า ชาวเอเธนส์
ทั้งหลายโปรดอย่าได้ขัดจังหวะข้าพเจ้าด้วยการส่งเสียง ถึง
แม้ว่าท่านอาจจะคิดว่าข้าพเจ้ากำลังคุยโต เพราะถ้อยคำที่
ข้าพเจ้าพูดไปนั้นไม่ใช่คำของข้าพเจ้า แต่ผู้พูดที่ข้าพเจ้าจะ
อ้างถึงนั้นเป็นบุคคลที่มีหลักมีฐานจริง ๆ เพราะสำหรับปัญญา
ของข้าพเจ้า—หากว่ามันจะเป็นปัญญาแล้วละก็—และสำหรับ

34 West *Ibid.*, p. 78.

ธรรมชาติของปัญญา^๕ ข้าพเจ้าจะขอเสนอเทพเจ้าแห่งเคลฟี เป็นพยาน ข้าพเจ้าคิดว่าท่านคงจะรู้จักแคเรฟอนดี เขาเป็น สหายของข้าพเจ้ามาตั้งแต่ยังหนุ่ม และเป็นสหายของพวก ท่านในกลุ่มประชาธิปไตยด้วย เมื่อเร็ว ๆ นี้เขาได้ย้ายไปกับ พวกท่าน และก็กลับมาเอเธนส์พร้อม ๆ กับพวกท่านนั้นแหละ ท่านก็คงรู้อยู่แล้วว่าแคเรฟอนเป็นคนอย่างไร เป็นคนขี้ม บ่ามในทุก ๆ สิ่งที่เขากระทำมากแค่ไหน ครั้งหนึ่งเขาไปที่ เคลฟี และเขากล้าถึงกับถามคนทรงด้วยคำถามนี้ และท่าน สุภาพชน โประคยาได้ส่งเสียงคัดค้านในสิ่งที่ข้าพเจ้ากำลังจะ กล่าว เพราะเขากล่าวว่า มีใครที่ฉลาดกว่าข้าพเจ้าหรือไม่ ที่คนทรงตอบว่าไม่มีใครฉลาดกว่าข้าพเจ้า และสำหรับ เรื่องเหล่านี้ น้องชายของเขาที่อยู่ที่นี่จะเป็นพยานให้ได้ เพราะแคเรฟอนได้ตายไปแล้ว

โสเครตีสได้ร้องขอชาวเอเธนส์ไว้ตั้งแต่เริ่มกล่าวแก้คดีว่า ขออย่าได้ส่งเสียงรบกวนเมื่อไม่พอใจในสิ่งที่ตนพูด แต่ที่นี่เป็นครั้งแรกที่มีเสียง แสดงความไม่พอใจในคำพูดของโสเครตีส การที่ชาวเอเธนส์โกรธนั้นเป็น สิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก เพราะจากทัศนคติของพวกเขา โสเครตีสกำลังอวดอ้าง ว่าตนมีปัญญามากที่สุด ซึ่งก็ไม่ต่างอะไรจากการกล่าวว่า จำเลยมีภูมิปัญญา เหนือกว่าผู้ที่กำลังทำหน้าที่ของผู้พิพากษาในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ถูกต้องจะเป็นตัวเร่งให้ชาวเอเธนส์โกรธมากขึ้น ก็ได้แก่การที่โสเครตีสอ้าง

ว่า จริง ๆ แล้วผู้ที่กล่าวว่าโสเครตีสมีปัญญานั้นไม่ใช่ตัวโสเครตีสเอง หากเป็นเทพเจ้าที่พูดผ่านคนทรงที่เคลฟี่ เพราะชาวเอเธนส์จำนวนไม่น้อยนั้นไม่คิดว่าโสเครตีสเชื่อในเทพเจ้าเลยด้วยซ้ำ นอกจากนี้แล้วยังจะเห็นได้ว่าแม้โสเครตีสจะเสนอเทพเจ้าที่เคลฟี่เป็นพยาน แต่ในทางปฏิบัติแล้วนี้หมายความว่าเทพเจ้าจะฟ้องพูดผ่านคนทรง แล้วคนทรงจึงบอกແเรฟอน แล้วແเรฟอนจึงค่อยบอกโสเครตีส (และรวมถึงน้องชายของແเรฟอนเองด้วย) แต่ในเมื่อແเรฟอนตายไปแล้ว ในท้ายที่สุดโสเครตีสจึงกล่าวว่าน้องชายของແเรฟอนยอมเป็นพยานได้ แต่โสเครตีสก็ไม่ได้เรียกน้องชายແเรฟอนให้มาเป็นพยานตามสิทธิของตนแต่อย่างใด นอกจากนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับແเรฟอนนี้ มีข้อน่าสังเกตประการแรกว่า โสเครตีสบรรยายถึงແเรฟอนในลักษณะที่ชี้ว่าແเรฟอนนั้นก็เป็นผู้รับฟังได้ (แต่เราไม่อาจทราบได้ว่า น้องชายของແเรฟอนนั้นจะเป็นคนที่มาหาขอมรบัว่าเชื่อถือได้หรือไม่) ในประการต่อมาที่น่าสังเกตก็คือ คำถามของແเรฟอนเอง เพราะลักษณะของคำถามของແเรฟอนนั้นบ่งชี้ว่า ตัวແเรฟอนถือว่าโสเครตีสเป็นผู้ฉลาดในด้านหนึ่งอย่างแน่นอน แม้ก่อนที่จะไปตามคำพยากรณ์เสียอีก และกึ่งที่จะได้เห็นต่อไปว่า ปัญญาของโสเครตีสที่ແเรฟอนยอมรับนี้ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับปัญญาที่โสเครตีสได้ค้นพบหรือได้รับอันเป็นผลมาจากคำพยากรณ์เลย ปัญญาของโสเครตีสที่ແเรฟอนยอมรับนั้นเป็นสิ่งที่ยากก่อนคำพยากรณ์ แต่โสเครตีสไม่เคยเอ่ยถึงเรื่องนี้ต่อศาลเลย³⁵

35 Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 157.

แต่เห็นใหม่ทำไมข้าพเจ้าจึงต้องกล่าวสิ่งเหล่านี้เพราะ
 ข้าพเจ้ากำลังจะบอกท่านว่า อคติเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้านั้นเกิด
 ขึ้นมาแต่เมื่อใด เมื่อข้าพเจ้าได้ยินเรื่องเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็
 กล่าวกับตัวเองว่า “เทพเจ้าหมายความว่าอย่างไรกันนี้—เทพ
 เจ้ากำลังถามปริศนาอะไรกัน ? เพราะข้าพเจ้ารู้ดีว่าข้าพ
 เจ้าไม่ฉลาดเลย ไม่ว่าจะมากหรือน้อย ถ้าเช่นนั้นเทพเจ้า
 หมายความว่าอย่างไรกัน ที่เทพเจ้ากล่าวว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่
 ฉลาดที่สุด ? เป็นของแน่ว่าเทพเจ้าย่อมไม่โกหก เพราะ
 เทพเจ้าทำอย่างนั้นไม่ได้” เป็นเวลานานทีเดียวที่ข้าพเจ้า
 ไม่เข้าใจว่าเทพเจ้าหมายความว่าอะไร

โสเกรตีสกล่าวว่า เมื่อตนแรกได้ฟังคำพยากรณ์จากແຣຟອນ
 นั้น ตนไม่รู้อะไรจะเข้าใจว่าเทพเจ้าหมายความว่าอย่างไร เพราะโสเกรตีสรู้
 ดีว่าตนเองไม่ฉลาด และจากที่ทัศนะของตนนั้น เทพเจ้าย่อมไม่โกหก จะ
 เห็นได้ว่าความเชื่อของโสเกรตีสที่ว่าเทพเจ้าไม่โกหกนั้น เป็นสิ่งที่ตรงกัน
 ข้ามกับความเชื่อของชาวกรีกโดยทั่ว ๆ ไป เพราะในบทกวีของโฮเมอร์นั้น
 มีเรื่องที่เทพเจ้าโกหกกันเอง และโกหกต่อมนุษย์หลายตอนด้วยกัน ใน
 ขณะเดียวกันก็ควรเป็นที่สังเกตด้วยว่า โสเกรตีสได้เปลี่ยนคำพยากรณ์จากที่
 ว่าไม่มีใครฉลาดกว่าโสเกรตีส เป็นว่าโสเกรตีสเป็นผู้ที่ฉลาดที่สุด และใน
 ขณะที่โสเกรตีสแสดงตนว่าเป็นพลเมืองเอเธนส์ที่ดี คือเชื่อในเทพเจ้า แต่
 โสเกรตีสก็ไม่ยอมเชื่อสิ่งที่เทพเจ้าพูดออกมาตามตัวอักษรอย่างนั้น

และแล้ว ด้วยความลงใจอย่างใหญ่หลวง ข้าพเจ้าก็
เริ่มเสาะหาความหมายดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้าไปหาบุคคลผู้มีชื่อเสียงในทางปัญญาผู้หนึ่ง ด้วย
คิดว่าถ้าจะมีที่ใดที่คงเป็นที่แน่แท้และที่ข้าพเจ้าจะสามารถพิสูจน์
ว่าคำกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง และจะสามารถชี้ให้ประจักษ์
ต่อคำพยากรณ์ว่า “บุคคลผู้นั้นฉลาดกว่าข้าพเจ้า แต่ท่าน
กล่าวว่าข้าพเจ้าฉลาดที่สุด”

และที่อาจจะทำให้เราต้องนึกคิดว่า เทพเจ้าของโสเกรตีสเป็นเทพ
เจ้าอย่างไหนกันแน่ก็คือว่า โสเกรตีสเพียงแต่จะพยายามเข้าใจสิ่งที่เทพเจ้า
กล่าวให้ลึกลงไปกว่าเฉพาะเพียงแต่สิ่งที่เทพเจ้าเอ่ยออกมาเท่านั้น หากแต่
ว่าโสเกรตีสยังได้พยายามพิสูจน์ว่าคำพยากรณ์ (ที่โสเกรตีสได้ดัดแปลงไป
บ้างแล้ว) นั้นไม่เป็นความจริง

แต่ครั้นเมื่อได้สอบถามบุคคลผู้นั้น—ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้อง
เอ่ยชื่อเขาหรอก แต่เขาเป็นผู้มีตำแหน่งทางการเมืองผู้หนึ่ง
ซึ่งข้าพเจ้าเคยซักถามมา—และสนทนากับเขา ข้าพเจ้าพบว่า
บุคคลนั้นที่ถือว่าเป็นคนฉลาดในสายตาของผู้คนเป็นจำนวนมาก
และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายตาของเขาเอง แต่จริงๆ
แล้วเขาไม่ได้เป็นอย่างนั้นเลย แล้วข้าพเจ้าก็พยายามแสดง
ให้เขาเห็นว่าเขาคิดว่าตนเองเป็นผู้ฉลาด แต่เขาไม่ฉลาด

จริง ผลลัพธ์ก็คือ เขาและคนอื่น ๆ ที่อยู่ด้วยพากันเกลียดชังข้าพเจ้า ทั้งนั้นเมื่อข้าพเจ้าจากมา ข้าพเจ้าก็คิดถึงตัวเองว่า “ข้าพเจ้าฉลาดกว่าคนอื่น เพราะเราต่างก็ไม่รู้อะไรเกี่ยวกับสิ่งทั้งสามและสี่ แต่คนอื่นคิดว่าเขารู้ในสิ่งซึ่งเขาไม่รู้ ในขณะที่ตัวข้าพเจ้าเมื่อไม่รู้อะไรเลยก็ไม่ได้อคิดคิดว่าตนเองรู้ เพราะฉะนั้นในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้เองก็ดูเหมือนว่าข้าพเจ้าจะฉลาดกว่าคนอื่น เพราะสิ่งที่ข้าพเจ้าไม่รู้ ข้าพเจ้าก็ไม่ได้อคิดคิดว่าข้าพเจ้ารู้เสียด้วย” ถัดจากคนอื่น ข้าพเจ้าก็ไปยังคนอื่นที่มั่งคั่งว่าฉลาดยิ่งกว่า และสิ่งเดียวกันนั้นก็ดูเหมือนว่าจะเป็นจริงอีก และเขาผู้นั้นและคนอื่น ๆ อีกมากก็พากันเกลียดชังข้าพเจ้าอีก

คนที่ได้ชื่อว่ามีปัญญาคนแรกที่โสเกรตีสไปสอบถาม ก็คือนักการเมือง การที่โสเกรตีสไปสอบถามนักการเมืองเป็นคนแรกในความพยายามของคนที่จะพิสูจน์ว่าคำพยากรณ์ของเทพเจ้ามีผิดพลาดนั้น นอกจากจะถือได้ว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญของสังคมประชาธิปไตยที่ว่า ประชาชนมักมีความเห็นว่าคนที่ตนเลือกเข้ารับตำแหน่งทางการเมืองเป็นผู้ฉลาดแล้ว ความหมายทางการเมืองอันที่ปรากฏจากการที่โสเกรตีสสามารถพิสูจน์ในทางตรงกันข้ามว่านักการเมืองไม่ฉลาดเลย ก็ดูเหมือนจะอยู่ที่การชี้ให้เห็นข้อจำกัดของสังคมประชาธิปไตย (ซึ่งมีรากฐานอยู่บนความเห็นของมหาชน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประชาธิปไตย คนที่ได้ชื่อว่ามีปัญญา

มากยิ่งขึ้นไปอีก จริง ๆ แล้วก็ยังไม่รู้อะไรมากขึ้นเท่านี้ นอกจากนั้นแล้ว
 เรายังจะสามารถสังเกตได้อีกต่อไปว่า เฉพาะการชักถามนักการเมืองเท่า
 นี้ที่โสเกรตีสกล่าวว่า ทั้งคนที่ถูกชักถามและคนที่ร่วมฟังอยู่ด้วยหันมา
 เกียดโสเกรตีส ความจริงข้อนี้ย่อมเป็นเรื่องชี้ให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึง
 ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างนักการเมืองและมติมหาชน³⁶ ส่วนที่ว่า
 โสเกรตีสชักถามนักการเมืองอย่างไรนั้น เราอาจพิจารณาดูตัวอย่างจาก
เมโน ที่ซึ่งโสเกรตีสสนทนากับอนิตัสได้ กล่าวคือ ใน *เมโน* นี้อนิตัส
 ถือว่าการเป็นรัฐบุรุษนั้นเป็นศิลปะที่สอนถ่ายทอดกันได้ แต่โสเกรตีสบีบให้
 อนิตัสต้องยอมรับว่า บุตรชายของรัฐบุรุษที่มีชื่อเสียงโด่งดังหลายต่อหลาย
 คนไม่ได้เป็นผู้ที่มีความชำนาญในทางการเมืองเลย บทสรุปจึงดูเหมือนจะ
 อยู่ที่ว่า การเป็นรัฐบุรุษนั้นสอนกันไม่ได้ และคำกล่าวของอนิตัสจึงถูก
 โสเกรตีสล้มล้างไป

ดังนั้นหลังจากนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็กระทำการอย่างเดียวกัน
 กับคนอื่น ๆ ต่อไป ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าทำให้ข้าพเจ้าถูกเกลียดชัง
 และทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าไม่สบายใจและหวาดกลัว แต่อย่างไรก็
 ตาม ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าจักต้องถือว่ากิจธุระของเทพเจ้า
 มีความสำคัญสูงสุด ดังนั้นข้าพเจ้าจึงต้องไปสอบสวนหาความ
 หมายของคำพยากรณ์จากคนทั้งปวงซึ่งได้ชื่อว่ามีความรู้ และ
 สนับเป็นพยานด้วยเถิด ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ด้วยเหตุที่

36 Anastaplo, op.cit., p. 43 (footnote 34)

ข้าพเจ้าต้องพูดความจริงกับท่าน ข้าพเจ้าขอประกาศว่า ประ
 สบการณ์ของข้าพเจ้าในเรื่องนี้คือ เมื่อข้าพเจ้าสอบสวนไป
 ตามที่เทพเจ้าได้ส่งมานั้น ดูเหมือนว่าผู้ที่มิชอบเสียงมากที่สุด
 จะเป็นผู้ที่บดพร่องมากที่สุด และคนอื่น ๆ ซึ่งมีชื่อเสียง
 ด้อยกว่านั้น ดูเหมือนว่าจะเป็นผู้ที่เห็นอกกว่าในด้าน ของความ
 มีเหตุมีผล ด้วยเหตุนี้แหละ ข้าพเจ้าจึงต้องเล่าเรื่องการไม่
 อยู่เฉยเพื่อประกอบการอันที่อาจกล่าวได้ว่ายิ่งใหญ่ที่สุดของเฮ-
 รากลีสของข้าพเจ้า เพื่อว่าคำพยากรณ์จะได้รับการยืนยันว่า
 เป็นสิ่งที่โต้แย้งไม่ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อถึงตอนนี้ โสเกรตีสมิได้พูดถึงคำพยากรณ์
 ว่าเป็นสิ่งที่ตนจะต้องล้มล้างเหมือนเมื่อตอนแรกเริ่มเสียแล้ว ในทางตรงกัน
 ข้าม โสเกรตีสกลับเอ่ยถึงคำพยากรณ์ในลักษณะที่เป็นภารกิจที่เทพเจ้า
 มอบหมายให้ตนกระทำ จนทำให้เราต้องอดจงบไม่ได้ว่า ทำไมความพยายาม
 ของโสเกรตีสในตอนต้นที่จะล้มล้างคำพยากรณ์นั้นจึง กลายเป็น การประ-
 กอบกิจของเทพเจ้าไปได้ หรือว่าเทพเจ้าผู้ให้คำพยากรณ์อันแรกเริ่มกับ
 เทพเจ้าผู้ซึ่งโสเกรตีสพิจารณาตัวเป็นข้ารับใช้นั้น จะไม่ได้เป็นเทพเจ้าองค์
 เดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ใน *อโพลโลจี* นี้ โสเกรตีส
 ไม่เคยปฏิเสธเทพเจ้า โสเกรตีสเพียงแต่พยายามแสดงว่าเทพเจ้าย่อมเห็น
 พ้องกับตนเสมอ และเมื่อพิจารณาการใช้ถ้อยคำของโสเกรตีสประกอบก็จะ
 พบต่อไปว่า ในขณะที่โสเกรตีสเอ่ยถึงเทพเจ้าแห่งเคลฟี่และแทนบูราของ

เทพเจ้าแห่งเคลฟี แต่โสเกรตีสไม่เคยเอ่ยชื่อของเทพเจ้าอพอลโล. (ซึ่งถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งเคลฟี) ออกมาโดยตรงเลย โสเกรตีสเพียงแต่เอ่ยถึง "เทพเจ้า" และลักษณะของเทพเจ้าของโสเกรตีสตามที่โสเกรตีสเอ่ยถึง ก็มีลักษณะแตกต่างจากเทพเจ้าตาม ความเชื่อ ดั้งเดิมของ ชาว เอเธนส์ ออกไปเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้ว่าแม้แต่คำสถาปนาของโสเกรตีสในตอนนั้นก็ไม่ใช่การสถาปนาว่าให้ "ซุสเป็นพยาน" อีกต่อไปหากโสเกรตีสใช้คำสถาปนาว่า "ซุสเป็นพยานด้วยเถิด" ยิ่งไปกว่านั้น ซุสในที่นี้ก็ไม่ใช่เทพเจ้าซุส ซึ่งเป็นเทพเจ้าของชาวอียิปต์อย่างที่โสเกรตีสเคยใช้ใน *กอร์เจียส* (482 b5) หากแต่เป็น "ซุส" เฉย ๆ ซึ่งหมายถึงสัตว์ที่ใช้ชีวิตตามธรรมชาติอย่างเต็มที่มีใช้ตามชนบทประเพณีอย่างที่มนุษย์ทำ การเรียกซุสเป็นพยานสำหรับความจริงของโสเกรตีส จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานที่โสเกรตีสใช้เป็นหลักอยู่เสมอ นั่นก็คือมาตรฐานแห่งธรรมชาติ³⁷

หลังจากผู้มีตำแหน่งทางการเมืองแล้ว ข้าพเจ้าก็ไปหา กวี ทั้งพวกที่เขียนแบบโศกนาฏกรรมและพวกที่เขียนโคลงสั้น และพวกที่เหลือ โดยคิดว่าคราวนี้แหละ ข้าพเจ้าคงจะได้ข้อพิสูจน์ที่แท้จริงว่า ข้าพเจ้ามีความรู้ไม่น้อยกว่าเขาเหล่านี้ ข้าพเจ้าเลือกเอาบทกวีที่ดูเหมือนว่าจะเขียนขึ้นอย่างระมัดระวังที่สุด และถามกวีว่าเขาหมายความว่าอะไร เพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้เรียนรู้อะไรจากเขาไปในตัว ข้าพเจ้ารู้สึกสบาย

ที่จะต้องพูดความจริง ท่านสุภาพชน แต่ก็จำต้องบอกกล่าวให้ทราบกันว่า อาจพูดได้ว่าแทบจะไม่มีใครเลยสักคนเดียวในที่นี้ที่จะไม่สามารถพูดเกี่ยวกับบทกวีเหล่านั้น ได้ดียิ่งกว่าตัวกวีที่เป็นคนเขียนบทกวีนั้นเอง เพราะฉะนั้นในกรณีของกวีนักเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าพบว่าสิ่งที่กวีเขียนขึ้นนั้นไม่ได้เขียนขึ้นโดยใช้ปัญญา แต่โดยธรรมชาติ และเพราะกวีได้รับแรงบันดาลใจเหมือน ๆ กับผู้พยากรณ์ หรือผู้กล่าวคำทำนาย เพราะบุคคลเหล่านั้นกล่าวสิ่งที่ตรงมากมาย แต่ไม่มีความรู้ในสิ่งที่พวกเขากล่าวออกมาเลย เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ข้าพเจ้าว่า กวีก็มีประสบการณ์ทำนองเดียวกันนี้ และในขณะที่เดียวกัน ข้าพเจ้าเข้าใจว่า กวีด้วยเหตุที่ได้เขียนบทกวีออกมา ก็คิดว่าตนนั้นเป็นผู้ฉลาดที่สุดในเรื่องอื่น ๆ ด้วยเหมือนกัน ทุก ๆ ที่เขามิได้เป็นดังนั้นเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าก็จากเขามาโดยคิดว่า ข้าพเจ้าเหนือกว่าเขาแบบเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าคิดว่าพวกนักการเมืองนั้นเอง

ถัดจากนักการเมือง ผู้ที่โสเกรตีสไปสอบถามรายชื่อไปก็คือ กวีซึ่งในสายตาของมหาชนกเป็น ผู้ฉลาดเหมือนกัน สำหรับกรณีของกวีนั้น ถึงแม้ว่าโสเกรตีสจะสรุปว่ากวีมิได้แตกต่างจากนักการเมือง แต่จริง ๆ แล้ว กวียังมีดีกว่านักการเมืองอยู่บางตรงที่ “บุคคลเหล่านั้นกล่าวสิ่งที่ตรงมากมาย” ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่รู้อะไรเลยในสิ่งที่พวกเขาออกมา ใน

ขณะที่นักการเมืองนั้น ดูเหมือนว่าจะทั้งไม่รู้อะไรเลย และก็ไม่ได้กล่าว
อะไรที่ถึงแกมก๊วย

ในที่สุดข้าพเจ้าก็ไปหาผู้ที่ทำงานด้วยมือ เพราะข้าพเจ้า
รู้อยู่แล้วว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลยในเรื่องนี้ แต่ข้าพเจ้ารู้ว่า ข้าพ
เจ้าจะพบว่าพวกเขามีความรู้ในสิ่งที่ถึงแกมหลายอย่าง และใน
เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็มีได้ถูกหลอกหลวง เพราะพวกเขารู้ในสิ่งที่
ข้าพเจ้าไม่รู้ และในลักษณะนั้นพวกเขาก็ฉลาดกว่าข้าพเจ้า
แต่ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ช่างฝีมือที่คิดเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะมี
ข้อบกพร่องอย่างเดียวกันกับพวกกวี กล่าวคือ ด้วยเหตุที่
มีความสามารถในการประกอบศิลปะของเขาเป็นอย่างดี ช่าง
ฝีมือแต่ละคนจึงคิดว่าตนฉลาดในเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องอื่นๆ
อีกด้วย และความเขลาเกี่ยวกับบัญญัติเฉพาะของพวกเขา
เสีย ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงตามตนเองแทนคำพยากรณ์ว่า ข้าพ
เจ้าควรจะพอใจที่จะเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเป็นอยู่ คือไม่ฉลาด
ในสิ่งที่พวกเขาฉลาด และไม่โง่ในสิ่งที่พวกเขาโง่ หรือว่า
เป็นทั้งสองอย่างแบบที่พวกเขาเป็นอยู่ดี ข้าพเจ้าตอบตน
เองและตอบแก่คำพยากรณ์ว่า เป็นการดีกว่าสำหรับข้าพเจ้า
ที่จะเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเป็นอยู่

ในกรณีของผู้ที่ทำงานด้วยมืออันมีลักษณะที่แปลกออกไป จากกรณี

ของนักการเมืองและกวีโดยตรงที่ว่า แทนที่จะเป็นที่ยอมรับหรือนับถือโดยมหาชนว่าเป็นผู้ที่มีปัญญา การกลับเป็นตรงกันข้ามคือ โดยปรกติแล้วมหาชนกลับคิดว่าผู้ที่เป็นช่างฝีมือนั้นไร้ปัญญา แต่การพิจารณาของโสเครตีสกลับพบว่า จริง ๆ แล้วพวกช่างฝีมือเก่งกว่ากวีเสียด้วยซ้ำ เพราะในขณะที่กวี “กล่าว” สิ่งที่ตั้งามมากมาย” พวกช่างฝีมือนั้น “มีความรู้” ในสิ่งที่ตั้งามหลายอย่าง”

สำหรับการกล่าวถึงการซักถามคนสามประเภท คือ นักการเมือง กวี และช่างฝีมือของโสเครตีสนี้ มีข้อน่าสังเกตที่สำคัญอยู่ว่า ก่อนที่โสเครตีสจะกล่าวถึงการซักถามคนสามประเภทนี้ โสเครตีสก็ได้กล่าวถึงตัวเองจากทัศนะ (หรือตอบโต้ข้อกล่าวหา) ของคนสามประเภทเหมือนกัน กล่าวคือ ในกรณีแรก โสเครตีสเอ่ยถึงภาพของตนเองจากทัศนะของชาวเอเธนส์โดยทั่วไป หรือจากทัศนะทางการเมืองของมหาชน (ดูหน้า 133-141) ในกรณีที่สอง โสเครตีสตอบโต้ข้อกล่าวหาว่า กระทำการอันขัดกับศาสนธรรม ซึ่งเป็นการมองจากทัศนะของกวี (ดูหน้า 145-151) และในกรณีที่สาม โสเครตีสตอบโต้ข้อกล่าวหาที่ว่าตนทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคน ซึ่งได้แก่การมองของโสเครตีสว่าเป็นพวกโสเฟิสต์โดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง (ดูหน้า 154-158) จะเห็นได้ว่า คนสามกลุ่มแรกและคนสามกลุ่มหลังนั้นเกือบจะเป็นพวกเดียวกันหมดยกเว้นกรณีของช่างฝีมือและโสเฟิสต์ แต่เมื่อพิจารณาต่อไปว่าใน *อโพลีจี* ทั้งหมดมีคำว่าศิลปะ (techné ในภาษากรีก) ปรากฏอยู่เพียงสองครั้ง ครั้งแรกเมื่อกกล่าวถึงพวกโสเฟิสต์ และอีกครั้งหนึ่งเมื่อกกล่าวถึงพวกช่างฝีมือ ก็ทำให้น่าคิดว่าอาจเป็นไปได้ว่า จริง ๆ แล้วโสเครตีสมองว่า โสเฟิสต์ก็คือช่างฝีมือประเภทหนึ่ง และสิ่งที่พวกโสเฟิสต์ถือว่าเป็น

ศิลปะของพวกเขาก็คือ ศิลปะในการให้การศึกษาบรม³⁸ ครั้นเมื่อพิจารณา
 ในแง่นี้แล้วก็จะเห็นได้ชัดต่อไปว่า แท้ที่จริงแล้ว สิ่งที่โสเกรตีสได้กระทำ
 ลงไปก็คือ การกล่าวถึงทัศนะของคนประเภทต่าง ๆ ที่มองโสเกรตีสและสิ่ง
 ที่โสเกรตีสได้ค้นพบเกี่ยวกับคนทั้งสามประเภทนั้นนั่นเอง แต่การที่โสเกรตีส
 สรุปหลังจากที่ได้ซักถามพวกช่างฝีมือแล้วว่า “ข้าพเจ้าตอบตนเองและ
 คอบแก่คำพยากรณ์ว่า เป็นการดีกว่าสำหรับข้าพเจ้าที่จะเป็นอย่างที่ข้าพเจ้า
 เป็นอยู่” ทำให้่นาคิดว่า จากทัศนะของโสเกรตีสแล้ว ชีวิตของคนสาม
 ประเภท คือ นักการเมือง กวี และช่างฝีมือ นี่แหละที่เป็นผลรวมและ
 สาระสำคัญของชีวิตมนุษย์โดยทั่วไป ข้อยกเว้นประการสำคัญหรือคนประ-
 เภทที่สี่นั้น ได้แก่ชีวิตแบบของโสเกรตีสเอง เพราะเฉพาะเมื่อได้พิจารณา
 ตนเองด้วยเท่านั้น โสเกรตีสจึงสามารถสรุปได้ว่า ตนเองพอใจที่จะเป็น
 อย่างที่ตนเป็นอยู่³⁹

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย จากการได้ส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด
 ความไม่พอใจในตัวข้าพเจ้าจนมากมาย และเป็นประเภทที่
 รุนแรงและน่าอันตรายเป็นที่สุด ทำให้เกิดมโนคติต่าง ๆ ตาม
 มา และข้าพเจ้าก็ถูกเรียกว่าเป็นผู้ฉลาด เพราะในแต่ละ

38 West, op.cit., pp. 104-105 ใน *กอร์เจียส* โสเกรตีส
 กล่าวว่า ศาสตร์หรือศิลปะของพวกเขาโสเฟงั้นนั้นเป็น “ลาพลอก” ของศิลปะที่แท้จริง
 ในการออกกฎหมาย และการออกกฎหมายก็คือศิลปะของการปกครอง

39 West, Ibid., pp. 111-112.

ครึ่ง คนที่อยู่ด้วยกันก็นึกว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในเรื่อง
 ทั้งหลายที่ข้าพเจ้าตอบกลางผู้นั้น แต่ท่านสุภาพชน ความจริง
 มีอยู่ว่า น่าจะเป็นว่าเทพเจ้าท่านนั้นที่ฉลาดอย่างแท้จริง และ
 คำพยากรณ์ของเทพเจ้าคงจะหมายความว่า “ปัญญาของ
 มนุษย์นั้นมิค่าเท่าเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีค่าเลย” และดู
 เหมือนว่าเทพเจ้าจะมีให้พวกอย่างนี้จริงเกี่ยวกับโสเครตีส หาก
 เทพเจ้าเพียงแต่ใช้ชื่อของข้าพเจ้า และใช้ข้าพเจ้าเป็นตัว
 อย่างราวกับจะกล่าวว่า “โอ มนุษย์ทั้งหลาย พวกท่านคน
 เหล่านี้ฉลาดที่สุด คนที่ซึ่งเหมือนกับโสเครตีสมีรูปร่างอันที่จริง
 แล้วตัวเขานั้นไม่มีค่าเลยในเรื่องของปัญญา”

เมื่อพิจารณาความเห็นของโสเครตีสเกี่ยวกับคำพยากรณ์ ในตอนนั้น
 กับความรู้สึกที่โสเครตีสมีต่อกำพยากรณ์ในตอนต้นแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่า
 ความหมายของคำพยากรณ์ในความเข้าใจของโสเครตีสนั้นมีลักษณะสอดคล้อง
 สัมพันธ์กับลำดับขั้นในการเข้าใจตัวเองของโสเครตีสอย่างเห็นได้ชัด กล่าว
 คือ เมื่อแรกได้ยินคำพยากรณ์นั้น โสเครตีสอยู่ในสภาพที่ไม่เข้าใจว่าเทพ
 เจ้าหมายถึงอะไรกันแน่ เพราะโสเครตีสคิดว่าตนเองไม่ฉลาดเลย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ แต่หลังจากที่ได้ตรวจสอบซักถามผู้คนประเภท
 ต่าง ๆ รวมทั้งตนเองด้วยแล้ว โสเครตีสก็กล้ำสรูปได้ว่า ตนเองฉลาดที่สุด
 และมีเพียงแต่จะกล้ำสรูปความเห็นในส่วนที่เกี่ยวกับตนเองเท่านั้น หาก
 แต่ว่าโสเครตีสยังไม่ถึงเวลาที่ให้ข้อวินิจฉัยอีกต่อไปว่า ความฉลาดหรือ
 “ปัญญา” ของเทพเจ้าที่ปรากฏอยู่ในคำพยากรณ์นั้นมีว่าอย่างไร นั่นก็คือ

หลังจากที่ได้ค้นพบว่าตนเอง “ฉลาด” ใดๆแล้ว โสเครตีสก็ดูเหมือนว่าจะอยู่ในฐานะที่สามารถจะให้ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับ “ปัญญา” ของเทพเจ้าได้ด้วย รวากับว่าโสเครตีสมีฐานะที่ทัดเทียมหรือเหนือกว่าเทพเจ้าด้วยซ้ำ⁴⁰ แต่ถ้า “ปัญญาของมนุษย์” ซึ่งเป็นปัญญาที่สูงสุดที่มนุษย์จะพึงหาได้ มีจำกัดอยู่แค่ปัญญาในความไม่รู้ของตนเองแล้ว ปัญญาเช่นว่านี้มีส่วนช่วยในการเสาะแสวงหาวิถีชีวิตที่ดีที่สุดได้อย่างไร? การตั้งคำถามข้อสงสัยอย่างนี้ที่โสเครตีสกระทำอยู่นั้น จะมีส่วนช่วยผู้ทรงอำนาจทางการเมืองที่ปรารถนาจะสอนวิถีชีวิตที่เหมาะสมที่ควรให้แก่ประชาชนของตนได้อย่างไร? เป็นของแน่แท้ว่า การพุดถึงปัญญาในความไม่รู้ ว่าเป็นปัญญาอย่างหนึ่งนั้น เป็นการชี้ให้เห็นเป็นนัยๆ ถึงหน้าที่ของผู้ที่กล่าวคำเช่นว่าที่จะต้องเสาะแสวงหาสิ่งที่ตนรู้สึกว่าจะขาดแคลน แต่ก็เป็นทำนองเดียวกันกับที่โสเครตีสเรียนรู้ความหมายที่แท้จริงของคำพยากรณ์ของเทพเจ้า มิใช่โดยการเข้าใจความหมายของคำพยากรณ์นั้นตามตัวอักษร หากเป็นการเรียนรู้ด้วยว่า ความสัจจริงนั้นไม่จำเป็นต้องปรากฏโฉมออกมาโดยตรง เราจะต้องพยายามที่จะเรียนรู้วิธีการบอกความจริงของโสเครตีส ซึ่งย่อมเป็นของแน่แท้ว่าจะไม่เปิดเผยออกมาโดยตรง เพราะสำหรับโสเครตีสนั้น การอ้างถึงความไม่รู้คือการบอกให้ทราบถึงความตระหนักในสิ่งที่โสเครตีสยังไม่มี แต่ถ้าโสเครตีสไม่รู้แน่แท้ว่าอะไรคือสิ่งที่ตนขาดอยู่ แล้วโสเครตีสจะรู้ได้อย่างไรว่านั่นคือสิ่งที่ตนไม่มี และถ้าหากว่าสิ่งที่โสเครตีสกล่าวไว้ว่าตนยังไม่มีคือความรู้หรือปัญญา ก็ดูเหมือนกันจริงๆ แล้ว โสเครตีสก็คงจะมีได้ถึงกับไม่มีความรู้ในปัญญาที่โสเครตีส

บอกเองว่าไม่มีเสียเลย ถ้าหากว่าโสเครตีสรู้ว่าตนยังขาดปัญญาอยู่น้อย⁴¹

ด้วยเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงยังกังวลเสาะหาและสอบถามตามคำบัญชาของเทพเจ้ากับใครก็ตาม ไม่ว่าจะเป็ นพลเมืองของเราหรือเป็นชาวต่างประเทศ ที่ข้าพเจ้าคิดว่าฉลาด และเมื่อข้าพเจ้าพบว่าเขาไม่ได้ฉลาดจริง ข้าพเจ้าก็จะช่วยเทพเจ้าและแสดงให้ เห็นว่าเขาไม่ฉลาดจริง และด้วยเหตุที่ประกอบแต่การนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่มีเวลาไปสนใจในกิจการของรัฐที่ควรค่าแก่การเอ่ยถึงได้ หรือแม้แต่กิจการของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าจึงยากจนอย่างยิ่งด้วยเหตุแห่งบริการของข้าพเจ้าต่อเทพเจ้าเอง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การตระหนักในความไม่รู้ของตนเองนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการเสาะแสวงปัญญา เพราะฉะนั้น โสเครตีสจึงมิได้หยุดการไต่สวนซักถาม เพียงเมื่อได้ค้นพบความหมายที่แท้จริงของคำพยากรณ์ในทางตรงกันข้าม โสเครตีสกลับเปลี่ยนการเน้นจากจุดที่ว่าตนได้พยายามจะพิสูจน์ว่ามีผู้อื่นฉลาดกว่าตน มาเป็นการเน้นถึงความจำเป็นที่ตนจะต้องคอยชักใช้ไต่สวนคนอื่น ๆ ต่อไปอีก โดยการอ้างว่าเป็นการช่วยเหลือและ

41 Harry V. Jaffa, "Remarks on the 'Trial and Death of Socrates'" A Dramatization by Columbia University in its series, "Man's Right to Knowledge and the Free Use Thereof" W.O.S.U. October 6, 1954.

เป็นการให้บริการแก่เทพเจ้า จนกระทั่งไม่มีเวลาที่จะเอาใจใส่ต่อกิจการของตนเองหรือต่อของรัฐ

นอกจากสิ่งเหล่านี้แล้ว เด็กหนุ่ม ๆ ที่มีเวลาว่างมากที่สุด พวกบุตร ของคน ที่ร่ำรวย ทั้งหลาย ซึ่งคิดตาม ขาพเจ้าไปก็ ใจสมัคร ก็พบว่า เป็นเรื่องสนุกที่ ได้ฟังคน เด็ดซักถาม และ มักจะเลียนแบบ ขาพเจ้า และ แฉกเริ่ม ซักถาม ผอ่นบ้าง และ ขาพเจ้าคิดว่า พวกเขา คง ได้พบว่า มีคนอยู่เป็นจำนวนมาก ที่คิดว่าตนเอง ไร้อะไร แต่ ร้อนหรือ ไม่ ร้อนเลย ถึงนั้นหลัก คือ คนที่ อยู่ เด็ดหนุบ เหล่านี้ จะ ซักถาม กับ พวก ก้น โกรธ ขาพเจ้า แทนที่จะ โกรธ ตัวเอง และ พวก ก้น กล่าว ว่า “โสเกรตีส เป็น บุคคล ที่ น่ารัง เกียจ ที่ สุด และ ก้าวร่ง ทำให้ เด็ก หนุ่ม ๆ เสีย คน ”

และถ้า มีใคร สัก คน ตาม พวก เขา ว่า “โดยการ ทำอะไร หรือ สอนอะไร ?” พวก เขาก็ ไม่ มี อะไร ที่จะ พูกรู้ เพราะ พวก เขา ไม่รู้ แต่ เพื่อ ที่ ว่า พวก เขา จะ ได้ ไม่ รู้ สัก ว่า ทำอะไร ไม่ ได้ เลย พวก เขา จึง กล่าว สิ่ง ซึ่ง ใช้ โจมตี บัณฑิต เมธี ทั้ง ปวง ได้ทันที นั้น คือ “สิ่ง ซึ่ง อยู่ใน ท้อง ฟา และ สิ่ง ซึ่ง อยู่ใน ไต กฬ” และ “ไม่ นับถือ ใน เทพ เจ้า ทั้ง หลาย” “ทำให้ ข้อ ไต แฉก ที่ ออก กลาย เป็น ข้อ ไต แฉก ที่ แซง” ขาพ เจ้า เชื่อ ว่า พวก เขา คง ไม่ สนใจ

ที่จะกล่าวความจริงว่า กำลังเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า พวกเขา
 เสนอสร้างวาระ ในขณะที่ไม่รู้อะไรเลย เนื่องจากกลัวว่าจะเสีย
 ชื่อเสียง พวกเหล่านี้อนันต์จำนวนมาก และมีกำลังแข็งขัน
 จึงพร้อมกันพูดอย่างน่าเชื่อถือเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้า พวกเขา
 พยายามยกย่องท่านมรดกนานแล้ว จนกระทั่งปัจจุบันนี้ด้วยถ้อยคำ
 ใสร้ายต่าง ๆ อย่างรุนแรง นี่แหละคือสาเหตุที่ไม่เลทัส และ
 อนิตัสและสีกอนพากันฟ้องร้องข้าพเจ้า เมเลทัสโกรธแทน
 เหล่ากวี อนิตัสก็แทนพวกช่างฝีมือและนักการเมือง และ
 สีกอนก็ในนามของพวกนักทาสทาสี เพราะฉะนั้นก็เหมือน
 อย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในตอนต้นนั้นแหละว่า ข้าพเจ้าคง
 จะแปลกใจมากถ้าข้าพเจ้าสามารถขจัดอคติ ซึ่งได้เติบโต
 ใหญ่หลวงนี้ให้หมดไปได้ภายในระยะเวลาอันสั้นเช่นนี้
 ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย นี่แหละคือความจริง และข้าพเจ้าก็ได้
 กล่าวกับท่านโดยไม่ได้ปิดบังอะไรไว้เลย ไม่ว่าจะเล็กหรือ
 ใหญ่ หรืออย่างหลบหลีกแต่ประการใด และข้าพเจ้าถือว่า
 การประณามสิ่งชั่วร้ายของข้าพเจ้าเป็นที่เกลียดชัง ซึ่งก็เป็น
 ข้อพิพาทอันถกเถียงว่า ข้าพเจ้ากำลังพูดความจริง และนี่คือ
 อคติที่มีเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้า และนี่คือต้นเหตุของมัน และ
 ไม่ว่าท่านจะสืบสวนคดีเดียวหรือในภายหลัง ท่านก็จะพบ
 ว่ามันเป็นข้อเท็จจริง ๆ ในส่วนของข้อกล่าวหาที่โจทก์พวก
 แรกกล่าวหาข้าพเจ้านั้น นี่ก็คงจะเป็นการกล่าวแก้ทपोเพียง
 สำหรับท่านแล้ว

เราได้เห็นมาแล้วว่า จริงๆ แล้วโสเกรตีสได้กระทำการราวกับว่า ได้เสร็จสิ้นจากการแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกมาตั้งนานแล้ว เพราะโสเกรตีสมิได้แก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกในเรื่องทำเหตุผลที่อ่อนแอให้ดูแข็งแรงไว้เลย หากแต่ได้หันไปพิจารณาถึงสาเหตุของอคติที่ทำให้เกิดเสมือนเป็นข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรกแทน (ดูหน้า 163) แต่ครั้นพอมาถึงตอนนั้นก็เห็นได้ชัดว่า นี่เป็นการเชื่อมโยงการเกิดอคติของโจทก์พวกแรก กับการฟ้องร้องของโจทก์พวกที่สองของโสเกรตีสเข้าด้วยกัน ข้อนำสังเกตที่สำคัญที่สุดในการเชื่อมโยงของโสเกรตีสดูเหมือนจะอยู่ที่ว่า ในขณะที่สำหรับโจทก์พวกแรกนั้น ข้อกล่าวหาที่สำคัญที่สุดคือการกระทำของโสเกรตีสที่ขัดกับศาสนธรรม โดยมีข้อกล่าวหาเรื่องทำให้เด็กหนุ่มเสียคนที่มีความสำคัญรองลงมาพ่วงมาด้วย แต่สำหรับโจทก์พวกที่สองนั้นดูเหมือนว่า ข้อกล่าวหาสำคัญกลับเป็นเรื่องการทำให้เด็กเสียคน และข้อกล่าวหานี้ก็อาจสืบสาวไปได้ ถึงความไม่พอใจของนักการเมือง และบรรดาผู้มีอายุที่ถูกเด็กหนุ่ม ๆ ผู้เลียนแบบโสเกรตีสชักตามเอานั่นเอง นั่นก็คือ ในขณะที่ข้อกล่าวหาสำคัญของโจทก์พวกแรกอยู่ที่การกระทำอันขัดกับศาสนธรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลพ่วงมาจากการศึกษาธรรมชาติ และเป็นข้อกล่าวหาที่สมเหตุสมผล (แม้ว่าเมื่ออาริสโตเฟนีส์เสนอภาพของโสเกรตีสต่อมหาชนใน *คลาวด์* นั้นอาจจะดูเกินเลยไปบ้างก็ตาม) แต่สำหรับโจทก์พวกที่สองนั้น ดูเหมือนโสเกรตีสจะพยายามเน้นว่า อคติของพวกเขาเหล่านั้นเกิดจากกิจกรรมของโสเกรตีสหลังเหตุการณ์เรื่องคำพยากรณ์เป็นใหญ่ และนี่เป็นการบอกเป็นนัย ๆ ว่า โจทก์พวกที่สองให้ความสนใจต่อการกระทำอันขัดกับศาสนธรรมของโสเกรตีสแต่เพียงน้อยหรือไม่ให้ความสนใจเลย กล่าวอีกนัยหนึ่ง

ก็คือ ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกที่สองนั้นเกิดจากความไม่พอใจเป็นส่วนตัว พวกนี้กล่าวหาโสเครตีสมิใช่ด้วยสิ่งที่โสเครตีสกระทำโดยตรง แต่เพราะการกระทำของเด็กหนุ่มชาวเอเธนส์ที่ทำให้พวกเขาดูเป็นตัวตลกไป โจทก์พวกที่สองมิได้มองถึงผลประโยชน์ของนครเอเธนส์ แต่มองที่ตนเองและศักดิ์ศรีล้มๆ แล้งๆ ของตนเป็นสำคัญ และพวกเขาให้ความสำคัญกับสิ่งนี้เสียยิ่งกว่าที่ให้ข้อเสนอหาของปัญหาของโสเครตีส ทั้ง ๆ ที่ความผิดจริง ๆ ของโสเครตีสนั้นไม่ได้อยู่ที่การสอนเด็กให้ซักถามผู้ใหญ่ แต่น่าจะอยู่ที่การสอนเกี่ยวกับเทพเจ้าของนครมากกว่า⁴²

แต่สำหรับเมเลตัสผู้กล่าวหาตนเป็นคนดีและรักบ้านเกิดเมืองนอน และข้อกล่าวหาที่มาทีหลังนั้น ข้าพเจ้าจะพยายามกล่าวแก้ในลำดับต่อไป ก่อนอื่นขอให้เราพิจารณาคำให้การของพวกเขาใหม่ เหมือนกับว่านี่เป็นโจทก์อีกพวกหนึ่งเลย ข้อกล่าวหา^๕นั้นคงจะเป็นไปในทำนองนี้คือ โสเครตีสเป็นผู้กระทำผิดเพราะทำให้เด็กหนุ่มเสียคน และไม่เชื่อถือในเทพเจ้า^๕ทั้งหลายที่นครนับถือ แต่เชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นซึ่งเป็นของใหม่

42 Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 157.

ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้เอง จึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่าง
 ใด ที่ในการกล่าวถึงข้อกล่าวหาของโจทก์พวกที่สองอย่างเป็นทางการ^๕
 โสเกรตีส จึงเรียงลำดับ ความสำคัญ ของข้อกล่าวหาเสียใหม่ ให้นุเคราะห์ เป็นว่า
 ข้อกล่าวหาเรื่องการทำให้เด็กเสียคนเป็นข้อหาหลักไป โยโดยเจตนาอย่างยิ่ง
 เป็นที่น่าสังเกตว่า โสเกรตีสเปลี่ยนสาระของข้อหาเรื่องการกระทำอันขัดกับ
 ศาสนธรรมเสียใหม่ คือแทนที่จะเป็นว่าโสเกรตีสศึกษาเรื่อง “สิ่งนอกพิภพ”
 และอื่น ๆ ก็กลายเป็นว่า โสเกรตีสไม่เชื่อในเทพเจ้าของนคร แต่เชื่อใน
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นที่เป็นของใหม่ไป แต่โจทก์พวกที่สองนั้น เป็นคน
 คนละประเภทกับโจทก์พวกแรกด้วยหรือเปล่า? เมื่อพิจารณาว่าโจทก์บับ
 ุบันมีเมเลกิสซึ่งแทนพวกกวี อนโทนิเทเทแห่งนครการเมืองและช่างฝีมือ^{๔๓} แล้ว
 ก็ชวนให้คิดว่าแท้จริงแล้วโจทก์บับุบันก็คือ ตัวแทนของกมลคณะที่เคยถูก
 โสเกรตีสซักถามเพื่อค้นหาความจริงเกี่ยวกับคำพยากรณ์มาแล้วนั่นเอง อย่าง
 ไรก็ตาม ข้อยกเว้นที่สำคัญอยู่ที่ว่าโจทก์บับุบันมิใช่คือ ซึ่งแน่นอนกว่าทฤษฎี
 แทรกมาด้วย และไม่ปรากฏว่าโสเกรตีสจะพูดถึงนักทฤษฎีใดในประเภทของ
 คนที่ตนได้ไป ซักถามใน ขณะที่กำลังแสวงหา ความหมาย ของคำพยากรณ์อยู่
 เลย แต่เมื่อพิจารณาโดยถ้อยคำแล้วก็จะพบว่า นักทฤษฎีใด ป็นนั้นก็คือนัก
 การเมืองนั่นเอง เพราะแน่แท้ใน*โพลิตี*เอง เมื่อกล่าวถึงตอนที่ตนไม่
 ยอมปฏิบัติตามคำเรียกร้องคนหมู่มากที่มีอิทธิพลนั้น โสเกรตีสก็ได้กล่าว
 ว่า พวกเขาเหล่านั้นได้แสดงความรักระหอบ (ดูหน้า 233) นอกจากนี้

^{๔๓} อนโทนิเทเทเป็นทั้งนักการเมืองและช่างฝีมือ เพราะเขาคือเป็นช่างข้อ
 หนึ่งด้วย การที่อนโทนิเทเทซึ่งเป็นช่างก่อสร้างนี้สามารถเป็นนักการเมืองด้วย เป็นเครื่อง
 แสดงอย่างหนึ่งถึงลักษณะการเมืองของเอเธนส์ที่เป็นประชาธิปไตย

นั้นแล้วยังเป็นที่น่าสังเกตต่อไปว่า ในขณะที่โสเกรตีสยอมรับว่ากรีกกล่าว
 “สิ่งที่ตั้งถามมากมาย” ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่เข้าใจในสิ่งที่เขาได้กล่าวออก
 มา และโสเกรตีสยอมรับว่า ช่างฝีมือ “มีความรู้” ในสิ่งที่ตั้งถามหลายอย่าง”
 ถึงแม้ว่าพวกเขาจะเข้าใจผิดว่าพวกเขาฉลาดในเรื่องอื่น ๆ ด้วยก็ตาม แต่
 เราไม่ได้ทราบจากโสเกรตีสเลยว่า นักการเมือง⁴⁴ ใดๆ หรือนักการเมือง
 ฝีมืออะไรเป็นรากฐานในการแอบอ้างความเป็นผู้มีปัญญา เพราะฉะนั้นจะเป็น
 ไปได้หรือไม่ว่า นักการเมืองจากสายตาของโสเกรตีสนั้น ไม่ได้มีศิลปะหรือ
 ศาสตร์หรือความรู้⁴⁵ ใดๆ เป็นของตนเองเลย นอกจากความสามารถทางวาจา-
 ศิลป์⁴⁴ จากเงื่อน⁴⁵ ทั้งอนิตัสและลิคอนต่างก็เป็นตัวแทนของนักการเมือง
 ด้วยกันทั้งคู่ และในเงื่อน⁴⁵ นี้ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีข้อแตกต่างอะไรในเรื่องของ
 ประเภทของคนในกลุ่มโจทก์พวกแรกและโจทก์พวกที่สองแต่อย่างใด เพราะ
 โจทก์พวกที่สองก็คือสมาชิกของกลุ่มของคนที่ถูกโสเกรตีส (และเด็กหนุ่มๆ
 ที่เลียนแบบโสเกรตีส) ชักตามลุ่มล้างมาแล้วนั่นเอง⁴⁵ และในการฟ้องร้อง
 โสเกรตีสอย่างเป็นทางการต่อศาลของโจทก์พวกที่สอง⁴⁵ แต่ละคนต่างก็มี
 ข้อไม่พอใจโสเกรตีสในนามของกลุ่มของตน มากกว่าที่จะเป็นการฟ้อง
 โสเกรตีสเพราะเห็นแก่นครเอเธนส์โดยส่วนรวม นั่นคือเมเลตัส อนิตัสและ
 ลิคอน ต่างก็เอาผลประโยชน์ส่วนตัวคนของตัวไปปะปนสืบสนเป็นผลประโยชน์
 ของนครโดยส่วนรวมด้วยกันทั้งสิ้น⁴⁶

⁴⁴ Anastaplo, op.cit., p. 42. (footnote 34.)

⁴⁵ West, op.cit., pp. 137-141.

⁴⁶ Anastalo, Loc.cit.

นี้แหละคือข้อกล่าวหา แต่ขอให้เราตรวจสอบข้อกล่าวหา
นี้ทีละจุด เขากล่าวหาว่าข้าพเจ้าเป็นผู้กระทำผิด เพราะ
ข้าพเจ้าทำให้เด็กเสีย แต่ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอ
กล่าวว่า เมเลคัสเป็นผู้กระทำผิด เพราะเขาเล่นตลกแบบ
จริงจัง โดยการฟ้องร้องคดีความให้พัวพันถึงผู้อื่นอย่างไม่
เอาจริง แสร้งทำตนว่าเป็นผู้กระทำผิดหรือร้น และเอาใจใส่ใน
สิ่งที่ซึ่งเขาไม่เคยเอาใจใส่เลยแม้แต่น้อย และข้าพเจ้าก็จะ
พยายามชี้ให้ท่านเห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นอย่างนี้จริง ๆ

สำหรับข้อกล่าวหาว่าทำให้เด็กเสียคนนี้ โสเกรตีสมิได้อ้างว่าตน
จะพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม โสเกรตีส
กลับตอบโต้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกที่สอง ด้วยการกล่าวโทษเมเลคัสกลับ
และในทำนองเดียวกันกับ ที่ข้อกล่าวหา ของโจทก์พวกที่มีอยู่ สองประการคือ
โสเกรตีสทำให้เด็กเสียคนและไม่เชื่อในเทพเจ้าของเอเธนส์ แต่เชื่อในเทพ
เจ้าใหม่ คำกล่าวโทษกลับของโสเกรตีสที่มีต่อเมเลคัสก็มีอยู่สองประการ

47 ในการถ่ายทอดเป็นภาษาอื่นนอกจากภาษากรีกโบราณแล้ว สิ่งที่ขาด
หายไป ณ ที่นี้ก็คือ การเล่นคำของโสเกรตีส เพราะชื่อเมเลคัสนั้น ออกเสียง
เหมือนกับคำว่า "เอาใจใส่" โสเกรตีสจึงดูเหมือนว่ากำลังกล่าวหาเมเลคัส "ผู้
เอาใจใส่" ว่าไม่ได้เอาใจใส่ เมเลคัสเป็นทั้งเมเลคัสและไม่ใช่เมเลคัส ก็ทั้งเป็น
ตัวเองและไม่เป็นตัวเอง ในแง่นี้ อาจพิจารณาได้ต่อไปว่า โสเกรตีสกำลังชี้ให้เห็น
ลักษณะเฉพาะของกวีที่ "ถูกครอบครอง" โดยปัญญาของผู้อื่นอย่างคนทรงด้วย
เพราะในฐานะที่เป็นบัจเจกชน เมเลคัสเอาใจใส่ต่อผลประโยชน์ของคน แต่ในฐานะ
ที่เป็นกวี เมเลคัสต้องเอาใจใส่ต่อผลประโยชน์ของผู้คน West, op.cit., p.
165.

เช่นกันคือ ในประการแรก เมเลตัส “เล่นตลกแบบจริงจัง” และแกล้งทำเป็นเอาใจใส่ในสิ่งที่คนไม่ได้สนใจเลย นอกเหนือจากการเดินคำแล้ว 47 ก็อย่างที่จะได้พบต่อไปว่า การ “เล่นตลกแบบจริงจัง” นั้นเป็นลักษณะเฉพาะของโสเกรตีสเองมากกว่าใครอื่นทั้งหมด (ดูหน้า 203)

เมเลตัสมานัส แล้วบอกข้าพเจ้ามา ท่านไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งตลกหรือ ที่คนหนุ่ม ๆ นั้นควรจะเป็นคนดีเท่าที่จะเป็นไปได้ ? “ข้าพเจ้าคิดเช่นนั้น” เขาจะบอกท่านสภาพชนเหล่านั้นที่ว่าใครทำให้พวกเขาดีขึ้น เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าท่านรู้เพราะท่านเอาใจใส่ในเรื่องนั้น ท่านว่าท่านได้พบผู้ทำให้พวกเขาเสียคน และท่านนำข้าพเจ้ามาต่อหน้าท่านสภาพชนเหล่านั้น และกล่าวหาข้าพเจ้า ที่บอกมาว่าใครทำให้เด็กหนุ่มดีขึ้น และบอกมาว่าเขาเป็นใครกัน เมเลตัส ท่านไม่เห็นตลกหรือว่าท่านนั่งเงิบและบอกไม่ได้ ? ท่านไม่เห็นตลกหรือว่าอันเป็นสิ่งที่น่าละอายสำหรับท่าน และนี่เป็น ข้อพิสูจน์ที่ พอเพียง สำหรับ คำกล่าว ของ ข้าพเจ้า ที่ว่าท่านไม่เคยเอาใจใส่ในเรื่องนี้เลย ? บอกข้าพเจ้ามาท่านผู้ประเสริฐ ว่าใครทำให้พวกเขาดีขึ้น ? “กฎหมาย”

นี่คือจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ก่อนเคียวใน *อโฟโตรี* ที่โสเกรตีสนำเอาวิธีการซักถามอย่างที่ท่านถนัดมาใช้ในศาล และไม่มีปัญหาเลยว่าโสเกรตีสสามารถควบคุมสถานการณ์ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งส่วนหนึ่งอาจจะ

เป็นเพราะว่า ไสเกรตีสเลือกชก้านเมเลทัส ผู้ซึ่งในฐานะที่เป็นโจทก์ร่วม มีภาระตามกฎหมายที่จะต้องตอบคำถามของจำเลย กล่าวคือ ไสเกรตีสฉลาดพอที่จะไม่เลือกชก้านอนิตัส ผู้ซึ่งอาจไต่ถาม และเป็นคนที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับวิธีการชกถามของไสเกรตีสมาแล้ว⁴⁸ ข้อแย้งเกดข้อต่อไปอยู่ที่ว่า ข้อกล่าวหาว่าไสเกรตีสทำให้เด็กเสียคนนั้น เป็นข้อกล่าวหาที่เกิดจากทัศนคติทางการเมือง เพราะฉะนั้น เมเลทัสจึงตอบคำถามของไสเกรตีสว่า "กฎหมาย" ทำให้เด็กหนุ่มกลืน "ดี" ในที่นี้ของเมเลทัสคือ ดีในฐานะเป็นพลเมือง หมายความว่าไสเกรตีสทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เป็นพลเมืองที่เลวลง และเราจะเข้าใจคำถามต่อไปของไสเกรตีสได้ดังนี้ ถ้าเราจะเปรียบเทียบคำถามที่ไสเกรตีสถามเมเลทัสกับคำถามที่ไสเกรตีสถามกัลลิอัส (ว่าใครกันที่เหมือนกับบุตรผู้พามาผู้ชานอายุ ที่สามารถ สอนมนุษย์ เกี่ยวกับ คุณธรรมของมนุษย์และของพลเมือง) เพราะจะเห็นได้ว่า กัลลิอัสตอบทันทีในฐานะบุคคลที่เป็นนัก ไม่ใช่ในฐานะพลเมืองของเอเธนส์ว่า อีเวนส์จากพาโรสคือ บุคคลเช่นว่านั้น กัลลิอัสไม่เคยคิดว่าจะตอบว่า "กฎหมาย" อย่างเมเลทัส นั่นก็คือในขณะที่เมเลทัสกล่าวอย่างถูกต้องจากเงาของพลเมืองผู้รับผิดชอบว่า ไสเกรตีสทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เป็นพลเมืองที่เลวลง ไสเกรตีสก็กำลังพูดถึงการเป็น "คนดี"⁴⁹

48 Brann, op.cit., p. 8.

49 West, op.cit., p. 157. ใน Xenophon, Memorabilia เซโนฟอนบันทึกไว้ว่า โจทก์กล่าวหาว่า ไสเกรตีสสอนให้ผู้อื่นเหยียดขามกฎหมายที่มีอยู่ สำหรับเมเลทัสและอนิตัส การทำให้เด็กเสียคนคือ การสอนให้พวกเขาเหล่านั้นตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับกฎหมายของสังคมประชาธิปไตย โปรดดู Memorabilia (I. 2.9).

แต่นั้นไม่ใช่สิ่งที่ข้าพเจ้าถาม ท่านผู้เป็นเด็ก ใครกันที่
มีความรู้ในสิ่งนี้ คือ กฎหมายโดยแท้

การเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมคำถามเดิมที่ว่า ใครทำให้เด็กหนุ่ม
คิดเช่นนี้ด้วยคำถามที่ว่า ใครกันที่รู้กฎหมายของโสเครตีสในตอนนั้น จึงได้ว่ามี
ความสำคัญยิ่ง และจะเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการเข้าใจเนื้อหาของกร
ซีกถามในช่วงต่อไปด้วย เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ผู้ที่มีความรู้ในเรื่อง
ของกฎหมายตามความเข้าใจของโสเครตีสนี้ มิได้หมายถึงความรู้ความเข้าใจ
แต่เพียงว่า อะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือลัดกับกฎหมายของชุมชน
เท่านั้น หากแต่หมายถึงความรู้ใน "ธรรมชาติ" ของกฎหมายว่า กฎหมาย
นั้นเหนือแท้แล้วคืออะไรกัน และคำถามของโสเครตีสก็ดูเหมือนจะชี้ไปใน
ทำนองว่า เฉพาะผู้ที่สามารถตอบคำถามว่า "กฎหมายคืออะไร?" เท่านั้น
ที่สามารถพูดได้อย่างเต็มปากว่าเป็นผู้ที่รู้กฎหมาย แต่ปัญหาใหญ่อยู่ที่ว่า
ถ้ามองจากแง่นี้ ก็มีเฉพาะแต่โสเครตีสและสหายนั่นที่พยายามแม้แต่จะ
ตั้งคำถามอย่างเช่นนี้ ในขณะที่สำหรับชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่แล้ว การตั้ง
คำถามประเภทว่ากฎหมายคืออะไร มาจากไหน เป็นการบ่อนทำลายความ
เข้าใจธรรมดา ๆ ของประชาชน ซึ่งควรจะยอมรับเชื่อฟังกฎหมายโดยเคร่ง
ครัด⁵⁰ โดยไม่ต้องคอยมาซักถามคำถามหลักที่ว่า กฎหมายนั้นหมายถึง
อะไร

ท่านเหล่านั้น ฝึกพากษาทั้งหลาย ท่านว่าอย่างไรนะ
 เมเลทัส? ท่านสภาพชนเหล่านั้นสามารถสอนคนหนุ่มได้
 และพวกเขาทำให้คนหนุ่มมากขึ้นอย่างไรนหรือ? “แน่นอน”
 ทุกคน หรือเฉพาะบางคน และบางคนไม่ใช่ “ทุกคน”
 พุดได้ดีมาก ในนามของเธอ ที่ท่านพุดถึงนั้นคือผู้ช่วย
 จำนวนไม่มากนักแล้วอนันละ? ผู้ที่พองอยู่เหล่านั้นจะ
 ทำให้เด็กหนุ่มมากขึ้นหรือไม่? “คนเหล่านั้นจะ” แล้วพวก
 วุฒิสมาชิกละ? “วุฒิสมาชิกก็ด้วย” แคเมเลทัส พวกเขาที่อยู่
 ในสภาแล้ว พวกสมาชิกรักทั้งหลายไม่ได้ทำให้เด็กหนุ่ม ๆ ขึ้น
 ด้ว? “พวกเขาด้วย”

ลักษณะเฉพาะของกวีหรือนักเขียน ผู้ซึ่งความสำเร็จของตนวัด
 ได้จากความนิยมของมหาชนกับลักษณะเฉพาะของกิจการเมืองในสังคมประ-
 ชาธิปไตย ผู้ต้องพยายามเป็นหรือพุดในสิ่งที่มหาชนต้องการฟัง ตลอดจน
 ข้อบกพร่องของคนทั้งสองประเภทนี้ ดูเหมือนว่าจะปรากฏให้เห็นได้ชัด
 ที่สุดในการซักถามระหว่างโตเกรตัสและเมเลทัสตนเอง เพราะสำหรับ
 เมเลทัสแล้ว การตั้งคำถามของโตเกรตัสนั้นไม่เปิดโอกาสให้ตนได้ตอบเป็น
 อย่งอื่นเลย เว้นเสียแต่ว่าตนจะไม่ปรารถนาเสียงสนับสนุนจากมหาชนใน
 ศาลนั้นอีกต่อไป

ถ้าเช่นนั้นก็ดูเหมือนว่า ชาวเอเธนส์ทั้งหมดทำให้พวก

เขาประเสริฐยกเว้นข้าพเจ้า และข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียวทำให้พวกเขาเสียคน ท่านหมายความว่าอย่างไรใหม่? “นี่คือสิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึงอย่างชัดเจนทีเดียว” ท่านได้ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ไม่มีความสุขอันใหญ่หลวง แต่ตอบข้าพเจ้ามา ท่านคิดว่าในกรณีของมัทก็เป็นอย่างไรหรือ คือผู้ที่ทำให้มาตชินนได้แกมนุษยชาติทั้งหมด และผู้ที่ทำอันตรายเป็นคือใครสักคนหนึ่งเพียงคนเดียว? หรือว่าตรงกันข้าม กล่าวคือผู้ที่สามารถทำให้มาตชินนได้แก่คน ๆ คนเดียวหรือคนไม่กี่คนก็คนผู้คนผู้มา ในขณะที่คนส่วนมาก ถ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับมา และใช้มาก็จะทำให้มาได้รับอันตรายเป็นเช่นอย่างนี้ไม่ใช่หรือเมเลตัส ทั้งในกรณีของมาและในกรณีของสัตว์อื่น ๆ ทั้งหมด? แน่แน่นอนว่าต้องเป็นอย่างนี้ไม่ว่าท่านหรืออนิตัสจะปฏิเสธหรือยอมรับก็ตามที เพราะในกรณีของเด็กหนุ่ม ๆ นั้นคงจะเป็นโชคร้ายยิ่งใหญ่ทีเดียวถ้าหากว่ามีคนเพียงคนเดียวที่จะทำให้พวกเขาเสียคน ในขณะที่คนอื่น ๆ ล้วนแต่ทำให้เขาเป็นคนดี แต่เมเลตัส ท่านได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนพอแล้วว่า ท่านไม่เคยคิดถึงคนหนุ่มเลย และท่านได้แสดงให้เห็นแล้วถึงความเลินเล่อของท่าน ท่านไม่ได้เอาใจใส่เลยในเรื่องที่ท่านถือเอาเป็นเหตุมาฟ้องข้าพเจ้าในศาลนี้

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความเข้าใจคำว่า “ดี” การทำให้เด็กหนุ่ม

เป็น "ลเก" ในทัศนะของโสเกรตีสและเพลโตสันนิษฐานไม่เหมือนกัน (เห็นได้จากคำตอบที่แตกต่างกันของลัทธิถึงกับเมเลตส์ว่าใครทำให้เซกีส) ซึ่งเป็นการยัดยงการไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้ประเดิรัฐจากเงาของมนุษย์และของพลเมือง แต่ที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า ข้อแตกต่างระหว่างคุณธรรมของคน และคุณธรรมของพลเมืองนี้ ต่างก็ถูกมองข้ามโดยทางพวกโสเครตีสและ "กฎหมาย" เหมือน ๆ กัน กล่าวคือพวกโสเครตีส ไม่เร่ร่อนสอนผู้คนจากเมืองหนึ่งไปอีกเมืองหนึ่งนั้ ก็ดูเหมือนว่าจะไม่คำนึงเลยว่า ระเบียบทางสังคมที่แตกต่ากันออกไปในชุมชนต่าง ๆ นั้น จะกระทบกระเทือนหรือมีผลอย่างไรบ้างจากการสอนให้คนประเดิรัฐรับทราบความเข้าใจของตน ในข้อนี้เดียวกับ กฎหมายของบ้านเมืองก็ดูเหมือนจะปฏิเสธกล่าวกันว่าชีวิตของมนุษย์นั้นมิควรประสงค้อยู่ด้วยกันคือ คือเพื่อชุมชนทางการเมือง⁵¹ การเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับม้า ซึ่งโสเครตีสได้เพิกเฉยถึงความเข้าใจของมาแลดกับนี้ กล่าวว่ามันไม่จริง ๆ แล้ว ก็จัดไว้ด้วยความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการเข็ดขยี้ให้เห็นข้อแตกต่างอันเล็ดลอดระหว่างมนุษย์และมา ซึ่งบ่งชี้ไม่ให้เกิดลางคิดที่ระแวงกันไม่ต่อกันตามที่เกี่ยวกับกรให้การศึกษา กล่าวคือ เขาไม่อาจพูดได้ว่าจะมีความผูกพันในทางการเมืองกับชุมชนใด ๆ การเป็นมาที่พร้อมเพียงกับการฝึกฝนเฉพาะของมาอย่างพร้อมมูล เช่น วิ่งให้เร็ว ออกทาง และเรื่องฟังคำสั่งสอนของผู้บ่มิไม่ว่าจะอยู่ในชุมชนไหน สำหรับมา เนื่องจากไม่มีปัญหาเรื่อง "ชีวิตทางการเมือง" อยุ่ที่ลคนมี การเป็นมาที่ประเดิรัฐจึงไม่เป็นปัญหา แต่สำหรับมนุษย์แล้ว เป็นเรื่องตรงกันข้ามเลยทีเดียว เพราะมนุษย์ต้องมีชีวิตส่วนตัวชีวิตครอบครัว และชีวิตทางการเมือง หน้าที่ทดลองจนภาวะผูกพันของ

51 West, *op.cit.*, p. 161.

มนุษย์ในฐานะต่าง ๆ กันนี้ ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอไป สิ่งที่ดีสำหรับชุมชนอาจจะไม่ดีสำหรับปัจเจกชนก็เป็นได้ เช่น การต้องเข้ารับราชการทหารและไปสงครามเป็นต้น การโจมตีเมเลตส์ว่า “ไม่เอาใจใส่” ในคนหนุ่มเลย (ทั้ง ๆ ที่เมเลตส์เชื่อว่าตนเองเอาใจใส่อย่างแท้จริงนั้น) นอกจากจะเป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นผู้ประเสริฐในฐานะเป็นมนุษย์แล้ว ยังเป็นการโจมตีการยอมรับนับถือ “กฎหมาย” อย่างเงินเฟ้อ -- อย่างไม่ตั้งข้อสงสัยใด ๆ ของเมเลตส์ แทนที่จะยอมรับมาตรฐานของความดีที่คิดว่า เป็นสิ่งที่ควรจะทำเท่านั้น⁵²

แต่นอกจากนี้แล้ว บอกข้าพเจ้ามาหน่อยที เมเลตส์ เพื่อเห็นแก่สวรรค์ ว่าอยู่กับพลเมืองที่ดี หรือพลเมืองที่เลวอย่างไหนจะดีกว่ากัน? ตอบมาเถิดสหาย เพราะข้าพเจ้าไม่ได้ถามอะไรท่านที่หนักหนาเลย คนเลวนั้นก่อความชั่วร้ายให้เกิดแก่ผู้ที่อยู่กับเขาเมื่อใดก็ได้ และคนดีก็ก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ที่อยู่ด้วยใช่ไหม? “แน่นอน” ถ้าเช่นนั้นมิใครบ้างที่อยากให้คนที่อยู่ด้วยกันทำร้ายยิ่งกว่าที่จะทำให้เขาได้รับประโยชน์? ตอบมาสิท่านผู้ประเสริฐ เพราะกฎหมายกำหนดให้ท่านต้องตอบ มิใครบ้างที่อยากให้ตัวเองถูกทำร้าย? “ไม่

มี ถ้าเช่นนั้นแล้ว ท่านบังคับให้ข้าพเจ้าต้องมาที่ศาลใน
 ชื่อหาว่าข้าพเจ้าทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคน และทำให้พวกเขา
 เฉลวลงโดยเจตนา หรืออย่างไม่ได้เจตนา? “ข้าพเจ้าขอกล่าว
 จำโดยเจตนา” อะไรกันนี้เมเดตัส? ตัวท่านอายุขนาดนี้
 ฉลาดกว่าข้าพเจ้าในวัยของข้าพเจ้ามากนักหรือ มากเสียจน
 กระทั่งว่าท่านรู้ว่าคนชั่ว ย่อมก่อให้เกิด ความชั่วแก่คน ที่อยู่
 ใกล้ตนมากที่สุด และคนดี ย่อมก่อให้เกิดผลดี แต่ข้าพเจ้านั้น
 เหล่าเสียจนกระทั่งไม่รู้ในเรื่องนี้ คือไม่รู้ว่ถ้าข้าพเจ้าทำให้
 ผู้พิชิตมากมกับข้าพเจ้าคนใดคนหนึ่งเป็นคนเลว ข้าพเจ้าเอง
 ก็จะถูกอยู่ในภาวะอันตรายที่จะได้รับผลร้าย อะไรบาง อย่างจาก
 เขา และตามที่ท่านกล่าวมา ข้าพเจ้าก็กระทำความชั่วอันยิ่ง
 โหดุนโดยเจตนาอย่างนั้นหรือ? ข้าพเจ้าไม่เชื่อหรือกเมเด
 ตัส และข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าจะมีใครอื่นในโลกที่เชื่ออย่างนี้ด้วย
 ข้าพเจ้าไม่ได้ทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคน หรือหากว่าข้าพเจ้า
 ได้กระทำการอย่างนั้นจริง ข้าพเจ้าก็กระทำลงไปโดยไม่ได้
 มีเจตนา เพราะฉะนั้นท่านกล่าวคำเท็จทั้งสองกรณี แต่ถ้
 หากว่าข้าพเจ้าทำให้หนุ่ม ๆ เสียคนโดยเจตนาแล้ว สำหรับ
 ความผิดพลาดที่กระทำไปโดยไม่ได้เจตนา นี้ กฎหมายก็จะ
 ไม่บีบบังคับให้ผู้กระทำผิดต้องมาที่ศาล หากแต่ต้องเอาตัว
 เขาไปสั่งสอนและอบรมเป็นการส่วนตัว เพราะจะเห็นได้ชัด
 ว่าหากข้าพเจ้าได้รู้ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าก็คงจะหยุดทำในสิ่งซึ่ง
 ข้าพเจ้าได้กระทำโดยไม่ได้มีเจตนา แต่ท่านหลีกเลี่ยงไม่คบ
 คำสมาคมและไม่สั่งสอนข้าพเจ้า ท่านไม่เต็มใจที่จะกระทำ

อย่างนั้น ท่านกลับเอาตัวข้าพเจ้ามาทิ่ม ที่ซึ่งกฎหมายต้อง
นำตัวผู้ทิ่มสมควรได้รับการลงโทษไม่ใช่การส่งสอนมา

แต่โสเกรตีสก็เชื่อว่าจะไม่ได้ตระหนักในปัญหาเรื่องข้อขัดแย้งระ-
หว่างการเป็นพลเมืองที่ดี และการเป็นคนที่ดีจากแง่ของเมเลตัสที่ถือว่าคน
ดีต้องเป็นพลเมืองดีเสียเลย⁵³ การเปลี่ยนใช้คำจาก “การอยู่” กับพลเมือง
ที่ดีในตอนต้นมาเป็น “การสมาคม” กับผู้อื่นในตอนหลังนั้น เป็นเครื่อง
ชี้ให้เห็นว่า โสเกรตีสรู้สึกตัวว่าปัญหาระหว่างพลเมืองที่ดีกับผู้ที่ตนคบค้า
สมาคมด้วยกันนั้นมียุ่จริง เพราะโสเกรตีสมีแก่นวโน้มที่จะทำให้ผู้ที่คบค้า
สมาคมกับตนนั้นต้องเห็นห่างจากภาระหน้าที่และความคิดเห็นที่ พลเมืองจะ
ต้องมีอยู่เสมอ⁵⁴ อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งที่โสเกรตีสหยิบยกขึ้นมาดลัดลวงข้อ
กล่าวหาว่าโสเกรตีสทำให้เด็กหนุ่มเสียคนนั้นจริงๆ แล้วดูเหมือนว่าจะมีเพียง
อันเดียว คือข้ออ้างที่ว่าไม่มีใครที่กระทำผิดโดยเจตนาหรือโดยทง ๆ ที่รู้
ส่วนใหญ่ของข้อโต้แย้งของโสเกรตีสนั้นเป็นไปเพื่อชี้ให้เห็นว่า เมเลตัสไม่
ได้สนใจและเดินเลื้อ (ในการยอมรับบทบาทของกฎหมาย) ทั้งสิ้น และ
จากแง่ของโสเกรตีส เนื่องจากวิธีเดียวที่จะทำให้คนเป็นคนดีในฐานะเป็น
คน อยู่ที่การสนทนากันเป็นการส่วนตัวตามแบบที่โสเกรตีสได้กระทำ เพราะ
ฉะนั้นวิธีที่จะแก้ความเข้าใจผิดของบุคคลในเรื่อง “ความประเสริฐ” ของ
คนในฐานะเป็นมนุษย์ ก็ต้องอยู่ที่การสนทนาบอกกล่าวด้วยเหมือนกัน แต่

53 โปรดเปรียบเทียบกับ Aristotle, Politics (1276 b16--
1276 b33)

54 West, op.cit., p. 163.

สำหรับเมล็ทส์มุ่งมองว่าเป็นพลเมืองดีก็คือการเป็นคนดี การกระทำผิดกฎหมายก็มิควรแก้ทางเดียวคือ การลงโทษตามกฎหมาย ในท้ายที่สุดนี้ยังอาจพิจารณาต่อไปได้อีกว่า ในการลงโทษนี้ เมล็ทส์และคนอื่น ๆ ในศาล (ที่จะเสนอและเห็นด้วยกับโทษประหารชีวิต) คิดว่าตนกำลังทำในสิ่งที่เลวคือโสเกรตีสแน่ แต่เนื่องจากเมล็ทส์ก็เห็นพ้องกับโสเกรตีสว่า คนดีก็กระทำสิ่งที่ผิดต่อคนที่อยู่ใกล้ตน และคนเลวก็กระทำสิ่งที่ชั่วต่อคนที่อยู่ใกล้ตน การมุ่งลงโทษโสเกรตีส คือการทำในสิ่งที่เลวต่อโสเกรตีส จึงเท่ากับเป็นการพิสูจน์ตามความยอมรับของเมล็ทส์เองว่า ตนและคนอื่น ๆ ที่คิดอย่างนี้เป็นคนเลว

แต่พอกันที ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย เพราะนี่ก็ถึงจะขัดอย่างที่ว่าพี่เจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า เมล็ทส์ไม่เคยเอาใจใส่ไม่ว่าจะมากหรือน้อยต่อเรื่องเหล่านี้ อย่างไรก็ดี บอกเรามา เมล็ทส์ ท่านว่าข้าพเจ้าทำให้คนหนุ่มเสียคนอย่างไร? หรือจะเป็นที่ประจักษ์ชัดตามคำฟ้องของท่านว่า โดยการสั่งสอนพวกเขาไม่ให้เชื่อในเทพเจ้าที่นครนับถือ แต่ให้เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่น? ท่านไม่ได้กล่าวว่าโดยการสอนสิ่งนั้นดอกหรือ ที่ข้าพเจ้าทำให้พวกเขาเสียคน? “นี่แหละคือสิ่งที่ข้าพเจ้ากล่าว” ถ้าเช่นนั้นแล้วละก็ เมล็ทส์ เพื่อเห็นแก่เทพเจ้าทั้งหลายที่เราพูดถึงอยู่นี้ ขอท่านโปรดบอกข้าพเจ้าและท่านสภาพชนเหล่านั้นให้ชัดเจนยิ่งกว่านี้ด้วยเถิดเพราะข้าพเจ้า

ไม่สามารถจะเข้าใจได้ว่า ท่านกล่าวว่าข้าพเจ้าสอนว่ามีเทพเจ้าอยู่เป็นบางองค์ และตัวข้าพเจ้าเชื่อว่ามีเทพเจ้าอยู่บ้าง ข้าพเจ้าจึงไม่ใช่ว่าจะไม่นับถือเทพเจ้าเอาเสียเลย และเพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่ผู้กระทำผิดในแง่นี้ อย่างไรก็ตาม เทพเจ้าเหล่านี้ไม่ใช่เทพเจ้าที่นครนับถือ แต่ข้าพเจ้านับถือเทพเจ้าอื่น ๆ นี่คือสิ่งที่ท่านกล่าวหาข้าพเจ้าใช่ไหม ก็กล่าวหาว่าข้าพเจ้านับถือเทพเจ้าอื่น ๆ หรือท่านจะหมายความว่าข้าพเจ้าไม่ได้เชื่อในเทพเจ้าเลย และข้าพเจ้าสอนสิ่งนี้ต่อคนอื่น ๆ “นั่นแหละคือสิ่งที่ข้าพเจ้ากล่าว คือท่านไม่เชื่อในเทพเจ้าทั้งหลายเลยแม้แต่น้อย”

สำหรับเมลเตส การถูกโจมตีโดยนักวาทะศิลป์ที่ชำนาญว่าจริง ๆ แล้ว คนไม่ได้สนใจในเรื่องที่หยิบยกมาเป็นสาเหตุในการฟ้องโสเกรตีสเลย คงจะมีผลทำให้เมลเตสตระหนกอยู่ไม่น้อยว่า ข้อกล่าวหาข้อแรกของตนที่ว่าโสเกรตีสทำให้เด็กหนุ่มเสียคน (ซึ่งจริง ๆ แล้วโสเกรตีสกล่าวแก้โดยข้ออ้างว่าไม่มีใครกระทำผิดโดยเจตนาเพียงอย่างเดียว) คงจะหมั่นนำหนักไปเสียแล้ว ดังนั้น เมื่อโสเกรตีสหยิบยกเอาข้อหาที่กลับมากำหนดใหม่ โดยการนำไปรวมกับข้อกล่าวหาที่ว่า โสเกรตีส กระทำการ อันขัดกับ ศาสนธรรม (กล่าวคือ โสเกรตีสแก้คำฟ้องเป็นว่าตนทำให้เด็กหนุ่มเสียคนโดยการสอนให้เด็กหนุ่มไม่เชื่อในเทพเจ้าของนคร แต่ให้เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น) เมลเตสก็รีบสมอ้างรับเอาข้อกล่าวหาที่โสเกรตีสแต่งขึ้นใหม่เป็นของตนทันที และ

เมื่อโสเกรตีสกำลังเปิดโอกาสต่อไปให้เมเลตัสกล่าวหาว่าตนไม่นับถืออะไรเลย เมเลตัสก็รีบยอมรับคำฟ้องใหม่นี้เป็นของตนโดยไม่ได้พิจารณาเลยว่า ข้อกล่าวหาใหม่นี้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร^{๕๕} และจะถูกโสเกรตีสใช้ข้อหาเดิมมาลบล้างได้อย่างไร

ท่านทำให้ข้าพเจ้าเสียแล้ว เมเลตัส! ทำไมท่านถึงกล่าวเช่นนั้น? ข้าพเจ้าไม่ได้เชื่อแม้แต่ว่าพระอาทิตย์ หรือ พระจันทร์เป็นเทพเจ้าอย่างที่มีมนุษย์ชาติที่เหลือเชื่อ กันดอกหรือ? “เปล่าเลย ชูสเป็นพยาน ท่านผู้พิพากษา เพราะเขากล่าวว่า พระอาทิตย์ก็คือหิน และพระจันทร์คือหิน” ท่านคิดว่าท่าน กำลังฟ้อง อะแนก ซากอรัส หรือ เมเลตัส ที่รัก และท่านดูถูกท่านสภาพชนเหล่านั้นถึงขนาดคิดว่าพวกเขาไม่รู้หนังสือถึงกับไม่รู้หนังสือของอะแนกซากอรัส ชาวคลาโซ

๕๕ โปรดเปรียบเทียบข้อหานี้กับข้อหาอันเป็นทางการใน Memorabilia ของเซโนฟอนที่กล่าวว่า “โสเกรตีสกระทำความผิดเพราะไม่ยอมรับเทพเจ้าที่นครยอมรับ และเพราะนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นเข้ามา และฝึกงานทำให้เด็กหนุ่มเสียคน” Memorabilia (I. 1.) ยิ่งกว่านั้น บรันน์ (Brann) มีความเห็นว่าแม้แต่ใน อโพลีโตเอง ถ้าแปลคำกริยา nomizein อย่างระมัดระวังก็จะให้ความว่า “โสเกรตีสมิได้นับถือเทพเจ้าตามแบบอย่างที่โดยปฏิบัติมา” และโสเกรตีสไม่มีทางแก้ข้อกล่าวหา^{๕๖}เลย เพราะใน ไซโปโสเกรตีสก็ยอมรับกับไซโปเองว่า ตนไม่ยอมรับเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าที่เชื่อต่อกันมาได้ โปรดดู Brann, op.cit., pp. 9-10.

มีเนียมมีถ้อยคำเหล่านี้เต็มไปหมด ? ท่านคิดว่าคนหนุ่ม ๆ เรียนรู้หลักการเหล่านี้จากข้าพเจ้า ในขณะที่พวกเขาอาจซื้อได้ในบางครั้ง (ถ้าราคาแพง) ในราคาหนึ่งครั้งมาแถวโรงละคร และจะได้หัวเราะเยาะโสเกรตีสที่อวดอ้างว่าหลักการเหล่านี้เป็นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมันเป็นเรื่องที่เหลวไหลอย่างนั้น !

โสเกรตีสกล่าวว่า คนหนุ่มจะหัวเราะเยาะได้ถ้าตนไปสอนหลักการของอะแนกซาคอร์รัสว่าเป็นของตนเอง โสเกรตีสมิได้ปฏิเสธว่าตนไม่ได้สอนหลักการเหล่านั้นเลย และโสเกรตีสก็มีได้ปฏิเสธออกมาตรง ๆ ว่า ตนไม่ได้สอนหลักการที่ปฏิเสธการคงอยู่ของเทพเจ้าของนคร หรือเทพเจ้าโดยทั่วไป อันที่จริงแล้ว โสเกรตีสแสดงให้เห็นว่า ตนคุ้นเคยกับหนังสือของอะแนกซาคอร์รัสอยู่มาก ก็คุ้นเคยถึงกับขนาดที่สามารถจะบอกได้ว่าราคาของหนังสือชิ้นลงอย่างไร เราจะได้เห็นต่อไปว่า ในทำนองเดียวกันกับที่โสเกรตีสในตอนที่เกี่ยวข้องกับข้อกล่าวหาข้อแรก มุ่งที่จะพิสูจน์ว่าเมเลทัส “ไม่เอาใจใส่” ยิ่งกว่าที่จะแก้ข้อกล่าวหาว่าตนทำให้เด็กเสียคน ในที่นี้ก็เช่นเดียวกัน โสเกรตีสมุ่งจะพิสูจน์ว่า เมเลทัส “พูดลวกแบบจริงจัง” มากกว่าที่จะแก้ข้อกล่าวหาเรื่องกระทำการอันขัดกับศาสนธรรม

แต่เพื่อเห็นแก่สวรรค์ ท่านคิดถึงข้าพเจ้าอย่างนั้นใช่ไหม

ว่าข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีเทพเจ้าอยู่เลย ? “ใช่แล้ว ชุสเป็นพยานด้วยเถิด ท่านไม่ได้เชื่อเลยแม้แต่น้อย” เมเลทัส ท่านไม่อาจเป็นที่เชื่อถือได้เลย แม้แต่กับตัวท่านเอง ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเห็นว่าบุคคลผู้เป็นนักถวิลหาความรู้แรง และไม่มีคามยั้งคิด และได้ฟังเรื่องข้าพเจ้าด้วยเหตุแห่งความถวิลหาความยั้งคิด และมุกทะลุคั้น เท่าที่ปรากฏดูเหมือนว่าเขาจะคิดปริศนามาให้ขบเล่นว่า “โสเกรตีสคนฉลาด จะรู้หรือไม่ว่าข้าพเจ้ากำลังล้อเล่นพูดขำกับตัวเอง หรือว่าข้าพเจ้าควรจะหลอกโสเกรตีสและคนอื่นๆ ที่ได้ฟังข้าพเจ้าดี ?” ข้าพเจ้าเห็นว่าเขากล่าวแย้งกับตัวเองในคำพ้องของเขาราวกับเขาจะพูดว่า “โสเกรตีสเป็นผู้กระทำผิด เพราะเขาไม่เชื่อในเหล่าเทพเจ้า แต่เชื่อในเหล่าเทพเจ้า” นี่เป็นการกระทำของตัวตลกโดยแท้

ถ้าเช่นนั้น ท่านสุภาพชน ขอให้มาร่วมกับข้าพเจ้าในการตรวจสอบดูว่า ทำไม ข้าพเจ้า จึงเห็นว่า เขากล่าว อย่างนี้ และตัวท่านเมเลทัส ขอให้ตอบ และสำหรับท่านสุภาพชน ขอให้เป็นอย่างที่ข้าพเจ้าได้ขอของท่านไว้ตั้งแต่ต้น คือขอได้โปรดจำว่า กรุณาอย่าส่งเสียงรบกวน ถ้าหาก ข้าพเจ้า จะซักถามตามแบบที่ข้าพเจ้าได้คุ้นเคยมา

มีมนุษย์คนใดบ้าง ที่เชื่อว่า มีสิ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ แต่ไม่มีมนุษย์อยู่ ? ท่านสุภาพชนปล่อยให้เขาได้ตอบเถิด และกรุณาอย่าก่อความไม่สงบในทางหนึ่งทางใด มีใครบ้างที่ไม่เชื่อในม้า แต่เชื่อในสิ่งซึ่งเกี่ยวกับม้า ? หรือใครที่ไม่

เชื่อว่าคนเบาชลุ้มอยู่ แต่เชื่อว่าสิ่งซึ่งเกี่ยวกับคนเบาชลุ้ม
 อยู่? ไม่มีหรือที่ท่านผู้ประเสริฐ ถ้าท่านไม่ยากตอบ
 ข้าพเจ้าก็จะขบอกแก่ท่านและคนอื่น ๆ ที่นี่เอง แต่อย่าง
 น้อยที่สุดขอให้ตอบคำถามต่อไป มีใครบ้างที่เชื่อว่าสิ่งที
 เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ แต่ไม่เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์? “ไม่มี”
 ขอบคุณสำหรับคำตอบที่จำใจต้องตอบ เพราะแรงบีบบังคับ
 จากท่านเหล่านั้น ที่ท่านกล่าวเองไม่ใช่หรือว่า ข้าพเจ้าเชื่อ
 ในสิ่งซึ่งเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะใหม่หรือเก่า และว่า
 ข้าพเจ้าสอนความเชื่อนี้ เพราะฉะนั้นตามคำกล่าวของท่าน
 เอง ข้าพเจ้าย่อมเชื่อในสิ่งซึ่งเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ท่าน
 ธานานว่าอย่างนั้นในคำฟ้องของท่านนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อใน
 สิ่งเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็เป็นของแน่ว่าข้าพเจ้าต้องเชื่อใน
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย อย่างนี้ไม่ใช่หรือ? ต้องใช่ ข้าพเจ้าถือว่า
 ท่านเห็นด้วยเพราะท่านไม่ตอบ แต่เราไม่คิดดอกหรือว่า
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นก็คือ เหล่าเทพเจ้าหรือบุตรของเหล่าเทพเจ้า
 และนักค้อยปริศนาและเรื่องคลกที่ข้าพเจ้าว่าท่านเป็นคนกล่าว
 เมื่อท่านพูดว่าในขณะที่ข้าพเจ้าไม่เชื่อในเหล่าเทพเจ้า ข้าพ
 เจ้าก็เชื่อในเหล่าเทพเจ้าอีก ทั้งนั้นก็เพราะข้าพเจ้าเชื่อในสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์ แต่อีกในแง่หนึ่ง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็บุตรพันทาง
 ของเหล่าเทพเจ้า ไม่ว่าจะเกิดกับพวกนางอัปสร หรือคน
 อื่นใด สุดแล้วแต่จะกล่าวกันว่ามารดาของพวกนี้เป็นใคร
 แล้วมีใครบ้างที่เชื่อว่าบุตรของเหล่าเทพเจ้า แต่ไม่มีเหล่า

เทพเจ้า? นี่เป็นเรื่องเหลวไหลพอ ๆ กับที่จะมีใครคนหนึ่ง
 เชื่อว่ามีลูกของม้าและลา คือ ล้อ แต่ไม่มีม้าและลา เมล็ดที่
 ท่านคงจะต้องนำเรื่องนั้นมาฟ้องเพื่อทดสอบเราดูเล่น หรือ
 ไม่ท่านก็คงไม่รู้ว่าจะมีพ่อข้าพเจ้าด้วยความผิดอะไรก็ แต่
 ไม่มีทางเสียแล้วละ ที่ท่านจะ ชักชวนให้คนที่แม่จะมีสติเพียง
 เล็กน้อยเชื่อว่า เป็นเรื่องเป็นไปได้ที่คน ๆ หนึ่งจะเชื่อใน
 สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าว่ามีอยู่จริง แต่คน ๆ
 เดียวกันนั้นไม่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเหล่าเทพเจ้า หรือ
 พวกวีรบุรุษทั้งหลาย

ข้อนำสังเกตประการแรกเกี่ยวกับการแก้ข้อกล่าวหาเรื่องการกระทำอันขัดกับศาสนธรรมของโสเกรตีสในตอนนั้นมีอยู่ว่า ตามข้อกล่าวหาที่ถูก
 ต้องนั้น โสเกรตีสมิได้ถูกกล่าวหาว่า “เชื่อ” ในเทพเจ้าใหม่ แต่โสเกรตีส
 “นำ” เขาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นเข้ามา และในยูโทโพร เราก็ได้เห็นมา
 แล้วว่า โสเกรตีสเข้าใจว่าข้อกล่าวหาของโจทก์ข้อนั้นนั้นหมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 ที่โสเกรตีสเป็นที่รู้จักว่ามีประจำตน แต่ในอโทโลจี โสเกรตีสมิได้พยายามที่จะล้มล้างความคิดนี้จากจิตใจของชาวเอเธนส์เลย จริง ๆ แล้วโสเกรตีส
 กลับอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้มากเข้าไปอีก ข้อนำสังเกตประการที่สองอยู่ที่ว่า
 ในขณะที่โจทก์ตั้งข้อกล่าวหาเดิม โดยมองที่ผลแห่งการกระทำอันเป็นลักษณะ
 ของการบ่อนทำลายของโสเกรตีส (คือการนำเข้ามาในนคร) แต่โสเกรตีส

กลับเปลี่ยน จุดความสนใจให้กลายเป็นเรื่องความเชื่อส่วนตัวของคุณไปเสีย คือเปลี่ยนจากข้อเท็จจริงในการนำเสนอถึงศักดิ์สิทธิ์ใหม่เข้ามาให้ กลายเป็น เรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเชื่อส่วนตัวของคุณไปในที่สุด ในประการต่อมาจะเห็นได้ว่า ในขณะที่โสเกรตีสกล่าวหาเมเลตัสกลับว่า “เล่นตลกแบบจริงจัง” ทั้งๆ ที่เมเลตัสเอาจริงเอาจังมากนั้น คนที่กระทำการดังกล่าวในความเป็นจริงแล้วกลับได้แก่ตัวโสเกรตีสเอง เพราะโสเกรตีสกล่าวตลกเล่นกับเรื่องที่เป็นเรื่องสำคัญ กล่าวคือ โสเกรตีสพูดถึงเรื่องของเทพเจ้าอันเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในคริปโตในลักษณะที่ชวนซ้ำ การแสดงความไม่พอใจด้วยการส่งเสียงรบกวนของชาวเอเธนส์ที่ยาวนานนั้น เกิดขึ้นเมื่อโสเกรตีสกล่าวเปรียบเทียบเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับม้า⁵⁶ ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ความจริงที่ว่าจริงๆ แล้ว โสเกรตีสมิได้เชื่อในสิ่งที่ตนอ้างมาเป็นข้อพิสูจน์เลย เช่นการที่โสเกรตีสกล่าวว่า “แล้วมีใครบ้างที่เชื่อว่ามิบุตรของเหล่าเทพเจ้าแต่ไม่มีเหล่าเทพเจ้า?” เป็นต้น เพราะใน *ไฮโปไซริส* โสเกรตีสได้แถลงออกมาย่างชัดเจนว่า ตนไม่อาจเชื่อในเรื่องเหล่านั้นได้ สำหรับข้อนำส่งแก่ประการสุดท้ายในช่วงนี้อยู่ที่ว่า การซักถามเมเลตัสของโสเกรตีสนั้น จัดได้ว่าเป็นตอนเดียวของ *อโพลิดี* ที่โสเกรตีสอุทิศให้กับการแก้ข้อกล่าวหาที่เป็นทางการ โสเกรตีสอุทิศเวลาให้กับข้อหานี้เพียงน้อยนิดเมื่อเปรียบเทียบกับ *อโพลิดี* ทั้งหมด คือประมาณหนึ่งในหกของ *อโพลิดี* ทั้งหมดเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น โสเกรตีสยังใช้เวลาไปกับข้อกล่าวหาเรื่องการทำให้เด็กเสียคน มากกว่าข้อกล่าวหาเรื่องกระทำการอันขัดกับศาสนธรรมซึ่ง

จริงจังกวามากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ในการแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์ปัจจุบันนั้นก็เช่นเดียวกันกับในการแก้ข้อกล่าวหาของโจทก์พวกแรก ที่โสเครตีสพยายามเลี่ยงข้อกล่าวหาเรื่องการกระทำอันขัดกับศาสนธรรมอยู่ตลอด⁵⁷

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ดูเหมือนว่าที่ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นผู้กระทำผิดตามคำฟ้องของเมเลตัสนั้น คงจะไม่ต้องการคำกล่าวแก้อะไรมาเลย ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นก็คงจะพอเพียงแล้ว แต่ท่านก็เชื่อใจได้ว่า ที่ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วก่อนหน้านั้นยังเป็นความจริง กล่าวคือ ความชิงชังในตัวข้าพเจ้าอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้น และมีอยู่ในใจของผู้คนจำนวนมาก และนี่ก็คือสิ่งที่จะทำให้ข้าพเจ้าถูกตัดสินว่าผิดไม่ใช่เพราะเมเลตัสหรืออนิตัส แต่เป็นเพราะอคติและความเกลียดชังของคนหมู่มาก สิ่งนี้ได้ทำลายคนดี ๆ คนอื่น ๆ มามากแล้ว และไม่มีเค้าเลยว่ามีจะหยุดอยู่แค่เฉพาะตัวข้าพเจ้า

โสเครตีสจับคำกล่าวแก้ของตนด้วยการกล่าวว่า ความเป็นผู้บริสุทธิ์ของตนจากข้อกล่าวหาของเมเลตัสนั้นคงเห็นได้ง่าย แต่พร้อม ๆ กับที่

57 Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 157.

โสเกรตีสเน้นความพอเพียงในคำกล่าวแก่ของ ตนว่า คงพอที่จะ พิสูจน์ความ
บริสุทธิ์ โสเกรตีสก็สรุปต่อไปว่า แต่ถึงอย่างไรเสียตนก็ยังต้องถูกตัดสิน
เห็นว่ากระทำผิดอยู่ที่ นั้นคือ ตนจะถูกตัดสินว่ากระทำผิดมิใช่โดยเมเลตัส
หรืออนิตัส แต่เป็นการตัดสินว่ากระทำผิดโดยอคติและความเกลียดชังของ
คนหมู่มาก เป็นของแน่สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่วินิจฉัยคดีในศาลนั้น การสรุป
เช่นว่าของโสเกรตีสย่อมไม่ต่างอะไรกับการกล่าวหาอย่างตรง ๆ อีกว่า เขา
เหล่านั้นเต็มไปด้วยอคติที่ไม่อาจล้มล้างได้ตั้งแต่ก่อนการพิพากษาคดีนั่นเอง

แต่บางที บางท่านอาจกล่าว “โสเกรตีส ท่านไม่ละอาย
ออกหรือที่ได้กระทำการดังกล่าวจนเป็นผลให้ตนเองตกอยู่ใน
อันตรายจนถึงตายได้ ?” ข้าพเจ้าก็คงจะให้คำตอบที่ยุติ
ธรรมไปว่า “ท่านพูดไม่ตีเลยสหาย ถ้าท่านคิดว่า คนที่
แม้จะมีความดีเพียงสักนิดควรจะคำนึงถึง อันตรายแห่งชีวิต
หรือความตาย และไม่คำนึงเพียงสิ่งนี้สิ่งเดียวเมื่อเขากระทำ
การ คือว่าสิ่งที่เขากระทำไปนั้นถูกหรือผิด และนั่นเป็น
การกระทำของคนดีหรือคนเลว

โสเกรตีสไม่เพียงแต่จะสรุปคำกล่าวแก่ข้อหาของตน ด้วยการ
กล่าวหาผู้พิพากษาและชาวเอเธนส์ทั้งหลายว่า มีอคติเกี่ยวกับตนที่ไม่มีทาง
จะลบล้างได้เท่านั้น หากโสเกรตีสยังไม่หยุดเฉพาะแก่การพูดในสิ่งที่เกี่ยว

กับคดีของตน ในทางตรงกันข้าม โสเกรตีสกลับสมมุติข้อคัดค้านที่ไม่ได้
 มีใครคัดค้านจริง ๆ ขึ้นมาตอบด้วย คำพูดของโสเกรตีสในช่วงนี้จึงจัดได้ว่า
 เป็นการออกนอกเรื่องอย่างแท้จริง และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบข้อคัดค้าน
 ที่โสเกรตีสเสนอในตอนนี้ (คือที่ว่าทำไมโสเกรตีสจึงไม่ละอายที่ทำให้ตน
 เองอาจต้องตายได้) กับข้อคัดค้านที่โสเกรตีสเสนอในครั้งก่อนที่ว่า อคติ
 ของมหาชนเกี่ยวกับโสเกรตีสเกิดขึ้นแต่เมื่อใด ก็เห็นได้ชัดกว่า โสเกรตีส
 ถือว่าข้อคัดค้านเกี่ยวกับความกลัวตายนี้เป็นเรื่องที่น่าละอายมาก เพราะ
 ในขณะที่โสเกรตีสกล่าวถึงข้อคัดค้านที่ตนสมมุติขึ้นครั้งแรกว่า เป็นข้อคัด
 ค้านที่ “ถูกต้อง” โสเกรตีสในช่วงนี้กลับกล่าวว่า ตนจะให้คำตอบ
 ที่ “ยุติธรรม” สำหรับข้อคัดค้าน (ที่น่าละอายนั้น) นอกจากนี้แล้ว เมื่อ
 เปรียบเทียบท่าทีของโสเกรตีสนับแต่จุดนี้กับเมื่อตอนที่โสเกรตีสยังกล่าวแก้
 ข้อหาอยู่นั้นก็จะพบว่า ท่าทีก้าวร้าวของโสเกรตีสนั้นมีลักษณะที่เปิดเผย
 และรุนแรงยิ่งกว่าเดิมมาก⁵³

เพราะตามข้อโต้แย้งของท่านแล้ว วีรบุรุษทั้งปวงที่ไป
 ตายเสียที่กรุงทรอยก็จะเป็นคนเดา รวมทงบุตรของฮิตต
 ผู้ซึ่งเหยียดหยามอันตราายเป็นที่ยัง เมื่อเปรียบเทียบกับกร
 ทจะต้องยอมรับความอับอายใด ๆ จนเมื่อมารดา (และนาง
 เป็นเทพอัสตรา) กล่าวกับเขาขณะที่เขากำลังกระเหินกระ
 หือหรือที่จะฆ่าเซ็คเตอร์ด้วยถ้อยคำคล้าย ๆ อย่างนี้คือ “ลูกรัก

ถ้าเจ้าแก้แค้นให้กับการฆาตกรรมของฟาโตรคลุส มิตรของ
 เจ้าและฆ่าเฮ็คเตอร์ ตัวเจ้าเองก็จะต้องตาย” นางกล่าวว่า
 “เพราะความตายถูกกำหนดไว้คอยเจ้าทันทีหลังจากเฮ็คเตอร์”
 แม้เมื่อได้ยินดังนั้น เขาก็ไม่สนใจใน ความตาย และ อันตราย
 เพราะเขากลัวที่จะอยู่อย่างคนฉลาดและไม่ได้แก้แค้นให้เพื่อน
 มากกว่า เขากล่าวว่า “ถ้าจะตายก็ขอให้ข้าพเจ้าได้ตายหลัง
 จากที่ได้แก้แค้นแก่ผู้กระทำผิด มากกว่าที่จะอยู่ทนให้ถูก
 เยาะเย้ยอยู่เคียงข้างเรือ และเป็นภาระของแผ่นดิน” ท่าน
 คิดว่าเขาคำนึงถึงความตายและอันตรายหรือ ?

โสเครตีสยกเอามาตรฐานเรื่องความถูกต้อง ความดีความงาม มา
 คัดค้านการคำนึงเฉพาะแต่อันตรายอาจเกิดขึ้นกับบุคคล และถึงแม้ว่าโสเคร
 ตีสจะมีได้เอื้อชื่อของวีรบุรุษของกรีกที่ตนหยิบยกมาเปรียบเทียบกับการกระทำ
 ของตนโดยตรง (โสเครตีสเพียงแต่กล่าวว่า “บุตรของซิติส”) ทุกคน
 ในศาลก็รู้ว่าโสเครตีสหมายถึงอะคิลิส ผู้เลือกที่จะมีชีวิตอันแสนแตรุ่งโรจน์
 ในฐานะที่เป็นผู้พิชิตเฮ็คเตอร์ผู้ยิ่งใหญ่ มากกว่าที่จะมีชีวิตอันสงบสุขและยาวนาน
 และเนื่องจากว่าอะคิลิสเป็นวีรบุรุษมีฐานะเป็นกึ่งเทพเจ้าที่ชาวกรีก
 ถือเป็นแบบอย่างอันยิ่งใหญ่ที่ควรเทอดทูน การที่โสเครตีสเปรียบเทียบกรณี
 ของตนกับกรณีของอะคิลิสจึงเห็นได้ว่าเป็นความพยายามของโสเครตีสที่
 จะทำให้ชาวเอเธนส์รู้สึกประทับใจกับการยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตของตน
 ให้กับการใช้ชีวิตอย่างที่ตนเคยปฏิบัติมา แต่การประสานตนเองเข้ากับแบบ

อย่างที่คุณเคยปฏิบัติมา แต่การประสานตนเองเข้ากับแบบอย่างที่มีหาชน
 ยกย่องนั้นก็เชื่อว่าประาดจากการ “รุก” เสียเลยทีเดียว เพราะการพูดถึง
 กรณีของอะคิสตินั้น ในแง่หนึ่งนั้นก็เท่ากับการแนะนำ บรรดาผู้พิพากษา
 ทั้งหลายต่างก็เกรงกลัวความตายในขณะที่โสเกรตีสไม่กลัว นอกจากนี้ ใน
 ขณะที่บรรดาชาวเอเธนส์ต่างก็เหมือนกับอะคิสตตรงที่ยังมีความหวังโย และ
 คิดกับครอบครัวทรัพย์สินสมบัติ มิตรสหาย และชุมชน เพราะฉะนั้นชาวเอ-
 เธนส์จึงยกย่องอะคิสตผู้ยอมเสียสละสิ่งเหล่านั้น ได้ ก็เป็นที่น่าคิดว่าโสเกรตีสผู้
 ไม่รู้สึกผูกพันกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ก็ไม่กลัวกายเหมือนกันนั้น มีอะไร
 เป็นแรงกลใจให้เกิดความกล้า⁵⁹ อันที่จริงแล้ว เมื่อพิจารณาอย่างพิถีพิ
 เเคราะห์ก็จะพบว่า แม้โสเกรตีสจะอ้างถึงกรณีของอะคิสต เพื่อทำให้กรณี
 ของตนดูเป็นน่าประทับใจ แต่จริง ๆ แล้ว การกระทำและความกล้าหาญ
 ของอะคิสตที่ชาวเอเธนส์ยกย่องนั้น จากทัศนะของโสเกรตีสแล้ว เป็นสิ่งที่
 ไม่มีคุณค่าเลย ลักษณะเช่นว่านี้สังเกตได้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เป็นไป
 อย่างซับซ้อนและอย่างที่เห็นได้ชัด ๆ ในถ้อยคำของกวีโฮเมอร์เดิมโดยโสเกร
 ตีส เมื่อโสเกรตีสกล่าวถึงกรณีของอะคิสต เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด
 นั้นเป็นไปเพื่อปรุงแต่ง ให้ภาพ ของ อะคิสตเหมาะสมที่ โสเกรตีสจะ นำมา
 เปรียบกับกรณีของคนที่ตนทงสน

ในประการแรกเลยที่เดียวจะเห็นได้ว่า โสเกรตีสกำหนดให้ธิดิส

59 Allan Bloom, The Republic of Plato Translated with Notes and An Interpretative Essay (New York, London: Basic Books Inc. Publishers, 1968) p. 357. มีข้อนำสังเกตว่า ในการพูดถึงอะคิสต โสเกรตีสไม่ได้พูดถึงความกล้าหาญ (andreia) เลยแม้แต่ คำเดียว

พูดถึงการตายของฟาโตรกลุสว่าเป็น “ฆาตกรรม” ราวกับว่านั่นเป็นผลของการประกอบอาชญากรรม และไม่ใช่ผลของสงครามอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนางริตีสกล่าวถึง “การแก้แค้น” ราวกับว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นคือ ความอยุติธรรมอย่างแท้จริง⁶⁰ ในประการที่สอง ในขณะที่คำตอของอะคิลิสที่ให้กับนางริตีสในต้นฉบับของโฮเมอร์จริง ๆ มีว่า “ถ้าจะตายก็ขอให้ข้าพเจ้าได้ตายเนื่องจากข้าพเจ้ามิได้ถูกกำหนดให้ช่วย สหายของ ข้าพเจ้า เมื่อเขากำลังถูกฆ่า”⁶¹ โสเกรตีสก็เปลี่ยนเป็นว่า “ถ้าจะตายก็ขอให้ข้าพเจ้าได้ตายหลังจากที่ได้ *แก้แค้นแก่ผู้กระทำผิด* และในขณะที่ต้นฉบับเดิมมิได้กล่าวถึง *การถูกเยาะเย้ย* โสเกรตีสก็เติมการถูกเยาะเย้ยเข้าไปพร้อม ๆ กับที่ตัดคำว่า *อันไร้ประโยชน์* หลังคำว่า “ภาระของแผ่นดิน” ออกไป ด้วย จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมเหล่านี้ ทำให้การอ้างถึงอะคิลิสมีลักษณะที่ไปกันได้ดีกับกรณีของโสเกรตีสทั้ง ๆ ที่อะคิลิสตายในวัยหนุ่มฉกรรจ์ แต่โสเกรตีสเองอยู่ในวัยชราเต็มที แต่ในขณะที่เดียวกัน การเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมที่ โสเกรตีส กระทำต่อตอนหนึ่งของ *อีเลียด (Iliad)* ก็ชวนให้คิดได้เหมือนกันว่า จากทัศนคติของโสเกรตีสนั้น คนอย่างอะคิลิสได้รับอิทธิพลอันไม่สมควร (กรณีการเพิ่มคำว่า *ถูกเยาะเย้ย*) จากความเห็นของมหาชนเท่าไร และถ้าหากว่าโสเกรตีสยังอยู่ในวัยหนุ่มฉกรรจ์ (กรณีการตัดคำว่า “อันไร้ประโยชน์” ออกไปจากคำว่า “ภาระของแผ่นดิน”) แล้ว โสเกรตีสจะเลือกวิธีการกล่าวแก้คดีอย่างที่ได้กระทำมานั้นหรือไม่?⁶² นอกจากนี้แล้วยังเป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่โฮเมอร์ ย้ำความโศกเศร้า

60 West, op.cit., p. 195

61 Homer, Iliad (XVIII, 94-99)

62 Anastaplo, op.cit., p. 44. (Footnote 39)

อันยิ่งใหญ่ที่อะคิลีส แสดงออก เนื่องในการตายของพาโทรคลุส ผู้ซึ่งอะคิลีส “ยกย่องเหนือกว่ามิตรทั้งปวงแจกเช่นศิระชะของข้าพเจ้าเอง”⁶³ โสเกรทีส กลับกล่าวอ้างให้อะคิลีสยำตรงที่ตัวเฮ็คเตอร์ คือ ตัวบุคคลที่จะต้องถูกลงโทษ มากกว่าที่จะพูดถึงพาโทรคลุสผู้ล่วงลับไปแล้ว นั่นคือ โสเกรทีส ทำให้อะคิลีสดูเหมือนบุคคลที่ต้องกระทำหน้าที่อันยุติธรรมอย่างไม่รู้เต็มใจนัก แทนที่จะเป็นบุคคลผู้ซึ่งสนองตอบต่อการสูญเสียมิตรสนิทที่สุดอย่างเร็วร้อน และตามวิธีการเสนอของโสเกรทีสนั้น ก็กลายเป็นว่าในที่สุดแล้ว มวลเหตุจูงใจการกระทำของอะคิลีสก็คือ ความสำนึกในความยุติธรรม และหน้าที่ที่มีรากฐานอยู่บนความเกรงกลัวในสิ่งที่น่าอาย⁶⁴ และในทำนองเดียวกันกับที่อะคิลีสยอมตายเพื่อแก้แค้นให้แก่พาโทรคลุสอันเป็นที่รักของตนค้ำยการลงโทษเฮ็คเตอร์ โสเกรทีสก็ยอมตายเพื่อแก้แค้นให้กับวิถีชีวิตเชิงปรัชญาของตนค้ำยการลงโทษเมเลทัส แต่ความสัมพันธ์ระหว่างโสเกรทีสและปรัชญานั้นใกล้เคียงกันยิ่งกว่าความสัมพันธ์ระหว่างอะคิลีสและพาโทรคลุส อะคิลีสมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพาโทรคลุส ก็เพราะมิตรภาพระหว่างคนทั้งสองที่เติบโตมาด้วยกันและ เพราะพาโทรคลุสเมื่อสวมเกราะของอะคิลีสแล้ว เหมือนกับอะคิลีสมาก นั่นก็คือ อะคิลีสรักพาโทรคลุสเพราะพาโทรคลุสเป็นของตน “แจกเช่นศิระชะของข้าพเจ้าเอง” แต่โสเกรทีสมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรัชญา มิใช่เพราะปรัชญาเป็นของโสเกรทีสเอง แต่เพราะนั่นเป็นสิ่งที่โสเกรทีสปฏิบัติ และเพราะว่าปรัชญาเป็น “สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์” นั่นก็คือ โสเกรทีสรักในสิ่งที่ดี

63 Homer, *Iliad* (XVIII, 81)

64 West, *op.cit.*, p. 196.

และรับเอาสิ่งนั้นเป็นของ ๆ ตนเอง⁶⁵

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย นี่แหละคือความจริง เมื่อมนุษย์ กำหนดตนเองให้อยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ซึ่งเขาคิดว่าดีที่สุดที่จะ อยู่ ณ ที่นั้น หรือเมื่อเขาถูกกำหนดให้อยู่ ณ ที่นั้นโดยผู้ บังคับบัญชา ข้าพเจ้าคิดว่า เขาก็ต้องอยู่ที่นั่นและเสี่ยงเอา โดยจะต้องไม่คำนึงถึงความตายหรือ สิ่งอื่นใด ที่น่า อับอายยิ่ง กว่า

ถึงตอนนั้นโสกราตีสพูดราวกับว่า อะคิลีสเลือกที่จะ “กำหนดตนเอง” ให้อยู่สู้กับเฮกเตอร์ เช่นเดียวกันกับที่ตนเลือกที่จะกำหนดตนเองใน ฐานะเป็นปรัชญาเมธีเพื่อต่อสู้กับเมเดทัสและพรรคพวก แท้จริง ๆ แล้ว กรณี ของโสกราตีสคงที่โสกราตีสกล่าวต่อไป⁶⁶ ไม่อาจเปรียบเทียบกับกรณีของ อะคิลีสได้ เพราะการกระทำของอะคิลีสนั้นไม่มีใครมาสั่ง ไม่ว่าจะ เป็น มนุษย์หรือเทพเจ้า เหมือนอย่างที่โสกราตีสจะได้กล่าวต่อไปถึงกรณีของตนเอง การเปรียบเทียบกับอะคิลีสในตอนนั้นจึงน่าจะชี้ไปในทางตรงกันข้ามว่า วิถีชีวิตของโสกราตีสเป็นสิ่งที่ไม่มีใครมากำหนดให้ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจาก การคำนึงของโสกราตีสเองว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดมากกว่า

65 West Ibid., p. 200.

ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเองก็คงได้ชื่อว่าได้กระทำใน
 สิ่งที่เราว่า เมื่อผู้บังคับบัญชาที่พวกท่านเลือกมาให้บังคับ
 บัญชาข้าพเจ้า สั่งให้ข้าพเจ้าประจำอยู่ที่เมืองโปติกีอา
 และที่แอมฟีโปลิส และที่คีเลียม ข้าพเจ้าก็อยู่ ณ ที่ ๆ เขา
 กำหนดให้ข้าพเจ้าอยู่และเสี่ยงต่อความตายเหมือนกับคนอื่นๆ

โสเกรตีสพูดถึงการรักษาหน้าที่ของตนตามที่ผู้บังคับบัญชาทาง
 ทหารจะออกคำสั่ง เพื่อเปรียบเทียบกับ การรักษาหน้าที่ทางปรัชญาของตน
 ที่โสเกรตีสจะกล่าวว่าเป็นสิ่งที่เทพเจ้ามอบหมายมา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า
 ตัวอย่างการสงครามที่โสเกรตีสหยิบยกขึ้นมา นั้น น่าจะเป็นตัวอย่างที่ชาวเอ
 เรนส์ไม่อยากจะฟังทั้งสิ้น เพราะในการรบที่โปติกีอาและที่คีเลียม เอเรนส์
 ประสบกับความพ่ายแพ้ ส่วนในการรบที่แอมฟีโปลิส ตอนแรกเอเรนส์
 ชนะแล้วมาแพ้ทีหลัง⁶⁶ ยิ่งไปกว่านั้นในการรบทั้งสามครั้งนี้ แม้ทัพเอเรนส์
 ตายทุกครั้ง ทำให้คิดต่อไปว่าเมื่อโสเกรตีสพูดถึงการรักษาหน้าที่ทางปรัช
 ญาของตนที่เทพเจ้ามอบหมายมานั้น เทพเจ้า องค์นั้น ยังมีชีวิตอยู่ หรือ
 เปล่า⁶⁷

66 Thucydides, The Peloponesian War. V. 34 and 10,10. สเตราส์ สังเกตต่อไปด้วยว่า ในกรณีของการพ่ายแพ้นั้น ความกล้าหาญ
 มิได้อยู่ที่การสู้รบต่อ แต่อยู่ที่การล่าถอยหรือหลบหนีอย่างมีเกียรติ ดู Plato's
Laches (181 b2, 190 c5-191 a5) และ Strauss, "On Plato's
Apology of Socrates and Crito" p. 158.

67 Anastaplo, op. cit., p. 30.

ในเมื่อเทพเจ้ากำหนดที่ให้ข้าพเจ้าอยู่ อย่างที่ข้าพเจ้าเชื่อ และเข้าใจว่าพร้อมด้วยคำสั่งให้ใช้ชีวิตในทางปรัชญาและเพื่อตรวจสอบตนเองและผู้อื่นแล้ว มีหรือที่ข้าพเจ้าจะละทิ้งตำแหน่งของข้าพเจ้า เพราะกลัวความตายหรืออะไรอื่นใดก็ตามที่ การกระทำอย่างนั้นยอมเป็นสิ่งที่ไม่เลวร้าย และเป็น การยุติธรรมที่มีผู้เอาตัวข้าพเจ้ามาฟ้องในศาลด้วยข้อหาว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีเหล่าเทพเจ้า เพราะข้าพเจ้าไม่ทำตามคำพยากรณ์และกลัวความตาย และคิดว่าข้าพเจ้าฉลาดในเมื่อ ข้าพเจ้าไม่ฉลาด

โสเครตีสอ้างว่า การใช้ชีวิตในทางปรัชญาและตรวจสอบตนเอง และผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เลวร้ายที่เทพเจ้ามอบหมายให้ตนกระทำ ดังนั้น ถ้าหากว่าตนหยุดใช้ชีวิตดังกล่าว ก็สมควรถูกฟ้องร้องต่อศาลได้ว่าไม่เชื่อในเทพเจ้า หรือออกนัยหนึ่ง นี้คือการกล่าวว่ามันเป็นการกระทำอันขัดกับศาสนธรรม เพราะฉะนั้นก็คือ คำจำกัดความศาสนธรรมใหม่ของโสเครตีส ซึ่งเมื่อยอมรับแล้วก็ให้ความว่า การกระทำอันขัดกับศาสนธรรมได้แก่การไม่เคารพเชื่อฟังเทพเจ้า การกลัวตาย และการคิดว่าตนฉลาดทั้ง ๆ ที่ตนไม่ฉลาด หรือความเชลานั้นเอง ข้อนำสังเกตประการสำคัญอยู่ที่การที่โสเครตีสเปลี่ยนข้อหาเดิมที่โจทก์ฟ้องตนจาก “การไม่เชื่อว่ามีเหล่าเทพเจ้าของนคร” มาเป็น “การไม่เชื่อว่ามีเหล่าเทพเจ้า”⁶⁸

68 West, op. cit., p. 209.

เพราะท่านสุภาพชน การกลัวความตายก็ไม่ใช่อื่นใดนอก
 จากการคิดว่าตนฉลาดในเมื่อตนไม่ฉลาด เพราะนี่คือการ
 คิดว่าตนรู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้ เพราะไม่มีใครทราบว่าคุณตาย
 เป็นพรอันประเสริฐสุดสำหรับมนุษย์หรือไม่ แต่พวกเขา
 กลัวมันราวกับว่ามันเป็นสิ่งชั่วช้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุด นี่ไม่ใช่
 ความเขลาที่น่ากำหนดิตีเยนที่สุดดอกหรือ การที่คิดว่าตนรู้
 ในสิ่งที่ตนไม่รู้? ท่านสุภาพชน บางทีในเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็
 แตกต่างจากคนอื่น ๆ ในลักษณะนี้อีกด้วย กล่าวคือ ถ้า
 ข้าพเจ้าจะกล่าวว่าข้าพเจ้าฉลาดกว่าใครในเรื่องใด ก็คงจะ
 เป็นในเรื่องนี้ คือเมื่อไม่รู้อะไรมากเกี่ยวกับภพอื่น ข้าพเจ้า
 ก็ไม่ได้คิดว่าตนรู้ แต่ข้าพเจ้ารู้ว่าเป็นความชั่วและน่าสะอาย
 ที่จะกระทำในสิ่งที่ผิด และไม่เคารพเชื่อฟัง ผู้ที่คิดว่าข้าพเจ้า
 ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าหรือมนุษย์ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะไม่มี
 วนกลัวหรือหลบหลีกสิ่งซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้อะไรหรือเลย แทนสิ่ง
 ที่ข้าพเจ้ารู้ว่า

โจทก์พวกแรกกล่าวหาโสเกรตีสว่ากระทำกรณอันขัดกับศาสนธรรม
 และศึกษาเรื่องที่อยู่ในฟ้าและใต้บาดาล แต่ก่อนนี้ โสเกรตีสกำลังกล่าวหา
 ชาวเอเธนส์กลับบ้างว่าพวกตนทำอะไร? เพราะพวกตนไม่เคยศึกษาค้นคว้า
 แท้ก็อ้างว่ารู้อะไรความตายเป็นอย่างไร จึงควรกลัวความตายกัน สำหรับ
 โสเกรตีส การกลัวความตายและการคิดว่าตนฉลาดในเมื่อตนไม่ฉลาดนั้น

เป็นการกระทำที่ขัดกับศาสนธรรม โสเกรตีสจึงประกาศว่าตนรู้ว่าตนไม่รู้
อะไร นี่จึงเป็นการกระทำที่ชอบด้วยศาสนธรรมตามความเข้าใจของโสเกรตีส
แต่การกระทำที่ชอบด้วยศาสนธรรมของโสเกรตีสนั้น กลับเป็นการกระทำ
ที่ขัดกับศาสนธรรมจากสายตาของนคร และเป็นการบ่อนทำลายอำนาจทาง
การเมืองของนคร เพราะการรู้ว่าตนไม่รู้อะไรย่อมนำไปสู่การศึกษาความ
เห็นทางการเมืองที่มีรูปแบบการปกครองของนครนั้นอยู่ และเพราะการ
อ้างว่าตนรู้ว่าตนไม่รู้อะไร ก็ไม่ต่างอะไรกับการปฏิเสธความเชื่อที่มีอยู่เดิม
ของนครว่าไม่เป็นจริง ยิ่งไปกว่านั้น การอ้างว่าตนรู้ว่าตนไม่รู้อะไรย่อม
หมายถึงว่า ตนไม่รู้ว่าความดีงามและความต่ำช้าเป็นอย่างไร และเพราะ
จะนั้นชาวเอเธนส์ก็คิดว่าตนรู้ในสิ่งเหล่านั้นจึงต้องเข้าใจผิดไป แต่ฉันได้
เป็นการทำให้เด็กหนุ่มเสียคนตามที่โสเกรตีสถูกกล่าวหาดอกหรือ? เพราะ
ในประการสำคัญการตั้งข้อสงสัยของโสเกรตีสได้ทำให้คนหนุ่ม ๆ ตั้งข้อสงสัย
เอากับสิ่งที่ชาวเอเธนส์ทั้งหลายยึดถือไว้ดีแท้และเลวไปด้วย ในแง่นี้โสเกรตีส
มิได้เป็นผู้เดียวที่ทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคนหรือ? ⁶⁹ นอกจากนี้ยังจะเห็น
ได้อีกว่า การที่โสเกรตีสกล่าวว่าตนจะเชื่อฟังผู้ที่ดีกว่าตนไม่ว่าจะเป็นเทพ-
เจ้าหรือมนุษย์ ก็ย่อมหมายความว่า โสเกรตีสจะไม่ยอมเคารพเชื่อฟัง
เทพเจ้าที่เลว ในขณะที่เดียวกัน การประกาศตนเช่นนั้นในส่วนที่เกี่ยวกับ
มนุษย์ ในขณะที่สังคมนั้นเป็นประชาธิปไตย ก็ย่อมหมายความว่า
โสเกรตีสสรวงสิทธิ อย่างสำคัญ ในอันที่จะยอมรับ หลักการปกครองโดยเสียง
ข้างมากว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ⁷⁰

69 Strauss "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 158.

70 Anastaplo, op.cit., p. 38.

เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าท่านจะปล่อยข้าพเจ้าไปก็ด้วย โดยไม่เชื่ออนิทัสผู้กล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ควรถูกนำตัวมาขึ้นศาลเลย หรือในเมื่อข้าพเจ้าถูกนำมาศาลแล้วก็สมควรจะถูกประหารเสียเลย และยังกล่าวเพิ่มเติมว่า ถ้าข้าพเจ้าได้รับการปล่อยตัวไป บุตรของท่านก็จะถูกทำให้เสื่อมเสียไปอย่างสิ้นเชิง เพราะกระทำในสิ่งที่ข้าพเจ้าดูอน ถ้าท่านจะกล่าวตอบต่อสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดว่า “โสเกรทีส คราวนี้เราจะไม่ทำอย่างที่ท่านนิทสบอก แต่เราจะปล่อยท่านไปโดยมีข้อแม้ว่าท่านจะไม่ใช้เวลาของท่าน ไปในการสืบสวนนี้ หรือในทางปรัชญาอีก และถ้าท่านถูกจับว่ากระทำสิ่งนี้อีก ท่านจะต้องตาย” ถ้าท่านจะปล่อยตัวข้าพเจ้าไป โดยมีข้อแม้ ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไปแล้ว ข้าพเจ้าก็จะบอกแก่ท่านว่า “ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้านับถือและรักท่าน แต่ข้าพเจ้าจะเคารพเทพเจ้ายิ่งกว่าพวกท่าน และเมื่อข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ และยังสามารถที่จะกระทำการต่อไปได้ ข้าพเจ้าจะไม่มีวันเลิกปรัชญาหรือเลิกแนะนำท่าน และชี้ทางสู่ความจริงให้กับคนใดคนหนึ่งในหมู่พวกท่านที่ข้าพเจ้าจะพบ

โสเกรทีสตมมุติข้อเสนอขึ้นมาอีกว่า ถ้าศาลตัดสินปล่อยตัวตนไป โดยไม่ให้ใช้ชีวิตในทางปรัชญาอีกต่อไป ตนจะยอมหรือไม่? จะเห็นได้ อีกว่าสำหรับโสเกรทีสแล้ว ข้อเสนอนี้ไม่ใช่การประนีประนอมแต่อย่างใด

เลย เพราะความจริงก็คือว่ากฎหมายห้ามโสเกรทีสใช้ชีวิตทางปรัชญา โสเกรทีสจึงบอกว่าตนเองเลือกที่จะใช้เวลาในทางปรัชญา มากกว่าที่จะยอมเชื่อฟังกฎหมาย แต่ปรัชญาคืออะไร โสเกรทีสไม่ได้พูดออกมาตรง ๆ เพียงแต่บอกว่า ตนจะไม่มีวันเลิก “ปรัชญาหรือแนะนำและชี้ทางสู่ความจริง” ความจริงจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับปรัชญาตามที่โสเกรทีสเข้าใจอยู่ อย่างไรก็ดี ในเรื่องที่ว่าโสเกรทีสปรารถนาจะข่มขู่ไปยังอะไรนั้น มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในตอนแรกนั้น โสเกรทีสกล่าวถึงการกระทำที่ขัดกับศาสนธรรม (คือ เป็นการยุติธรรมที่จะมีคนมาฟ้องตนต่อศาลว่าไม่เชื่อเทพเจ้า) ว่าประกอบด้วย การไม่เชื่อฟังในเทพเจ้าและความเขลา (การกลัวความตาย และการอวดความรู้ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้) ต่อมาโสเกรทีสอธิบายถึงสาเหตุที่ตนไม่ยอมละทิ้งหน้าที่ของตนและไม่ยอมเลิกปรัชญาว่า เป็นผลจากการเคารพเชื่อฟังในสิ่งที่เทพเจ้ามอบหมายและเพราะตนคิดว่านั่นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในขณะนั้นถ้าจะประสาน คำอธิบายของโสเกรทีส ในตอนหลังนี้ ให้เข้ากับคำจำกัดความการกระทำที่ไม่ชอบด้วยศาสนธรรมในตอนต้น ก็ต้องหมายความว่า คำสั่งของเทพเจ้ากับสิ่งที่โสเกรทีสคิดว่าดีที่สุดในขณะนั้นต้องเป็นสิ่งเดียวกัน และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็ย่อมหมายความว่า การไม่เชื่อเทพเจ้าก็คือความเขลาอันเป็นสิ่งที่ขัดกับศาสนธรรม และศาสนธรรมก็คือปัญญา แต่โสเกรทีสเชื่อว่า เป็นการยุติธรรมที่จะฟ้องร้องการกระทำที่ขัดกับศาสนธรรม (ซึ่งเราได้สรุปว่าได้แก่ความเขลา) เพราะฉะนั้น ปัญญาหรือความจริงมิได้เป็นแต่เพียงศาสนธรรม แต่เป็นสิ่งที่ยุติธรรมด้วย⁷¹ การใช้ชีวิตในทางปรัชญาที่โสเกรทีสกล่าวถึงจึงน่าจะผูกพันอยู่กับปัญญาหรือความรู้ ตลอดจนความยุติธรรมในนัยที่กล่าวมาแล้วนี้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

71 West, op.cit., p. 211.

โดยกล่าวตามวิธีการของข้าพเจ้าว่า “ท่านผู้ประเสริฐ” ท่านผู้ซึ่งเป็นประชาชนของเอเธนส์ นครที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและมีชื่อเสียงที่สุดในทางปัญญาและอำนาจ ท่านไม่ละอายหรือที่ท่านเอาใจใส่ต่อการแสวงหาทรัพย์ ชื่อเสียง และเกียรติยศ และไม่เอาใจใส่หรือคำนึงถึงปัญญา ความจริง และการทำจิตให้สมบูรณ์?

ข้อนี้สังเกตเห็นข้างบนนี้ปรากฏให้เห็นชัดขึ้นตรงนี้ เพราะโสกราตีส เห็นว่ามีอยู่สามสิ่งที่เป็นที่น่าละอายที่เราจะไปให้ความสนใจ คือทรัพย์สิน ชื่อเสียง และเกียรติยศ ส่วนสามสิ่งที่เราควรจะคำนึงถึงและเอาใจใส่ต่อได้แก่ ปัญญา ความจริง และจิต จะเห็นได้ว่า สิ่งที่อยู่ตรงกึ่งกลางของทั้งสองรายการนี้สอดคล้องกันเป็นอย่างดีนั่นคือ ระหว่าง*ชื่อเสียง* และ *ความจริง* เพราะถ้าปราศจากความจริงเสียแล้ว ชื่อเสียงก็เป็นแต่เพียงความว่างเปล่า นี่หมายความว่า ในขณะที่ชาวกรีกได้รับการอบรมให้เลียนแบบอย่างของอะคิลิส คือให้แสวงหาชื่อเสียงเกียรติคุณ โดยถือว่านั่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับผู้ที่อยู่ในสังคม โสกราตีสก็เสนอให้เลิกจากชนบประเพณีที่สนใจแต่ความเห็นและเกียรติยศมาเป็นการคำนึงถึงความจริงแทน⁷²

และถ้าจะมีใครในหมู่พวกท่านคัดค้านและกล่าวว่า เขา

72 West, op.cit., p. 218.

เอาใจใส่ในเรื่องนี้ทั้งกล่าว ข้าพเจ้าก็จะไม่ปล่อยให้เขาไปในทันที ตัวข้าพเจ้าเองก็จะไม่ไป แต่ข้าพเจ้าจะต้องคำถามแก่เขา ตรวจสอบและซักถามเขา และถ้าข้าพเจ้าพบว่าเขาไม่มีคุณธรรมแต่กล่าวว่าคุณมี ข้าพเจ้าก็จะตำหนิเขาที่เหยียดหยามสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด และสนใจในสิ่งซึ่งมีคุณค่าน้อยกว่า ข้าพเจ้าจะกระทำอย่างนี้กับใครก็ตามที่ข้าพเจ้าพบ ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มหรือคนชรา เป็นชาวต่างชาติหรือเป็นพลเมืองของเรา แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นประชาชนของเรา เพราะพวกท่านนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับข้าพเจ้ามากกว่าโปรดทราบไว้ด้วยว่า เทพเจ้าเป็นผู้บัญชาให้ข้าพเจ้ากระทำในสิ่งนี้ และข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีผลที่จะอะไรเกิดขึ้นกับนครนี้ ยิ่งไปกว่าบริการของข้าพเจ้าที่ให้แก่เทพเจ้า เพราะข้าพเจ้าไม่ทำอะไรอย่างอื่นเลยนอกจากรับเว้าท่านไม่ว่าจะหนุ่มหรือชรา ไม่ให้สนใจแต่เฉพาะร่างกายหรือทรัพย์สินของท่านมากจนเกินไป หรือมากกว่าการทำจิตของท่านให้สมบูรณ์ และข้าพเจ้าขอบอกท่านว่า คุณธรรมไม่ได้มาจากเงิน แต่เงินและสิ่งที่ดีอื่น ๆ ทั้งหมดมาสมบูรณ์จากคุณธรรม ทั้งต่อบัจเจกชนและต่อนคร ถ้าโดยการกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ ข้าพเจ้าทำให้คนหนุ่มเสียคน เรื่องเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่มีอันตราย แต่ถ้าใครหาว่าข้าพเจ้าพูดถึงเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือไปจากนี้ สิ่งที่เขากล่าวนั้นก็ไม่ใช่ความจริง ดังนั้นข้าพเจ้าขอออกกับพวกท่านชาวเอเธนส์ทั้งหลายว่า จงทำอย่างที่อนิตส์บอกหรือไม่ก็ไม่ทำตามที่เขาบอก จงปล่อยข้าพเจ้า

หรือไม่ก็ไม่ปล่อย แต่ขอให้รู้ไว้ว่าข้าพเจ้าจะไม่เปลี่ยนความ
ประพฤติกองข้าพเจ้า แม้ว่าข้าพเจ้าจะต้องตายครั้งแล้วครั้ง
เล่าก็ตาม

จากปากคำของโสเกรตีสเองเป็นที่ประจักษ์ว่า จะไม่มีใครที่รอด
พ้นจากการซักถามของโสเกรตีสไปได้ เว้นเสียแต่ว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่มีคุณ-
ธรรมครบถ้วนจริงๆ แต่ถ้าหากว่าผู้ที่ฉลาดที่สุดอย่างโสเกรตีสก็ยังไม่รู้ว่า
คุณธรรมคืออะไร (จากคำสนทนากับคัลลิอัส) ก็หมายความว่า ไม่มีใคร
เลยที่จะได้รับการยกเว้นจากโสเกรตีส ผู้ซึ่งอุทิศชีวิตทั้งชีวิตในการทำให้
ผู้อื่นรู้สึกไม่สบายใจด้วยคำถามของตน โสเกรตีสกล่าวว่า ตนใช้เวลาเช่น
วากับทุกคนแต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวเอเธนส์มากกว่าคนต่างชาติ เพราะ
“พวกท่านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับข้าพเจ้ามากกว่า” จะเห็นได้ว่า แม้
แต่โสเกรตีสก็ยอมรับเป็นนัย ๆ ถึงความต้องการและความผูกพันที่บุคคลมี
ต่อสิ่งซึ่งเป็นของตนเอง เพราะความสัมพันธ์อันใกล้ชิดที่โสเกรตีสมีกับ
เอเธนส์นั้นเกิดจากความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ครอบครัว และความผูกพัน
ทางการเมือง ซึ่งไม่มีอะไรเกี่ยวพันกับเรื่องของความรอบคอบ เรื่องของ
ความจริงหรือเรื่องของจิต และวิธีการที่จะทำให้สิ่งนี้ดีที่สุดได้อย่างไร แต่
ความสัมพันธ์ อันใกล้ชิดกันทางกายต่างหาก ที่ทำให้ โสเกรตีสเต็มใจที่จะเข้าไป
มีส่วนผูกพันทางการเมืองกับชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า มิใช่การ
บังคับ แต่เป็นเรื่องของความรักในสิ่งที่ตนเป็นของตนเองต่างหาก ที่ทำให้
ปรัชญาเมธีสนใจในเรื่องของชุมชนของตนเอง⁷³ ปัญหาที่สำคัญอยู่ที่ว่า
ชุมชนสามารถจะเข้าใจและอาศัยประโยชน์จากบริการของปรัชญาเมธีได้มาก

73 Strauss, City and Man, p: 128.

แค่ไหนอย่างไร จากแง่ของโสเกรตีส ความมั่วหรือของนครอยู่ที่คุณธรรม
ในเรื่องความยุติธรรม ความรู้จักพอประมาณและความกล้าหาญ และ
โสเกรตีสซักถามวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่คิดว่า ตนมีคุณธรรมเหล่านั้นแล้วอย่าง
ครบถ้วนจากแง่ของปัญญา เราจะเห็นได้ว่าในตอนต้น ๆ ของ *อโพลิดี*
นั้น โสเกรตีสกล่าวถึงข้อแตกต่างระหว่างคำพูดของตนกับคำพูดของผู้อื่น
คำพูดของชาวเอเธนส์ซึ่งมีลักษณะไปในทางการเมือง ข้อแตกต่างประการ
แรกที่โสเกรตีสพูดถึงก็คือ เรื่องของความสามารถในการซักจูง โสเกรตีส
กล่าวว่า ผู้เทศน์ทางการเมืองนั้นมีลักษณะโน้มน้ำหนักจิตใจคน ในขณะที่
คำพูดของตนไม่มีลักษณะเช่นนั้น แต่ในขณะที่โสเกรตีสกำลังพูดถึงการ
“รบเร้า” ให้ชาวเอเธนส์เอาใจใส่ต่อคุณธรรม ในแง่นี้ โสเกรตีสจึงไม่ได้
อยู่เฉย แต่จริงๆ แล้วโสเกรตีสมีบทบาททางการเมืองที่เข้มข้นผ่านคำพูด
และการซักถามของตน⁷⁴ โสเกรตีสเข้าไปร่วมแข่งขันกับผู้อื่นซึ่งพยายาม
จะชักนำมหาชน อันได้แก่นักการเมือง กวี พวกโสเฟิสต์ ผู้ออกกฎหมาย
 ฯลฯ นอกจากนั้น *อโพลิดี* เองเป็นการพูดโดยโสเกรตีสคนเดียวที่เกือบ
จะไม่มีการซักจูงหว่าเลย คือเป็นการพูดแบบยาวๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะ
ของวาทีลิสป์ ไม่ใช่การสนทนาโต้ตอบกัน⁷⁵

ลักษณะการเป็น “นักการเมือง” ของโสเกรตีสอาจพิจารณาได้
ได้จากคำพูดที่มีลักษณะกำกวมของโสเกรตีสในตอนท้ายของช่วงนี้อีกเช่นกัน
เมื่อโสเกรตีสกล่าวว่า “ถ้าโดยการกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ ข้าพเจ้าทำให้คน

74 ใน Gorgias โสเกรตีสกล่าวว่า ตนเป็นชาวเอเธนส์คนหนึ่งที่ไม่
ก็คนที่มีส่วนในการจัดศิลปทางการเมืองที่แท้จริง และเป็นเพียงคนเดียวในปัจจุบัน
ที่นำเอาศิลปของวีรบุรุษมาปฏิบัติ ดู Gorgias (521 d-e).

75 West, op.cit., p. 266.

หนุ่มเสียคน เรื่องเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่มีอันตราย” เพราะโสเกรตีสไม่ได้กล่าวออกมาตรงๆ ว่าคำพูดของตนจะไม่ทำให้เด็กหนุ่มๆ เสียคน โสเกรตีสยังคงเปิดโอกาสให้มีการสงสัยได้ว่าคำพูดของตนอาจจะมีอันตราย แต่เป็นเรื่องที่ไม่ยากจนเกินไปที่จะสรุปว่า เฉพาะต่อเมื่อมาครฐานเรื่องคุณธรรมของโสเกรตีสเป็นที่ยอมรับกันเท่านั้น ที่จะทำให้คำพูดของโสเกรตีสไม่มีผลให้เด็กหนุ่มเสียคน ในรูปแบบการปกครองใดก็ตามที่ยังไม่ได้เป็นสังคมยูโทเปีย อย่างที่คำพูดเร่ร่อนเร้าของโสเกรตีสแนะนำแล้วก็เป็นที่ยอมรับว่าคำพูดของโสเกรตีสย่อมทำให้เด็กหนุ่มๆ เสียคน เพราะคำพูดเช่นนั้นทำให้ผู้ฟังดูหมิ่นเหยียดหยามกฎหมายที่มีอยู่ และไม่เคารพเชื่อฟังบิดามารดา ตลอดจน^๕ ทวงภาระผูกพันที่มีต่อบุคคลของตน

โปรคอย่าส่งเสียงทำความไม่สงบ ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย โปรคทำในสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ขอร้องไว้แล้วต่อไป โปรคอย่าขัดจังหวะการพูดของข้าพเจ้าด้วยเสียงรบกวน แต่โปรคฟังข้าพเจ้า และข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านจะได้ประโยชน์จากการฟังข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากำลังจะกล่าวบางสิ่งบางอย่างแก่ท่านซึ่งบางทีอาจจะทำให้ท่านต้องส่งเสียงด้วยความไม่พอใจ แต่โปรคอย่าได้กระทำอย่างนั้น โปรคทราบว่าถ้าท่านฆ่าข้าพเจ้าเสีย และโดยเหตุที่ข้าพเจ้าเป็นคนอย่างที่ท่านกล่าวว่าข้าพเจ้าเป็น ท่านก็จะไม่ได้ทำร้ายข้าพเจ้าเท่ากับที่ท่านทำร้ายตัวเอง เพราะไม่ว่าเมเดอัสหรืออนิตัส ต่างก็ไม่

สามารถจะทำร้ายข้าพเจ้าได้ นั่นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่า ไม่ใช่เจตนารมณ์ ของเทพเจ้า ที่จะให้คนที่คิดว่าถูกทำร้ายโดยคนที่เลวกว่า อย่างไรก็ดี เขาอาจจะฆ่าข้าพเจ้าเสีย หรือเนรเทศข้าพเจ้าไป หรือทักสิทริข้าพเจ้าเสีย และบางทีเขาอาจจะคิดว่าเขาได้ทำร้ายข้าพเจ้าอย่างใหญ่หลวงด้วยการกระทำดังกล่าว และคนอื่น ๆ อาจคิดอย่างนั้นด้วย แต่ข้าพเจ้าไม่ได้เชื่ออย่างนั้น ข้าพเจ้าคิดว่า เขาทำให้เกิดผลร้ายที่ยิ่งใหญ่กว่าต่อตนเองด้วยการทำในสิ่งที่เขากำลังกระทำอยู่ นั่นคือการฆ่าคนอย่างไม่ยุติธรรม และด้วยเหตุนี้เอง ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าจึงกำลังกล่าวแก่กิติ มิใช่เพื่อตัวข้าพเจ้าเองอย่างที่คิดกัน แต่เพื่อพวกท่านมากกว่า เพื่อที่ว่าท่านจะได้ไม่ประพฤติดูผิดต่อสิ่งที่เทพเจ้าประทานมาด้วยการเอาผิดกับข้าพเจ้า เพราะถ้าท่านประหารข้าพเจ้า ท่านก็ไม่อาจหาคนอื่นผู้ซึ่งหากจะเปรียบอย่างตลกเหลวไหลแล้ว จะเอาตนเองติดกับนครเหมือนอย่างกิติตัวไรทำกับม้า ซึ่งถึงแม้ว่าจะตัวโตและได้รับการเลี้ยงดูดี แต่ก็เป็นเพียงขานเป็นผลเนื่องมาจากขนาด จึงจำต้องได้รับการเร่งเร้าโดยการต้อยของแมลง ข้าพเจ้าคิดว่าเทพเจ้าได้ผูกมัดตัวข้าพเจ้าให้ติดกับนครเพื่อกระทำการเช่นนั้น และข้าพเจ้าก็เที่ยวไปปลุกปั่นรุกเร้าพวกท่าน และทำหนิตีเยินพวกท่านแต่ละคนอยู่ทุกหนทุกแห่ง และตลอดเวลา ท่านสุขภาพชน ท่านจะหาคนอย่างนั้นมาอีกไม่ได้ง่าย ๆ แต่ถ้าท่านเชื่อฟังคำแนะนำของข้าพเจ้า ท่านก็จะละเว้นข้าพเจ้าเอาไว้

การกล่าวทำนายของโสเครตีสที่ว่าประหารชีวิตตนสักกี่ครั้งก็ไม่
มีวันที่จะทำให้ตนเปลี่ยนความประพฤติให้ผิดไปจากเดิม ทำให้ชาวเอเธนส์
ส่งเสียงด้วยความไม่พอใจ และยอมไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ขณะนั้นผู้คนใน
ศาลส่วนมาก แม้ผู้ที่อาจจะไม่เคยมองโสเครตีสในแง่ที่ร้ายนัก ก็คงไม่ตั้ง
เล่ห์ที่จะคัดค้านลงโทษโสเครตีสอย่างหนัก แต่โสเครตีสกลับกล่าวว่า ชาวเอ
เธนส์จะได้ประโยชน์จากการฟังสิ่งที่ตนพูด และว่าถ้าชาวเอเธนส์ฆ่าตนก็จะ
เท่ากับเป็นการทำร้ายตนเองมากกว่าที่จะทำร้ายโสเครตีส นี่นับว่าเป็นการ
มองว่าตนเองมีคุณค่าต่อเอเธนส์ ก่อนที่จะอธิบายว่าตนมีคุณค่าอย่างไรเสีย
ด้วยซ้ำ อย่างไรก็ตาม ก็จัดได้ว่ามีความสำคัญสำหรับการเข้าใจข้อโต้แย้งทั้ง
หมดของโสเครตีสก็คือ คำกล่าวที่ว่า “เพราะไม่ว่าจะเล่ห์หรืออนินิสัยต่าง
ก็ไม่สามารถจะทำร้ายข้าพเจ้าได้ นั่นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะข้าพเจ้า
เชื่อว่าไม่ใช่เจตนาารมดของเทพเจ้าที่จะให้คนที่ศึกษาถูกทำร้าย โดยคนที่เลว
กว่า” กล่าวคือ โสเครตีสพูดราวกับว่าตนไม่มีร่างกายหรือราวกับว่าร่างกาย
นั้นไม่ใช่ของตน โสเครตีสถือว่าความชั่วที่มนุษย์จะประสบได้มีอยู่สิ่งเดียวเท่า
นั้น คือ การถูกทำให้กลายเป็นคนที่เลวลง เช่นกลายเป็นคนที่มีความอยุติ
ธรรมหรือซลลาคแต่เนื่องจากไม่มีใจที่คนใดที่จะทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้แก่โสเคร
ตีสได้ พวกเขาจึงไม่อาจทำร้ายโสเครตีสได้⁷⁶ ไม่ว่าเขาจะประสงค์ร้ายต่อ
โสเครตีสสักเพียงใด เพราะฉะนั้นโสเครตีสจึงกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าตนไม่
ได้กล่าวแก้คดีให้กับตนเอง แต่เพื่อชาวเอเธนส์เอง และอาจจะเป็นด้วยเหตุ

76 เมื่อออคิสตีส์พบกับอะคิสตีส์ในไคมาศาลนั้น อะคิสตีส์ซึ่งเป็นเพียงจิต
แสดงความไม่พอใจกับตนเองและปรารถนาที่จะมีชีวิต คือมีทั้งร่างกายและจิตใจอยู่
บนโลกอีก คำสอนของโสเครตีสให้มนุษย์เอาใจใส่ต่อจิตนั้นมีแนวโน้มที่น่าเสียกาย
อยู่อย่างหนึ่ง - คือทำให้คล้ายกับว่านี่เป็นความรักในความตาย โปรดดู West,
op.cit., p. 224.

นี่เอง ไสเกรตส์จึงเปรียบเทียบตนเองว่า เป็นเสมือนตัวไรที่เทพเจ้าประทานมาให้ยู่ติดกับนครเอเธนส์ เพื่อว่าจะได้คอยปลุกม้า คือนครเอเธนส์ ให้ตื่นจากความเฉื่อยชา เพราะตัวไรนี้ย่อมถูกคนที่รู้สึกว่าการบงกชเมื่อยามหลับมาได้อย่างง่ายดาย แต่การเปรียบเทียบตนเองเป็นเสมือนตัวไรของไสเกรตส์นี้มีความหมายที่น่าคิดอยู่ในประการสำคัญอีกประการหนึ่งคือ โดยปรกติเมื่อตัวไรก็ค่อม้านั้น ตัวไรย่อมกระทำมิใช่ด้วยหวังดีต่อม้า แต่เพื่ออาศัยเลือดของม้าเป็นอาหารเลี้ยงตน ดูเหมือนว่าการเปรียบเทียบตนเองเป็นตัวไร ๗ นั้นจะเป็นการยอมรับเป็นนัย ๆ ถึงสภาพที่คล้ายกับกาฝากของไสเกรตส์เอง เพราะไสเกรตส์ก็เหมือนกับตัวไรตรงที่ไม่เคยช่วยให้คนกินดีอยู่ดีตามความหมายที่เข้าใจกันโดยปรกติเลยแม้แต่น้อย⁷⁷

และที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นเสมือนสิ่งที่เทพเจ้าประทานมาให้แก่ท่านนั้น ก็ดูได้จากที่ว่า ข้าพเจ้าได้ละเลยต่อกิจการทั้งหมดอันเป็นของตนเอง และได้ทอดหนต่อการละเลยกิจการของข้าพเจ้าเองมาตลอดเวลาหลายปีมานี้ หากข้าพเจ้ากลับเป็นธุระต่อประโยชน์ของท่าน ข้าพเจ้ามาหาพวกท่านแต่ละคนด้วยตนเอง เสมือนหนึ่งบิดา หรือพี่ ผู้อาวุโส และรบเร้าให้ท่านเอาใจใส่ต่อคุณธรรม นี้ดูไม่เหมือนกับกิจของมนุษย์ธรรมดา ๆ เลย และถ้าหากว่าข้าพเจ้าได้รับผลประโยชน์อะไรจากการกระทำอย่างนี้ หรือได้

77 West, op.cit., p. 235.

รับเงินค่าตอบแทนจากการที่ต้องเที่ยวคักเคื่อนพวกท่านก็พอ
จะมีเหตุมีผลน้อย แต่ท่านเองก็ให้เห็นแล้วว่า บรรดาโจทก์
ผู้กล่าวหาข้าพเจ้านี้ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะได้กล่าวหาข้าพเจ้า
ด้วยเรื่องทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างน่าสะอาย แต่ก็มิได้สามารถ
ทำตนให้โรยางอายถึงขนาดกล่าวหาพยานมายืนยันว่า ข้าพเจ้า
เคยเรียกร้องหรือขอให้ใครต้องจ่ายเงินให้กับข้าพเจ้า เพราะ
ข้าพเจ้าเชื่อว่า ข้าพเจ้ามีพยานหลักฐานเป็นอย่างดีว่าข้าพเจ้า
พูดความจริง นั่นก็คือ ความยากจนของข้าพเจ้าเอง

ถ้าพิจารณาว่าคำพูดของโสเกรตีสในช่วงต้น (คือช่วงที่โสเกรตีส
กล่าวว่าตนเป็นสิ่งที่เทพเจ้าได้ประทานมา) เป็นเสมือนคำตอบของโสเกร-
ตีสต่อข้อหาว่าตนกระทำการอันขัดกับศาสนธรรมแล้ว ก็จะพบว่าคำพูดของ
โสเกรตีสในช่วงที่สอง (ที่บรรยายถึงว่าโสเกรตีสไม่สนใจต่อกิจการส่วนตัว
หากคอยแต่เอาใจใส่กิจการของนคร) นั้น ก็ไม่ต่างอะไรกับการแก้ข้อกล่าว
หาว่าตนได้ทำให้เด็กหนุ่มๆ เสียคน⁷⁸ ในช่วงที่สองนี้ โสเกรตีสเริ่มต้น
ด้วยการกล่าวว่า ตนนั้นกระทำตน เป็นเสมือน สิ่งที่เทพเจ้า ประทานมาให้แก่
เอเธนส์คือคอยรบเร้าให้ ชาวเอเธนส์เอาใจใส่ต่อ คุณธรรมเสีย จนต้องละเลย
ต่อกิจการทั้งหมดอันเป็นของตนเอง โสเกรตีสตั้งข้อสังเกตต่อไปว่า การ
กระทำเช่นว่านี้⁷⁹ไม่เหมือนกับกิจของมนุษยธรรมตาๆ เสียเลย แต่ถ้านี้ไม่
ใช่กิจของมนุษยธรรมตาๆ แล้วนี่เป็นกิจของใคร ของเทพเจ้าหรือเปล่า?

78 West, op.cit., p. 229.

แล้วก่อนที่จะเกิดคำพยากรณ์ที่เคลฟี่เล่า ชีวิตของโสเกรตีสเป็นอย่างไร ?
ไม่ว่าเราจะตอบข้อสงสัยนี้อย่างไร เราต้องยอมรับว่า สำหรับสังคมทุกสังคม
ยกเว้นสังคม ที่อุทิศ คนและเวลา ให้กับปรัชญา อย่างเต็มที่แล้ว กิจกรรมทาง
ปรัชญาของโสเกรตีสซึ่งมุ่งแสวงหาคุณธรรมคือปัญญาอัน ย่อมจะบ่อนทำลาย
โครงสร้างของสังคมและกิจกรรมโดยปรกตินั้น ๆ ของชุมชนนั้นอย่าง
แน่นอน นั่นคือ ในทัศนะของประชาชนพลเมืองธรรมดา ๆ ปรัชญาของ
โสเกรตีสนั้นไม่ยุติธรรมและขัดกับศาสนธรรม การกล่าวถึงข้อเท็จจริง
เกี่ยวกับการที่ตนไม่เคยเรียกร้องหรือขอรับเงินค่าสอน ของโสเกรตีสนั้นเห็น
ได้ชัดว่าเป็นความพยายาม ของโสเกรตีสที่จะบ้ายเบนความสนใจ ของชาวเอ-
เธนส์ออกไปจากข้อกล่าวหาที่ว่าตนสอนคนอื่น ๆ ซึ่งโสเกรตีสยอมรับโดย
ปริยายไปแล้ว พร้อม ๆ กับการยอมรับว่าตนทำให้เด็กหนุ่ม ๆ เสียคนด้วย

บางทีอาจ จะดูเป็นเรื่อง แปลกที่ข้าพเจ้าเที่ยวได้ไปในที่
ต่าง ๆ เข้าไปยุ่งในกิจของผู้อื่น และให้คำแนะนำต่าง ๆ เป็น
การส่วนตัวแท้มิได้มาต่อหน้าสภาของพวกท่าน และให้คำ
แนะนำแก่รัฐ

ถึงตอนนี้ โสเกรตีสก็สมมุติคำถามขึ้นมาถามเองอีกว่า เหตุใด
ในขณะที่ โสเกรตีส ได้เที่ยว ไปซักถาม เร่งเร้าให้ใครต่อใครเอา ใจใส่ต่อคุณ

ธรรมจนท้าวเอเธนส์ แต่ทำไมโสเกรตีสถึงมิได้มาให้คำแนะนำแก่รัฐมาพูดต่อสภา หรือพูดง่าย ๆ ก็ว่า ทำไมโสเกรตีสจึงไม่เข้าไปยุ่งกับการเมืองตามความเข้าใจของคนธรรมดาทั่วไป อาจเป็นไปได้ว่า โสเกรตีสสมมุติคำถามขึ้นมานั้นแทนผู้ที่อาจสงสัยในความกล้าหาญของโสเกรตีสที่กล้าพูดแนะนำคนอื่น ๆ ในฐานะเป็นการส่วนตัว แต่ไม่เคยแสดงเช่นนั้นต่อองค์กรที่มีอำนาจและตำแหน่งทางการเมืองจริง ๆ

อันที่จริงเราได้เห็นมาแล้วว่า การที่โสเกรตีสไม่เข้าไปมีส่วนทางการเมืองในความหมายธรรมดา ๆ นั้น อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลของโสเกรตีสที่ว่าตน ต้องประกอบ ภาระกิจที่เทพเจ้า มอบหมายมาคือให้ตรวจสอบซักถามทุกคนที่ตนคิดว่าฉลาดจนกระทั่งไม่มีเวลาไปทำอะไอย่างอื่น แต่ในเมื่อต่อมาโสเกรตีสเองกลับพูด ว่าตนละเลยกิจการ อันเป็นของส่วนตัวเพราะคอยเร่งเร้าชาวเอเธนส์ทุกคน โดยเฉพาะคนที่ตนคิดว่าฉลาดให้เอาใจใส่ต่อปัญญา คือหลังจากที่ภาระกิจที่เทพเจ้ามอบหมายให้โสเกรตีส ได้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกับบริการที่โสเกรตีสให้แก่ชาวเอเธนส์แล้ว ก็เห็นได้ว่า คำอธิบายอันแรกนั้นใช้ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว

แต่เหตุผลในเรื่องนี้ก็เหมือนอย่างที่ท่านเคยได้ยินข้าพเจ้าพูดมาหลายต่อหลายครั้งในที่ต่าง ๆ กันแล้วว่า มีอะไรบางสิ่งบางอย่างที่เหมือนเทพเจ้าเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มายังข้าพเจ้า—สิ่งซึ่ง เมเลตัส กล่าวเยาะเย้ย ไว้ใน คำฟ้อง ของเขา นั้นแหละ ข้าพเจ้ามีสิ่งนี้อยู่ในตัวมาแต่ยังเป็นเด็กอยู่ คือเป็นเสียงอย่าง

หนึ่งที่มายังข้าพเจ้า และเมื่อใดที่เสียงนี้ปรากฏก็จะห้ามข้าพเจ้าไม่ให้กระทำในสิ่งที่ข้าพเจ้ากำลังคิดว่าจะกระทำ แต่ก็ไม่เคยหนุนให้ข้าพเจ้ากระทำการอย่างใดอื่นเลย เสียงนี้แหละที่ห้ามปรามไม่ให้ข้าพเจ้าเข้าไปข้องเกี่ยวกับการเมือง

มาครวณโสเกรตีสอย่างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีมายังตน เป็นเครื่องอธิบายว่าเหตุใดตนจึงไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (daimonion) ที่โสเกรตีสพูดถึงนี่คืออะไรกันแน่? และสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้มีภาวะผูกพันกับโสเกรตีสอย่างไร? ตามความหมายดั้งเดิมแล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ daimonion นี้เป็นเทพเจ้าชั้นต่ำคือ เป็นตัวเชื่อมระหว่างเทพเจ้าและมนุษย์ และมีอยู่บ่อยครั้งที่ผู้คนในสมัยยุคทองก่อนสมัยสงครามกรุงทรอย ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์พวกนี้ ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทนี้ยังอาจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิญญาณ หรือจิตประจำตัวบุคคลอีกด้วย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทนี้ยิ่งสูงกว่ำวีรบุรุษหนึ่งชั้น สำหรับกรณีของโสเกรตีสนั้น โสเกรตีสกล่าวถึงเสียงนี้ว่าเป็น "สิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่ง"⁷⁹ ใน เมมโมราบิลีย (Memorabilia) ของเซโนฟอน สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ให้คำปรึกษาหรือสั่งสอนโสเกรตีสก่อนล่วงหน้าว่าควรกระทำอะไร แต่ใน อโฟโลจี สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้มีบทบาทเฉพาะการห้ามอย่างเฉียวเท่านั้น และในกรณีที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้เสียบ โสเกรตีสก็อาจถือได้ว่าได้รับการสนับสนุนด้วย แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จริง ๆ แล้วน่าจะหมายถึงอะไร จะเป็นเรื่องที่ได้พิจารณากันต่อไป

79 Bloom, op.cit., p. 450 (Footnote 55.)

และข้าพเจ้าคิดว่า การยับยั้ง ข้าพเจ้าไม่ให้กระทำการดังกล่าว เป็นสิ่งที่ดีมาก เพราะชาวเอเธนส์ทั้งหลายท่านแน่ใจได้เลยว่า หากข้าพเจ้าเข้าไปข้องเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าก็คงจะถูกประหารตั้งนานแล้ว และก็คงจะไม่ได้ทำอะไรที่ดีต่อตัวท่านและต่อตัวข้าพเจ้าเอง โปรดอย่าโกรธข้าพเจ้าที่พูดความจริง เพราะความจริงมีอยู่ว่า ไม่มีใครหรอกที่จะสามารถรักษาชีวิตของเขาไว้ด้วย หากเขาคัดค้านพวกท่านหรือมหาชนอื่นใดอย่างแน่วแน่ และป้องกันไม่ให้สิ่งที่ไม่ยุติธรรมและไม่ถูกกฎหมายมากมายเกิดขึ้นในนคร ผู้ที่ต่อสู้อย่างจริงจังเพื่อความถูกต้องนั้น ถ้าเขาจะรักษาชีวิตของตัวเองไว้แม้แต่ชั่วระยะเวลาอันสั้น จะต้องเป็นประชาชนธรรมดา ๆ ไม่ใช่ผู้มีตำแหน่งทางการเมือง

โสกราตีสกล่าวว่า การที่สังกัตคีลิสทริสนั้นห้ามไม่ให้ตนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ต้องนับได้ว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะหาไม่แล้วตนก็คงจะตายไปนานแล้ว และก็คงจะไม่มีประโยชน์แก่ทั้งนครและแก่ตนเองแต่อย่างใด แต่การที่โสกราตีสผู้ซึ่งเมื่อพูดออกนอกเรื่องการแก้คดีนั้น เริ่มต้นด้วยการอุทธรณ์เหยียดหยามความหวังโง่ในชีวิตจนเกินไป จะมากล่าวในขณะนั้นถึงผลดีงามอันเกิดจากการที่ชีวิตของตนไม่สูญสลายไปนั้น เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ไม่ยากนัก อย่างน้อยที่สุดผู้ฟังในศาลก็คงจะยังจำได้ว่า เมื่อไม่นานมานี้เอง โสกราตีสได้เปรียบเทียบตนเองกับอะคิลีส และยืนยันว่าบุคคล

ไม่ควรจะคำนึงถึงความตายเมื่อปฏิบัติภารกิจใด ๆ แต่ควรพิจารณาเฉพาะปัญหาเรื่องความยุติธรรมและความดีงามในการกระทำของตนเท่านั้น และอันที่จริงแล้ว โสเกรตีสก็เกือบจะกล่าวออกมาตรง ๆ เสียด้วยซ้ำว่า การใช้ชีวิตในทางปรัชญาของตนนั้นเป็นการกระทำที่กล้าหาญ และไม่แตกต่างอะไรจากการยึดที่มั่นในสนามรบอย่างไม่ยอมถอยของนักรบ แต่บัดนี้โสเกรตีสกลับกล่าวว่า เหตุที่ตนไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองก็เพราะ: สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำตนคอยห้ามไว้ เราจึงจำเป็นจะต้องเข้าใจว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นคืออะไร และหมายถึงอะไรอย่างแท้จริง

เพื่อที่จะเข้าใจว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของโสเกรตีสหมายถึงอะไร เราจะต้องเข้าใจก่อนว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นช่วยให้โสเกรตีสสัมฤทธิ์ผลอะไร? จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เราอาจสรุปได้ว่า ความสำคัญของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นอยู่ที่การช่วยให้โสเกรตีสมีชีวิตปลอดภัย แทนที่จะตายไปเสียก่อนโดยไม่ได้ประกอบภาระกิจที่มีประโยชน์แก่ทั้งตนเองและต่อนคร แต่บริการที่โสเกรตีสให้แก่เอเธนส์นั้นเกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์เรื่องคำพยากรณ์ คือเกิดขึ้นภายหลังจากที่โสเกรตีสทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญญาของมนุษย์ ความสำคัญของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่กล่าวมาแล้วจึงต้องมีความสัมพันธ์ผูกพันกับการแสวงหาปัญญาของโสเกรตีส และการกระทำตนเยี่ยง “ตัวไร” ที่คอยให้บริการแก่ชาวเอเธนส์อย่างแน่แท้ ในเรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตต่อไปว่า เมื่อโสเกรตีสพูดถึงความแตกต่างระหว่างปัญญาของตนกับ “ปัญญา” ของพวกโสเฟิสต์นั้น โสเกรตีสกล่าวว่าปัญญาของตนคือ “ปัญญาของมนุษย์” ส่วนของพวกโสเฟิสต์นั้นเป็น “ปัญญาอย่างอื่นที่ยิ่งใหญ่กว่าของมนุษย์ หรือไม่เข้าพเจาก็ไม่ทราบว่าจะกล่าวว่าเป็นอะไรดี” ปัญญาที่ยิ่งใหญ่กว่าของมนุษย์นั้น ได้แก่ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรมของมนุษย์และของพลเมือง และความสามารถที่จะ

สอนสิ่งเหล่านี้ได้ ซึ่งก็ได้แก่ศิลปะของการออกกฎหมายที่มุ่งให้คนเป็นคนดี และพลเมืองดี แต่สำหรับโสเครตีสแล้วดูเหมือนว่า ปัญญาชนิดที่ว่านั้นมนุษย์ไม่อาจมีได้ คือมีแต่เทพเจ้าเท่านั้นที่มีปัญญาอันยิ่งใหญ่ได้ ในขณะที่เดียวกันโสเครตีสก็พบว่า คนที่คิดว่าตนเป็นคนฉลาดเป็นผู้มีปัญญานั้นจริง ๆ แล้วไม่ได้ฉลาดเลย ในทางตรงกันข้ามพวกนี้เป็นผู้ที่มีความเขลา ส่วนสิ่งที่อยู่ตรงกลาง ระหว่างปัญญาของเทพเจ้า และความเขลาของมนุษย์ นั่นคือปัญญาของมนุษย์ของโสเครตีส ผู้ซึ่งทั้งไม่เขลาและไม่ฉลาด ในแง่ที่โสเครตีสจึงไม่ต่างอะไรจาก “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” (daimonion) ที่อยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างเทพเจ้าและมนุษย์ กล่าวคือ โสเครตีสมีส่วนเป็นมนุษย์ตรงที่โสเครตีสมีความไม่รู้ แต่โสเครตีสมีส่วนเป็นเทพเจ้าก็ตรงที่ที่มีความรู้อยู่บ้าง แม้ว่าจะจำกัดอยู่เฉพาะแก่การรู้ว่าตนไม่รู้อะไรเลยก็ตาม กิจกรรมหลักของโสเครตีสซึ่งได้แก่ การรบเร้าชาวเอเธนส์ให้เอาใจใส่ต่อคุณธรรมและปัญญา กับการแสวงหาปัญญามาทดแทนความไม่รู้ของตนเองนั้น จริง ๆ แล้วก็คือกิจกรรมอันเดียวกัน ในแง่ที่ เสียงที่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของโสเครตีสจึงมิใช่อะไรอื่นนอกจากเสียงแห่งความรักในปัญญาหรือปรัชญา แต่ปรัชญาต้องมีเวลาว่างให้การครุ่นคิดและการสนทนา ซึ่งการรับตำแหน่งทางการเมืองนั้นจะไม่เปิดโอกาสให้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตนโสเครตีสห้ามโสเครตีสไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับทางการเมืองก็เพื่อที่ว่า โสเครตีสจะได้อุทิศเวลาอย่างเต็มที่ให้การแสวงหาปัญญา⁸⁰

ข้าพเจ้าจะให้ข้อพิสูจน์อันแข็งแรงแก่ท่านในเรื่องนี้ ไม่ใช่เพียงแต่คำพูด แต่เป็นสิ่งที่ท่านยกย่อง นั่นคือการกระทำ และโปรดฟังดูว่าอะไรได้เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า เพื่อที่ท่านจะได้เชื่อมั่นได้ว่า ข้าพเจ้าจะไม่มีวันยอมให้ใครถ่วงน้ำหนักเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะเอาความตายมาขู่ ข้าพเจ้ายินดีตายเสียยิ่งกว่าที่จะยอม เรื่องที่ข้าพเจ้ากำลังจะเล่าให้ท่าน ฟังนี้เป็นเรื่องธรรมดา ๆ และมีอยู่ดาษดื่น แต่เป็นเรื่องจริง ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่เคยถือตำแหน่งใด ๆ ของนคร แต่ข้าพเจ้าเคยเป็นสมาชิกสภาสูงอยู่ครั้งหนึ่ง และบังเอิญว่าคนเฒ่าของข้าพเจ้ามีตำแหน่งเป็นประธาน เมื่อพวกท่านต้องการจะพิพากษานายพลสิบคนที่ไม่ได้ช่วยเหลือผู้บาดเจ็บในทะเลหลังจากยุทธนาวีอย่างรวม ๆ กันไป แทนที่จะแยกกัน ซึ่งวิธีนี้ไม่ชอบด้วยกฎหมายและพวกท่านทั้งหมดก็ยอมรับในภายหลัง ในขณะที่นั้นข้าพเจ้าเป็นสมาชิกคนเดียวที่คัดค้านการกระทำใด ๆ ก็ตามที่ขัดต่อกฎหมาย และถึงแม้ว่าพวกนักวาทะศิลป์ พร้อมทั้งจะฟ้องขับไล่และจับกุมข้าพเจ้า และถึงแม้ว่าพวกท่านเองจะรบเร้าพวกเขาให้กระทำอย่างนั้น แต่ข้าพเจ้าก็คิดว่า ข้าพเจ้าต้องเสี่ยงจนถึงที่สุดโดยมีกฎหมายและความยุติธรรมอยู่ข้างข้าพเจ้ายิ่งกว่าที่จะอยู่ข้างของพวกท่าน ในเมื่อความปรารถนาของพวกท่านเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม แม้ว่าจะถูกข่มขู่ด้วยโทษจำคุกหรือความตาย นั่นเป็นสมัยที่มีประชาธิปไตย

เพื่อที่จะพิสูจน์ความกล้าหาญของตน และเพื่อที่จะแสดงว่า ผู้ที่
 ต่อสู้เพื่อความถูกต้องนั้นมักจะมีชีวิตสั้นหากเขากระทำการในฐานะของผู้ที่มี
 ตำแหน่งทางการเมืองอยู่ด้วย โสเกรตีสจึงเสนอข้อพิสูจน์ที่ชาวเอเธนส์ยก
 ย่องคือ “การกระทำ” มิใช่เพียงคำพูดมาเป็นเครื่องสนับสนุน โดยหยิบ
 ยกเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงของตนมาแล้ว แต่เราจะแน่ใจได้ละหรือ
 ว่า “คำพูด” กับ “การกระทำ” นั้นแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด
 ในเมื่อสิ่งซึ่งใช้บรรยายหรือทำให้ “การกระทำ” ที่ทุกคนไม่ได้มองเห็น
 ได้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้ก็คือ “คำพูด” ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็
 คือ กรณีที่โสเกรตีสหยิบยกมาเป็นตัวอย่างอันแรกนี่เอง เพราะถ้ารายงาน
 ของเซโนฟอนที่ปรากฏใน *เฮลเลนิกา* (Hellenica) จะเป็นที่น่าเชื่อ
 ถือได้แล้ว ก็จะได้เห็นได้โดยง่ายว่า โสเกรตีสพูดถึงภัยอันตรายอันเกิดจาก
 การที่ตนคัดค้านการลงคะแนนเสียง ที่ผิดกฎหมายใน ยุคสมัย ประชาธิปไตย
 ครองอำนาจอย่างเกินเลยไปสักหน่อย เพราะถึงแม้จะเป็นความจริงว่า ใน
 ตอนต้นสภาสูงทั้งสภาจะถูกข่มขู่ถ้าหากว่าจะไม่ยอมให้สภาประชาชน ได้กระ
 ทำในสิ่งที่พวกเขาต้องการ แต่ครั้นเมื่อเสียงข้างมากของสภาสูงยินยอมตาม
 ความต้องการของมหาชนแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีการคุกคามอะไรกันอีก ยิ่ง
 ไปกว่านั้นแล้ว นายพลที่ถูกพิพากษาว่ากระทำผิดจริง ๆ ก็มีเพียงหกคน
 ไม่ใช่ทั้งสิบคนอย่างที่โสเกรตีสกล่าว⁸¹ อย่างไรก็ตามข้อที่น่าสังเกตเพิ่มเติม
 ด้วยว่า โสเกรตีสคู่ก่อนข้างจะจงใจอยู่มากที่จะย่ำถึงข้อแตกต่างระหว่าง
 ตนเองกับสภาของประชาชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง โสเกรตีสพูดถึงบรรดา
 ผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยคดีในศาลขณะนั้นในลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ

⁸¹ West, *op.cit.*, pp. 264-265.

กลุ่มประชาธิปไตยอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบสิ่งที่มหาชนกระทำต่อนายพลเหล่านั้นกับการกระทำที่ชาวเอเธนส์กำลังกระทำต่อโสเครตีสในปัจจุบัน ก็จะพบว่ากรณีทั้งสองมีความใกล้เคียงกันอยู่ไม่น้อย เพราะเราอาจกล่าวได้ว่า โสเครตีสก็เช่นเดียวกับกลุ่มนายพลที่ถูกพิพากษารวมๆ กันไปกับคนอื่น ๆ แทนที่จะมีการแยกแยะดูความผิด ความถูกเป็นรายเฉพาะตัว เพราะโสเครตีสนั้นถูกมองว่าไม่ต่างอะไรจากผู้อื่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้ซึ่งได้ค้นคว้าศึกษาเรื่องในอากาศและอยู่ใต้พื้นพิภพมาแล้ว ในขณะที่โสเครตีสหยาบยกรรณของยุคสมัยประชาธิปไตยชนมากล่าวกเพื่อจะชี้ว่า ตนก็กำลังถูกพิจารณาความอย่างไม่เป็นธรรมเนียมเดียวกับกลุ่มนายพลนั่นเอง⁸²

เมื่อได้มีการจัดตั้งคณะประชาธิปไตยขึ้น คณะผู้บริหารสามสิบคนได้เรียกให้ข้าพเจ้าและอีกสี่คนมาหาอยู่ที่ประชุม และสั่งให้เรานำเอาตัวลีออนชาวซาลามิเนียมาจากซาลามิสไปประหาร พวกเขาออกคำสั่งเช่นนั้นแก่คนอื่น ๆ ด้วย เพราะว่าพวกเขาต้องการจะให้คนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในอาชญากรรมของพวกเขาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตามข้าพเจ้ามิได้แสดงให้เห็นอีกครั้งโดยการกระทำ ไม่ใช่เพียงแค่คำพูดว่า ข้าพเจ้าไม่ได้สนใจในความตายแม้แต่น้อย ถ้าไม่ใช่คำกล่าวที่รุนแรงจนเกินไปแต่ข้าพเจ้าใส่ใจอย่างยิ่งยวดที่จะไม่กระทำ

การใด ๆ ก็ตามที่ไม่วุฒิธรรมหรือขัดกับศาสนธรรมเพราะรัฐ-
บาลนั้นแม้ว่าจะมีอำนาจอย่างเต็มที่ แต่ก็มิได้ทำให้ข้าพเจ้า
กลัวถึงขนาดทำอะไรที่ไม่วุฒิธรรม หรือขัดกับศาสนธรรมแต่
อย่างใด เมื่อพวกเราออกจากที่ประชุมนั้นลี้คนไปยังซาลามิส
และจับลือออกมา ส่วนข้าพเจ้าก็กลับไปบ้านเฉย ๆ และบาง
ทีข้าพเจ้าก็คงจะถูกประหารเพราะกระทำกริยาดังกล่าวไปแล้ว
ถ้าหากว่ารัฐบาลมิได้ถูกโค่นล้มไปอย่างรวดเร็ว สำหรับข้อ
เท็จจริงเหล่านี้ท่านอาจหาพยานได้มากมาย

ในยุคสมัยที่คณะกรรมาธิการไทยเรื่องอำนาจ โสเกรตีสส์ก็เกือบจะต้อง
ประสบกับภัยอันตรายทางการเมืองเช่นเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในสมัยของประ-
ชาธิปไตย และก็เช่นเดียวกันกับในกรณีของสมัยประชาธิปไตย ที่โสเกรตีสส์
ดูเหมือนว่าจะกล่าวเกินความจริงไปอยู่บ้างในส่วนที่เกี่ยวกับภัยอันตรายที่ตน
ประสบ เพราะความจริงมีอยู่ว่า หนึ่งในจำนวนสมาชิกชั้นนำของคณะผู้
บริหารสามสิบคนที่โสเกรตีสส์เหยียดถึงนั้นคือกริตติอัส ผู้ซึ่งเคยเป็นคนสนิทซิด
เชื่อกับโสเกรตีสส์มาก่อน และคงจะมีความสัมพันธ์อันดีกับโสเกรตีสส์อยู่ตลอด
สมัยที่ตนมีอำนาจ⁸³ อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า ไม่มีที่

83 เซโนฟอนบันทึกไว้ใน *เมมโมราเบียเลีย* ว่า กลุ่มคณะกรรมาธิการไทยห้าม
โสเกรตีสส์มิให้สอนศิลปะแห่งการพูด แต่ก็มิได้ปฏิบัติกรอะไรเมื่อโสเกรตีสส์ไม่ยอมเชื่อ
ฟังคำสั่งนี้ ดู Memorabilia (I.2. 29-38).

โดยที่โสเกรตีสเรียกคำสั่งของคณะผู้บริหารสามสิบคน ในสมัยคณาธิปไตยว่าผิดกฎหมาย โสเกรตีสกล่าวว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจับกุมดีออนนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมและขัดกับศาสนธรรม ยิ่งกว่านั้นการฆ่าคนโดยไม่มีการไต่สวนพิจารณาคดี ซึ่งในกรณีของกลุ่มนายพล โสเกรตีสใช้คำว่าขัดกับ “กฎหมายและความยุติธรรม” บัดนี้ก็ถูกทดแทนด้วยคำว่า “ไม่ยุติธรรมและขัดกับศาสนธรรม” ดูเหมือนว่าในที่สุดแล้ว โสเกรตีสจะสวนคำว่ากฎหมายไว้ให้หมายถึงเฉพาะแต่สิ่งซึ่งชอบด้วยความยุติธรรมและศาสนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงแต่คำสั่งของผู้มีอำนาจ ไม่ว่าจะในกลุ่มคนไม่กี่คนหรือมหาชนจำนวนมากก็ตาม⁸⁴ ในแง่นี้อาจเห็นได้ชัดว่า คนอย่างโสเกรตีสย่อมจะขัดแย้งกับรูปการปกครองทุกรูปแบบ เพราะ “กฎหมาย” ไม่ว่าจะของสังคมใดก็ย่อมจะต้องเป็นกฎหมายที่ไม่ยุติธรรมจากทัศนะของโสเกรตีสอยู่เสมอ การพิพากษาอรรถคดีอย่างยุติธรรมไม่ว่าจะในสังคมใดย่อมเป็นไปได้ เพราะความยุติธรรมที่แท้จริงในการวินิจฉัยตัวบุคคล ย่อมต้องการ ความล่งรู้ อย่างสมบูรณ์ ในส่วนที่เกี่ยวกับ จิตของบุคคล ตลอดจนสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกรณีของบุคคลนั้น ๆ และคำวินิจฉัยเช่นว่านี้จะมิได้แก่เฉพาะแต่ในบุคคลที่ทรงปัญญาอย่างสมบูรณ์ แต่ในสังคมที่ผู้คนส่วนมากซึ่งยากจนมีอำนาจอย่างในสังคมประชาธิปไตย หรือในสังคมที่คนกลุ่มน้อยที่ร่ำรวย เพียงไม่กี่คนเป็นผู้มีอำนาจ อย่างในสังคมคณาธิปไตยนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่จะมีคำวินิจฉัยที่ยุติธรรมอย่างแท้จริง นั่นคือ นครนั้นย่อมจำเป็นอยู่เองที่จะต้องไม่ยุติธรรม เฉพาะตัวบุคคลต่างหากที่จะมีความยุติธรรมได้อย่างสมบูรณ์ เพราะเฉพาะบุคคลเท่านั้นที่อาจทรงปัญญา

ได้ ชุมชนโดยส่วนรวมไม่อาจจะกระทำอย่างเดียวกันได้⁸⁵ การพิสูจน์ว่า
 สังกัคัลลิสต์เป็นฝ่ายถูกเสมอ ในการห้ามโสเกรตีส ไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง
 นั้น จริงๆ แล้วก็คือ การกล่าวโทษการเมืองอย่างที่เป็นอย่างนั้นเอง

ท่าน เชื่อละ หรือ ว่า ข้าพเจ้า จะ สามารถ อยู่ ได้ มา หลาย ปี
 อย่างนี้ หาก ข้าพเจ้า มี ตำแหน่ง ทาง การ เมือง และ กระ ทำ การ
 ที่ คน ดี ๆ ควร จะ กระ ทำ เข้า ช่วย เหลือ สิ่ง ซึ่ง ยุติธรรม และ ถือ
 ว่า นั้น เป็น สิ่ง ที่ มี ความ สำคัญ สูง สุด ? ตรง กัน ข้าม เลย ที่ เดียว
 ชาว เอเธนส์ ทั้ง หลาย และ ก็ ไม่มี คน อื่น ๆ ที่ สามารถ ทำ เช่น นี้
 ได้ ด้วย

โสเกรตีส ยอมรับ ว่า ตน คง จะ ตาย ไป นาน แล้ว หาก ว่า ตน ได้ เข้า ไป
 ปฏิบัติ หน้าที่ ทาง การ เมือง อย่าง ที่ คน ดี ๆ ทำ และ ช่วย เหลือ สิ่ง ซึ่ง ยุติธรรม
 อย่าง ที่ ควร จะ กระ ทำ และ ความ จริง ก็ มี อยู่ ว่า โสเกรตีส ไม่ได้ ช่วย สิ่ง ที่
 ยุติธรรม หรือ คน ที่ ควร จะ ได้ รับ การ ช่วย เหลือ อย่าง ที่ ตน ควร จะ กระ ทำ โส
 เกรตีส ไม่ สามารถ จะ ช่วย ชีวิต ของ กลุ่ม นาย พล และ ของ ลีออน ในขณะที่ บุคคล
 เหล่า นั้น ถูก พิพากษา ให้ ต้อง ตาย ไป อย่าง ไม่ ยุติธรรม แม้ แต่ ตัว โสเกรตีส ใน
 ศาล ก็ อยู่ ใน สภาพ เดียว กัน การ วิพากษ์วิจารณ์ การ เมือง อย่าง ที่ โสเกรตีส ได้
 กระ ทำ มา จึง มิ ได้ แก้ ปัญหา เรื่อง อันตราย ที่ คน ดี ๆ ต้อง ประสบ การ มี ชีวิต ที่

85 Strauss, City and Man, p. 49.

ห่างไกลจาก “การเมือง” อย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไปนั้นไม่ใช่ทางออกที่
 น่ายินมนัก เพราะผู้ที่พยายามจะกระทำเช่นนั้นก็ยังจะต้องขึ้นอยู่กับความ
 กรุณาของผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองอยู่ที่นี้ หมายความว่าปรัชญาเมธีควรจะ
 แสวงหาอำนาจทางการเมืองอย่างนั้นหรือ? ⁸⁶

แต่ท่านจะพบว่าตลอดชีวิตข้าพเจ้า ทั้งในแง่ที่เป็นการเมือง หากว่าข้าพเจ้าเคยไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมือง
 ใดๆ และในชีวิตส่วนตัว ข้าพเจ้าก็เป็นเหมือนอย่างที่เป็น
 อยู่นี้เสมอมา ข้าพเจ้าไม่เคยยอมจำนนต่อใครอย่างผิดๆ ไม่
 ว่าจะเป็นผู้อื่นหรือใครก็ตาม ที่โจทก์ กล่าวหาว่าเป็น ลูกศิษย์
 ของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าก็ไม่เคยเป็นครูให้ใคร ถ้าใครก็ตาม
 ไม่ว่าจะหนุ่มหรือแก่ปรารถนาจะฟังข้าพเจ้าพูดและทำในกิจ
 ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ไม่เคยกตัญญู และใช้ว่าข้าพเจ้าจะ
 สนทนาเฉพาะต่อเมื่อได้รับเงินก็หาไม่ ข้าพเจ้าเสนอตัวเอง
 ต่อคนรวยและคนจนเหมือนกัน ข้าพเจ้าถามคำถาม และ
 ใครก็ตามที่อยากจะฟังข้าพเจ้า กระทำการของข้าพเจ้า ก็ยอม
 ทำได้ และถ้าใครจะกลายเป็นคนดีหรือคนชั่วก็ไม่เป็นการ
 ยุติธรรมที่จะกำหนดให้ข้าพเจ้าต้องรับผิดชอบ เพราะข้าพ-
 เจ้าไม่เคยให้คำมั่นสัญญาหรือเคยสั่งสอนพวกเขาเลย และ

ถ้าใครสักคนจะกล่าวว่า เขาเคยเรียนหรือเคยได้ยินอะไรจาก
ข้าพเจ้าเป็นการส่วนตัวซึ่งคนอื่น ๆ ไม่ได้รู้เห็นแล้ว ก็ขอ
ให้แน่ใจได้เลยว่าเขากำลังกล่าวเท็จ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะเมื่อกล่าวถึงบริการที่ตนให้แก่เอเธนส์
นั้น โสเกรตีสพูดราวกับว่า ชีวิตของตนทั้งชีวิตนี้ได้อุทิศให้แก่กิจการของ
บ้านเมืองจนกระทั่งไม่มีเวลาแม้แต่จะไปเอาใจใส่ต่อกิจการส่วนตัว แต่ต่อ
มาเมื่อพูดถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตน โสเกรตีสกลับแถลงว่า เหตุที่ตนพยายาม
ใช้ชีวิตส่วนตัวโดยไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองแต่อย่างใด ก็เพื่อหลีกเลี่ยง
การถูกทำลายล้างเมื่อพยายามช่วยเหลือผู้อื่น ครั้นมาถึงตอนนั้นก็กลับ
ปรากฏว่า สำหรับโสเกรตีสแล้ว ข้อแตกต่างระหว่างกิจการที่เป็นส่วนตัว
และกิจการที่เป็นของบ้านเมืองนั้นไม่มีอยู่เลย เพราะสิ่งซึ่งเป็นกิจส่วนตัว
อย่างที่สุดของโสเกรตีสคือการสนทนานั้น เป็นสิ่งที่เปิดโอกาสให้กับชาว
เอเธนส์ทุกคนได้เข้าร่วมด้วยอย่างเท่าเทียมกัน นั่นคือ ชีวิตของโสเกรตีส
ได้ประสานชีวิตส่วนตัวและชีวิตทางการเมืองเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน
รูปแบบที่อยู่เหนือความเข้าใจธรรมดา ๆ เกี่ยวกับสิ่งซึ่งเป็นส่วนตัวและการ
เมืองโดยสิ้นเชิง⁸⁷ ในขณะเดียวกัน โสเกรตีสก็อ้างว่าเนื่องจากตนไม่ได้
ตั้งตนเป็นครูสอนอะไรแก่ใคร และก็ไม่ได้บังคับให้ใครมาฟังตนพูด ตน

จึงไม่ควรต้องรับผิดชอบว่าใครจะเป็นคนตีคนช้ำอย่างไร แต่เราจะยอมรับ
ได้หรือว่าโสเกรตีสไม่ได้สอนแก่ใคร หรือ ไม่เคยสอน อะไรแก่ใคร เป็นการ
ส่วนตัว⁸⁸

แต่ทำไมคนบางคนจึงรักที่จะใช้เวลาส่วนใหญ่ของพวก
เขากับข้าพเจ้าเล่า? ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ท่านได้ยินเหตุ
ผลไปแล้ว เพราะข้าพเจ้าได้บอกความจริงแก่ท่านไปจนหมด
มันเป็นเพราะพวกเขาชอบฟังการที่คนซึ่งถูกซักถามนั้น คิดว่า
ตนเองฉลาดแก่จริงแล้วไม่ฉลาด เพราะมันสนุกดี แต่ก็อย่างที่
ข้าพเจ้าได้บอกแล้วว่า ข้าพเจ้าได้รับบัญชาจากพระเจ้าให้
กระทำการนี้โดยผ่านทางคำพยากรณ์และความฝัน และโดย
ทุกวิถีทางที่มนุษย์จะได้รับบัญชาจาก อำนาจอัน ศักดิ์สิทธิ์ให้
กระทำการใด ๆ

โสเกรตีสกล่าวว่า เหตุที่ “การเอาใจใส่เฉพาะกิจส่วนตัว” ของ
ตนกับ “การเอาใจใส่ต่อกิจของท่าน” กลายเป็นสิ่งเดียวกันนั้นก็เนื่องมา
จากคำบัญชาของเทพเจ้า แต่ “คำพยากรณ์” ซึ่งเทพเจ้าบัญชาผ่านมาใน
ขณะนั้นเป็น *พหูพจน์* ไม่ใช่ *เอกพจน์* อย่างคำพยากรณ์ตั้งเดิมที่เกลพี
อีกต่อไป โสเกรตีสไม่ได้เอ่ยถึงคำพยากรณ์อื่นใดอีกนอกจากคำพยากรณ์ที่

เกิด^๗ เพราะฉะนั้นเราจะถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตนของโสเกรตีสนั้นก็มี
คุณสมบัตืเป็นคำพยากรณ์ด้วยจะได้หรือไม่ ?^๘ นอกจากนี้แล้วโสเกรตีส
ยังกล่าวถึง “ความฝัน” ว่า เทพเจ้าก็มีบัญชาผ่านความฝันให้ตนกระทำ
การต่าง ๆ รวมอยู่ด้วย จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ไม่เพียงแต่คำพยากรณ์
ที่เอดฟุจะลดความศักดิ์สิทธิ์ลงไปเท่านั้น หากแต่ว่าพร้อมกัน^๙เอง สิ่ง
อื่น ๆ ที่อยู่ใ้อำนาจของการตีความของโสเกรตีสเองก็ดูจะทวีความศักดิ์สิทธิ์
เพิ่มมากขึ้นด้วย

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย นี่คือความจริง และทดสอบได้
อย่างง่าย ๆ เพราะถ้าหากว่าข้าพเจ้าได้ทำให้คนหนุ่ม ๆ บาง
คนและคนอื่น ๆ อีกต้องเสียคนไป ก็เป็นของแนวเดียวกัน
พวกเขาเหล่านั้นบางคนซึ่งคงจะมีอายุมากขึ้นแล้ว ถ้าหากว่า
พวกเขา^{๑๐}คิดว่าข้าพเจ้าเคยให้คำแนะนำที่เสวแก่เขาเมื่อเขายัง
เยาว์วัยอยู่ ก็ควรที่จะแสดงตนออกมาและกล่าวหาข้าพเจ้า
ตามนั้น หรือถ้าหากว่าพวกเขาไม่อยากจะกระทำการอย่าง
นี้เอง ญาติพี่น้องของพวกเขาบางคนจะเป็นบิดาหรือพี่ชาย
หรือญาติอื่น ๆ — ก็น่าจะพูดความจริงออกมาในขณะนี้และก็มี
พวกเขาหลายคนอยู่ที่^{๑๑}ที่ข้าพเจ้าเห็น คนแรกก็โครโตซึ่ง
มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับข้าพเจ้า อยู่หมุ่เดียวกันกับข้าพเจ้า

ก็เป็นบิดาของไครโตโบลัสซึ่งก้อยู่ที่นี้ด้วย แล้วนั้นก็ไลดา
 นิส แห่งสเพทตัส บิดาของเอลคินิส ซึ่งอยู่ที่นี้ แล้วนั้น
 ก็แอนติฟอน แห่งเซพีซัส บิดาของเอปิกินิส แล้วตรงนั้นก็
 มีคนอื่น ๆ อีกที่พี่น้องเขาเคยร่วมสนทนากับข้าพเจ้า เช่น
 นิโคสตราตัส บุตรของธีโอไซติคัส น้องของธีโอโคตัส (ธี
 โอโคตัสตายไปแล้ว เพราะฉะนั้นยอมไม่สามารถจะชักชวน
 เขาด้วยคำร้องขอได้) นั่นก็ฟาราลัส บุตรของเดโมโคตัส
 ผู้น้องของธีเอกิส และนั่นก็อาคิเมนคัส บุตรของอาริสโต
 ส่วนเพลโตน้องของเขาที่อยู่ที่นี่ด้วย และอพอลโลโกรัสน้อง
 ของเอแอนโตโครัส ก็อยู่ที่นี่ และข้าพเจ้าสามารถจะเอ่ยชื่อ
 ให้ท่าน ฟังได้อีกหลายคน ซึ่งบางคนนั้น เมเลตัสน่าจะ
 สามารถอ้างเป็นพยานได้ในคำฟ้องของเขา แต่ถ้าหากว่าตอน
 นั้นเขาเต็มไป ก็ขอให้เขากระทำเสียในตอนนั้น ข้าพเจ้ายอม
 ให้เขาได้พูด และขอให้เขาพูดถ้าหากว่าเขามีพยานหลักฐาน
 อย่างนั้น แต่ท่านสุภาพชน ท่านจะพบว่าการณ์กลับเป็น
 ตรงกันข้ามเลยทีเดียว พวกเขาทั้งหมดพร้อมที่จะช่วยเหลือ
 ข้าพเจ้า บุคคลผู้ซึ่งทำให้ญาติพี่น้องของเขาเสียคน และได้
 รับบันตรายตามที่เมเลตัสและอนิทัสกล่าวหา สำหรับคนที่ถูก
 ข้าพเจ้าทำให้เสียคนไปอาจจะจะมีเหตุจูงใจอะไรบางอย่างที่ทำให้
 ให้ช่วยเหลือข้าพเจ้า แต่ญาติพี่น้องของพวกเขาซึ่งไม่ได้ถูก
 ทำให้เสียคน และเป็นผู้อยู่ในวัยชราแล้วจะมีเหตุผลอะไรกัน
 นอกไปจากเหตุผลที่ถูกต้องและแท้จริง นั่นก็คือพวกเขาเห็นว่า
 เมเลตัสกำลังกล่าวคำเท็จ ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังพูดความจริง

โสเกรตีสพยายามพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนจาก ข้อกล่าวหาเรื่อง ทำให้เด็กเสียคน ด้วยการทำให้ผู้ที่รู้ตัวว่าเคยถูกตนทำให้เสียคนได้แสดงตัวออกมาและกล่าวหาตนตามนั้น โสเกรตีสเอ่ยชื่อผู้ที่ทนคบกับตนมากมายนับรวมทั้งสนเจ็ดคน (ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และได้ตายไปแล้ว) ผู้ซึ่งมีญาติๆ รวมเจ็ดคนอยู่ ณ ที่นั้นด้วย และทำทนายให้แต่ละคนอ้างบุคคลเหล่านั้นเป็นพยานว่าตนได้กระทำผิดตามข้อกล่าวหาจริง ชื่อนักคิดอยู่ที่ว่า โสเกรตีสพูดราวกับว่า “การเสียคน” นั้นเป็นความชั่วที่มีลักษณะเดียวกันกับการลักขโมยหรือการประทุษร้าย ตรงที่ผู้เป็นเหยื่อของความชั่วนั้นๆ จะเต็มใจแสดงตัวเพื่อกล่าวหาผู้กระทำความชั่วนั้นๆ ต่อตน เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ผู้ที่รู้สึกว่าได้ถูกโสเกรตีสทำให้ตนเสียคนจริง ๆ ก็จะไม่เต็มใจที่จะกล่าวหาโสเกรตีสออกมาอย่างเปิดเผยในศาลอย่างนั้น เพราะนั่นย่อมไม่ต่างอะไรกับการประจานตนเองว่าได้ “เสียคน” มาแล้ว และแม้แต่บิดามารดาหรือคนอื่นใดผู้คิดว่าโสเกรตีสได้ทำให้บุตรหรือน้องหรือญาติของตนเสียคน ก็จะไม่เต็มใจที่จะเรียกร้องความสนใจตามมหาชนในเรื่องที่เกี่ยวกับความเสื่อมเสียของผู้ที่เป็น “ของ ๆ ตน”⁹⁰ ผู้ที่จะกล่าวกล่าวหาโสเกรตีสว่าได้ทำให้ตนเองหรือบุตรหรือญาติพี่น้องของตนจะมีอยู่ประเภทเดียวเท่านั้น คือผู้ที่ได้ถูกทำให้ “เสียคน” โดยโสเกรตีส คือด้วยการทดแทนความรักในสิ่งซึ่งเป็นของตนเองด้วยสิ่งซึ่งดีไปแล้ว แต่ในกรณีเช่นนั้น บุคคลเช่นว่านั้น

90 เซโนฟอนได้บันทึกไว้ว่า ชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่รู้ว่าอันติสเองถือว่าตนเป็นบิดาผู้ซึ่งบุตรได้ถูกโสเกรตีสทำให้เสียคน โปรดดู Xenophon., Apology (29)

ก็จะไม่เห็นว่ามันเป็นการถูกทำให้เสียคนแต่อย่างใด⁹¹ เพราะฉะนั้นโสเกร
ก็ตั้งคำถามล้ากว่าว่าบรรดาญาติ ๆ ของมิตรของตนกลับจะพากันมาช่วยเหลือ
ตนเสียด้วยซ้ำ

ท่านเสกภาพชนทั้งหลาย นี้ และอาจจะมီးอะไรมากไปกว่า
นี้บ้าง คือสิ่งที่ปวงที่ข้าพเจ้าจะขอพูดในการแก้คดีของข้าพ
เจ้า บางทีพวกท่านบางคนอาจจะรู้สึกไม่พอใจเมื่อระลึกถึง
พฤติกรรมของตนเอง ที่แม้จะอยู่ในกรณีที่มีความสำคัญน้อย
กว่านี้ ได้ร้องขอและอ้อนวอนผู้พิพากษาค้ำด้วยน้ำตา นำเอา
ลูก ๆ มาด้วยเพื่อเรียกร้องความเมตตาจากกรุณา อีกทั้งยังมีมิตร
สหายและญาติอื่น ๆ อีก ในขณะที่ข้าพเจ้าจะไม่ทำอะไร
อย่างนั้นเลย ถึงแม้ว่าเมื่อคุณเฝ้า ๆ แล้วข้าพเจ้ากำลังตกอยู่ใน
อันตรายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด บางทีผู้ที่มีความคิดเหล่านั้นอยู่ในใจ
อาจจะรู้สึกไม่สปรบอารมณ์ต่อข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก และอาจ
จะลงคะแนนตัดสินด้วยความโกรธ ถ้าหากว่าใครก็ตามในหมู่
ของพวกท่านรู้สึกดังกล่าว แม้ข้าพเจ้าจะไม่เชื่อว่าจะมีบุคคล
อย่างนี้ - แต่ถ้าหากว่ามีข้าพเจ้าสักคนคิดว่าข้าพเจ้าคงจะพูดอย่าง
ยุติธรรม ถ้าข้าพเจ้าจะกล่าวกับเขาว่ามิตรของข้าพเจ้า ข้าพ
เจ้าเองก็มีญาติพี่น้อง เพราะข้าพเจ้าก็เป็นเหมือนอย่างนี้

โซเมอร์กล่าวไว้คือ “ไม่ได้เกิดมาจากต้นโอ๊กหรือก้อนหิน” แต่จากพ่อแม่ที่เป็นคน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้ามีญาติ ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้ามีบุตรสามคน คนหนึ่งเกือบจะโตแล้ว ส่วนอีกสองคนยังเด็กอยู่ อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าจะไม่นำใครทั้งนั้นมาที่นี่ และร้องขอให้ท่านปล่อยข้าพเจ้าไป และทำไมข้าพเจ้าถึงไม่กระทำอย่างนั้น ? ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ไม่ใช่เพราะว่าข้าพเจ้าเป็นคนคือคิง หรือไม่มีความเคารพในตัวท่าน ส่วนที่ว่าข้าพเจ้ากลัวความตายหรือไม่นั้นเป็นเรื่องหนึ่ง แต่เพื่อเห็นแก่ชื่อเสียงอันดีของข้าพเจ้า และของท่าน และของนคร ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการไม่ถูกต้องสำหรับข้าพเจ้าที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาสິงเหล่านี้ เมื่อพิจารณาจากวัยของข้าพเจ้าและชื่อเสียงของข้าพเจ้า ไม่ว่าข้าพเจ้าสมควรที่จะมีชื่อเสียงหรือไม่ก็ตาม เพราะอย่างไรก็ดี ก็เป็นที่กล่าวกันทั่วไปว่า โสเกรตีสมีอะไรบางอย่างที่เหนือกว่าคนส่วนมากอยู่ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว หากพวกท่านที่ใดเชื่อว่าเหนือกว่าผู้อื่นในด้านปัญญาหรือในด้านความกล้าหาญ หรือในคุณธรรมอื่นใดก็ตาม จะประพฤติแบบนั้นก็ย่อมเป็นสิ่งที่น่าละอาย ข้าพเจ้าได้เห็นคนที่มียุชชื่อเสียงประพฤตินั้นในลักษณะที่แปลกที่สุดอยู่บ่อย ๆ เมื่อพวกเขาถูกฟ้องร้องราวกับว่าพวกเขาคิดว่า ถ้าพวกเขาถูกประหารพวกเขาจะต้องทนทุกข์ทรมานอะไรสักอย่างหนึ่ง และราวกับว่าพวกเขาจะอยู่เป็นนอมตะ ถ้าหากว่าพวกท่านไม่ประหารเขาเสีย

ข้าพเจ้าเห็นว่าคนพวกนี้เป็นที่เสื่อมเสียแก่นคร และคน
 แปลกหน้าอาจพูดได้ว่า ชาวเอเธนส์เหล่านี้เป็นผู้เป็นเลิศใน
 คุณธรรม และเป็นคนผู้ซึ่งได้รับการยกย่องด้วยตำแหน่ง
 และเครื่องหมายเกียรติยศอันใด ก็ไม่คิดไปกว่าสตรี ชาวเอ
 เธนส์ทั้งหลาย การกระทำเช่นนั้นนี้ เราผู้ซึ่งหากจะมีชื่อเสียง
 อะไรอยู่บ้างแล้ว ไม่ควรจะกระทำเลย และหากว่าเรากระทำ
 ลงไป พวกท่านก็ไม่ควรจะยินยอม พวกท่านจะต้องแสดง
 ให้ประจักษ์ชัดว่า พวกท่านพร้อมที่จะลงโทษผู้ที่แสดงอาการ
 อันน่าสมเพชต่าง ๆ ต่อหน้าท่าน และทำให้นครนี้ตกเป็นที่
 เย้ยหยันยิ่งกว่าคนที่เฉยไว้เสียอีก

แต่เนอกเห็นจากปัญหาเรื่องชื่อเสียงแล้ว ท่านสุภาพชน
 ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการไม่ถูกต้องที่จะร้องขอ ความกรุณาจากผู้
 พิพากษาหรือขอให้ได้รับการปล่อยตัวไปโดยการวิงวอน เรา
 ควรจะบอกกล่าวและทำให้ผู้พิพากษาเชื่อท่านนี้ เพราะผู้
 พิพากษา ไม่ได้มาอยู่ที่นี้ เพื่อให้ ความช่วยเหลือใครในเรื่อง
 ของความยุติธรรม แต่มาเพื่อให้คำวินิจฉัย และคำสาบาน
 ของเขาผู้มั่งคั่งเขาไม่ให้ช่วยเหลือใครตามใจชอบ แต่ให้วินิจฉัย
 ไปตามกฎหมายเพราะฉะนั้นเราไม่ควร จะทำให้ ท่านต้อง
 เคยตัวกับการผันคำสาบาน ท่านเองก็ไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น
 เพราะถ้าเช่นนั้นแล้ว เราต่างก็ไม่ปฏิบัติตนสอดคล้องกับ
 ศาสนธรรมด้วยกันทั้งคู่ เพราะฉะนั้น ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย
 อย่าเรียกร้องให้ข้าพเจ้าปฏิบัติต่อหน้าท่านในแบบ ที่ข้าพเจ้า
 เห็นว่าไม่มีเกียรติ ไม่ถูกต้อง และไม่สอดคล้องศาสนธรรม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อข้อหาว่าข้าพเจ้าไม่ประพฤติศาสนธรรม เป็นข้อหาสำคัญที่เมเล็คส์นำข้าพเจ้ามาศาล เพราะจะเห็นได้ง่ายว่า ถ้าข้าพเจ้าบังคับให้ท่านต้องฝืนคำสั่งาบาน โดยคำพูดชักจูง และขอความกรุณา ข้าพเจ้าก็คงจะสอนให้ท่านไม่เชื่อว่าเหล่าเทพเจ้ามีอยู่จริง และเมื่อกล่าวแก่เด็กก็มักจะกล่าวหาตนเองว่าไม่เชื่อในเหล่าเทพเจ้านั้น แต่ความจริงไม่ใช่อย่างนั้นเลย ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย เพราะข้าพเจ้าเชื่อในเหล่าเทพเจ้ายิ่งกว่าพวกโจทก์เสียอีก และข้าพเจ้าขอมอบกรณีของข้าพเจ้าไว้ให้กับท่านและเทพเจ้าเป็นผู้วินิจฉัยว่าอย่างไร จึงจะเป็นสิ่งที่ดี ที่สุกสำหรับ ข้าพเจ้าและสำหรับท่าน

โสเครตีสจับคำกล่าวแก้อีกกล่าวหาด้วยการปฏิเสธที่จะกระทำคามอย่างที่มีมักจะกระทำกันโดยทั่วไป นั่นคือ การร้องขอความเมตตาการุณาจากศาล แต่แทนที่จะอ้างว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมือนของมนุษย์ธรรมดา ๆ อย่างที่โสเครตีสเคยกล่าวถึงพฤติกรรม ของตน ในการเอาใจใส่ต่อกิจของคนอื่น ๆ จนละเลยกิจส่วนตัวของตน โสเครตีสกับเน้นถึงความเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ๆ ของตน ที่มีครอบครัว มีบุตร มีภรรยาเหมือนกับคนอื่น ๆ อย่งไรก็ตาม สำหรับโสเครตีสแล้ว คุณธรรมของมนุษย์อยู่ที่การปฏิเสธความรักในสิ่งซึ่งเป็นของตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตของตนเอง ว่ามีความสำคัญเหนือกว่าสิ่งที่ดี โสเครตีสถือว่าเป็นการไม่ยุติธรรมและเป็นการ

ขัดกับศาสนธรรม ที่จะนำครอบครัวของตนมาร้องให้คร่ำครวญวิงวอนให้ผู้พิพากษาทวนคำสาบานของตนที่จะปฏิบัติหน้าที่โดยเที่ยงธรรม แต่ก็จะจะได้เห็นต่อไปว่า ความพยายามของโสเกรตีสที่จะป้องกันตนเองให้พ้นผิดจากการกระทำอันขัดกับศาสนธรรมตามความเข้าใจของตนนั้น ส่งผลให้โสเกรตีสถูกตัดสินว่ากระทำผิด คือกระทำการอันขัดกับศาสนธรรมตามข้อกล่าวหาของเอเธนส์

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ได้เสียใจในการออกเสียงของพวกท่านที่ว่า ข้าพเจ้าผิดก็เลย เหตุผลหลายประการ ประการหนึ่งก็คือ ความจริงที่ว่า คำวินิจฉัยของท่านไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าแปลกใจสำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าประหลาดใจยิ่งกว่าในจำนวนเสียงที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพราะข้าพเจ้าไม่ได้หวังว่าเสียงข้างมากจะน้อยอย่างนี้ แต่หวังว่าจะใหญ่กว่า นี่ดูเหมือนว่าถ้าอีกสามสิบเสียงไปอีกทางหนึ่ง ข้าพเจ้าก็คงจะได้รับการปล่อยตัวไปแล้ว ดังนั้นข้าพเจ้าคิดว่าในส่วนที่เมเลตัสเกี่ยวข้องกับคดีนั้น ข้าพเจ้าได้รับการปล่อยตัวไปแล้ว และจะไม่เพียงแต่ปล่อยตัวเท่านั้น หากแต่ใครๆ ก็สามารถเห็นได้ว่า ถ้าอนิตัสและดีคอนไม่ได้เข้าร่วมกล่าวหาข้าพเจ้าด้วยแล้ว เขาก็คงจะถูกปรับจำนวนหนึ่งพันดริลมาด้วย ฐานที่ได้รับจำนวนเสียงไม่ถึงหนึ่งในห้าของจำนวนเสียงทั้งหมด

โสเกรตีสกล่าวว่าคนไม่ได้เสียใจที่ถูกตัดสินว่ากระทำผิด แต่รู้สึก
 แปลกใจที่จำนวนผู้ที่ลงคะแนนเสียงให้ปล่อยตนเพราะไม่ได้กระทำผิดนั้น
 อยู่ไม่น้อย อันที่จริงแล้ว จำนวนคะแนนอีกเพียง 30 คะแนนก็จะส่งผลให้
 โสเกรตีสได้รับการปลดปล่อยไป แต่ทำไมโสเกรตีสจึงรู้สึกแปลกใจ? เขา
 จะเป็นเพราะว่าโสเกรตีสเองก็ไม่คิดว่าคำพูดของตนจะมีน้ำหนัก ในการโน้มน
 ้าวจิตใจชาวเอเธนส์ได้มากขนาดนี้ โสเกรตีสแปลกใจเพราะตนเองก็นึกไม่
 ถึงว่าประชาชนธรรมดา ๆ จะมีจิตใจที่ดี หรือมีความเข้าใจอย่างธรรมดา ๆ
 ที่คืออย่างนี้ โสเกรตีสแปลกใจเพราะคนได้ให้น้ำหนักแก่อคติที่มีมาแต่เดิม
 มากจนเกินไป อาจเป็นไปได้ว่า เมื่อมีใจทักพวกแรก ก็มีผู้กล่าวแก่ให้กับ
 โสเกรตีสมาบ้างแล้วเหมือนสัน⁹² แต่ในมุมมองกลับกัน ถ้าหากโสเกรตีสพูดเพื่อ
 ประสงค์จะถูกตัดสินว่ากระทำผิดตามข้อกล่าวหา โสเกรตีสก็เกือบจะล้ม
 เหลว โสเกรตีสอาจแปลกใจที่ชาวเอเธนส์มีขนัตติธรรมต่อปรัชญามากกว่าที่
 พวกเขาควรจะมี นี่หมายความว่า ศาสนธรรมตามแบบเดิมและความจงรัก
 ภักดีต่อเอเธนส์ของพลเมืองชาวเอเธนส์กำลังเสื่อมสลายลงไป นี่อาจหมาย
 ความว่า ความไม่เชื่อถือในเทพเจ้าของนครคงจะได้มีแพร่หลายกันอยู่บ้าง
 ตามสมควรในหมู่ผู้คน และนี่อาจหมายความว่า ทั้ง ๆ ที่คำกล่าวแก่ของโส
 เกรตีสเป็นการทำทนายให้ชาวเอเธนส์เลือกเอาว่าจะเลือกรักษานครหรือคงตัว
 โสเกรตีสไว้ แต่ชาวเอเธนส์กลับไม่สนใจในนครอย่างพอเพียงที่จะลงมติค
 ติว่าโสเกรตีสกระทำผิดด้วยคะแนนที่มากกว่านี้⁹³

92 Anastahlo, op.cit., p. 39. (Footntoe 25.)

93 West, op.cit., p. 303.

เป็นอันว่าเขาเสนอโทษประหาร ^{ที่ข้าพเจ้าจะเสนอ}
 อะไรเป็นทางออกเล่า ? แน่แน่นอนว่าต้องเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้า
 สมควรจะได้รับ ไม่ใช่หรือ ?

เนื่องจากว่าข้อกล่าวหาของโจทก์ที่กระทำต่อโสเครตีสไม่มีบทบัญญัติโทษไว้ตามกฎหมาย วิธีการที่ปฏิบัติกันในเอเธนส์ในขณะนั้นก็คือ ศาลต้องเลือกเอาระหว่างข้อเสนอโทษของฝ่ายโจทก์ และข้อเสนอโทษที่เป็นทางออกที่เสนอโดยฝ่ายจำเลย เพราะฉะนั้นโสเครตีสจึงต้องเสนอโทษที่เป็นทางเลือกอย่างอื่นให้แก่ศาล โดยปรกติแล้วฝ่ายจำเลยจะเสนอบทลงโทษที่ถึงแม้ว่าจะเบากว่าข้อเสนอของโจทก์ แต่ก็ต้องหนักพอที่จะเป็นที่ยอมรับของบรรดาผู้พิพากษา แต่โสเครตีสไม่ได้พูดว่า ‘โทษ’ อะไรที่ตนสมควรจะได้รับ หากกล่าวหาว่า “อะไร” เป็นสิ่งที่ตนสมควรจะได้รับ โสเครตีสพูดเหมือนกับว่าศาลไม่ได้ตัดสินว่าตนได้กระทำผิดเลยแม้แต่น้อย จริง ๆ แล้ว ในการกำหนดข้อเสนอของตนให้เป็นทางเลือกแก่ศาลนั้น โสเครตีสมิได้คำนึงถึงคำตัดสินของศาลเลย หากคำนึงถึงการพิจารณาคุณค่าของตนเองแทน เพราะคงจะให้เห็นต่อไปว่า ในการกำหนดสิ่งที่ตนสมควรจะได้รับนั้น โสเครตีสใช้คุณค่าของตนเองและสิ่งที่ตนเองจำเป็นต้องมีประกอบการพิจารณา⁹⁴ และข้อเสนอของโสเครตีสในที่สุดก็เท่ากับว่าไม่ใช่การลงโทษเลยแม้แต่น้อย

94 Strauss, “On Plato’s Ahology of Socrates and Crito” p. 161.

และอะไรเล่าที่ข้าพเจ้าสมควรจะต้องทรมาน หรือจ่ายเป็นค่าปรับ เพราะตลอดชีวิตของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่เคยอยู่เฉย แต่ข้าพเจ้าจะเลยสิ่งซึ่งคนส่วนมากเอาใจใส่ เช่น การแสวงหาเงินและทรัพย์สิน ตำแหน่งทางทหาร การได้พบในทีสาธารณะ และตำแหน่งอื่น ๆ ตลอดจนแผนการและพรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในนคร ข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้ามีเกียรติสูงเกินกว่าที่จะไปข้องเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงมีชีวิตที่ว่างเว้นจากสิ่งเหล่านั้น สิ่งซึ่งข้าพเจ้าคงจะไม่มีประโยชน์ต่อท่านและต่อตัวข้าพเจ้า แล้วอุทิศตัวเองให้กับการให้คำแนะนำประชาชนเป็นรายบุคคลไป อันเป็นสิ่งซึ่งข้าพเจ้าถือว่า มีคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่มากที่สุด ? ข้าพเจ้าได้พยายามบอกให้พวกท่านแต่ละคนเอาใจใส่ในตนเอง และในการทำให้ตนสมบูรณ์ด้วยความดีและปัญญายิ่งกว่าข้าพเจ้าของอย่างใด ให้เอาใจใส่ในตัวเองยิ่งกว่าสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นของนคร และให้ทำตามวิธีการเดียวกันในการเอาใจใส่ต่อสิ่งอื่น ๆ

โสเกรตีสอ้างว่าตลอดชีวิตของตน ตนไม่เคยที่จะเอาใจใส่ต่อสิ่งซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นห่วงเป็นใย หากมุ่งจะทำให้ชาวเอเธนส์มีความสุขอย่างแท้จริงด้วยการเป็นคนที่มีคุณธรรม แต่ถึงตอนนี้ การที่โสเกรตีสไม่เข้าไป

ข้องเกี่ยวกับการเมืองนั้นไม่ได้เป็นเพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตนห้ามไว้ เพื่อ
 ว่าโสเกรตีสจะได้มีชีวิตรอดอยู่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและนคร หากแต่
 เพราะโสเกรตีสถือว่าตนเองอยู่สูงกว่าสิ่งเหล่านั้นต่างหาก โสเกรตีสกล่าวว่า
 ตนได้ขอให้ผู้ฟังเอาใจใส่ต่อ *ตนเอง* ยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ในขณะเดียวกัน โส
 เกรตีสก็ขอให้ชาวเอเธนส์เอาใจใส่ต่อ *ตัวนคร* เอง ก่อนที่จะเอาใจใส่ต่อสิ่ง
 ต่างๆ *ซึ่งเป็นของนคร* แต่สำหรับชาวกรีกนั้น *ตัวตน* ของมนุษย์หมายถึง
 ถึงจิต เพราะจิตคือสิ่งที่สร้างและกำหนดสภาวะของบุคคลนั้น ๆ หรือ
 กล่าวสั้น ๆ ก็ว่า จิตคือตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์⁹⁵ เพราะฉะนั้น ถ้าตัว
 ตนที่แท้จริงของมนุษย์คือ “ตัวนครเอง” ก็ต้องหมายถึง “จิตของนคร”
 และ “จิต” ของนครก็ต้องหมายถึงรูปแบบการปกครอง (Politica ในภา
 ษากรีก) ของนคร เพราะฉะนั้นโสเกรตีสก็กำลังขอให้ชาวเอเธนส์เอาใจใส่
 ต่อรูปแบบการปกครองของนคร ที่จะทำให้นายเป็นรูปแบบที่ดีที่สุดได้อย่างไร
 ก่อนที่จะเอาใจใส่ต่อ “สิ่งซึ่งเป็นของนคร”⁹⁶ เช่น ดินแดน ความเป็น
 อาณาจักร ชื่อเสียง ฯลฯ

95 Paul Friedlander, Plato: An Introduction Hans Meyerhoff Trans. (New York: Harper Torchbooks, 1958), p. 29.

96 West, op.cit., p. 307.

ถ้าเป็นเช่นนั้น อะไรกันเล่าที่คนอย่างข้าพเจ้าสมควรจะได้รับ? อะไรสักอย่างที่ดีนะสิ ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ถ้าหากว่าข้าพเจ้าจะต้องเสนอสิ่งซึ่งสอดคล้องกับคุณค่าของข้าพเจ้าอย่างแท้จริง และสิ่งที่ดีนั้นจะต้องเป็นไปในลักษณะที่เหมาะสมกับข้าพเจ้าด้วย อะไรกัน เล่าที่จะเหมาะแก่คนจนๆ ที่เป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ท่าน คนผู้ซึ่งต้องการเวลาว่างเพื่อที่จะได้เคี้ยวเชิฏฐแนะนำท่าน? ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะเหมาะยิ่งไปกว่าที่จะให้คน อย่าง นั้น ได้รับประทานอาหารที่ไพเราะนิยม นั่นเป็นสิ่งที่เหมาะแก่ข้าพเจ้า ยิ่งไปกว่าพวกท่านคนใดก็ตามที่ชนะการแข่งขันในกีฬาโอลิมปิกในการแข่งม้าคู่ หรือม้าสี่ตัว เพราะเขาเพียงแต่ทำให้ท่านดูเหมือนว่ามีความสุขในขณะที่ข้าพเจ้า ทำให้ ท่าน มี ความ สุขอย่างแท้จริง และเขาไม่ได้ต้องการการเลี้ยงดู แต่ข้าพเจ้าต้องการ เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าข้าพเจ้าจะต้องเสนอโทษซึ่งเหมาะแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็ขอเสนอการได้รับการเลี้ยงดูในไพเราะนิยมนี้แหละ

โสเครตีสกล่าวว่า สิ่งที่ดีสมควรจะได้รับนั้นจะต้องสอดคล้องกับคุณค่าหรือบริการที่ท่านได้ให้ต่อชาวเอเธนส์ และจะต้องเหมาะสมกับความ ต้องการของท่านด้วย แต่โสเครตีสพูดราวกับว่าท่านได้ประสบผลสำเร็จอันยิ่ง

ใหญ่ในการทำให้ชาวเอเธนส์มีความสุขอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้ว โสเครตีสไม่ได้ประสบผลสำเร็จเลย⁹⁷ ส่วนการอ้างว่าเพราะตนยากจนแท้ก็ทำให้ประโยชน์ให้แก่ชาวเอเธนส์ จึงสมควรที่จะได้ไปรับประทานอาหารที่ไพรเตเนียมนั้น จะมีความหมายใดก็ต้องหมายความว่าบรรดามิตรสหายของโสเครตีสที่เคยอุปถัมภ์โสเครตีสในเรื่องนี้อยู่เดิม ได้พร้อมใจกันเลิกช่วยเหลือโสเครตีสอย่างกระตือรือร้นหันเหกัน⁹⁸ ครั้นเมื่อ ได้พิจารณาต่อไปว่า ไพรเตเนียมนั้นจริง ๆ แล้วคือแก่นบวชของนคร อันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของนคร และการได้ไปรับประทานอาหารที่นั่นเป็นเอกสิทธิ์ซึ่งสงวนไว้เฉพาะ ต่อผู้ที่ได้นำเกียรติยศอันยิ่งใหญ่มาสู่นคร ก็ยิ่งชวนให้คิดว่าโสเครตีสเจกน่ายวุ่นให้ชาวเอเธนส์คิดในเรื่องของเกียรติยศที่ตนเองสมควรจะได้รับจากชาวเอเธนส์มากกว่า

บางทีพวกท่านบางคนอาจจะคิดว่า ที่กล่าวเช่นนั้นเช่นเดียวกันกับที่ข้าพเจ้ากล่าวเกี่ยวกับการคร่ำครวญหรือขอความวิงวอน คือข้าพเจ้ากำลังพูดอย่างมั่วหยาบ แต่ไม่ใช่เช่นนั้นดอก ความจริงอยู่ที่ว่าข้าพเจ้าแน่ใจว่าข้าพเจ้าไม่เคยประทุษร้ายผู้ใดโดยเจตนา แต่ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถทำให้ท่านเชื่อในสิ่งนี้ได้ เพราะเราฟังสนทนากันมาได้ไม่นาน ข้าพเจ้า

97 Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p.161.

98 Strauss, Ibid

เชื่อว่า ถ้าท่านมีกฎหมายเหมือนอย่างที่คนอื่น ๆ บางพวก เขามีกำหนดว่าสำหรับคดีที่มหันตโทษนั้น ไม่ควรตัดสิน ภายในวันเดียว แต่ให้กระทำหลาย ๆ วันแล้ว ท่านก็คง จะเชื่อข้าพเจ้า แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่ใช้ของง่ายที่จะขจัด ออกอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีอยู่ให้หมดไปภายในเวลาอันสั้นเช่น นี้ ในเมื่อข้าพเจ้านั้นใจว่าข้าพเจ้าไม่เคยประทุษร้ายใคร ข้าพเจ้า ก็ย่อมจะไม่ทุษร้ายตนเองอย่างเด็ดขาด และก็จะไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าสมควรจะได้รับสิ่งที่เลวใด ๆ และเสนอโทษประเภท นั้นให้แก่ตนเอง ทำไมข้าพเจ้าถึงจะต้องทำอย่างนั้นด้วย เล่า ? เพราะข้าพเจ้ากลัวโทษที่เมเลดัสเสนอมา อันเป็น สิ่งซึ่งข้าพเจ้ากล่าวว่าข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีนเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่ว หรือ ? ควรที่ข้าพเจ้าจะเลือกอะไรบางอย่างที่ข้าพเจ้ารู้ว่า ชั่วแทนหรือ ? โทษอะไรที่ข้าพเจ้าควรจะเสนอดี ? โทษ จำคุกหรือ ? แล้วทำไมข้าพเจ้าถึงจะต้องไปอยู่ในคุก ไป เป็นทาสของผู้ที่มีอำนาจในนั้นเล่า ? หรือว่าข้าพเจ้าควรจะ เสนอโทษปรับ โดยให้จำคุกไว้ก่อนจนกว่าจะจ่ายค่าปรับได้ ? แต่แน่นอนก็อย่างเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าเพิ่งจะกล่าวมา เพราะ ข้าพเจ้าไม่มีเงินที่จะจ่าย ถ้าเช่นนั้น ถ้าข้าพเจ้าเสนอการ เนรเทศเป็นโทษของข้าพเจ้าเล่า ? บางทีพวกท่านอาจจะ ยอมรับข้อเสนอนี้ แต่ข้าพเจ้าก็จะต้องรักชีวิตเอามาก ๆ ที่เดียว ถ้าข้าพเจ้าขาดสติถึงขนาดไม่รู้ว่ ในเมื่อพวก ท่านซึ่งเป็นเพื่อนพลเมืองของข้าพเจ้าเอง ไม่สามารถ จะอด

ทนต่อการสนทนาและถ้อยคำของข้าพเจ้าได้ หากพบว่ามันเป็นสิ่งซึ่งน่าเบื่อ และรับไม่ได้จนกระทั่งว่าบังคับท่านกำลังหาทางกำจัดมันให้หมดไป แล้วคนอื่นๆ จะเต็มใจตกลงต่อสิ่งเหล่านั้นได้เชี่ยวชาญหรือไม่หรือ ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย พวกเขาจะไม่ทำเช่นนั้นอย่างแน่นอน ข้าพเจ้าคงจะมีชีวิตที่ก็เสียเหลือเกินละซี ถ้าหากว่าจะต้องจากไปเมื่อวัยเข้าปุนนี้ ร้อนเร่จากนครหนึ่งไปยังอีกนครหนึ่งโดยถูกเขาขับไล่เสมอไปทุกครั้ง! เพราะข้าพเจ้ารู้ดีว่า ไม่ว่าข้าพเจ้าจะไปที่ใด คนหนุ่มๆ ก็จะมาพันพันข้าพเจ้าพูดเหมือนอย่างที่เขาทำกันที่นี้ และหากว่าข้าพเจ้าไล่พวกเขาให้ไล่ข้าพเจ้าไป พวกเขาเองก็จะไปหนุนให้ผู้ใหญ่มาขับไล่ข้าพเจ้า และถ้าหากว่าข้าพเจ้าไม่ไล่พวกคนหนุ่มๆ ไปบิดาและญาติพี่น้องของพวกเขาจะมาขับไล่ข้าพเจ้าเอง

ถึงตอนนั้นโสเครตีสก็สมมุติข้อสงสัยในหมู่ผู้ฟังขึ้นมาอีกว่า อาจจะมีบางคนคิดว่าโสเครตีสกำลังพูดอย่างจริงจัง พูดอย่างมุกตลก เช่นเดียวกับตอนที่โสเครตีสพูดถึงการที่ตนจะไม่คร่ำครวญขอ ความ วิง วอน จากศาลเป็นอันขาด คำตอบของโสเครตีสก็คือว่า เนื่องจากตนจะไม่มีวันกระทำสิ่งซึ่งไม่ยุติธรรมอย่างจงใจต่อผู้ใด และที่แน่ๆ ก็คือ ตนจะไม่มีวันกระทำการอันไม่ยุติธรรมต่อตนเองโดยเด็ดขาด เพราะฉะนั้นข้อเสนอโทษอะไรก็ตามสำหรับโสเครตีส ซึ่งจะเป็นที่ยอมรับได้ของศาล

จึงล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมทั้งสิ้น เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแล้วแต่
 เป็นสิ่งเลว และเพราะฉะนั้นโสเกรตีสก็จะไม่เสนอโทษอะไรแทนเสีย ใน
 ทางตรงกันข้าม สิ่งที่โสเกรตีสแสดงในตอนนั้นก็คือสิ่งที่โสเกรตีสจะไม่ยอม
 ทำ โสเกรตีสพูดถึงโทษจำคุกแต่ในเมื่อโสเกรตีสรู้สึกว่าตนเองดีกว่าผู้คุมคุก
 จึงไม่เหตุผลอะไรที่จะไปอยู่ในคุกไปอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เร็วกว่าตน อันที่
 จริงแล้วโดยหลักการอันเดียวนี้ย่อมหมายความว่า โสเกรตีสจะไม่มีความยอมอยู่
 ใต้อำนาจของชาวเอเธนส์ ไม่ว่าจะเป็ในสมัยของประชาธิปไตยหรือกษัตริย์ป-
 ธิปไตยเช่นเดียวกัน สำหรับโทษปรับนั้น โสเกรตีสไม่ได้กล่าวว่าเป็นสิ่งที่เลว
 ร้ายที่ตนจะไม่ยอมกระทำ แต่กล่าวเพียงว่าเนื่องจากตนไม่มีเงินที่จะจ่าย
 จึงจะไม่เสนอ ครั้นเมื่อกล่าวถึงโทษเนรเทศนั้น ก็ยังเป็นประจักษ์ชัดว่า
 โสเกรตีสไม่เคยเห็นว่าตนได้กระทำอะไรผิด เพราะโสเกรตีสก็ยังคงบอก
 ว่า ไม่ว่าจะไปอยู่ ณ ที่ใด ตนก็จะยังคงกระทำการอย่างเดียวกันนั้น
 เอง ข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งของโสเกรตีสในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า โสเกรตีสรู้สึก
 ว่า ตนจะมุ่งหวังให้คนอื่นที่อยู่ใต้รูปแบบการปกครองอย่างอื่นมีขันติธรรม
 ต่อการกระทำของตนที่ติดเกี่ยวกับที่ชาวเอเธนส์ภายใต้ระบอบ ประชาธิปไตย
 กระทำนั้น คงจะเป็นไปไม่ได้ เพราะโดยรูปแบบแล้วสภาวะทางจิตใจ
 ของผู้คนในสังคมประชาธิปไตยย่อมทำให้สังคมประชาธิปไตย เป็น สังคม ที่
 เอื้ออำนวยต่อความเจริญเติบโตของปรัชญามากที่สุด เนื่องจากสังคม
 ประชาธิปไตยยอมปล่อยให้วิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกแบบ เป็น ไป โดย
 เสรีมากที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า สังคมประชาธิปไตยอาจเป็น
 สังคมเดียวที่ยอมให้ปรัชญาเมธีมีอิสระในทางความคิดมากที่สุด และอาจ
 เป็นสังคมเดียวที่มีขันติธรรมต่อการดำรงชีวิตที่ไม่เหมือนใครของปรัชญาเมธี

ได้มากที่สุด⁹⁹ มีข้อนำสังเกตเพิ่มเติมอีกด้วยว่า โสเกรทีสพูดถึงเหตุที่ตนไม่สามารถทำให้ชาวเอเธนส์เชื่อในเจตนาที่จะไม่ทำร้ายผู้ใดของตนว่าเป็น “เพราะเราพึ่งสนทนากันมาได้ไม่นาน” แต่การที่ชาวเอเธนส์อดกลั้นกับโสเกรทีสมาจนกระทั่งโสเกรทีสอายุได้ 70 ปี¹⁰⁰ มิได้หมายความว่าโสเกรทีสมีเวลาอันยาวนานที่จะสนทนากับชาวเอเธนส์คอกหรือ? และนี่จริงๆ แล้ว มิได้หมายความว่าโสเกรทีสพูดประชด คือพูดทั้งๆ ที่รู้ว่าการทำให้คนโดยส่วนรวม “ฉลาด” หรือ มี “ปัญญา” อย่างแท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้¹⁰⁰

บางที บางคนอาจจะกล่าวว่า “โสเกรทีส ท่านจะละพวกเราไปอยู่อย่างเงียบๆ โดยไม่ต้องพูดไม่ได้หรือ? คราวนี้ นี่คือสิ่งที่ยากที่สุดที่จะทำให้พวกท่านบางคนเชื่อ เพราะหากข้าพเจ้ากล่าวว่า การกระทำเช่นนั้นย่อมเท่ากับ การไม่เคารพเทพเจ้า และเพราะฉะนั้นข้าพเจ้าไม่สามารถจะอยู่เฉยๆ ได้ ท่านก็จะคิดว่าข้าพเจ้าพูดประชดและไม่เชื่อข้าพเจ้า และหากข้าพเจ้ากล่าวว่าการพูดทุกๆ วันเกี่ยวกับคุณธรรม และสิ่งอื่นๆ ที่ท่านได้ยินข้าพเจ้าพูด และการตรวจสอบตัวเอง และผู้อื่นเป็นสิ่งที่ดียิ่งใหญ่ที่สุด

99 สมบัติ จันทรวงศ์, “ปรัชญาการเมือง : กลาสสิกและสมัยใหม่,” ใน *ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่* บรรณาธิการ โดยสมบัติ จันทรวงศ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2521), หน้า 19-20.

ของมนุษย์ และว่าชีวิตที่ขาดการตรวจตราไม่มีค่าควรแก่การ
อยู่ ท่านก็จะยิ่งเชื่อข้าพเจ้าน้อยเข้าไปอีก ท่านสุภาพชน นี้
เป็นอย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมา แต่ไม่ใช่ของง่ายที่จะทำให้
ท่านเชื่อ นอกจากนั้นจากนั้นแล้วข้าพเจ้าก็ยังไม่คุ้นเคยกับการ
คิดว่าข้าพเจ้าสมควรจะได้รับอะไรที่เลย ถ้าข้าพเจ้ามีเงิน
ข้าพเจ้าก็คงจะเสนอโทษปรับให้สูงเท่าที่ข้าพเจ้าจะสามารถจ่าย
ได้ เพราะนั่นย่อมไม่ก่อให้เกิดภัยอันตรายแต่อย่างใดต่อ
ข้าพเจ้า แต่เท่าที่เป็นอยู่ข้าพเจ้าไม่มีเงินเลย นอกเสียจาก
ว่าท่านเต็มใจจะกำหนดค่าปรับที่ข้าพเจ้าสามารถจะจ่ายได้
บางที่ข้าพเจ้าอาจจะจ่ายได้สักหนึ่งไมนา เพราะฉะนั้นข้าพ-
เจ้าขอเสนอโทษปรับ แต่ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย เพลโตอยู่ซึ่ง
ที่นี้และไครโต และไครโบลัส และอพอลโลโดโรสบอกข้าพเจ้า
ให้เสนอค่าปรับสามสิบไมนา โดยพวกเขาจะเป็นผู้รับประกัน
ให้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอเสนอค่าปรับตามจำนวนนั้นและ
คนเหล่านั้นซึ่งเชื่อถือได้จะเป็นผู้ประกันให้ข้าพเจ้า

คำถามสมมุติที่โสเครตีสหยิบยกขึ้นมาครั้งนั้นมากล่าวเป็นครั้งที่สองในช่วง
น้อยที่ว่า ทำไมโสเครตีสจึงจะอยู่เฉยๆ โดยไม่พูดอย่างที่เคยปฏิบัติมาไม่
ได้ โสเครตีสเสนอเหตุผลให้แก่ผู้ฟังในศาลเชื่อสองประการด้วยกันถึงเหตุ
ที่ตนจะกระทำอย่างนั้นไม่ได้ ในประการแรกก็คือ โสเครตีสได้รับคำบัญชา

มาจากเทพเจ้าให้กระทำกรอย่างนั้น โสเกรตีสกล่าวว่านี่เป็นสิ่งที่ยากที่สุดที่จะทำให้คน*บางคน*เชื่อ เป็นที่น่าสังเกตว่า โสเกรตีสพูดราวกับว่า คงจะมีผู้ฟังบางคนที่เชื่อว่าโสเกรตีสได้รับคำบัญชาจากเทพเจ้ามาจริง แต่ส่วนใหญ่แล้วคงจะไม่เชื่อ เหตุผลประการที่สองที่โสเกรตีสเสนอก็คือว่า ทนกระทำกรอย่างที่เคยปฏิบัติมากก็เพราะนั่นเป็น “สิ่งที่ดีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์” โสเกรตีสกล่าวว่า เหตุผลนี้ยังเป็นเหตุผลที่คงจะหาชาวเอเธนส์เชื่อได้ยากยิ่งเข้าไปอีก และเมื่อพิจารณาจากความจริงที่ว่า ชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ไม่เชื่อแม้แต่ว่าโสเกรตีสเชื่อในเทพเจ้า (โดยดูจากกรที่โสเกรตีสถูกตัดสินว่ากระทำผิดจริงตามที่โจทก์กล่าวหาและพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิต) ก็จะเห็นสมจริงตามที่โสเกรตีสกล่าวยิ่งขึ้นว่า คงจะไม่มีใครเลยที่เชื่อว่าการใช้ชีวิตในทางปรัชญาอย่างที่โสเกรตีสกระทำนั้นเป็น “สิ่งที่ดีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์” แต่นี่มิได้หมายความว่าสำหรับโสเกรตีสแล้ว นี่แหละคือเหตุผลแท้ ๆ ของการใช้ชีวิตในทางปรัชญา¹⁰¹

ในท้ายที่สุดโสเกรตีสเสนอโทษปรับ แต่โสเกรตีสก็ดูจะขำแล้วขำอีกว่า ในการเสนอโทษปรับนี้มีได้หมายความว่าตนเปลี่ยนใจว่าตนสมควรจะได้รับสิ่งที่เลว โสเกรตีสเสนอโทษปรับก็เพราะโสเกรตีสมิได้ถือว่ามันเป็นสิ่งที่เป็นโทษสำหรับตน เพราะโสเกรตีสไม่ใช่คนที่ติดในทรัพย์สมบัติอย่างคนอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น การเสนอโทษปรับในชั้นแรกเพียงหนึ่งไมนา นั้น เห็นได้ชัดว่าเป็นการขู่บรรดาผู้ทำหน้าที่พิพากษาคดีกันอย่างรุนแรงที่สุดอย่างหนึ่ง มิตรสหายของโสเกรตีสที่อยู่ในศาล (ชื่อของเพลโตถูกเอ่ยเป็นครั้งที่สอง ณ ที่นี้ และเป็นชื่อแรกที่ถูกเอ่ยในตอนนั้น) บอกให้เสนอค่าปรับสามสิบไมนาโดยรับประกันให้ โสเกรตีสจึงเสนอโทษเป็นค่าปรับจำนวน

สามสิบไมนา แต่เมื่อถึงตอนนั้น^๕ ก็ไม่น่าจะเป็นที่สงสัยอีกเลยว่า การเรียกร้องหาความตายของโสเกรตีสนั้นเป็นสิ่งที่บรรดาผู้ทำหน้าที่พิพากษาในศาลพร้อมจะสนองตอบอยู่แล้ว

ชาวเอเธนส์ทั้งหลาย เวลาที่ท่านได้ไปนั้นไม่นานเลย และสำหรับสิ่ง^๕ คนที่อยากจะประณามนครก็จะตำหนิและติเตียนท่านที่ได้ฆ่าโสเกรตีสผู้ฉลาด เพราะท่านกลัวว่า ผู้ที่อยากจะตำว่าท่านก็จะกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นคนฉลาดทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นคนฉลาด นี่ถ้าหากว่าท่านจะออกไปอีกสักนิด สิ่งซึ่งท่านปรารถนาก็จะมายังท่านโดยตัวของมันเอง เพราะท่านก็ได้เห็นแล้วว่าข้าพเจ้าชรามากแค่นั้น ข้าพเจ้ามีชีวิตผ่านมาแล้วแค่นั้น และอยู่ใกล้ความตายเพียงไร ข้าพเจ้าจะกล่าวสิ่ง^๕ ไม่ต่อท่านทุกคน แต่เฉพาะท่านที่ออกเสียงประหารข้าพเจ้า และกับพวก^๕ ข้าพเจ้ามีอะไรอื่นอีกที่จะกล่าว

การช่วยผู้ฟังในศาลด้วยการทำท่ายต่าง ๆ นานา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแก่งเสนาอโทษปรับตนเองไว้เพียงหนึ่งไมนานั้น มีผลให้คะแนนเสียงที่ตัดสินประหารชีวิต โสเกรตีสมีมากกว่าคะแนนเสียงที่ตัดสินว่าโสเกรตีสได้กระทำผิดตามข้อกล่าวหาในตอนต้นเสียอีก ซึ่งแสดงว่าผู้ที่เคย

ได้ตัดสินใจว่าโสเกรตีสไม่ได้กระทำผิดจำนวนไม่น้อย (แปดสิบเสียง) ได้เปลี่ยนใจหันมาพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิตโสเกรตีสไปเสียเลย

ในการแสดงต่อศาลหลังจากคำพิพากษาให้ถูกประหารชีวิตนี้ โสเกรตีสแบ่งผู้พิพากษาออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่ลงคะแนนเสียงให้ประหารชีวิต และกลุ่มที่ลงคะแนนเสียงให้ยอมรับโทษปรับที่โสเกรตีสเสนอ เป็นที่น่าสังเกตว่า โสเกรตีสมิได้แยกแยะระหว่างกลุ่มที่ตัดสินว่าตนได้กระทำผิด และกลุ่มที่เห็นว่าตนบริสุทธิ์จากข้อกล่าวหาของโจทก์ และการที่โสเกรตีสให้ความสำคัญต่อการแยกแยะ ระหว่างกลุ่มผู้พิพากษาลงโทษประหารชีวิต และกลุ่มที่พิพากษาให้รับโทษปรับ มากกว่าที่จะแยกตามกลุ่มผู้เห็นว่าตนได้กระทำผิดและกลุ่มที่เห็นว่าตนบริสุทธิ์นั้น ดูเหมือนจะเป็นการยอมรับอยู่เป็นนัย ๆ โดยโสเกรตีสว่า ตนได้กระทำผิดตามข้อกล่าวหาเฉพาะที่โจทก์ได้กล่าวฟ้องมาจริง¹⁰²

สำหรับผู้ที่พิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิตตนนั้น โสเกรตีสพูดด้วยก้อน และพูดโดยอ้างถึงหลักการอย่างเดียวกันกับที่คนพวกนี้เข้าใจหรือยึดถือ นั่นคือโสเกรตีสซื่อและซื่อค้ำ โสเกรตีสกล่าวว่าหลังจากที่ตนตายไปแล้ว ชาวเอเธนส์ก็จะถูกผู้ที่ต้องการจะประณามนครกล่าวหาว่า "ท่านได้ฆ่าโสเกรตีสผู้ฉลาด" น่าสังเกตว่า คำกล่าวที่ว่าโสเกรตีสเป็นคนฉลาดนั้น เดิมเป็นเพียงแค่คำเสียดสีของโจทก์พวกแรก แต่บัดนี้ การฆ่าคนฉลาดได้กลายเป็นความอยุติธรรมอันยิ่งใหญ่ ที่โสเกรตีสหยิบยกมาเป็นเครื่องข่มขู่ผู้ที่

ตัดสินประหารชีวิต พร้อมกันนี้เองโสเกรที่สก็พูดเหมือนกับจะเยาะเย้ยว่า โทษประหารนั้น แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องการ แต่จริงๆ แล้วก็คงไม่มีความหมายอะไรนัก เพราะถ้าจะไม่ถูกลงโทษประหาร โสเกรที่ตนเองก็คงจะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นานนัก

ท่านสุภาพชน บางทีท่านอาจจะคิดว่าข้าพเจ้าถูกตัดสินว่าผิด เพราะไม่รู้จักถ้อยคำที่จะทำให้พวกท่าน ปล่อยข้าพเจ้าไป หากข้าพเจ้าคิดว่านั่นเป็นสิ่งที่ถูก และควรจะได้พูดทุกอย่างเพื่อให้ท่านปล่อยข้าพเจ้า ไม่ใช่เช่นนั้นเลย กระนั้นก็ดี ข้าพเจ้าก็ถูกตัดสินว่ากระทำผิดเพราะข้าพเจ้าทำอะไรไปบางอย่างแต่ไม่ใช่การขาดถ้อยคำ หากเป็นการขาดความมั่งง่ายและความไม่มียางอายและความไม่เต็มใจที่จะกล่าวกับท่านในสิ่งที่ท่านอยากจะฟังเป็นที่สุดต่างหาก พวกท่านคงอยากจะฟังข้าพเจ้าคร่ำครวญ และแสดงอาการและกล่าวหลายสิ่งหลายอย่างที่ข้าพเจ้าขอร้องยืนยันว่าไม่ควรค่าแก่คนอย่างข้าพเจ้า แต่เป็นสิ่งที่พวกท่านเคยชินกับการที่ไถยินได้ฟังจากผู้อื่น แต่ในขณะนั้นข้าพเจ้าไม่ได้คิด แม้เมื่อคำนึงถึงอันตรายที่เผชิญอยู่ว่า ควรจะทำอะไรที่ไม่ควรค่าแก่คนที่เปิ่นไทแก่ตนเองอย่างข้าพเจ้า และขณะนั้นข้าพเจ้าก็มิได้เสียใจที่ได้กล่าวแก่คดีไปอย่างที่ข้าพเจ้าได้กระทำไปแล้ว แต่ข้าพเจ้ายินดีที่จะตายหลังจากกล่าวแก่คดีอย่างนี้ยิ่งกว่าที่จะมีชีวิตอยู่ หลังจากแก่

คติในแบบอื่น เพราะทั้งในกาลและในสงคราม ข้าพเจ้าและ
 คนอื่นใดก็ไม่ควรวางแผนหลบหนีความตาย โดยทุกวิถีทาง
 ในการสู้รบนั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ว่า คนเราอาจหนี
 ตายได้ด้วยการทงอาวุธและขอความกรุณาจากผู้รักไล่ และก็
 ยังมีวิธีการหนีตาย อีกมากมาย ในภาวะอันตรายที่แตกต่างกัน
 ถ้าเพียงแต่ว่าบุคคลเต็มใจที่จะกระทำและกล้าอะไรก็ได้ แต่
 ท่านสุภาพชน การหนีตายนั้นไม่ยากหรือ การหลีกเลี่ยงหนี
 ความชั่วนั้นยากยิ่งกว่า เพราะความชั่ววิ่งเร็วกว่าความตาย
 สำหรับข้าพเจ้าเนื่องจากข้าพเจ้าช้ำและชราแล้ว จึงถูกนักวิ่ง
 ช้ำไล่ทัน ส่วนใจก็ของข้าพเจ้าซึ่งทงแก่งและเรวั้นนี้ ถูก
 ความชั่วซึ่งวิ่งเร็วไล่ทัน บัดนี้ข้าพเจ้ากำลังจะจากไปเพราะ
 ถูกท่านตัดสินว่ากระทำผิดและถูกลงโทษประหาร ส่วนพวก
 เขาก็จะถูกความจริงตัดสินว่ากระทำการอันชั่วช้าและไม่ยุติ-
 ธรรม ข้าพเจ้ายึดตามโทษของข้าพเจ้า พวกเขาก็คยึดตาม
 โทษของพวกเขา บางทีสิ่งเหล่านี้จะต้องเป็นไปอย่างนั้น และ
 ข้าพเจ้าก็คิดว่ามันเหมาะสมดีแล้ว

กับผู้ที่ตัดสินประหารชีวิตตน โสเกรตีสกล่าวยืนยันอีกครั้งหนึ่ง
 ว่า ที่ตนถูกตัดสินว่ากระทำผิดนั้น ไม่ใช่เพราะว่าตนไม่รู้ว่าจะพูดยังไร
 จึงจะถูกพิพากษาให้พ้นผิดไป แต่เป็นเพราะตนไม่ยอมกระทำในสิ่งที่ตนรู้
 ว่าไม่ควรค่าแก่ตนมากกว่า โสเกรตีสยอมรับว่าตนไม่รู้ว่าความตายคืออะไร
 แต่สำหรับผู้ที่ประสงค์จะให้ตนตายโดยคิดว่านั่นเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายแล้ว ถ้าพวก

เขาคิดว่าพวกเขา^๗รู้ว่าความตายคืออะไร โดยการที่หักเอาว่า ความตายคือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับชีวิตแล้ว พวกเขา^๗แน่หรือว่าชีวิตคืออะไร? โสเกรตีสกล่าวว่า ความชั่ว^๘เร็วกว่าความตาย จึงเป็นการยากที่จะหนีความชั่วมากกว่าความตาย แต่โสเกรตีสซึ่งช้าและชาวอูณักวิ่งที่วิ่งช้า (ความตาย) ได้ทัน เราอาจสงสัยได้ว่า แล้วทำไมโสเกรตีสซึ่งวิ่งช้าจึงไม่ได้ถูกนักวิ่งเร็วกว่า (ความชั่ว) ได้ทันบ้าง หากโสเกรตีสกลับกล่าวว่า โจทก์ซึ่งทั้งเก่งและเร็วถูกความชั่วซึ่งวิ่งเร็วได้ทัน คำตอบน่าจะอยู่ที่ว่า โสเกรตีสหมายถึงว่าสิ่งที่เหมือนกันย่อมดึงดูดซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นโสเกรตีสซึ่งชราแล้วกับความตายจึงดึงดูดกัน ในขณะที่ความชั่วกับโจทก์ผู้ทั้งเก่งและเร็วก็ย่อมดึงดูดซึ่งกันและกัน¹⁰³ โสเกรตีสกล่าวว่าคนกำลังจะไปตาย เพราะถูกตัดสินว่ากระทำผิด แต่โจทก์จะถูก*ความจริง* ตัดสินว่ากระทำกรอันชั่วช้าและไม่ยุติธรรม อันเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีโทษกำหนดไว้ ความจริงจึงเป็นสิ่งที่อ่อนแอ และต้องอาศัยมนุษย์ให้ทำคำตัดสินของตนให้เป็นจริงขึ้นมา¹⁰⁴ และถ้านั่นคือสิ่งที่เหมาะสมจริงดังที่โสเกรตีสกล่าวมาแล้ว ก็น่าจะหมายความว่า อาณาจักรที่ความจริงเป็นเครื่องตัดสินลงโทษการกระทำที่ชั่วช้าและไม่ยุติธรรมนั้น ถ้าหากจะมีได้ ก็คงเป็นอาณาจักรส่วนตัวของคนเพียงไม่กี่คนเท่านั้น

ບົດນຳພາເຈົ້າຢາກຈະພາກຣດເຖິງພວກທ່ານ ຜູ້ທີ່ໄດ້ຕັດສິນລົງ
ໂທຍນຳພາເຈົ້າ ເພາະວ່າຂະນະນຳພາເຈົ້າຢູ່ໃນເວລາທີ່ຄົນມັກຈະກ່າວ
ພາກຣດນັ້ນ ຄືເວລາກ່ອນທີ່ຈະຕາຍ ນຳພາເຈົ້າຂອກລ່າວກັບທ່ານ

103 West, op. cit., p. 337.

104 West, Ibid., p. 338.

ผู้ซึ่งประหารข้าพเจ้าว่า หลังจากข้าพเจ้าตายแล้วโทษทัณฑ์ก็จะมาถึงพวกท่านทันที และจะเป็นโทษที่รุนแรงยิ่งกว่าโทษประหารที่ท่านกำหนดให้ข้าพเจ้าเสียอีก เพราะพวกท่านกระทำการเช่นนี้ต่อข้าพเจ้าโดยที่ท่านคิดว่าท่านคงจะปลอดภัยจากการที่จะต้องคิดถึงชีวิตของพวกท่าน แต่ข้าพเจ้าขอกล่าวว่าท่านจะพบว่าผลลัพธ์แตกต่างจากที่ท่านคิดไว้มาก คนที่จะบีบบังคับให้พวกท่านต้องแสดงถึงสิ่งเหล่านั้นจะมีจำนวนมากยิ่งกว่าแต่ก่อน คนที่ข้าพเจ้าเคยเห็นยรวังไว้ ถึงแม้ว่าท่านจะไม่รู้เรื่องนี้ และพวกเขาจะรุนแรงยิ่งกว่าข้าพเจ้า เพราะพวกเขาหนักกว่า และท่านก็จะได้รับความรำคาญมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมถ้าท่านคิดว่าโดยการประหารคน ท่านสามารถจะกันไม่ให้ใครก็ตามมาตำหนิท่านเพราะท่านมิได้กระทำในสิ่งที่ท่าน ควรจะกระทำ ท่านก็เข้าใจผิด วิธีการหลีกเลี่ยงเช่นนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ทังยังเป็นสิ่งที่ไร้เกียรติ วิธีการที่ง่ายที่สุดและมีเกียรติที่สุดนั้นไม่ใช่การปราบปรามผู้อื่น แต่โดยการกระทำให้ตัวท่านเองดีที่สุดในสิ่งที่ทำได้ ข้าพเจ้าขอสาธยายผู้ซึ่งตัดสินใจว่าข้าพเจ้าผิด ด้วยคำพยากรณ์

เราได้เห็นมาก่อนหน้านี้แล้วว่า โสเกรตีสได้ทดแทนคำพยากรณ์ที่เกลียดด้วยสิ่งที่ตนคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับตน ครั้นพอมาถึงตอนนี้ โสเกรตีสก็กลายเป็นผู้พยากรณ์เสียเอง และจากคำพยากรณ์ของโสเกรตีสที่ว่าหลัง

จากที่ตนตายไปแล้วก็จะมีคนอื่น ๆ ที่ตนเคย “เหนียวรังไว้” มากกระทำ การอย่างเดียวกันแต่รุนแรงกว่านั้น ก็เป็นเครื่องแสดงว่า โสเกรตีสต้องเคย “พูดเป็นการส่วนตัว” กับคนบางกลุ่มมาแล้ว (ดูหน้า 151) คนเหล่านั้น ที่โสเกรตีสเคยเหนียวรังไว้เป็นใครกันเราไม่อาจรู้ได้ แต่คงไม่ใช่เด็กหนุ่มๆ ที่เคยหอมล้อมโสเกรตีสอยู่แน่ เพราะคงจะต้องมีคนล่วงรู้หากว่าเด็กหนุ่มๆ เหล่านั้นเคยถูกโสเกรตีสเหนียวรังไว้ในที่เปิดเผย แต่อย่างน้อยที่สุดเรารู้ว่าผู้เขียนคำพยากรณ์ของโสเกรตีสคือเพลโต ผู้ซึ่งได้กลายเป็นผู้รับช่วงงาน ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโสเกรตีสเท่าที่เคยมีมาหลังจากการตายของโสเกรตีส

แต่สำหรับท่านที่ออกเสียงให้ปล่อยข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอยาก จะสนทนากับท่านเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เกิดขึ้น ในขณะที่เจ้าหน้าที่ ยังมีภาระที่ต้องทำ และก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปยังที่ ที่ ข้าพเจ้า จะต้องตาย สหายทั้งหลาย ขอให้อยู่กับข้าพเจ้าอีกสักหน่อย เพราะไม่มีอะไรจะห้ามไม่ให้เราแลกเปลี่ยนเรื่องราวเมื่อยังมี เวลาอยู่ได้

สำหรับผู้ที่ออกเสียงให้ปล่อยตนไปนั้น ครั้งแรกโสเกรตีสกล่าว ว่า ตนอยากจะ *สนทนา* ด้วย แต่แล้วโสเกรตีสก็เปลี่ยนจาก *การสนทนา* มาเป็นการ *แลกเปลี่ยนเรื่องราว* การเปลี่ยนแปลงในถ้อยคำตรงนี้ควร

ต้องถือว่าเป็นการเตือนของโสเครตีสว่า สิ่งทีโสเครตีสจะกล่าวต่อไปนี้ ไม่สมควรที่จะถือเป็นเรื่องจริงจังนัก¹⁰⁵ และก็จะได้เห็นต่อไปว่า สำหรับผู้ที่ออกเสียงให้ปล่อยคนไปนั้น โสเครตีสเล่าเรื่องที่ปลอบประโลมให้เขาเหล่านั้นเชื่อว่า ความตายไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวแต่อย่างใด¹⁰⁶

ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเป็นมิตรของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าปรารถนาจะแสดงให้ท่านประจักษ์ถึงความหมายของสิ่งซึ่งกำลังเกิดขึ้นกับข้าพเจ้าอยู่ เพราะท่านตุลาการ—และในการที่เรียกท่านว่าตุลาการ ข้าพเจ้าก็ให้ชื่อที่ถูกต่อแก่ท่าน—สิ่งที่น่ามหัศจรรย์ได้เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า แต่ไหนแต่ไรมา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตัวข้าพเจ้ามักจะปรากฏเสียงบอญครั้ง และห้ามข้าพเจ้าแม้แต่ในเรื่องเล็ก ๆ หากว่าข้าพเจ้ากำลังจะทำอะไรก็ตามที่ข้าพเจ้าไม่ควรกระทำ แต่ตอนนั้นท่านก็เห็นแล้วว่า สิ่งนั้นซึ่งอาจคิดกันว่าและเป็นที่ยอมรับโดยทั่ว ๆ ไปว่า เป็นความชั่วอันยิ่งใหญ่ที่สุดได้เกิดขึ้นกับข้าพเจ้าแต่สัญญาอันศักดิ์สิทธิ์กับข้าพเจ้าเลย ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตาม ข้าพเจ้าออกจากบ้านเมื่อเช้า หรือเมื่อข้าพเจ้ามีที่ศาลหรือตอนหนึ่งตอนใดในขณะที่ข้าพเจ้ากล่าวแก่ก็ที เมื่อข้าพเจ้า

105 Strauss, "On Plato' Apology of Socrates and Crito" p.162 และ West. op. cit., p. 340

106 Bloom, op. cit., p. 358.

กำลังจะกล่าวอะไรออกไป ในขณะที่โอกาสอื่น ๆ เรียง
 นี้จะห้ามข้าพเจ้าหลายตอนด้วยกัน แม้ในขณะที่กำลังพูดคุย
 แต่ในการนี้มิได้ห้ามปรามข้าพเจ้าเลย ไม่ว่าข้าพเจ้าจะทำ
 หรือพูดอะไรออกไป ข้าพเจ้าคิดว่าอะไรคือเหตุผลของเรื่อง
 นี้หรือ? ข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่าน สิ่งซึ่งเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า
 ต้องเป็นสิ่งที่ดีโดยไม่ต้องสงสัย และพวกเราซึ่งคิดว่าความ
 ตายเป็นของชั่วช้า คงจะต้องเข้าใจผิดอย่างแน่แท้ ข้าพเจ้า
 มีข้อพิสูจน์ที่น่าเชื่อถือยิ่ง เพราะสัญญาอันข้าพเจ้าเคยชิน
 แล้วคงจะต้องห้ามข้าพเจ้าไว้แน่ๆ หากข้าพเจ้ามิได้กำลังไป
 สู่อะไรบางสิ่งบางอย่างที่ดี

ความระมัดระวังในการใช้ถ้อยคำ (ซึ่งเป็นการแสดงออกจกตัวตน
 ของความคิดของบุคคล) ของโสเกรตีสนั้น ปรากฏให้เห็นชัดที่สุดอีกครั้ง
 หนึ่งครั้ง เพราะนี่เป็นครั้งแรกที่โสเกรตีสเรียกผู้ทำหน้าที่ในศาลว่า “ตุ
 ลากร” คือเฉพาะผู้ที่ตัดสินให้ปล่อยตนไป เฉพาะผู้ทวนจรรยาบรรณก็
 อย่างถูกต้องเท่านั้นที่สมควรจะถูกเรียกว่า “ตุลากร”¹⁰⁷ ส่วนข้อ “พิสูจน์”
 ข้อแรกที่โสเกรตีสอ้างถึงก็คือ บทบาทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตน โสเกรตีส
 อ้างว่าเนื่องจากไม่มีเสียงจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ห้ามปรามตน ไม่ว่าจะในตอน
 ไหนตลอดทั้งวัน นี่ย่อมแสดงว่าความตายย่อมไม่ใช่ของที่เลว จะเห็นได้
 ว่าตอนนั้นโสเกรตีสมิได้กล่าวแต่เพียงว่าตนไม่รู้ว่าความตายคือความชั่วหรือไม่

เท่านั้น แต่จะควยเหตุใดก็ตาม การที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ส่งสัญญาณอะไรมา
 กัดค้านโสเครตีสนั้น ก็ไม่น่าจะเอามาเป็นข้อพิสูจน์อะไรนอกเหนือไปจาก
 ว่าความตายเป็นของดีสำหรับโสเครตีส เพราะโสเครตีสมีอายุมากแล้วได้
 ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ความจริงที่ว่า "สิ่งศักดิ์สิทธิ์" ที่โสเครตีสอ้างถึงนี้มี
 ลักษณะเฉพาะตนเกินไปกว่าที่โสเครตีส จะนำมาใช้อ้างถึงให้ผู้อื่นเชื่อในสิ่ง
 ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลสำหรับทุกคนอย่างความตายได้ เพราะฉะนั้นโสเคร
 ตีสก็จะต้องแสดงว่า ความหวังที่ว่าความตายเป็นของดีนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ยาก
 จนเกินไปนัก และต้องเป็นการแสดงโดยอ้างถึงสิ่งที่ใคร ๆ ก็น่าจะรับได้¹⁰⁸

ขอให้เราพิจารณาดูว่ามีเหตุผลที่ดี อะไร อื่นอีก หนึ่งที่
 หวังว่านั่นเป็นสิ่งที่ดี สภาวะแห่งความตายนั้นเป็นหนึ่งใน
 สองอย่างนี้ คือถ้าไม่ใช่ความไม่มีอะไรเลยอย่างแท้จริง และ
 เพราะฉะนั้น คนตายก็ต้องไม่มีความรู้สึกในอะไรทั้งนั้น ก็
 ต้องเป็นอย่างที่คนเขากล่าวกันว่า เป็นการอพยพของจิตไป
 สู่ที่อื่น ถ้าหากว่าความตายคือภาวะแห่งการไร้ความรู้สึก
 เหมือนกับการนอนหลับที่ผู้หลับไม่แม้แต่จะฝันแล้ว ความ
 ตายก็เป็นผลดีที่หน้าอัจฉริยะ เพราะข้าพเจ้าคิดว่าหากใครสัก

108 เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า เมื่อกล่าวว่าความตายเป็นความไม่มีอะไรเลย
 นั้น โสเครตีสไม่ได้เอ่ยถึงโอกาสที่ว่าความตายจะเป็นการคับสมอยู่อย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็น
 การปฏิเสธความดีของความตายในแง่ของการ *หลับ* โดยไม่รู้สึกอะไร โปรดดู
 Strauss, "On Plato, s Apology of Socrates and Crito" p.

คนหนึ่งจะเลือกคนที่เขาได้หลับโดยไม่ได้ฝัน และเปรียบเทียบคนนั้นกับคนอื่น ๆ และวันอื่น ๆ ในชีวิตของเขาแล้ว เมื่อพิจารณาดูให้ดีก็จะพบว่า มีกวันและกีกินกัน ในชีวิตของเขากี่มีความสุขเท่ากับคนนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่เพียงแต่คนธรรมดา ๆ เท่านั้นที่จะรู้สึกอย่างนั้น แม้แต่กษัตริย์แห่งเปอร์เซียผู้ยิ่งใหญ่เองก็จะพบว่าคน เช่นนั้น มีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับวันและคืนอื่น ๆ และถ้าหากว่าความตายเป็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องถือว่าความตายเป็นประโยชน์ เพราะในกรณีเช่นนั้น เวลาที่ล่วงไปก็ดูเหมือนว่าจะไม่ยาวไปกว่าหนึ่งคืน

การที่โสเกรตีส (ผู้ซึ่งเมื่อไม่นานมานี้เองเปรียบตนเองว่าเป็นเสมือนตัวไรที่ตองคอยปลุกนครเอเธนส์ซึ่งเปรียบเหมือนมาให้ตื่นจากหลับ) จะมากล่าวว่า ความตายเป็นเสมือนการนอนหลับที่ไม่มีแม้แต่ความฝันนั้น ดูออกจะเป็นเรื่องที่น่าขนลุก แต่ถ้าวจะพิจารณาว่านี่เป็นการปลอบประโลมชาวเอเธนส์ผู้ซึ่ง แม้ว่าจะไม่เข้าใจโสเกรตีส แต่ก็สืบทอดที่เป็นมิตรต่อคนอย่าง โสเกรตีส ให้คอยคลาย ความหวาดกลัว ในเรื่องของความตาย¹⁰⁹ เราก็จะพบว่า ความคิดที่ว่าความตายคือภาวะไร้ความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งที่พอรับได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดความตายในแง่หนึ่งจะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่มิชีวิตอย่างไรความสุขในโลกนี้ แต่ที่น่าสนใจกว่าก็คือ การที่โสเกรตีสกล่าวว่า แม้แต่กษัตริย์แห่งเปอร์เซียก็จะพบว่า การนอนหลับโดยไม่มีฝันนั้นเป็นสิ่งที่ทำ

ได้ยากยิ่ง เพราะถ้าจะเปรียบเทียบกับระหว่างคนธรรมดา ๆ กับผู้มีตำแหน่ง
 ทางการเมืองผู้ยิ่งใหญ่อย่างกษัตริย์เปอร์เซียในเรื่องความสุขอันเกี่ยวกับการ
 นอนหลับโดยไม่ต้องฝันนั้นแล้ว ก็คงจะกล่าวได้ว่า คนธรรมดา ๆ คงจะ
 สามารถบอกได้ว่าตนมีจำนวนวันคืนที่ดีกว่าและมีความสุขกว่า เพียงแต่คืน
 ที่หลับโดยไม่ต้องฝันหลายคืนนัก การที่โสเครตีสกล่าวไปในทำนองว่า กษัตริย์
 แห่งเปอร์เซียไร้ความสุขถึงขนาดที่จะต้องฝันหาคืนที่หลับโดยไม่ต้องฝันว่าเป็นสิ่ง
 ที่หายากจึงน่าจะหมายถึงว่า กษัตริย์แห่งเปอร์เซียมีวิถีชีวิตที่ผิดพลาดจนแม้
 แค่เวลากลางคืนพระองค์ก็ต้องทนทุกข์ทรมานอันเนื่องมาจากความฝันอันชั่ว
 ร้ายและทรมาน เป็นของแน่สำหรับผู้ที่มิมีชีวิตอย่างนั้น ความตายหรือการ
 หลับโดยไม่ต้องฝันเลยย่อมเป็นสิ่งที่ดียิ่งกว่าการมีชีวิตอยู่ แต่สำหรับผู้ที่ใช้
 ชีวิตในทางปรัชญาอย่างโสเครตีสนั้น การมีชีวิตหมายถึงชีวิตแห่งการค้นคว้า
 และการรู้สึกว่าคุณอยู่ในฐานะที่ควบคุมองค์รถทุกอย่างภายในตัวเอง เพราะ
 ฉะนั้นความตายจะเป็นสิ่งที่ดีไปได้อีกเฉพาะต่อเมื่อการมีชีวิตอยู่ต่อไปเป็นทาง
 ออกที่เร็วกว่าคืนแห่งการหลับโดยไม่ต้องฝัน ชีวิตที่เร็วเสียจนกระทั่งว่าความ
 ตายจะเป็นของที่ดีกว่า แบบแรกได้แก่ชีวิตของทรรษาอย่างของกษัตริย์
 เปอร์เซีย และอีกแบบหนึ่งได้แก่ชีวิตของคนที่ถูกจำคุกจนเกินไป หรือชรา
 ภาพจนเกินกว่าที่จะมีชีวิตที่สมบูรณ์ต่อไปได้อย่างของโสเครตีส¹¹⁰

แต่ในทางตรงกันข้าม หากว่าความตายเป็นอย่างที่วกกัน
 คือการเปลี่ยนที่อยู่จากที่หนึ่งไปยังที่อื่น และถ้าหากว่าสิ่งที่เรา

ได้รับฟังมาเป็นเรื่องจริง คือว่าคนที่ตายไปแล้วทั้งหมดอยู่ที่นั่นแล้วละก็ ท่านตุลาการ จะมีความสับสนอะไรอีกที่ยิ่งใหญ่ไปกว่านี้ ? เพราะเมื่อมนุษย์ไปถึงโลกอันหลังจากที่ทงผซัง อย่างตนว่าเป็นตุลาการไปเบื้องหลังแล้ว ก็จะได้พบผู้ซึ่งเป็นตุลาการอย่างแท้จริงที่กล่าวกันว่าคอยพิพากษาอยู่ที่นั่น มีทงไมเนอด วาคาแมนรัส และเออีคัส และทริปโทเลมัส และบรรดา kings เจ้าอื่น ๆ ทั้งหมดซึ่งเป็นผู้มีความยุติธรรมในชีวิตจริง การเปลี่ยนถิ่นที่อยู่เช่นนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เป็นที่ของการละหรือ ? พวกท่านคนใดคนหนึ่งจะให้อะไรเล่า ถ้าจะได้พบกับ ออร์เฟอัส และมิวสิอัส และเซลิอัส และไซเมอร์ ? ข้าพเจ้ายินดีที่จะตายหลายครั้งก็ได้ ถ้าหากว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความจริง เพราะข้าพเจ้าคงจะพบว่าชีวิตที่นั่นน่าพิศวงมากเมื่อได้พบกับพาลามิดัส หรือเอแจ็กซ์ บุตรของเทตามอน หรือคนอื่น ๆ ในสมัยก่อนที่เสียชีวิตไปเนื่องจากคำวินิจฉัยที่ไม่ยุติธรรม และได้เปรียบเทียบประสพการดีของข้าพเจ้ากับของพวกเขา ข้าพเจ้าคิดว่านั่นคงจะไม่ใช้สิ่งที่ไม่สนุก และที่สนุกที่สุดก็คงจะเป็นตอนที่ใช้เวลาของข้าพเจ้าไปกับการซักถามและตรวจสอบคนที่อยู่ที่นั่นเหมือนอย่างที่ว่าข้าพเจ้าทำกัน เพื่อที่ว่าใครในหมู่พวกเขาที่ฉลาดจริงและใครบ้างที่คิดว่าตนฉลาดในเมื่อตนไม่ฉลาด ท่านตุลาการ ท่านจะยอมเสียอะไรเพื่อว่าจะได้ตรวจสอบผู้ซึ่งนำทพอนเกรียงไกรเข้าที่กรุงหรววยหรือไฮคิสลอส หรือซีซิปัส หรือคนอื่น ๆ อีกนับไม่ถ้วนทั้งชายและหญิงที่ข้าพเจ้าอาจเอ่ยได้ ? กวرتี้จะได้นทนนา

และสมาคมกับพวกเขา และตรวจสอบพวกเขา คงเป็นความสุขที่หาอะไรเปรียบมิได้ นอกจากนั้นคนที่นั้นจะไม่ทำคนที่กระทำอย่างนั้น เพราะถ้าสิ่งที่เราได้รับฟังมาเป็นความจริง พวกเขามีความเป็นอมตะตลอดไป นอกเหนือไปจากที่มีความสุขกว่าคนที่อยู่ที่นั่นในค้ำอื่น ๆ

การกล่าวว่าคนที่ตายแล้วต้องไปอยู่ ณ ที่อื่นนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการกล่าวว่า คนที่ตายเป็นภาวะไร้ความรู้สึก เหมือนกับการหลับโดยไม่ฝันตรงที่ว่า มันจะเป็นความเชื่อของชาวกรีกที่ถ่ายทอดมาจากบทกวีของโฮเมอร์ แต่ก็เป็นที่รู้ ๆ กันอยู่แล้วนั่นเป็นสิ่งที่โสเครตีสไม่เชื่อ เพราะฉะนั้น คินแดนสำหรับคนที่ตายแล้วที่โสเครตีสบรรยายนั้นจึงมีลักษณะที่ผิดแปลกไปจากที่โฮเมอร์บรรยายไว้ในประการสำคัญตรงที่ว่า ชีวิตยังคงดำเนินไปเช่นเดิมเหมือนกับอยู่ในโลกมนุษย์¹¹¹ และโสเครตีสเองก็กล่าวถึงกิจกรรมของตนในลักษณะที่ไม่แตกต่าง อะไรไปจากที่เคย ปฏิบัติมา ในเอเธนส์ ข้อแตกต่างถ้าจะมีอยู่บ้างในกรีกของโสเครตีสอยู่ตรงที่ว่า โสเครตีสไม่ได้อธิบายว่ากิจกรรมของตนเป็นไปเพื่อมนุษย์หรือเพื่อนกร หากโสเครตีสอธิบายกิจกรรมของตนในแง่ที่เป็นความสนุกเพลิดเพลินของมนุษย์ ผู้ซึ่งไม่จำเป็นต้องฟังพยานหรืออะไรอื่นนอกจากเหตุผลของตนเอง แต่เพียง อย่างเดียว¹¹² แม้แต่ชื่อของบุคคลสิบสามคนที่โสเครตีสเอ่ยถึงในที่นี้ก็ดูจะมีความ

111 ใน ออดิสซีย์ (Odyssey) อะคีลีสกล่าวกับโอดิสซีย์ว่าตนอยากเป็นเทาสในโลกมนุษย์มากกว่าที่จะเป็นเจ้าปกครองคนที่ตายแล้วทั้งหมด (Odyssey xi, 488-89.)

112 Anastaplo, op. cit., p. 30.

สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในรูปที่จะเสนอสนอง ต่อความต้องการ อันเป็น ลักษณะเฉพาะตัวของโสเครตีสอยู่เป็นอย่างมาก คือเป็นการยากที่จะคิดว่า ชาวเอเธนส์คนอื่น ๆ จะพบว่าโลกของคนที่ยายแล้วจะมีความสุขอย่างทีโสเครตีสพยายามจะบอก ประการแรกทีเดียว ไมนอส ราตามเนนธัส เออีคัส และทริปโตเลมัส¹¹³ สี่ชื่อแรกที่โสเครตีสเอ่ยถึงนั้นจะได้พบแล้วแต่แท้ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความยุติธรรมอย่างแท้จริง สี่ชื่อถัดไปคือ ออร์เฟอัส นิวสิอัส เฮลิอัส และโฮเมอร์นั้น เป็นกวีคนสำคัญของกรีก ซึ่งอะกิแมนคัสใน *รีพับลิก* จะกล่าวว่า เป็นกลุ่มผู้สอนความไม่ยุติธรรม¹¹⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเฮลิอัสนั้น เป็นที่รู้จักกันดีด้วยบทบรรยายถึงกำเนิดของโลกและของเทพเจ้า ซึ่งไม่ต้องเป็นที่สงสัยเลยแม้แต่น้อยว่า โสเครตีสคงสนใจที่จะไต่สวนหนักกับบุคคลเหล่านั้นเป็นอย่างมาก และก็ยังมีพาลามิทิสและเอเจกซ์ ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าถูกปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรมจนเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียชีวิต ซึ่งก็จะมิยากเลยคลึงกับกรณีของโสเครตีสอยู่มาก กล่าวคือ พาลามิทิสนั้นถูกขับแกลงจากคู่แข่งที่อิจฉาใน "ปัญญา" ของตน ส่วนเอเจกซ์นั้นก็ถือว่าตนถูกปฏิบัติต่ออย่างไม่ยุติธรรม และจบชีวิตตนเองด้วยการร่ำทั่วตาย¹¹⁵ จนดูราวกับว่าโสเครตีสอยู่ถึงข้อบุคคลเหล่านั้นขึ้นมาเพื่อจะบอกว่า ตนคงจะได้มีโอกาส

113 ทริปโตเลมัสผู้ซึ่งโสเครตีสได้เข้าไปว่าเป็นตุลาการที่มีความยุติธรรมได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดกษัตริกรรมและเพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่า เป็นผู้ให้กำเนิดอารยธรรมด้วย ดู Anastaplo, *Ibid*, p. 40 (Footnote 42.)

114 Strauss, *On Plato's Apology of Socrates and Crito*, p 163. และ *Republic* (364c⁵-365a³)

115 ดูรายละเอียดใน Edith Hamilton, *Mythology* (New York: The New American Library, Inc., 1966), p. 194.

ช้กถามทุกฝ่ายว่าความเป็นจริงมีว่าอย่างไรกันแน่ โสเกรตีสแสดงว่าคนจะไม่มีวันยอมรับคำบอกเล่าของกวีว่าจริงทั้งหมดโดยไม่ได้มีการสอบสวนเสียก่อน นอกจากนี้แล้วก็ยังมโอกิสตีอัสผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ฉลาดเลิศ โสเกรตีสก็จะต้องจะไม่ปล่อยโอกาสที่จะโต้สนทนากับโอกิสตีอัสหลุดลอยไป แม้แต่ซีสซิปุส ผู้ได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์ที่ชั่วช้าผู้ถูกลงโทษโดยเทพเจ้าก็เป็นที่น่าสนใจของโสเกรตีส และอาจเป็นไปได้ว่า โสเกรตีสไม่ยอมรับแม้แต่คำวินิจฉัยของเทพเจ้าว่าซีสซิปุสกระทำชั่ว บางทีโสเกรตีสคงอยากจะมีโอกาสวินิจฉัยคำวินิจฉัยของเทพเจ้าอีกที่¹¹⁶ และบางทีการเอ่ยชื่อซีสซิปุสเป็นชื่อสุดท้ายก็อาจจะเกี่ยวโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจของปรัชญาเมธี กับภาระของซีสซิปุสผู้ถูกลงโทษให้กระทำการอันยากยิ่งซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างไม่มีวันจบสิ้น เพราะปรัชญาอันมีจุดเริ่มต้นมาจากความตระหนักในความไม่รู้ของตนเองนั้น ก็มีคุณลักษณะเช่นเดียวกันกับภาระของซีสซิปุส¹¹⁷ ในขณะเดียวกันก็เป็นที่น่าสนใจว่า โสเกรตีสมิได้แสดงว่าตนประสงค์จะพบปะสนทนากับนักรบในฐานะเป็นนักรบในอีกโลกหนึ่งเลยแม้แต่คนเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งโสเกรตีสไม่ได้เอ่ยชื่อของอะคิลีส ตัวอย่างแห่งความกล้าหาญผู้ไม่สนใจในความภัยที่โสเกรตีสเคยพุดถึงมาแล้วเป็นอย่างมากในตอนต้น ๆ เลย แต่ก็เป็นที่เห็นได้ไม่ยากนักว่า ในโลกของกนตายนักรบไม่มีประโยชน์ ความสามารถของนักรบไม่มีความหมายอีกต่อไป เพราะผู้ที่ตายไปแล้วย่อมไม่อาจถูกฆ่าอีก และนี่ก็เป็นจริงสำหรับกรณีของช่างฝีมือด้วย เพราะทั้งนักรบ

116 Anastaplo, op.cit., p. 29.

117 Anastaplo, Ibid.

และช่างฝีมือต่างก็มีศิลป์ที่เกี่ยวกับร่างกาย อันเป็นสมบัติของมนุษยธรรม
 ภา ๆ คุ้มกันทั้งคู่ ในขณะที่ในโลกก่อนนั้นโตเกรทส์ไม่ได้มองว่ามีร่างกาย
 เหลืออยู่อีกแล้ว¹¹⁸

แต่ท่านตุลาการ ท่านก็ต้องคำนึงถึงความตายอย่างมีความ
 ห่วงเหมือนกัน และโปรตระกูลถึงความจริงข้อหนึ่งไว้ว่า ความ
 ชั่วไม่อาจจะแผ้วพานคนดีได้เลยไม่ว่าในขณะมีชีวิต หรือ เมื่อ
 ตายแล้ว และเทพเจ้าจะไม่ละทิ้งเขา สิ่งซึ่งเกิดขึ้นกับข้าพ
 เจ้าก็เหมือนกัน มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่ข้าพเจ้าเห็นได้
 ชัดว่า ที่ข้าพเจ้าจะตายเสียเดี๋ยวนี้เป็นการศึกษา และข้าพเจ้า
 ปลอบจากข้อยุ่งยากทั้งหลาย นี้คือเหตุผลว่าทำไมจึงไม่มีสัญ
 ญาณอะไรมารบกวนข้าพเจ้า และข้าพเจ้าไม่ได้โกรธท่านที่
 ตักสินลงโทษข้าพเจ้าหรือโทษของข้าพเจ้าเลย แต่ไม่ใช่
 เพราะสิ่งหรือคนที่พวกเขาลงโทษและกล่าวหาข้าพเจ้า แต่
 เป็นเพราะพวกเขาคิดจะทำร้ายข้าพเจ้า สำหรับข้อนี้พวกเขา
 สมควรจะถูกทำโทษ อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าอยากขอร้องพวก
 เขาอย่างหนึ่ง ท่านสุภาพชน เมื่อบุตรของข้าพเจ้าโดน
 โปรดลงโทษพวกเขาโดยการทำให้เขาได้รับความลำบากแบบ
 เกี่ยวกับที่ข้าพเจ้ากระทำกับท่าน ถ้าหากท่านเห็นว่าเขาเอาใจ
 ใส่กับเงินทองมากกว่าอย่างอื่น มากกว่าคุณธรรม และถ้า

118 Anastaplo, op.cit., p. 45. (Footnote 40.)

เขาคิดว่าเขาเป็นอะไรสักอย่างซึ่งเขาไม่ได้เป็น ก็ขอไปรดน้ำ
 ตำหนักเขาเหมือนอย่างที่เขาเจ้าตำหนักท่าน เพราะเขาไม่เอา
 ใจใส่ในสิ่งที่เขาควรจะทำใจใส่ และคิดว่าเขาเป็นอะไรสัก
 อย่างหนึ่งโนเมื่อเขาไม่มีค่าอะไรเลย ถ้าท่านกระทำได้ดีดังนี้
 ทั้งข้าพเจ้าและบุตรของข้าพเจ้าก็จะได้รับการปฏิบัติที่ยุติธรรม
 จากท่าน

แต่บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่จะต้องจากกัน ข้าพเจ้าไปตาย
 ส่วนท่านมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่ใครจะไปดีกว่ากัน เทพเจ้าเท่า
 นี้หนึ่รู้

โสเกรตีสขอให้ผู้พิพากษาที่ปล่อยตัวคนไปจงคิดถึงความตายอย่าง
 มีความหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอให้ระลึกว่า จะไม่มีอะไรที่เร็วเกิดขึ้นกับ
 คนที่เป็นอันชาติไม่ว่าจะในโลกนี้หรือโลกหน้า และเพื่อที่จะสนับสนุนคำ
 กล่าวนี้ โสเกรตีสอ้างถึงการนิ่งเงียบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตนว่า คงจะ
 หมายความว่า เป็นการดีแล้วที่โสเกรตีสจะตายเสียในตอนนี้จะได้ไม่ต้องมีความ
 ยุ่งยากอีก แต่แล้วโสเกรตีสกลับสรุปกับทุกคนว่า ตนกำลังจะไปตาย ส่วน
 คนอื่น ๆ จะอยู่ต่อไป แต่ใครจะไปดีกว่ากัน ไม่มีใครรู้ได้นอกจากเทพเจ้า
 เพราะฉะนั้น ตอนจบของ *อโพลิดี* ก็เช่นเดียวกันกับตอนเริ่มต้นที่แสดง
 ถึงความตระหนักในความไม่รู้ของตนเองของโสเกรตีส นี่หมายถึงว่าจริง ๆ
 แล้วความดีของความตายก็เป็นที่พิสูจน์กันไม่ได้

นอกจากนี้แล้วก็มีข้อความให้คิดต่อไปว่า โสเกรตีสคงจะพูด

ความจริงกับผู้ที่ตัดสินลงโทษประหารชีวิตของตนยิ่งกว่าที่จะพบกับผู้ที่ตัดสินปล่อยตนไป เพราะอย่างน้อยที่สุด โสเครตีสก็ไม่ได้เล่าเรื่องในโลกหน้าให้แก่ผู้ที่ออกเสียงให้ประหารชีวิตตนฟัง¹¹⁹ นี่ดูเหมือนว่าจะมีรากฐานอยู่บนบวรวิธีการของโสเครตีส ซึ่งเซโนโฟนได้บันทึกไว้ว่า เมื่อใดก็ตามที่มีคนแย้งตน โสเครตีสก็ทำความจริงให้กระจ่าง แต่เมื่อใดที่ตนพูดโดยไม่มีการโต้แย้ง โสเครตีสก็จะเริ่มจากสิ่งซึ่งยอมรับกันโดยทั่วไป และนำไปสู่ข้อที่ตกลงกันได้ ในแง่ที่ผู้ที่ยอมรับคำพูดของโสเครตีสโดยไม่ตั้งข้อสงสัยใดๆ ก็จะไม่มีความได้เข้าถึงความจริง เพื่อที่จะเข้าใจโสเครตีส เราจำเป็นที่จะต้องคัดค้านโสเครตีส และอาจเป็นไปได้ว่า จริง ๆ แล้วชาวเอเธนส์ที่ตัดสินประหารชีวิตโสเครตีสนั้นเข้าใจโสเครตีสมากกว่าผู้ที่ตัดสินให้ปล่อยตัวโสเครตีสไปเสียอีก¹²⁰ และก็อาจเป็นด้วยเหตุผลเดียวกันนี้เองที่ทำให้โสเครตีสมอบหมายให้โจทก์ และผู้ที่ตัดสินลงโทษตนดูแลบุตรชาย ของตนให้เอาใจใส่ต่อคุณธรรม และให้ทำหน้าที่ของตนแบบเดียวกันกับที่โสเครตีสได้กระทำต่อเอเธนส์มาแล้ว แทนที่จะมอบหมายให้ผู้ตัดสินให้ปล่อยตนกระทำหน้าที่นี้ แต่ในแง่หนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า นี่เป็นการเย้ยหยันอีกอย่างหนึ่งของโสเครตีส เพราะเมื่อโสเครตีสเร่งรัดชาวเอเธนส์ให้เอาใจใส่ต่อคุณธรรมนั้น โสเครตีสอ้างว่านั่นเป็นเพราะคำพยากรณ์ของเทพเจ้า เพราะฉะนั้นกราวนี้ถ้าชาวเอเธนส์จะกระทำการต่อบุตรของโสเครตีสอย่างที่ไม่โสเครตีสร้องขอ ฐานะของโสเครตีสก็คงไม่ต่างอะไรจากฐานะของเทพเจ้าผู้ให้คำพยากรณ์นัก¹²¹

119 Strauss, "On Plato's Apology of Socrates and Crito" p. 164.

120 Memorabilia (IV. 6. 13-15)

121 Anastaplo, op. cit., p. 40. (Footnote 29)

เมื่อพิจารณาจากแง่มุมนี้แล้วก็เป็นที่น่าสังเกตต่อไปว่า แม้จะได้มีการเอ่ยถึงคุณธรรมหลักในความเชื่อของกรีกใน *อโพลโลจี* ไว้มากมาย เช่น ปัญญา ความกล้าหาญ ความยุติธรรม แต่กลับมิได้มีการเอ่ยถึงความพอประมาณ (moderation) ไว้เลยแม้แต่ครั้งเดียว และยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า คำกล่าวแก่ของโสเครตีสทั้งหมดก็ไม่อาจจัดได้ว่าเป็นการเสนอภาพของโสเครตีสผู้นอบน้อมถ่อมตนแต่ประการใด อันที่จริงแล้ว ผู้อ่านที่ไม่ระมัดระวังส่วนหนึ่งจะได้ทัศนคติที่ผิด ๆ ที่ส่งเสริมการทำลายการต่อต้านอำนาจของรัฐไปจากการอ่าน *อโพลโลจี* เพราะการได้เห็นภาพของโสเครตีสผู้หยิ่งผยองและทรนง¹²² จริงอยู่ในทัศนะของคนหมู่มากนั้น ภาพของโสเครตีสผู้กล้าเผชิญกับความตายอย่างไม่หวั่นไหวนั้นมีผลในทางบวก ต่อเกียรติคุณ ของวิถีชีวิตในทางปรัชญาของโสเครตีสมากยิ่งขึ้นกว่าคำกล่าวแก่ใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะคนส่วนใหญ่ยกย่องการกระทำมากกว่าคำพูด และเป็นที่ยอมรับกันว่า *อโพลโลจี* ทำให้มิตรของโสเครตีสและผู้ใฝ่ในปรัชญาต้องพูดถึงโสเครตีสอย่างนิยมชมชอบ แต่ในขณะเดียวกันก็ควรเป็นที่เข้าใจว่า การช่วยและทำลายเอเธนส์อย่างทีโสเครตีสได้กระทำไปนั้นเป็นสิ่งที่กระทำไปโดยเจตนา คืออย่างมีเหตุผล ด้วยเหตุนี้การยกย่องโสเครตีสว่าเป็นเสมือนวีรบุรุษนั้นจึงไม่น่าจะกระทำได้ ถ้าหากเราเข้าใจว่าการเป็น "วีรบุรุษ" นั้นคือการปฏิเสธตนเองเพื่ออะไรบางอย่างที่สูงกว่า เพราะในความเป็นจริงแล้ว โสเครตีสมิได้ปฏิเสธตนเอง หากโสเครตีสกระทำในสิ่งที่ได้กระทำไปก็เพื่อที่ว่าจะได้

122 Karl Jaspers, in Socrates, Buddha, Confucius, Jesus, ed. Hannah Arendt (New York: Harcourt Brace & World, Inc., 1962), p. 12.

เป็นอย่างไรที่โสเครตีสรู้ว่าตนเป็นอย่างสมบูรณ์¹²³ นั่นคือชีวิตที่สมบูรณ์ซึ่งมนุษย์นั้นมีได้หมายความว่าเฉพาะการมีชีวิตอยู่อย่างเดียว แต่รวมถึงการตายด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า เฉพาะผู้ที่ตายอย่างดีเท่านั้นที่อาจกล่าวได้ว่า "ได้มีชีวิตก็อย่างสมบูรณ์" และในกรณีของโสเครตีสนั้นเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ความตายมาสู่โสเครตีสเมื่อโสเครตีสเรียกร้องหาความตายเอง มิใช่เมื่อความตายเรียกหาโสเครตีส เพราะนอกเหนือจากความจริงที่ว่าโสเครตีสมีอายุได้เจ็ดสิบปีแล้วก็ยังอาจคิดต่อไปได้ว่า โสเครตีสคงจะได้พิจารณาแล้วว่า การกล่าวแก่คดีในศาลนี้ เป็นโอกาสที่เหมาะสมที่สุดที่ตนจะให้ได้แสดงความกล้าหาญ และเพื่อที่จะได้ทำให้สิ่งที่ตนได้พูดมาเป็นเวลาช้านาน ได้ปรากฏออกมาในรูปของการกระทำ และเพื่อที่ว่าโสเครตีสจะได้ถูกมองว่าเป็น "อะคีลีส" ของปรัชญาจากสายตาของมหาชน ซึ่งย่อมหมายถึงการให้ความยอมรับความสำคัญของปรัชญาโดยปริยาย

แต่สำหรับผู้ที่ใฝ่ในปรัชญาอยู่แล้ว ข้อสรุปทางการเมืองของ

อโพลโลจี น่าจะอยู่ที่ไหน ดูเหมือนว่าการที่โสเครตีสย้ายถึงเวลาเพียงเล็กน้อยที่ตนมีอยู่ (โสเครตีสเอ่ยถึงการไม่มีเวลาของตนถึงสองครั้งด้วยกัน) ในการพูดกับมหาชนพร้อมกันเป็นจำนวนมาก ๆ และบทบาทของเพลโตใน *อโพลโลจี* น่าจะเป็นกุญแจไปสู่ความเข้าใจในเรื่องนี้ได้บ้าง ในประการแรกทีเดียว ความจริงที่ว่าโสเครตีสมีเวลาอยู่เพียงเล็กน้อยต่อการที่จะต้องพูดกับคนเป็นจำนวนมากด้วยเรื่องที่สำคัญอย่างนี้ย่อมหมายความว่า โสเครตีสไม่สามารถจะ "สนทนาเป็นการส่วนตัว" ตามแบบที่โสเครตีสเคยปฏิบัติได้ ข้อจำกัดเรื่องเวลาและการไม่มีความเป็นส่วนตัวเหลืออยู่เลยหมายความว่า

123 Laszlo Versenyi, Socratic Humanism (New Haven and London: Yale University Press, 1963), p. 197.

ว่า ไสเกรทีสไม่อาจจะสนทนาให้มหาชนได้ “งงววย” ก่อน แล้วจึงยอม
 รับการปฏิเสธและล้มล้างความคิดเห็นที่มีมาอยู่เดิมว่า จะนำไปสู่การแสวงหา
 ความจริงในที่สุด เพราะฉะนั้นก็ยอมเป็นขรรคมคายอยู่เองที่การเสนอปรัชญา
 ของโสเกรทีสอย่างที่ได้กระทำใน *อโพลิดจี* จะต้องถูกมองว่าเป็นการคุกคาม
 และเป็นภัยต่อนคร¹²⁴ และนี่ก็อาจจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เพลโตมีบทบาท
 เป็นครั้งแรกและครั้งเดียวในงานเขียนของตนเอง ด้วยการคัดค้านการ
 กระทำของโสเกรทีส และเสนอให้โสเกรทีสเสนอโทษเป็นค่าปรับในจำนวน
 ที่เหมาะสมกว่าการเสนอของโสเกรทีสเอง การกระทำของเพลโตนั้นนอกจาก
 จะพิจารณาได้ว่าเป็นการล้มล้างข้อเสนอมที่มีลักษณะเย้ยหยัน และทำทนายของ
 ไสเกรทีสแล้ว ถ้าจะว่ากันไปจริง ๆ ก็คือการทำหนี ซึ่งโสเกรทีสก็ยอมรับ
 เพราะฉะนั้นนี่ก็อาจเป็นการเตือนของเพลโตต่อมิตรของนครอย่างโสเกรทีสว่า
 กิจกรรมของโสเกรทีสนั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจแก้ตัว กันอย่างเปิดเผย อย่างนี้ได้
 และจริงๆ แล้ว การกระทำของโสเกรทีสก็อาจเป็นภัยที่แท้จริงต่อนครได้¹²⁵

124 Brann, *op. cit.*, p. 19.

125 Brann, *Ibid.*, p. 20.

บทที่ 5

ไครโต

สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับงานของเพลโตนั้น บทสนทนาสั้น ๆ เรื่อง *ไครโต* นี้ มักจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายอยู่พอสมควร เพราะในขณะที่อยู่ใน *อโพโลจี* ไสเกรทีสแสดงลักษณะของปรัชญาเมธีผู้ไม่ยอมก้มหัวให้กับอำนาจของบ้านเมืองที่จะมาบงการวิถีชีวิตของตัวเลย แม้แต่น้อย แต่ใน *ไครโต* ถ้าพิจารณาอย่างเผิน ๆ กลับดูเหมือนว่า ไสเกรทีสกำลังแสดงตนเป็นผู้เคารพกฎหมายอย่างเต็มที่ กล่าวคือใน *อโพโลจี* ไสเกรทีสทำทนายศัลถึงขนาดกล่าวว่า หากเม็นซาลจะปล่อยตัวไปโดยมีข้อแม้ว่าตนจะต้องเลิกข้องเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในทางปรัชญาและการสอบถามอย่างที่เคยปฏิบัติมาตนก็จะไม่ยินยอมหากขอตายเสียดีกว่า ครั้นมาใน *ไครโต* ไสเกรทีสกลับโต้แย้งว่ารัฐจะไม่สามารถคงอยู่ได้หากว่าคำพิพากษาของศาลไม่เป็นที่ปฏิบัติตาม อันที่จริง ดูเหมือนว่าไสเกรทีสไปไกลถึงขนาดเรียกร้องว่า กฎหมายทั้งปวงต้องเป็นที่เคารพและปฏิบัติตาม บุคคลไม่ควรหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาของศาล แม้ว่าคำพิพากษาของศาลในกรณีนั้น ๆ จะเป็นการกระทำที่ผิดและไม่ยุติธรรม

ลักษณะที่ขัดแย้งกันอย่างมากในท่าทีของโสเครตีสที่ปรากฏในบทสนทนาทั้งสองนี้ ได้ก่อให้เกิดแนวความคิดต่างๆ มากมายเพื่อที่จะขจัดลักษณะขัดแย้งดังกล่าวให้หมดไป เช่น จี. โกรต (G. Grote) ในหนังสือเรื่อง Plato and Other Companions of Socrates พยายามอธิบายว่า เหตุใดเสนอภาพของโสเครตีสในฐานะผู้ปกครองรักษากฎหมายและอ้างถึงความเป็นผู้รักบ้านเกิดเมืองนอนของโสเครตีสอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อที่จะล้มล้างความรู้สึกโดยทั่วไปที่มหาชนมีต่อโสเครตีส เมื่อตอนพิจารณาคดี กล่าวคือ เพื่อที่จะล้มล้างความรู้สึกว่าโสเครตีสเป็นคนเย้ยหยันที่คิดว่าคนอย่างตนอยู่เหนือกฎหมายใดๆ เหตุใดจึงต้องเขียนให้โสเครตีสใน *ไครโต* เป็นผู้พิทักษ์ ความศักดิ์สิทธิ์ของ ตัว บทกฎหมาย อย่างเต็มที่ โกรตมีความเห็นเพิ่มเติมว่า *ไครโต* ไม่ใช่บทสนทนาที่มีข้อคิดทางปรัชญาอันลึกซึ้ง หากเป็นแต่เพียงการแสดงฝีมือทางวาทะศิลป์ของเพลโตเพื่อเปลี่ยนทัศนคติของมหาชนที่เดิมมีต่อโสเครตีส และช่วยเหตุผลนี้เองเพลโตจึงกำหนดให้โสเครตีสเน้นความจำเป็นของการที่บุคคลจะต้องเคารพกฎหมายและความจงรักภักดีที่โสเครตีสมีต่อนครเอเธนส์¹ ส่วนบางกลุ่มก็มีความเอาทรวงๆ ว่า ใน *โพลีโต* โสเครตีสเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ยอมทำตามคำสั่งของรัฐหรือมวลชน แต่ใน *ไครโต* โสเครตีสแสดงบทบาทของพลเมืองที่ดีของเอเธนส์ที่ยอมตายโดยไม่ยอมทำลายสถาบัน

1 อ้างโดย A. D. Woozley "Socrates on Disobeying the Law" in The Philosophy of Socrates, ed. Gregory Vlastos (New York: Anchor Books, Doubleday Company 1971) pp. 301-2.

ทางกฎหมาย² แน่หน่อนว่าการเข้าใจสิ่งที่เพลโตปรารถนาจะให้เป็นที่เข้าใจกันในระดับธรรมดา ๆ เช่นนี้ ทำให้เป็นการง่ายที่จะด่วนสรุปว่า เหตุผลที่โสเครตีสเสนอใน*ไครโต* เป็นเหตุผลที่อ่อนแอกว่าและโต้แย้งได้ เช่น การกล่าวว่ “โสเครตีสแนะนำให้เราเชื่อฟังคำสั่งตัดสินทุกประการที่กฎหมายประกาศ ไม่ได้เสนอว่ากฎหมายยุติธรรมเท่านั้นที่ควรเชื่อฟัง ข้อเคียงของโสเครตีสเช่นนี้มีข้อบกพร่อง และเราอาจคัดค้านได้ด้วยเหตุผล”³

สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่า *ไครโต* สอนหลักการง่าย ๆ ว่า บุคคลจะต้องเคารพกฎหมายของรัฐเสมอไปไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น หากแต่เพลโตมีวัตถุประสงค์อย่างอื่น ๆ ที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นแล้ว ก็มีข้อสมมติฐานที่น่าสนใจอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น เป็นไปได้หรือไม่ว่าในความคิดของโสเครตีสนั้น มีการแยกแยะระหว่างกฎหมายซึ่งตามหลักแล้วต้องเป็นสิ่งที่ถูกเสมอ กับ การวินิจฉัยทางกฎหมายซึ่งอาจมีข้อผิดพลาดได้ เป็นไปได้หรือไม่ว่าใน *อโพลิส* นั้น โสเครตีสกำลังเสนอแนวคิดเรื่องกฎหมายแห่งธรรมชาติซึ่งกำหนดว่าไม่มีกฎหมายใดหรือข้อผูกพันทางกฎหมายใด ๆ ที่จะมีผลบังคับได้หากไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของเทพเจ้าเป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อสมมติฐานที่ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางนั้นมียู่ว่ ใน *ไครโต* สิ่ง

2 พินิจ รัตกุล, *โสเครตีส: ปัญหาเรื่องความดี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2515) หน้า 56

3 พินิจ รัตกุล “โสเครตีสและปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายและความยุติธรรม” ใน *ปรัชญา* บรรณาธิการโดยพินิจ รัตกุล (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2515), หน้า 169 และ *รวมบทความทางปรัชญา* บรรณาธิการโดยพินิจ รัตกุล (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2516), หน้า 249.

ที่โสเกรทีสเสนอ เป็นหลัก การถือการ ผ่าฝืน กฎหมาย โดยไม่ใช้ความรุนแรง (Civil Disobedience) ตาม ข้อ สมมติ ฐาน นี้ สิ่ง ที่ โสเกรทีส พูกลง ใน *อโพลี* และ *โครโต* ไม่มีอะไรขัดกัน ใน หลักการ สิ่ง ที่ เรา ควร ทำ ความ เข้าใจ อยู่ ที่ ว่า โสเกรทีส ไม่ ได้ ยึด ทำ ที่ ว่า เพราะ ตน ใ้ รับ อภัย ได้ มา จาก เทพ เจ้า จึง อยู่ เหนือ กฎหมาย ทั้ง ปวง และ ไม่ จำ เป็น ต้อง ยึด ถือ ตาม คำ สั่ง ของ ศาล แต่ ย่าง ใด โดยเฉพาะ อย่าง ยิง เป็น ที่ น่า สงั กศ ว่า แม้ โสเกรทีส ใน *อโพลี* จะ แสดง ตน ว่า พร้อม ที่ จะ ละเมิด คำ สั่ง ของ ศาล แต่ การ ไม่ เคารพ กฎหมาย ของ ศาล (ถ้า จะ มี) ก็ จะ เป็น การ ปฏิบัติ อย่าง เป็ด เผย คือ การ ปฏิบัติ คน อย่าง ที่ เคย เป็น มา และ พร้อม ที่ จะ ยอม รับ ผล จาก การ ปฏิบัติ นั้น ไม่ใช่ การ กระ ทำ อย่าง หลบ ๆ ซ่อน ๆ หรือ โสเกรทีส ใช้ คำ สั่ง เข้า หัก หาญ กับ อำนาจ ทาง การ เมือง ดัง เช่น การ ผ่า ฝืน คำ สั่ง ของ กฎหมาย ตาม แบบ ที่ โครโต แนะนำ ใน *โครโต* เพราะ ฉะนั้น การ ที่ โสเกรทีส ไม่ ยอม หลีก หนี ผิด บัง กับ ของ กฎหมาย ไม่ ยอม ก่อ ความ รุนแรง ต่อ กฎหมาย จึง เป็น สิ่ง ที่ สอด คล้อง กัน กับ หลัก การ ใน *อโพลี*¹ อย่างไร ก็ ดี ถ้า เรา ไม่มี เหตุ ผล ที่ จะ สงสัย ว่า โสเกรทีส ใน *อโพลี* และ ใน *โครโต* พูกลง ไม่ เหมื เภกัน และ โดยเฉพาะ อย่าง ยิง ถ้า ไม่ ใ้ มี การ หัน เชน ออก ไป จาก หลัก การ เดิม ตาม ที่ โสเกรทีส เอง ใ้ แสดง ไว้ ใน *อโพลี* แล้ว สิ่ง ที่ ได้ วิเคราะห์ ไว้ ใน บท ที่ แล้ว ๆ มาก ใ้ น่า จะ ชวน ใ้ สงสัย ใน การ ถือ ความ *โครโต* อย่าง ข้าง ต้น ทั้งหมด และ ชวน ใ้ คิด ว่า ทำ ไ้ เพล โท จึง ใ้ เชื่อม ทสน ทน นัน ว่า *โครโต* เรา น่า จะ มอง ว่า โครโต ซึ่ง จะ โดย เหตุ ผล ที่ ใ้ สน ใ้ ใ้ เห็น หรือ อย่าง ไ้ ก็ ตาม ที่ แต่ ก็ เป็น ผู้ ที่ ใ้ แสดง ตน เป็น มิตร ของ

โสเกรตีสออกมาอย่างเต็มตัวนั้น ได้ประโยชน์อะไรไปจากการสนทนากับโสเกรตีสบ้าง และถ้าเป็นเช่นนั้น ผู้ศึกษาของเพลโตควรพอใจที่จะเป็นเพียงมิตร หรือผู้ร่วม สนทนาในระดับ ธรรมดาอย่าง ไครโต เท่านั้น หรือถ้าเราไม่พอใจเพียงแค่นี้ สิ่งแรกที่เราจะต้องกระทำก็คือ การเข้าใจคุณลักษณะของกนอย่างไครโตเสียก่อนที่จะพิจารณาว่าสิ่งที่โสเกรตีส “สอน” กนอย่างไครโตนั้นมีว่าอะไร และสิ่งที่โสเกรตีส “สอน” เราโดยการสอน กนอย่างไครโตให้เราได้เห็นเห็นมีว่าอย่างไรบ้าง นี่น่าจะเป็นวิธีการศึกษา *ไครโต* ที่ชอบด้วยเหตุผลของผู้อ่านงานคลาสสิกอย่างระมัดระวัง

ในการนี้สิ่งที่จะต้องกระทำก็คือ การแบ่งพิจารณา *ไครโต* ออกเป็นส่วน ๆ ไซกของเราที่อยู่บางตรงที่ลักษณะเฉพาะของ *ไครโต* เอง ประกอบด้วยบทสนทนาสองส่วนใหญ่ ๆ ที่เห็นได้ชัดเจนมาก คือ ตอนแรกมีลักษณะเป็นการสนทนาที่แท้จริงระหว่างไครโตและโสเกรตีส ส่วนที่สองมีลักษณะเป็นการสนทนา ก็แต่เพียงชื่อ (แบบเกี่ยวกับ *อโฟโลจี*) เพราะโสเกรตีสสมมติตนเองเป็นกฎหมายของรัฐ และมีการโต้ตอบกับตนเองอยู่เกือบจะฝ่ายเดียว ตามเนื้อหาสาระนั้น ส่วนแรกเป็นความพยายามของโสเกรตีสที่จะลบล้างเหตุผลที่ไครโตนำมาเป็นเครื่องชักจูงให้ตนหนีออกจากคุก การโต้ตอบระหว่างโสเกรตีสกับไครโตในช่วงนี้แหละที่จะเปิดเผยให้เราารู้โดยละเอียดว่าไครโตเป็นคนเช่นไร สำหรับการวิเคราะห์ส่วนที่สอง อันเป็นตอนที่โสเกรตีสให้เหตุผลกับไครโตว่าทำไมเราจึงควรเคารพกฎหมาย ก็ต้องกระทำไป โดยพิจารณาถึงความ รู้ที่เรามีเกี่ยวกับ ไครโต ในฐานะบุคคล เป็นหลัก และการพิจารณาหาคำสอนของโสเกรตีสในเรื่องการเคารพกฎหมาย จะกระทำได้ต่อเมื่อเราสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบทสนทนาย่อยสองตอนนี้อย่างชัดเจนแล้วเท่านั้น

ไครโต (บทสนทนาย่อตอนหนึ่ง)

โสเกรตีส ทำไมท่านถึงมาในเวลานี้ไครโต นี่ยังเข้าอยู่มิใช่หรือ ?

ไครโต ใช่แล้ว ยังเข้าอยู่มาก

โสเกรตีส เวลาประมาณเท่าไรแล้ว

ไครโต ก่อนจะรุ่งหน่อย

ในขณะที่ *อโฟไดจี* เป็นการสนทนาที่โสเกรตีสถือว่าได้กระทำกับนครเอเธนส์ และเป็นการสนทนาที่กระทำกันอย่างเปิดเผย *ไครโต* กลับเป็นการสนทนาที่กระทำกันแบบลักษณะส่วนตัวไม่เปิดเผย ระหว่างโสเกรตีสกับมีตรผู้ชรา นอกจากนี้ *ไครโต* จะเบียดจากในคุกแล้ว เวลาที่การสนทนาเริ่มต้นขึ้นก็เป็นเวลาที่ฟ้ายังไม่สว่างก็ยังมีตอยู่ ในขณะที่ไม่อาจมองเห็นอะไรได้ชัดเจน โดยปรกติแล้วเวลานั้นคือเวลาที่เหมาะแก่การก่ออาชญากรรมเพราะทุกสิ่งทุกอย่างยังมีตมัวอยู่ ไครโตผู้กำลังจะชักชวนให้โสเกรตีสหนีคุก แม้ว่าจะไม่ใช่อาชญากรโดยอาชีพหรือโดยสันดาน แต่ก็ได้เริ่มต้นการสนทนาถึงว่าจะละเมิดกฎหมายดีหรือไม่ ในช่วงจังหวะของเวลาที่อาชญากรทั้งหลายมักจะกระทำผิดกฎหมายจริง ๆ

โสเกรตีส ข้าพเจ้าแปลกใจที่ผู้คุมของคุกยอมให้ท่านเข้ามา

โครโต

ถึงตอนนั้นเขาก็นั่งกับข้าพเจ้าแล้ว โสเกรตีส เพราะข้าพเจ้ามา
ที่นี้บ่อย และนอกจากนี้แล้ว ข้าพเจ้ายังได้ทำอะไรบางอย่าง
ให้เขาค้วย

โสเกรตีสแปลกใจที่ผู้คุมยอมให้โครโตเข้ามาตั้งแต่เวลาเช้านี้ สำ
หรับโสเกรตีสผู้ไม่ยอมรับแม้แต่กับการเอาใจหาชนในศาลเพื่อเอาชีวิตของ
ตนเองให้รอดอย่างที่ทุกคนปฏิบัติกันอยู่เป็นนิสัยนี่ อภิสัทธเสก ๆ น้อย ๆ
ที่โครโตซื้อเอายอมเป็นเรื่องที่แปลก แต่สำหรับโครโตแล้ว การใช้อำนาจ
เงินซื้อความสะดวกสบายเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดาเต็มที การสนทนาระหว่าง
โสเกรตีสกับโครโต แม้จะได้ชื่อว่าเป็นการสนทนาระหว่างมิตร แท้จริงแล้ว
เป็นการสนทนาระหว่างคนต่างระดับกันตั้งแต่จุดเริ่มต้น

โสเกรตีส

ท่านเพิ่งมาหรือมาได้สักพักแล้ว

โครโต

มาได้สักพักหนึ่งแล้วล่ะ

โสเกรตีส

แล้วทำไมไม่ปลุกข้าพเจ้าเลย มานั่งเฝ้าอยู่ข้างข้าพเจ้าทำไม

โครโต

ไม่ได้หรอก ไม่ได้หรอก ชุสเป็นหยาน ข้าพเจ้าได้แต่
ปรารถนาว่าข้าพเจ้าจะนอนหลับและไม่ โสเกรตีส เช่นท่าน
ข้าพเจ้าเฝ้าคุณอยู่พักหนึ่งแล้ว เห็นว่าท่านหลับได้โดย
สบาย ข้าพเจ้าจึงตั้งใจไม่ปลุกท่าน เพื่อว่าท่านจะได้ใช้เวลา
ให้หมดไปอย่างมีความสุขให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ข้าพเจ้า

มักคิดว่าท่านเป็นผู้มีจิตใจที่เป็นสุข และข้าพเจ้าก็ยังคิดอย่างนั้นเมื่อได้เห็นท่านยอมรับโชคชะตาอันร้ายแรงในปัจจุบันอย่างง่าย ๆ และสงบเงียบ

ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างไครโตและโสเกรตีสอยู่ที่ว่า ไครโตเป็นผู้ติดในร่างกายหรือตัวตนหรือชีวิต ในขณะที่โสเกรตีสให้ความสำคัญกับอย่างอื่นมากกว่าร่างกายหรือชีวิต เพราะไครโตมีความโศกเศร้าที่โสเกรตีสจะต้องทลายตนเองนอนไม่หลับ ไครโตจึงแปลกใจที่โสเกรตีสนอนหลับได้อย่างไม่มีกังวล เหตุผลที่ไครโตไม่ปลุกโสเกรตีสก็ช่วยอยากให้โสเกรตีสใช้เวลาที่เหลือให้หมดไปอย่างมีความสุขมากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้น เป็นการตีความชีวิตและความสุขตามแบบของไครโต ซึ่งไม่แตกต่างอะไรจากการตีความของคนส่วนมาก คนซึ่งแปลกใจที่โสเกรตีสไม่ยอมอ่อนน้อมศาลหรือมหาชนเพื่อเอาตัวรอด ไครโตคือคนที่แม้ว่าจะล่วงเข้าวัยชราแล้ว ก็ยังคงผูกพันอยู่กับชีวิตราวกับว่ามีโอกาสหนีความตายได้พัน

โสเกรตีส ไครโต จะไม่เป็นเรื่องน่าหัวเราะเยาะหรือ ถ้าคนอายุขนาดข้าพเจ้าต้องมากังวล เพราะจะต้องตายอยู่แล้ว

ไครโต โสเกรตีส เมื่อคนอื่น ๆ ที่แก่พอ ๆ กับท่านประสบชะตากรรมอันร้ายแรงอย่างเดียวกัน ความชราภาพก็มีได้ยับยั้งให้เขาคลายความวิตกกทุกข์ร้อนลงเลย

โสเกรตีส แม้ขณะเมื่อยังหลับก็ทำให้โครโตต้องแปลกใจ บัดนี้เมื่อตื่นจากหลับ โสเกรตีสก็ทำให้โครโตต้องแปลกใจอีก คำตอบของโสเกรตีสที่ว่า “ถ้าคุณอายุขนาดข้าพเจ้า” นั้น เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรจากการกล่าวว่ “ถ้าคุณอายุขนาดข้าพเจ้า และท่าน” เท่าไร เพราะโครโตเองมีอายุใกล้เคียงกับโสเกรตีส แต่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า โครโตไม่ยอมรับว่าตนเองกลัวตาย หรือมองว่าความตายเป็นความหายนะอันใหญ่หลวง โครโตไม่กล้าแม้แต่จะแสดงความคิดของตนเองในเรื่องนี้ออกมา คงได้แต่อ้างถึงความเห็นและการกระทำของคนอื่น ๆ เป็นคำตอบของคน เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่คำๆ แรกของโสเกรตีสในเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมาก มักจะมีลักษณะที่ชวนให้คิดไปในทางกลับกัน คำกล่าวของโครโตก็กลับมีลักษณะที่ยึดถือประเพณีอย่างแน่นแฟ้น⁵

โสเกรตีส นั่นก็จริง แต่ที่ท่านมาแต่มีศทำไมกันล่ะ

โครโต ข้าพเจ้านำข่าวมาแจ้งให้ทราบ โสเกรตีส ข่าวร้าย ซึ่งดูไม่ร้ายสำหรับท่าน แต่เป็นข่าวที่ร้ายและน่าโศกเศร้าสำหรับข้าพเจ้าและสหายของท่านทุกคน และข้าพเจ้าไม่คิดว่าจะมีกัคนที่จะมีความทุกข์เท่าข้าพเจ้า

5 Hudson Reynolds, "Liberty and Obligation in Plato's Crito : A Commentary" A paper presented at the 1979 Annual Meeting of the Florida Political Science Association, Gainesville, May 11-12, 1979, p. 3.

ไอเกรทส์ นีคือข่าวอะไรกันละ เร็กลับมาจากเกาะเคลอสแล้วหรือ⁶
แล้วเมื่อเรือมาถึงข้าพเจ้าก็จะต้องตายใช่ไหม ?

โครโต ยังเข้ามาไม่ถึงที่เดียวหรอก แต่ข้าพเจ้าคิดว่าคงถึงวัน^๕ ตาม
รายงานจากคนที่มาจากสเนิมและชนเรือที่นั่น เป็นอันแน่
จากที่เขากล่าวกันว่าเรือคงมาถึงที่นั่นหรือฟรุ้ง^๕ ไอเกร
ทส์ชีวิตท่านจะต้องถึงที่สุดเสียแล้ว

โครโตมีเจตนาที่จะช่วยไอเกรทส์ให้หลุดพ้นจากที่คุมขัง สำหรับ
โครโตนั้นความตายเป็นสิ่งที่น่าสพรังกลัวเป็นอย่างยิ่ง ความผูกพันที่มีอยู่กับ
ชีวิตทำให้โครโตแทนที่จะบอกถึงแผนการของตนในที่นี้ กลับต้องเริ่มต้น
ด้วยการบอก “ข่าวร้าย” ว่าไอเกรทส์จะต้องตายในเร็ววันเสียก่อน ดู
เหมือนว่าโครโตใช้ความรู้สึกของตนเองเป็นเครื่องวัดความรู้สึกของไอเกรทส์
โดยยึดในเมื่ สำหรับโครโตคงที่จะได้ปรากฏต่อไปนั้น ชีวิตเป็นสิ่งที่ เป็น
“ทรัพย์สินมบัติ” ที่ต้องหวงแหน การมีชีวิตของไอเกรทส์ซึ่งเป็นเพื่อนของ
คน ก็มีคุณค่าในลักษณะเดียวกัน เพราะโครโตไม่เข้าใจสิ่งซึ่งเป็นลักษณะ
เฉพาะของไอเกรทส์อันแตกต่างจากมนุษย์คนอื่น ๆ ที่มีชีวิตที่มีเมตตาใจ
เหมือน ๆ กันแต่อย่างใด

ไอเกรทส์ ถ้าเช่นนั้น โครโต ก็ขอให้เราโชคดีเถิด ถ้าเทพเจ้าประสงค์
เช่นนั้นก็ขอให้มันเป็นเช่นนั้นเถิด อยากรู้ก็ตาม ข้าพเจ้าไม่คิด
ว่าเรื่องจะมาถึงวัน^๕

6 ขณะที่ไอเกรทส์ถูกกักขังนั้นเป็นช่วงเวลาที่ชาวเอเธนส์ส่งเรือไปเกาะ
เคลอส เพื่อทำพิธีบูชาเทพเจ้าอพอลโล และทราบที่เรือนี้ยังไม่กลับคืนสู่เอเธนส์
ชาวเอเธนส์ก็ยังไม่อาจประหารชีวิตนักโทษได้

- โครโต ท่านมีเหตุผลอะไรหรือจึงไม่คิดเช่นนั้น ?
- โสเกรตีส ข้าพเจ้าจะบอกท่าน ข้าพเจ้าจะต้องตายในหนึ่งวันหลังจากที่เรือเข้ามาถึงท่ามิใช่หรือ ?
- โครโต คนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เขาว่าอย่างไร
- โสเกรตีส ข้าพเจ้าคิดว่าเรือจะไม่มาถึงวันนี้ แต่จะมาพรุ่งนี้ และเหตุผลของข้าพเจ้าก็คือ ความฝันที่ข้าพเจ้ามีเมื่อตะกนเอง บางทีที่ท่านปล่อยให้ข้าพเจ้าหลับนั้น ก็เหมาะสมดี
- โครโต ฝันอะไรกัน ?
- โสเกรตีส ข้าพเจ้าฝันว่าสตรีสวย ผิวขาว ใส่เสื้อขาวมาหาข้าพเจ้า เรียกข้าพเจ้าและกล่าวกับข้าพเจ้าว่า “โสเกรตีส ในวันที่ตามท่านจะได้ไปสู่แดนริอาอันอุดมสมบูรณ์”
- โครโต ฝันประเภทโสเกรตีส
- โสเกรตีส ไม่ออก ชัดเจนมาก อย่างน้อยที่สุดข้าพเจ้าก็คิดอย่างนั้น
- โครโต

สำหรับคนที่ผูกพันในตัวคนในร่างกายและรักชีวิตนั้น สิ่งเดียวที่จะจัดปัดปิ้งความกลัวตายให้หมดไปก็คือความเชื่อว่ามีภพหน้า มีสิ่งที่ทำให้ “ชีวิต” ในโลกปัจจุบันที่กำลังจะสูญสลายไปมีการต่อเนื่องกันได้ ซึ่งย่อมหมายถึงความเชื่อในเทพเจ้าหรือพระเจ้าที่จะกำหนดแนวทางดังกล่าวให้เกิดขึ้น การอ้างความประสงค์ของเทพเจ้าผู้สถลบันคำตความเป็นไปในโลกนี้ของมนุษย์ของโสเกรตีสจึงดูเหมือนว่า จะเป็นการ ปลอบประโลม โครโตเป็นเบื้องแรก การกล่าวถึงความฝัน (ซึ่งเราไม่มีทางรู้ได้เลยว่าเกิดขึ้นจริง ๆ

หรือไม่) ก็ดูเหมือนจะเป็นการปลอบใจใคร่โศกให้แน่ใจได้อีกว่าไฮเกเรทีสกำลังจะไปตี ปรโยคที่ว่า “ในวันที่สามท่านจะได้ไปสู่แดนริอาอันอุดมสมบูรณ์” นั้น ไฮเกเรทีสก็ดัดแปลงเอามาจาก *อีเลียด* ของโฮเมอร์ อันเป็นตอนที่อะคิลีสกล่าวกับโอดิสซีส ปฏิเสธข้อเสนอขอคืนชีพของกษัตริย์อะกาเมมีนอนซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน และสรุปว่าแทนที่จะเพียงตายในสนามรบเพื่อสู้กับพวกนักรบเมืองทรอยอีกต่อไป “ในสามวันข้าพเจ้าจะไปถึงริอา”⁷ อาจเป็นไปได้ว่าไฮเกเรทีสเจตนาจะอ้างถึงเหตุการณ์ตอนนั้นใน *อีเลียด* เพื่อปลุกปลอบใจใคร่โศกว่า ตัวไฮเกเรทีสกำลังจะหลุดพ้นจากความตายที่ใคร่โศกแล้วไปสู่แดนเกิด แต่สำหรับไฮเกเรทีสแล้ว ความฝันซึ่งไฮเกเรทีสเองกล่าวว่ามี ความหมายชัดเจนมากนั้น หมายถึงอะไรกันแน่? เพื่อที่จะเข้าใจการตีความฝันของไฮเกเรทีสใน *ไครโต* นี้ เราจะต้องระลึกว่าไฮเกเรทีสได้ดัดแปลงข้อความของโฮเมอร์สำหรับไครโต โดยคำนึงถึงสิ่งที่ไฮเกเรทีสเองได้กล่าวไว้ใน *อโทโลจี* ด้วย กล่าวคือ เมื่อตอนที่ไฮเกเรทีสบรรยายถึงการกระทำของ อะคิลีส ในเชิงว่า ตบรายกองถือเป็นแบบอย่างนั้น ไฮเกเรทีสได้กล่าวว่า นางเทพอัปสรธีติสได้กล่าวแก่อะคิลีสว่า “คุณจะต้องตายทันทีที่เฮกเตอร์ตาย แต่อะคิลีสก็เลือกที่จะตายอย่างมีเกียรติมากกว่าที่จะมีชีวิตอยู่อย่างอับยศ เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่ใน *ไครโต* ข้อความของโฮเมอร์จะถูกดัดแปลงมาเป็นความฝันของไฮเกเรทีสว่า มีสตรีเลขโฉมมาทำนายหรือมานำแนะว่าไฮเกเรทีสจะไปได้ยังริอา (คือเฮสติที่ไครโตเองก่อนจะชักชวนให้ไฮเกเรทีสหลบหนีไปพักพิง) ซึ่งก็หมายความว่า ถ้าไฮเกเรทีสยอมรับการตีความความฝันในรูปนี้ ไฮเกเรทีสก็จะหนีไปเฮสติ

7 Homer, *Iliad*, IX, 363.

ก็ลงไปตามคำเสนอแนะของผู้ที่ไม่ใช่মনุષย์ธรรมดา ๆ และในการกระทำ
 เช่นว่านั้น โสเครตีสก็ลงจะฝ่าฝืนคำสั่งของผู้ปกครองที่เป็นเพียงมนุษย์ธรรม
 ติ ๆ เท่านั้น แต่ธิดาคือบ้านเกิดเมืองนอนของอะคิสติส ที่อะคิสติสไม่มี
 โอกาสได้กลับไปอีกเลย ความฝันนี้จึงน่าจะหมายความว่า ในวันที่สามโสเคร
 ตีสจะกลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนที่แท้จริงของตน คือปรโลกมากกว่าอย่าง
 อื่น⁸ แต่ใครใคร่ไม่ได้สนใจหรือมีที่ท่าว่าจะเชื่อในความฝันของโสเครตีสเลย
 หรือหากใครใคร่จะไม่ได้ปฏิเสธเรื่องความฝันของโสเครตีสโดยตรง แต่สิ่งที่
 ใครใคร่ใส่ใจก็ดูเหมือนว่าจะอยู่เฉพาะคำพูดตอนต้น ๆ ของโสเครตีสที่ว่า
 “วันที่สาม” เท่านั้น อาจเป็นได้ว่า ความกังวลในเรื่องเวลาที่เหลืออยู่
 น้อยเต็มทีทำให้ใครใคร่ไม่อาจคิดถึงส่วนอื่น ๆ ของคำทำนายของโสเครตีส
 ได้เลย⁹

ใครใคร่
 จะซัดเซไป แต่โสเครตีสที่รักของข้าพเจ้า แม้กระนั้นก็
 ขอท่านได้โปรดฟัง ข้าพเจ้าและ รักษาตัวท่านเองให้รอดพ้น
 เพราะถ้าท่านตาย จะไม่เพียงแต่เป็นการสูญเสียอย่างเดียว
 สำหรับข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าจะสูญเสียมิตรที่จะหาอีกไม่ได้ นอก
 จากนี้ คนอีกมากที่ไม่รู้จักท่านและข้าพเจ้าก็ย่อมคิดว่าข้าพ

8 Leo Strauss, "On Plato Apology of Socrates and Crito" in Essays in Honor of Jacob Klein (Marryland; St. John College Press, 1976), p. 165.

9 Reynolds, op. cit., p. 4

เจ้ากรรมจะช่วยชีวิตท่านได้ หากข้าพเจ้าเต็มใจจะเสียทรัพย์สินบ้าง แต่ข้าพเจ้ากลับไม่ยอมเสีย และอะไรเล่าที่จะนำเสียมเสียไปกว่าการเห็นว่าทรัพย์สินสำคัญกว่ามิตร คนส่วนใหญ่ยอมไม่เชื่อว่าเราอยากช่วยให้ท่านเห็น แต่ท่านปฏิเสธ

อาจเป็นได้ว่า เหตุที่โครโตไม่สนใจกับการปลอมประโลมของโสเกรตีสในช่วงนี้ ก็เพราะโครโตมีแผนการที่จะช่วยโสเกรตีสให้หนีคุกและเลี่ยงความตายได้แน่ ๆ ในโลกที่มองเห็นได้ ไม่ใช่โดยอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหน ปัญหาที่เดียวแต่ว่าจะสามารถพுகให้โสเกรตีสเชื่อได้หรือไม่เท่านั้นเอง เหตุผลที่โครโตนำมากล่าวในตอนนี้อาจแบ่งออกได้เป็นสองข้อใหญ่ ๆ คือ ถ้าโสเกรตีสไม่ยอมหนีคุกหากยอมตายแต่โดยดี

1. โครโตก็จะสูญเสียมิตรอย่างโสเกรตีส ซึ่งเป็นการสูญเสียมิตรที่จะหาอีกไม่ได้
2. คนส่วนใหญ่ที่ไม่รู้จักโสเกรตีสและโครโต จะเข้าใจผิดว่าโครโตไม่ยอมเสียทรัพย์สินเพื่อช่วยโสเกรตีส ทำให้โครโตเสื่อมเสียเกียรติ

น่าสังเกตว่าในการให้เหตุผลแก่ โสเกรตีสเพื่อ หนีเอา ชีวิต รอดหนี โครโตเอ่ยถึงเฉพาะแก่ความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นกับมิตรของโสเกรตีส โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จะเกิดแก่ตัวโครโตเองเป็นหลัก ความเป็นคนเห็นแก่ตัว

ของใครโตแสงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนที่สุด เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าว
ได้ว่า ในแง่นี้ใครโตก็ไม่แตกต่างอะไรกับชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ แค่เหตุผล
ของใครโตแม้จะถือว่าเป็นเหตุผลที่เห็นแก่ตัวก็ยังเป็นเหตุผลที่โสเกรตีส (ถ้า
จะไม่ยอมหนี) น่าจะต้องล้มล้างให้ได้ยู่ดี

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ความข้ออ้างของใครโตเองนี้
คนส่วนใหญ่ที่เรียกร้องให้ลงโทษโสเกรตีสเองนั้นแหละที่จะประณามเพื่อน ๆ
ของโสเกรตีสที่ไม่พยายามช่วยเหลือโสเกรตีส ให้ออกพ้น จากการถูก ประหาร
(แม้จะหมายถึงการฝ่าฝืนกฎหมาย) เพราะคนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นเรื่องน่า
เสียดายอย่างยิ่งที่จะให้ความสำคัญกับเงินมากกว่ามิตร¹⁰

โสเกรตีส แต่ใครโต ที่รัก ทำไมเราถึงต้องกังวลกับคำของคนส่วนใหญ่
นักเล่า คนที่มีเหตุผลอย่างที่สุดเท่านั้นที่มีความเห็นอันควร
แก่การสนใจ และพวกเขาจะรู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างได้เป็นไปตาม
อย่างที่มีนจะเกิดขึ้นจริง ๆ

จะเห็นได้ว่าโสเกรตีสไม่ได้เอ่ยถึงเหตุผลข้อที่หนึ่งของใครโตเลย
นี้อาจเป็นเพราะว่าโสเกรตีสไม่มีทางที่จะปฏิเสธว่า การที่ใครโตจะสูญเสีย
มิตรอย่างโสเกรตีส ไม่ใช่การสูญเสียสำหรับใครโต (ไม่ว่าใครโตจะเข้าใจ
ความสำคัญของโสเกรตีสผิดหรือถูกอย่างไร) นอกจากนั้นแล้วยังเห็นได้ว่า

10 Reynolds, op. cit., p. 4.

ถึงโสเกรทีสตกลงหนีจากเอเธนส์ไปตามคำแนะนำของไครโต ไครโตก็ยังคง
 ตูยเสียมิตรคือโสเกรทีสอยู่ก็ เพราะฉะนั้นสิ่งที่โสเกรทีสได้แย้งทรงหนึ่งได้
 แก่เหตุผลข้อที่สองของไครโตเท่านั้น และเมื่อพิจารณาโดยต้องแท้ก็จะพบว่า
 ในการให้เหตุผลแย้งข้อโต้แย้งของไครโตนี้ โสเกรทีสก็ไม่ได้ให้เหตุผล
 แย้งทรงประเท็น เพราะในขณะที่ไครโตกล่าวว่า การปฏิเสธไม่ยอมหนีของ
 โสเกรทีสจะทำให้มหานมของไครโตและมิตรของโสเกรทีสคนอื่นๆ ในแ่งร้าย
 ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง โสเกรทีสกลับไปแก้ทรงประเท็นที่ว่าเสียงของมหา
 ชนนั้นเอามาเป็นเกณฑ์แทนคำของผู้มีเหตุผลไม่ได้ ซึ่งถ้าหากข้ออ้างของ
 ไครโตที่ว่า เราควรฟังตามเสียงมหาชนให้หนี คำแย้งของโสเกรทีสก็จะทรง
 เป้า แท้จริง ๆ แล้วสิ่งที่ไครโตเป็นห่วงก็คือชื่อเสียงของตน ซึ่งก็เห็นได้
 ง่ายว่า แม้ความคิดเห็นของมหาชนอาจจะไม่ถูกต้อง แต่มหาชนก็อาจทำให้
 เกิดความเสื่อมเสียแก่ไครโตและสหายของโสเกรทีสคนอื่นๆ ได้จริง ๆ คือ
 อาจมองว่าไครโตรักรทรัพย์สมบัติมากกว่ารักมิตรได้จริง ๆ การที่มหาชนเข้า
 ใจเช่นนั้นจะเป็นการเข้าใจผิดหรือไม่ยอมเป็นคนละเรื่องกันทีเดียว¹¹

ไครโต แต่โสเกรทีส ท่านเองก็เห็นว่าเป็นความจำเป็นอยู่เหมือนกัน
 ที่จะก้องเอาใจได้กับความเห็นของมหาชน เพราะเรื่องยุ่งยาก
 ที่เรากำลังเผชิญอยู่นักเบ๊แซ่พิศุจน์ได้อย่างดีแล้ว ว่ามหาชน
 สามารถก่อให้เกิดสิ่งที่เลวร้ายไม่ใช่ในระดับเล็ก แต่เกือบจะ
 เป็นความเลวร้ายในระดับสูงสุดแก่ไครโตก็ตาม ที่มหาชนเห็นว่า
 เลว

11 Woolley, *op. cit.*, p. 309.

โสเกรตีส

โครโต ข้าพเจ้าเพียงแต่หวังว่า มหาชนสามารถก่อกรรมแล้ว
ได้ร้ายแรงมากที่สุด ก็น่าที่จะทำกรรมดีให้ได้มากที่สุดด้วย
เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นทุกอย่างก็จะดีแต่บัดนี้มหาชนไม่สามารถ
ทำอะไรได้เลยสักอย่าง เพราะมหาชนไม่สามารถจะทำให้คน
ฉลาดหรือโง่ได้ พวกเขาทำอะไรก็ตามไปสุดแล้วจะเกิด
อะไรขึ้นเท่านั้น

สำหรับโครโตนั้น การที่โสเกรตีสจะไม่ยอมหนีจากคุกโดยอ้างว่า
ไม่ควรฟังความเห็นของคนข้างมาก หากควรฟังความเห็นของคนส่วนน้อยผู้
มีปัญญา เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ เพราะโครโตมองเห็นว่า ความเห็นของ
มหาชนทำอันตรายคนได้จริงไม่ว่าจะกระทำไป โดยอย่างเข้าใจผิด หรืออย่าง
เข้าใจถูก แต่แทนที่จะอ้างว่าถ้าโสเกรตีส ไม่ยอมหนี จะทำให้มหาชนเข้าใจ
คนผิดและทำให้คนเสียชื่อเสียงจริงๆ โครโตกลับเอาประเด็นเรื่องความสามารถ
ในการก่อให้เกิดสิ่งเลวร้ายของมหาชนมา ปรับเข้ากับ เหตุการณ์ ปัจจุบัน ของ
โสเกรตีสแทน นั่นคือ มหาชนอาจจู่หรืออาจจับทรัพย์สมบัติ หรืออาจ
แม้แต่เอาชีวิตของบุคคลใดเสียก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อมหาชนเป็นผู้
ปกครองเสียเองอย่างในเอเธนส์ ส่วนคำตอบของโสเกรตีสก็คือว่า โครโต
ให้ความสำคัญกับความเห็นของมหาชนมากเกินไป ความจริงที่ว่า คนส่วน
มากซึ่งเชื่อตาม ความเห็น ของตน ได้สั่ง ประหาร ชีวิต โสเกรตีส ไม่ได้ พิสูจน์
เหมือนอย่างทีโครโตคิด ว่าพวกเขาสามารถจะกระทำอันตรายอันยิ่งใหญ่ที่
สุดแก่โสเกรตีสได้ พวกเขาไม่อาจจะกระทำสิ่งนั้นได้แบบเดียวกับที่พวกเขา
ไม่อาจจะประกอบความดีอันยิ่งใหญ่ที่สุดได้ สำหรับโสเกรตีสแล้ว มหาชน
ไม่อาจทำให้คนมีเหตุผลขึ้นมาหรือโง่เง่าลงได้ เพราะฉะนั้น โครโตจะ
ต้องหาข้ออ้างที่สมนาหนักยิ่งกว่านั้นมาอ้าง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อของโส

เรกริสที่ว่า ปัญญาคือความคือนยิ่งใหญ่ และความเขลาเป็นความชั่วร้ายอันยิ่งใหญ่ (ซึ่งในทั้งสองประการนี้ มหาชนต่างก็ไม่อาจก่อให้เกิดขึ้นได้เหมือน ๆ กัน) นั้น เป็นการจำกัดขอบเขตของอำนาจทางการเมืองอย่างทีไรโรไทเข้าใจลงไปมาก¹²

ไครโท นั้นอาจจะเป็นไปได้ แต่โตเกรทิส ขอให้บอกข้าพเจ้าหน่อย ท่านกำลังคิดเป็นห่วงข้าพเจ้าและเพื่อนคนอื่น ๆ ไซ่ไหม ท่านกำลังกลัวว่าถ้าท่านหนีไป พวกเขาอดแหมก็จะก่อเรื่องยุ่งยากให้แก่เรา โดยกล่าวว่า เราลักเอาตัวท่านไป และพวกเราจะถูกบีบบังคับให้สูญเสียทรัพย์สินสมบัติของเราทั้งหมด เพราะถ้าท่านกลัวดวงวานเน ก็อย่าไปคิดกังวลถึงเรื่องนี้อีกเลย เพราะเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่เราจะต้อง ตีลังในเรือนและแม่แต่ยิ่งกว่านั้น ถ้าจำเป็นเพื่อให้ท่านรอดได้ ขอได้โปรดทำตามที่ข้าพเจ้าขอเถิด

โตเกรทิส ไครโท ข้าพเจ้ากำลังพิจารณาในเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ อีกด้วยมาก

ไครโท ขอท่านอย่าได้กลัวในเรื่องนี้เลย เพราะเงินเราก็ไม่ต้องเสียมากที่จะจ่ายให้คนที่เต็มใจจะพาท่านลอบหนีจากที่นี่ นอกจากนี้ท่านก็มิใช่หรือว่าพวกจับตบนั้นค่าตัวถูกเพียงไร เงินไม่มากเท่าไรก็ปิดปากพวกมันได้ ท่านมีเงินของข้าพเจ้าสำหรับการนี้ ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าพอ และยิ่งกว่านั้นถ้าหากท่านเป็น

ห้วงข้าพเจ้า คิดว่าข้าพเจ้าไม่ควรใช้เงิน ก็มีคนที่ต่างชาติที่
 พร้อมจะใช้เงินของเขาเพื่อท่าน และหนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ
 ซิมมิลีแห่งชิบตี ซึ่งก็ได้นำเงินมาฝากเพื่อการนี้ แล้วก็
 ยังมี ชิบตี และคนอื่นๆ อีกมากที่พร้อมอยู่แล้ว เพราะ
 จะนึกถึงที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ขอท่านอย่าได้เล็ดล้มความ
 คึงใจที่จะรักษาชีวิตตนเองเพราะกลัวในเรื่องนี้เลย และอย่า
 วิทกที่ท่านแถลงในศาลว่า ถ้าท่านไปอยู่ที่อื่น ท่านไม่รู้จะ
 ทำอะไร เพราะยังมีที่อื่น ๆ อีกมากและไม่ว่าท่านจะไปไหน
 ย่อมมีคนคอยต้อนรับท่าน ถ้าอยากจะไปเรสตี ข้าพเจ้ามี
 เพื่อนที่นั่นที่อยากได้ประโยชน์จากท่าน และจะบอกรักษา
 ท่านไม่ให้ใครในเรสตีมารบกวนท่าน

ใครโตไม่เห็นว่าการที่คำตอบของโสเกรตีสเกี่ยวกับความสามารถใน
 การทำลายของมหาชนนั้นไม่ตรงกับเป้า คือภาวะที่ตนเป็นห่วงชื่อเสียงของ
 ตนเองอยู่ในขณะนั้น ทั้งนี้เพราะว่ามีสิ่งอื่นอีกช่วยที่ใครโตเกรงว่าโสเกรตีสจะ
 เป็นกังวล นั่นคือเรื่องทรัพย์สินที่ตนและเพื่อนๆ อาจสูญเสียไปอันเนื่องมาจาก
 การพาโสเกรตีสหนี ใครโตเองเป็นคนมีทรัพย์สินมั่นคง การกล่าวถึงเรื่อง
 ทรัพย์สิน กล่าวคือการที่ใครโตไม่ยอมให้โสเกรตีสมาหวังว่าตนจะเสียทรัพย์สิน
 มากเพราะจะเสียไม่มากเท่าไรที่จะเอาโสเกรตีสหนีไปนั้น เมื่อมองจากแง่
 ของใครโตแล้ว เป็นสิ่งที่ควรจะต้องอธิบายให้โสเกรตีสเข้าใจกัน นี่เป็น
 ลักษณะของผู้มีทรัพย์สินโดยทั่วไป แต่ใครโตก็ไม่เหมือนกับคนที่บูชาทรัพย์สิน

เห็นสิ่งอื่นใด เพราะใครโดยอมรับว่า มิตรที่กินนเป็นสิ่งที่มีความค่าอย่างสูงส่ง นอกจากนั้นแล้วการฝ่าฝืนในทรัพย์สินของใครโตก็ไม่รุนแรง เพราะใครโตคำนึงถึงเรื่องชื่อเสียงของตนเองอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การคำนึงถึงชื่อเสียงของใครโตคือการถือตามความเห็นของคนหมู่มาก ใครโตจึงตั้งเกรงกลัวอำนาจทางการเมืองของคนหมู่มากที่มีเห็นอวัยวะและทรัพย์สินของตน และในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับความเห็นของคนหมู่มาก (รวมทั้งความเห็นที่ว่าความตายเป็นความชั่วอันสูงสุด) ว่า เป็นความเห็นที่ควรแก่การยอมรับด้วยอย่างเต็มใจ สิ่งที่ใครโตมองไม่เห็นก็คือว่า ในขณะที่คนเกรงกลัวอำนาจของมหาชนผู้เป็นอุปถัมภ์ครองเอเธนส์นั้น การกังวลในเรื่องชื่อเสียงของตนที่มีต่อคนหมู่มากนั้นก็เป็นสิ่งกระตุ้นให้คนวางแผนหาโสเกรตีสหนี อันเป็นการกระทำซึ่งหากลงมือแล้วก็คือการทำตายอำนาจของมหาชนกลุ่มเดิมนั่นเอง¹³

ใครโต โสเกรตีส นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังเห็นว่า สิ่งที่ท่านกำลังกระทำอยู่นั้นไม่ถูกต้องเสียด้วยซ้ำ เพราะท่านตัดสินใจเพียงแต่ในขณะที่ท่านสามารถรักษาชีวิตให้ปลอดภัยไว้ได้ และท่านกระตือรือร้นที่จะรับสิ่งซึ่งศัตรูที่ประสงค์จะทำลายท่าน พยายามมอบให้ท่าน ยิ่งกว่านั้นข้าพเจ้าคิดว่าท่านกำลังละทิ้งบุตรของท่านอีกด้วย เพราะในขณะที่ท่านอาจเลี้ยงบุตรได้เอง ให้การศึกษาบุตรได้เอง ท่านก็กำลังที่จะละจากพวกเขาไป ชตากรรมของบุตรของท่านก็คืออะไรก็ตาม ที่พวกเขาจะ ต้องประสบเอาเอง และพวกเขาก็คงจะต้องประสบเคราะห์กรรมอย่าง

เดียวกับคนที่เด็กกำพร้าทั้งหลายได้รับ โดยทั่วไปเราไม่ควร
 ให้กำเนิดแก่บุตรเลย ถ้ามีบุตรก็ต้องอยู่กับเขาเลี้ยงดูเขา ให้
 การศึกษาแก่เขา แต่ข้าพเจ้าดูเหมือนกับว่าท่านจะเลือกวิถี
 ทางอันเกียจคร้านที่สุด ทั้ง ๆ ที่ท่านควรเลือกวิถีที่คนดีและ
 คนกล้าควรทำ ท่านเองซึ่งเคยพูดอยู่ตลอดชีวิตว่าท่านคำนึง
 แต่คุณธรรม ข้าพเจ้าจะอายุแทนท่านและจะอายุใจแทนหมู่
 พวกเราซึ่งเป็นมิตรสหายของท่าน และข้าพเจ้ากลัวว่าคนจะ
 คิดว่าเรื่องของท่านทั้งหมดนั้นเกิดขึ้น เพราะความเขลาของ
 พวกเรา ตั้งแต่การที่คิดนั้นมาถึงศาลในเมื่อมีทางที่จะเลี้ยงดู
 ได้ ทั้งการที่คิดนั้นดำเนินมาอย่างที่เป็นไปแล้ว และในที่สุด
 สิ่งซึ่งพวกเขาจะคิดว่าเป็นศูนย์กลางของความ เขลาของ เรื่องทั้ง
 หมกก็คือ การที่เรปล่อยให้โอกาสหลุดมือไป เพราะเรา
 ขลาดกลัว เนื่องจากเราไม่ช่วยท่านและท่านก็ไม่ช่วยตนเอง
 ทั้ง ๆ ที่คงจะเป็นไปได้ ถ้าเราจะมีประโยชน์อะไรอยู่บ้าง
 โสเกรตีส ขอให้พิจารณาว่านี่ไม่ใช่เรื่องเสียเกียรติ แต่เป็น
 เรื่องที่ชั่วแก่ท่านและพวกเรา ขอให้พิจารณาหน่อย อันที่
 จริงก็ไม่มีเวลาที่จะพิจารณาอีกมากแล้ว แต่ต้องพิจารณาให้
 เสร็จเสีย เพราะมีแผนการอันหนึ่งซึ่งจะทำได้ แต่ต้องทำ
 ภายในคืนนี้ ถ้าคืนล่าช้า จะทำการไม่ได้เอาเลย โสเกรตีส
 ข้าพเจ้าขอร้องให้ท่านทำตามคำของข้าพเจ้า และอย่าปฏิเสธ
 เลย

จะเห็นได้ว่าตอนนี้ใครโหดไหนจากข้อพิจารณาเรื่องทรัพย์สินของคุณ มาสู่ข้อพิจารณาที่ว่าอะไรเป็นสิ่งซึ่งยุติธรรมที่โสเกรตีสควรจะทำ โดยกล่าวว่า

1. การที่โสเกรตีสไม่หนี ก็เท่ากับว่าเป็นการช่วยให้ศัตรูของโสเกรตีสได้บรรลุถึงสิ่งที่พวกเขาประสงค์ นั่นคือโสเกรตีสกำลังละเลยต่อหน้าที่ที่มีต่อตนเอง

2. การที่โสเกรตีสไม่หนีก็เท่ากับเป็นการละทิ้งลูกของโสเกรตีสเอง ทั้งๆ ที่หน้าที่ของบิดาน้อยๆ ที่การอบรมเลี้ยงดูบุตรของของตน ถ้าไม่เลี้ยงก็ไม่ควรมีบุตรเสียเลยจะเหมาะกว่า

ข้อนำสังเกตประการแรกอยู่ที่ว่า ใครโหดไม่ได้กล่าวถึงหน้าที่ของโสเกรตีสที่มีต่อนครเอเธนส์เลยแม้แต่น้อย ในประการที่สอง ข้อพิจารณาว่าอะไรคือสิ่งที่ยุติธรรมที่โสเกรตีสควรจะทำนั้น เปลี่ยนไปเป็นข้อพิจารณาจากแง่ของเกียรติภูมิ คือสิ่งซึ่งบุรุษในฐานะบุรุษควรจะทำเกือบจะทันที กล่าวคือ จากทัศนะของใครโหดนั้น ถ้าโสเกรตีสยอมตายอยู่ในคุก ทั้งโสเกรตีสและมิตรของโสเกรตีสก็จะถูกมองว่าขาดความเป็นลูกผู้ชาย ขาดความกล้าหาญด้วยกันทั้งสน^{๕๕} นอกจากนั้นแล้ว ข้อแม้ของใครโหดที่ว่า โสเกรตีสจะต้องพิจารณาข้อเสนอให้หนีของตนทันที เพราะไม่มีเวลาที่จะหนีอีกแล้วนอกจากภายในคืนที่จะมาถึง ย่อมแสดงว่าใครโหดไม่เคยเชื่อในความฝันของโสเกรตีสที่ว่า โสเกรตีสจะตายในวันที่สามเลยแม้แต่น้อย

14 Strauss, op.cit., p. 165.

โสเกรตีส

ใครโตที่รัก ความกระตือรือร้นของท่านนั้นเป็นของมีค่ามาก ถ้าหากพิสูจน์ได้ว่า ได้กระทำไปในทางที่ถูกต้อง ถ้าไม่ใช่เสียแล้ว ยังมีมาก ก็ยิ่งจะเกิดความลำบากมากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงควรที่เราจะพิจารณานำปัญหาหนักันให้ดีกว่า เราควรทำการนี้หรือไม่ เพราะไม่ใช่จะเพิ่งเดี๋ยวนี้แต่ตลอดชีวิตมาแล้ว ที่ข้าพเจ้าไม่ยอมทำอะไรเลยนอกจาก ทำตามเหตุผลที่เมื่อใครตรองแล้วข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นเหตุผลที่ดีที่สุด และโดยที่ได้เกิดสิ่งนี้กับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถจะทิ้งเหตุผลเดิมที่ข้าพเจ้าเคยพูดไว้ เพราะยังเห็นคืออยู่ ข้าพเจ้ายังเคารพและให้เกียรติมาก่อน และถ้าในสภาพที่เป็นอยู่นี้ เราไม่สามารถหาหลักเกณฑ์ที่ดีกว่าได้ ก็ขอให้ท่านแน่ใจได้ว่าข้าพเจ้าจะไม่ยอมตามคำของท่าน ไม่ว่าอำนาจของมหาชนจะทำให้เราพรันพริ้งด้วยสิ่งที่น่ากลัวไปยิ่งกว่าปัจจุบันสักเท่าใด จะข่มขู่ให้ข้าพเจ้าติดคุกอีกหลายครั้ง หรือจะส่งประหาร หรือจะยึดทรัพย์สินสมบัติให้เราหวาดกลัวอย่างขุเด็กคนไม่ได้ แต่เราจะพิจารณานำปัญหาอย่างไรจึงจะมีเหตุผลที่สุด โดยการย้อนกลับไปพิจารณาที่ท่านกล่าวถึงความเห็น และถามตัวเราเองว่าเราเป็นฝ่ายถูกหรือไม่ที่เคยพูดกันว่า เราควรรับฟังความเห็นของคนบางคน แต่ไม่ใช่ความเห็นของคนอื่น ๆ ไม่ใช่หรือ? เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้าต้องโทษเราเป็นฝ่ายถูกมิใช่หรือ หรือว่ามาบัดนี้ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเป็นเพียงคำสทนทานอันหาสาระมิได้ สิ่งที่เราสนทนากันนั้นเป็นเพียงการพูดเพื่อจะ

ให้ได้พูด และจริง ๆ แล้วแสวงหาร่วมกับท่านว่าในภาวะ
 การณ์ปัจจุบันข้อตกเถียงเดิมของเราได้แปรเปลี่ยนไป หรือ
 ยังคงสภาพเดิม และเราควรเลิกเชื่อหรือควรยอมรับให้เป็น
 สิ่งที่ชักจูงเราต่อไป ข้าพเจ้าคิดว่าเคยเป็นที่กล่าวกันโดยคน
 ที่คิดว่าตนกำลังพูดอย่างมีเหตุผล ดังที่ข้าพเจ้ากำลังพูดอยู่
 ขณะนี้ว่า ในบรรดาความเห็นของมนุษย์ทั้งหลายนั้น บาง
 ความเห็นควรได้รับการยกย่องเป็นอย่างยิ่ง และบางความ
 เห็นก็ไม่ควรเอาใจใส่นำพาเอาเลย ไครโต ในนามของพระ
 เจ้า ท่านไม่เห็นว่ายี่สิบห้าถูกหรือ ท่านยังไม่จำเป็นต้องเผชิญ
 กับความตายในวันพรุ่งนี้ ยังไม่มีสถานการณ์อันใดที่จะนำ
 ท่านหันเหไป ท่านไม่ยอมรับว่าเราเป็นฝ่ายถูกหรือที่กล่าวว่า
 เราไม่ควรให้คุณค่ากับความเห็นของมวลมนุษย์ แต่ควรให้
 แต่กับบางคนเท่านั้น ท่านคิดว่าอย่างไรมีใช้สิ่งที่ถูกต้อง
 ถูกหรือ

ไครโต ถูกต้อง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่ในข้อโต้แย้งของไครโตนั้น ข้ออ้าง
 เรื่องอะไรเป็นสิ่งที่ยุติธรรมที่โสเกรตีส ควรกระทำ มีความสำคัญ แต่เพียงผิว
 เลิน ในข้อโต้แย้งของโสเกรตีส หลักเรื่องความยุติธรรมกลับดูเหมือนว่า
 จะเป็นหัวใจของข้อโต้แย้งไปเลย ดังจะเห็นได้ว่า โสเกรตีสไม่ได้เอ่ยถึงข้อ
 โต้แย้งที่ไครโตเพิ่งจะหยิบยกขึ้นมาเลย โสเกรตีสไม่ได้ปฏิเสธว่าความตาย

ของตนไม่ได้ทำให้ศัตรูพอใจ หรือว่าความตายของตนจะไม่ทำให้ลูก ๆ ของ
 โสเกรทีสต้องลำบาก ในทางตรงกันข้าม โสเกรทีสกลับมุ่งโจมตีเฉพาะประ
 เติ่นเรื่องความเห็นของมหาชนและผู้รอบรู้ เฉพาะเรื่องที่ โสเกรทีส ได้เอ่ยถึง
 ไปแล้ว คือเมื่อใคร่ตกลงว่า การปฏิเสธไม่ยอมหนีของโสเกรทีสจะทำให้
 ใคร่โตและมิตรคนอื่น ๆ ของโสเกรทีสต้องถูกคุกคามเหยียดหยามโดยมหาชน
 จุดเริ่มต้นที่สำคัญของโสเกรทีสอยู่ที่ว่า โสเกรทีสไม่เคยเคารพสิ่งอื่นใดนอก
 จากเหตุผล (logos) ของตนเอง ซึ่งดูเหมือนว่าจะจะเป็นเหตุผลที่ดีที่สุดใน
 ขณะที่ตนคิดหาเหตุผล นี้มิได้หมายความว่าเหตุผลของโสเกรทีสจะเป็นสิ่งที่
 เปลี่ยนแปลงไม่ได้เลย มันย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ถ้าหากว่าเกิดมีเหตุผลที่ดี
 กว่าขึ้น แต่โสเกรทีสปฏิเสธที่จะยอมรับว่าเนื่องจากสถานะการณ์ปัจจุบันจึง
 ควรมีการกำหนดเหตุผลกันเสียใหม่ ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อตอนที่ใช้เหตุผลที่ทำให้
 ให้โสเกรทีสต้องตกอยู่ในสภาพปัจจุบันนั้น ก็เชื่อว่าอำนาจอันรุนแรงของมหา
 ชนจะมีได้เป็นสิ่งที่ลวงรู้กัน¹⁵ และนี่ก็จริงสำหรับใคร่โตด้วยที่ไม่ควรจะ
 ละทิ้งเหตุผลเดิมเพียงเพราะสถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างที่เป็นอยู่ โสเกร
 ทีสเตือนให้ใคร่โตนึกถึงข้อตกลงที่ทั้งสองเคยมีร่วมกันมาก่อนว่า บุคคลควร
 เคารพความเห็นบางประการของคนบางคน แต่ไม่ใช่ของคนส่วนใหญ่ นี่อาจ
 หมายความว่า เราอาจเคารพความเห็นบางอย่างของคนส่วนมากได้ แต่โส
 เกรทีสก็จะแสดงให้เห็นชัดต่อไปว่า จริง ๆ แล้วเราต้องเคารพความเห็น
 ของคนบางคนไม่ใช่คนส่วนใหญ่ ชื่อน่าสังเกตประการต่อไปอยู่ที่ว่า ก่อน

15 Strauss, Ibid. p. 166.

ที่จะเริ่มโจมตีข้ออ้างของใครโตอย่างจริงจังนั้น โสเกรตีสมีข้อร้องขอที่ออกจะแปลกอยู่ประการหนึ่ง นั่นคือ การเสนอแนะว่า ตัวโสเกรตีสเองเนื่องจากกำลังจะต้องพบกับความตายในไม่ช้า จึงอาจจะเป็นผู้วินิจฉัยในความถูกต้องของข้อโต้แย้งไม่ได้ดีเท่ากับใครโต ว่าควรจะให้คุณค่ากับความเห็นของมหาชนหรือไม่ นี่คือนัยอย่างของความยกย่องอันของโสเกรตีส เพราะเป็นที่เห็นได้ชัดว่า ใครโตเองต่างหากที่กลัวความตายและกลัวการสูญเสียโสเกรตีส จนไม่อาจเป็นผู้ที่ควรวินิจฉัยความถูกต้องของข้อโต้แย้งได้เลย อันที่จริงก่อนหน้านั้นโสเกรตีสก็เรียกใครโตว่าเป็นผู้ “กระตือรือร้น” หรือเป็นผู้ผูกใจใน เรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่แล้ว (ในกรณีนี้เป็นการกระตือรือร้นเข้าข้างโสเกรตีส)¹⁶

- โสเกรตีส ก็ในเรื่องนี้เราเคยพูดกันอย่างไรเล่า ถ้าใครสักคนหนึ่งเป็นนักกีฬาและสนใจอย่างจริงจัง ควรสนใจกับคำติชมของคนทุกคน หรือว่าควรฟังเฉพาะคำของผู้ซึ่งเป็นนายแพทย์หรือครูฝึก
- ใครโต ควรสนใจความเห็นของคน ๆ เดียว
- โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น เขาควรกลัวคำติและพอใจคำชมของบุคคลประเภทนี้ไม่ใช่ของมหาชน ไม่ใช่หรือ
- ใครโต ใช่
- โสเกรตีส เขาควรกระทำการและฝึกหัด ตลอดจนกินและดื่มตามคำแนะนำ

นำของคนที่เป็นผู้กำหนดและรู้ในกิจของเขา ยิ่งกว่าตาม
ความนึกคิดของคนอื่นทั้งหมดมิใช่หรือ

ไครโต จริงทีเดียว

โสเครตีส ดีแล้ว ถ้าเขาไม่เชื่อฟังคำของผู้คนนั้น ไม่เอาใจใส่ต่อความ
เห็นและคำชมของท่าน หากไปยึดคำของมหาชนผู้ซึ่งไม่รู้
อะไรในเรื่องนี้ เขาจะเกิดอันตรายหรือไม่เล่า

ไครโต แน่นอน เกิดแน่

โสเครตีส อันตรายนี่คืออะไร จะไปทางไหน จะก่อกบฏอะไรต่อส่วน
ไหนให้กับผู้ถือค่าน

ไครโต ย่อมก่อกบฏให้กับร่างกายนะซี เพราะนั่นคือสิ่งที่ถูกทำลาย
โสเครตีส ถูกแล้ว สำหรับเรื่องอื่น ๆ ก็เป็นเช่นนี้โดยไม่ต้องสาธยาย
มาทั้งหมด ใช่ไหม ในปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความถูกต้องความ
ผิด และความต่ำช้า ความงาม ความดี ความเลว ควรที่
เราจะทำตามและกลัวเกรงความเห็นของมหาชนหรือคนๆเดียว
ที่รู้ ถ้าหากว่ามีผู้รู้ในเรื่องเหล่านี้ ใครกันที่เราควรเคารพ
เกรงกลัวยิ่งกว่าบุคคลอื่นใดทั้งหมด และหากเราไม่เชื่อท่าน
ผู้นั้น เราก็คงจะทำลายและทำอันตรายส่วนซึ่งเราเคยกล่าว
ว่า ความถูกต้องจะทำให้ดีขึ้น และความผิดจะทำให้หายนะ
เสีย หรือว่าไม่มีมูลความจริงอยู่ในเรื่องนี้เลย ?

ไครโต ข้าพเจ้าคิดว่าจริงอย่างนั้น โสเครตีส

ไครโตยอมรับกับโสเครตีสว่า เราควรจะรับฟังเฉพาะความเห็น
ของผู้มีปัญญาและไม่ควรจะเอาใจใส่ต่อความเห็นของมหาชน แต่เพื่อที่จะ

ทำให้หลักการเรื่องนี้เป็นที่กระจ่างชัด โสเกรตีสจึงยกตัวอย่างเรื่องศิลปะสองประการซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกายประกอบ คือศิลปะของการแพทย์และของครุผู้ฝึก แต่ศิลปะทุกประเภทถ้าจะได้อาศัยว่าเป็นศิลปะย่อมต้องมีผู้รู้ ซึ่งไม่เพียงแต่จะประกอบศิลปะนั้น ๆ ใต้ หากแต่จะต้องประกอบได้เป็นอย่างดี และต้องมีความสามารถที่จะถ่ายทอดศิลปะนั้น ๆ ให้แก่ผู้อื่นได้ด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาคำพูดของโสเกรตีสโดยละเอียดก็จะพบว่า โสเกรตีสบีบบังคับให้เราคิดว่า เราจะทำอย่างไรถ้าไม่มีผู้รู้หรือผู้ชำนาญในเรื่องที่เกี่ยวกับความยุติธรรม ความดีความงาม และถ้าอย่างมากที่สุดที่เราจะหาได้ในมนุษย์คือ ความรู้ในความสามารถของตนเอง อย่างที่ โสเกรตีส แสดงไว้ใน *อโพลโลจี* ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว จะหมายความว่าเราอาจจะต้องเคารพความเห็นของผู้ที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญที่ทรงพละานุภาพที่สุดคือกฎหมายของนครไคหรือไม? กฎหมายจะมีกลายเป็นเพียง "สิ่งซึ่งรองลงมาจากสิ่งที่ดีที่สุด" หรือ? ในมุมมองกลับกัน เราจะทำอย่างไรถ้าหากว่าเกิดมีผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวและเหตุผลของเขาแตกต่างไปจากเหตุผลของกฎหมาย? จริงอยู่โสเกรตีสไม่ได้เอ่ยถึงปัญหาเหล่านี้โดยตรง แต่คำพูดที่ว่า "ถ้ามีผู้รู้" หมายความว่า การที่ทักท้วงเอาเองว่า จะมีผู้รู้ ในเรื่อง ดังกล่าว เป็นเรื่อง ที่ระ กระทบกัน ไม่ได้ง่าย ๆ¹⁷

โสเกรตีส ดีแล้ว ถ้าการฟังความเห็นของผู้ไม่รู้ทำลายสิ่งซึ่งสุขภาพทำให้ดีขึ้น และโรคทำให้เลวลง ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วชีวิตของเราจะมีค่าควรแก่การอยู่หรือ? นั่นคือร่างกายมิใช่หรือ?

- โครโต ใช่
- โสเกรตีส ชีวิตควรค่าที่จะอยู่หรือ ถ้าร่างกายปราศจากคุณค่าและถูกทำลายแล้ว ?
- โครโต ไม่อย่างแน่นอน
- โสเกรตีส เราควรจะมีชีวิตอยู่ใหม่ ถ้าสิ่งที่ถูกทำลายคือสิ่งที่ถูกทำร้ายโดยสิ่งผิด และถูกทำให้ดีขึ้นโดยสิ่งที่ถูก ? หรือเรากล่าวส่วนนั้นของเรา ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ยุติธรรมและสิ่งที่ไม่ยุติธรรมไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามมีความสำคัญน้อยกว่าร่างกาย
- โครโต ไม่อย่างแน่นอน
- โสเกรตีส แต่มีความสำคัญมากกว่าใช่ไหม ?
- โครโต มากกว่ายิ่งนัก

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อกล่าวถึงร่างกายและสุขภาพนั้น โสเกรตีสหลีกเลี่ยงที่จะใช้คำว่า “จิต” แต่กลับใช้คำว่า “อะไรก็ตามที่เป็นของ ๆ เราและเกี่ยวข้องกับความยุติธรรมและความไม่ยุติธรรม” โดยจริงใจ การใช้ถ้อยคำในลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นการชี้ให้เห็นข้อแตกต่าง ระหว่างผู้รู้ในเรื่องของความยุติธรรมกับผู้ที่ไม่รู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ากฎหมายว่า เหตุผลของผู้รู้ในเรื่องของความยุติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากความรู้ในเรื่องของจิตเท่านั้น¹⁸ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า โสเกรตีสหลีกเลี่ยงที่จะไม่ใช้คำว่า “จิต” กับโครโตก็เพราะโครโตในที่นี้คือตัวแทนของร่างกาย และความ

18 Strauss, Ibid., p. 166.

ปรารถนาของร่างกาย ในทางตรงกันข้าม โสเกรตีสต้องพยายามพูดถึงสิ่งที่
ใครโดยอ้อมรับและเข้าใจ เช่น การพูดถึง *เคารพ* และ *เกรงกลัว* แม้เมื่อ
พูดถึงความเห็นของผู้ในเรื่องที่ว่าควรมีชีวิตอย่างไร ในกรณีนี้จะเห็น
ได้ว่า ใครโตพูดภาษาเดียวกันกับกฎหมายหรือนครเอเธนส์ นั่นคือ ภาษา
ของความเคารพและความกลัว โสเกรตีสเข้าใจว่า การพูดถึง “จิต” กับ
บุคคลที่ไม่อาจเข้าใจในเรื่องนี้ได้อย่างมีแต่จะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้นเท่า
นั้น อย่างไรก็ตาม โสเกรตีสก็ทำให้ใครโตต้องยอมรับว่ามีอะไรบางอย่างที่
สูงกว่าและมีเกียรติกว่าร่างกายของมนุษย์

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นละก็ท่านผู้เป็นมิตรอันประเสริฐ เราจะต้องไม่สนใจว่าคนส่วนมากจะพูดอะไรเกี่ยวกับเรา แต่ต้องพิจารณาว่าผู้ที่รู้เกี่ยวกับความดีความชั่วผู้เดียว และตัวสัจจะเองว่าจะพูดว่าอะไร เพราะฉะนั้นท่านผิดมาแต่แรกแล้วที่เห็นว่าเราควรคำนึงถึงความเห็นของคนส่วนมาก ในเรื่องความถูกต้อง ความงาม และความดี แต่ที่แน่ละ ย่อมจะพูดได้ว่ามหาชนอาจฆ่าเราได้

ใครโต นั่นเห็นได้ชัด โสเกรตีส คงจะเป็นที่กล่าวกันเช่นนั้นแน่

โสเกรตีส นั่นก็จริงอยู่ แต่สหายเรา ดูเหมือนว่าข้อถกเถียงที่เราเพิ่งจะเสร็จสิ้นนั้นก็เหมือนเดิมอยู่นั่นแหละ ที่นี้ต้องหันมาดูซิว่าเราควรจะยึดถือตามนั้นหรือไม่ว่า ไม่ใช่ลำพังการมีชีวิตอยู่เท่านั้น หากการมีชีวิตอยู่อย่างก็ต่างหากที่เราควรถือว่าสำคัญที่สุด

โครโต เราถือตามนี้
 โสเกรตีส การมีชีวิตที่ดี และการมีชีวิตอันถูกต้องคืออย่างเดียวกัน เรา
 ยึดตามนี้ไม่ใช่หรือ ?
 โครโต ใช่

จะเห็นได้ว่า เนื่องจากโครโตไม่ยืนยันกรานให้โสเกรตีสลบล้างข้อ
 อ้างของตนตามที่ยกมา โสเกรตีสจึงสามารถหันไปให้ความสนใจเฉพาะแต่
 ประเด็นเรื่องข้อแตกต่างระหว่างความเห็นของ มหาชนกับ ความเห็น ของผู้
 ซึ่งโครโตเองก็คงจะเคยได้ยินโสเกรตีสพูดถึงมาบ้างแล้ว และโครโตก็ไม่
 ต่างอะไรกับคู่สนทนาคนอื่น ๆ ของโสเกรตีสที่ไม่สามารถจะจับได้ไล่ทันโส
 เกรตีสในเรื่องนี้ได้ การยกตัวอย่างเรื่องนักกีฬา กับผู้ฝึก ระหว่างคำกนิชม
 ของมหาชนกับแพทย์ผู้รู้ เป็นสิ่งที่โสเกรตีสใช้ยกเปรียบเทียบอย่างได้ผล
 เสมอมาในการลบล้างอำนาจของมหาชน ข้อที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า ในตอนท้าย
 ที่สุดแล้ว สิ่งซึ่งกลายเป็นรากฐานของโสเกรตีสในการปฏิเสธข้ออ้างของ
 โครโตนั้นอยู่ที่ว่า มนุษย์ควรมีชีวิตที่ดีตามเหตุผลของผู้ โดยไม่ต้องคำนึง
 ถึงความเห็นของมหาชน ทั้ง ๆ ที่ข้ออ้างของโครโตจริง ๆ แล้วส่วนหนึ่งอยู่
 ที่ว่า จริงอยู่เราควรมีชีวิตเช่นนั้น แต่เราควรจะเห็นไม่ใช่หรือ ถ้าความ
 เห็นของมหาชนจะทำให้เราเสีย สำหรับโครโตนั้น สิ่งที่เราจะต้องสนใจ
 เกี่ยวกับความเห็นของมหาชนอยู่ที่ว่า ความเห็นของมหาชนอาจทำร้ายเราได้
 แต่โสเกรตีสกลับพูดราวกับว่า สิ่งเดียวที่เราควรจะพิจารณาเกี่ยวกับมหาชน
 อยู่ที่ว่าความเห็นของมหาชนนั้นถูกต้องหรือผิด ซึ่งเป็นการพูดถึงคนละประเด็น

โตเกรทิส ถ้าเขนนแรกเห็นพ้องทงกันว่า ปัญหาก็คือว่า การที่
 ข้าพเจ้าพยายามจะหนีไปจากที่นี่โดยไม่ได้รับอนุญาต จากชาว
 เอเชนส์เนั้น จะเป็นการถูกต้องหรือไม่ ถ้าถูกต้องก็ควรพยา
 ยามหนี ถ้าผิดก็ควรเลิกเสีย แต่เรื่องอื่น ๆ ที่ท่านเสนอมา
 ว่าด้วยการจ่ายเงิน ซื่อเสียง ตลอดจนเรื่องเสียงลือข้าพเจ้า
 สิ่งเหล่านี้ ไครโท เป็นเพียงความเห็นของผู้ซึ่งส่งฆ่าคนได้
 ง่าย ๆ และถ้าสามารถเอาชีวิตคืนได้ ก็คงส่งศพคืนให้โดย
 ไม่มีเหตุผลอะไร ข้าพเจ้าหมายถึงมหาชนนั้นแหละ แต่เนื่อง
 จากข้อถกเถียงของเรากำหนดทางอยู่ เราจึงควรพิจารณา
 เฉพาะปัญหาอันเรากำลังกันมาแล้วเมื่อตะกัณว่าเราทำถูกต้อง
 หรือไม่ที่จะจ่ายเงิน และขอขอบคุณที่จะพาข้าพเจ้าหนี หรือ
 มีส่วนช่วยในการที่เราจะหนีไปเอง หรือว่าตามความจริงแล้ว
 ถ้าเรากระทำในสิ่งเหล่านี้ก็จะเป็นการกระทำในสิ่งที่ผิด และ
 ถ้าผิดที่เราจะกระทำอย่างนั้น ก็อาจเป็นไปได้ว่าเราไม่ควรจะ
 พิจารณาว่าเราต้องตายถ้าเราอยู่ที่นั่นต่อไป หรือว่าเราต้องทน
 ทุกข์ทรมานใดๆ อีก แต่พิจารณาเฉพาะปัญหาของการกระทำ
 ที่ผิดเท่านั้น

ไครโท ข้าพเจ้าคิดว่าสิ่งที่ท่านกล่าวมาแล้วถูกต้อง แต่คิดดูสิว่าเรา
 ควรทำอะไร

ถึงตรงนี้ก็เป็นที่ประจักษ์ว่าแท้จริงแล้ว โตเกรทิสไม่ได้สนใจใน
 ข้อโต้แย้งที่ไครโทกล่าวมาทั้งหมดเลย โตเกรทิสตอบข้อโต้แย้งทั้งหมดของ

ใครโตโดยการเน้นเรื่องการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง โดยไม่คำนึงถึงความเห็น
 ของมหาชนแต่เพียงอย่างเดียว โสเกรทีสไม่ได้เอ่ยถึงข้อโต้แย้งของใครโตที่
 ว่า โสเกรทีสกำลังช่วยให้ศัตรูของโสเกรทีสได้ในสิ่งที่พวกเขาปรารถนาแม้
 แต่น้อย สำหรับการเลี้ยงดูบุตร ถ้าโสเกรทีสตายไปจะทำอย่างไร โสเกรทีส
 ก็ผลักดันให้เป็นเรื่องของ "ความเห็น" ของมหาชนไปได้อย่างประหลาด
 ทั้ง ๆ ที่ใครโตเจตนาจะให้โสเกรทีสเห็นว่า โสเกรทีสเองมีส่วนรับผิดชอบ
 โดยตรงในการที่จะทำให้เกิดผลกระทบกระเทือน ต่อผู้บริสุทธิ์ที่ไม่รู้ อีโหนอิ
 เหนอะไรด้วยเลยอย่างบุตรของตน นอกจากนี้โสเกรทีสยังแยกประเด็นเรื่อง
 การจ่ายเงินและชื่อเสียงออกจากกัน ทั้ง ๆ ที่ใครโตเองพยายามที่จะเชื่อม
 สองอย่างนี้เข้าด้วยกัน ใครโตอ้างว่าถ้าโสเกรทีสไม่ยอมหนีตามคำแนะนำ
 ใครและมีตรอื่น ๆ ของโสเกรทีสก็จะถูกคุกคามเหยียดหยามว่ารักเงินรักทองมาก
 กว่ารักมิตร ทั้งที่ถ้าจะเสียเงินจริง ๆ ก็เสียเพียงเล็กน้อย จะเห็นได้ว่าใคร
 โตแม้จะเป็นคนรักทรัพย์ แต่ก็ได้พิจารณาไว้ว่าตนเองก็คำนึงถึงชื่อเสียงก่อน

ถึงขั้นสิ่งทีเราน่าจะต้องพิจารณาก็คือ ทำไมโสเกรทีสจึงมุ่งตอบ
 ใครโตโดยเน้นที่ความเห็นของมหาชนเป็นหลัก คำตอบน่าจะอยู่ที่ว่า โสเกร
 ตีสเข้าใจใครโตที่ว่า ใครโตก็ไม่ต่างจากชาวเอเธนส์อื่น ๆ ที่คิดในตนเอง
 ในทรัพย์สิน และในเกียรติยศ พุดง่าย ๆ ก็ว่า ใครโตยังเป็นคนแบบที่
 ต้องมีชีวิตโดยอาศัยความเห็นดีเห็นงามของคนส่วนใหญ่เป็นหลักอยู่ และ
 จริง ๆ แล้วเป็นคนละประเภทกับโสเกรทีส แต่บังเอิญว่าในขณะที่ เฉพาะ
 ในกรณีของโสเกรทีสนี้เท่านั้นที่ใครโตคิดกระทำในสิ่งที่ขัดกับความเห็นของ
 คนส่วนใหญ่ไป ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้ว คนอย่างใครโตไม่น่าที่จะกระทำการ
 อันขัดกับคนส่วนใหญ่ซึ่งตนเองผูกพันในทางความคิดอยู่ด้วยเลย วิธีที่โสเกร
 ตีสจะลบล้างเหตุผลของใครโตได้ดีที่สุด และเพื่อผลประโยชน์ของใครโต

เองในภายภาคหน้า จึงต้องอยู่ที่ต้องหาทางให้ใครโตกระทำการที่ไม่ขัดกับ
ความเห็นของคนส่วนใหญ่ หรือให้ทำตามคนส่วนใหญ่ไปโดยที่ใครโตเข้าใจ
ว่าตนกำลังฝ่าฝืนความเห็นของคนส่วนใหญ่ คือกำลังกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร
แม้ว่าจะไม่ได้ช่วยโสเกรตีสตามที่ต้องการก็ตามที่ ด้วยเหตุนี้เองโสเกรตีสจึง
โยงประเด็นความเห็นของคนส่วนใหญ่ให้ไปขัดกับความเห็นของผู้เพียงคนเดียว
และซึ่งกลายเป็นหลักการดำรงชีวิตตามทำนองคลองธรรมไปในที่สุด

โสเกรตีส ขอให้เรามาคิดร่วมกันเดิมนิตยรัตติ และถ้าท่านมีอะไรจะขัด
ในสิ่งที่ข้าพเจ้าจะพูด ก็พูดมา ข้าพเจ้าจะยอมตามคำโต้แย้ง
ของท่าน แต่ถ้าท่านทำไม่ได้ นิตยรัตติ ก็ขออย่าได้พูดซ้ำ
แล้วซ้ำอีกว่า ข้าพเจ้าควรหนีไปจากที่นี่โดยไม่ได้รับคำยิน
ยอมจากชาวเอเธนส์ เพราะข้าพเจ้าอยากกระทำการในเรื่อง
นี้ โดยที่ท่านเห็นชอบด้วย ไม่อยากกระทำการอันขัดความ
ประสงค์ของท่านดอก ขอให้ท่านได้พิจารณาตัดสินว่า ท่าน
พอใจการเริ่มพิจารณาปัญหาเช่นนี้ใหม่ และก็ให้ท่านตอบ
คำถามของข้าพเจ้าให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

โครโต ข้าพเจ้าจะพยายาม

โสเกรตีส เราไม่ควรทำความผิดโดยตั้งใจเลย หรือว่าทำบ้างในบางกรณี
และในบางกรณีก็ทำไม่ได้? หรือจะเป็นอย่างที่เราเคยตกลง
กันเมื่อก่อนว่า ไม่มีวันที่การกระทำที่ผิดจะกลายเป็นสิ่งที่ถูก
หรือมีเกียรติไปได้? หรือว่าในชั่วไม่กี่วันมานี้ ข้อสรุป
ก่อนๆ ของเรานี้ถูกยกเลิกไป และเราซึ่งก็ชราแล้วเมื่อ

สนทนากันมาอย่างจริงจัง¹⁸ ไม่ได้เห็นเลยว่า เราก็คงไม่ดีกว่าเด็ก ๆ? หรือว่าสิ่งที่เราเคยพูดกันนั้นเป็นจริงอย่างแน่แท้ไม่ว่าโลกจะเห็นด้วยกับเราหรือไม่? และไม่ว่าเราจะต้องทนทุกข์ทรมานมากเท่า¹⁹ หรือน้อยกว่า²⁰ แต่การกระทำผิดก็คือความชั่ว และเป็นที่น่าละอายสำหรับผู้กระทำผิดเสมอไป เราเชื่อตาม²¹หรือไม่?

โครโต

เราเชื่อ

โสเกรตีส

ถ้าเช่นนั้น เราก็คงไม่ควรทำความผิดใดๆ เลย

โครโต

ใช่แล้ว ไม่ควรแน่

ถึงตอนนั้นก็ดูเหมือนกับว่า โสเกรตีส จะกลับมาพิจารณาข้ออ้างของโครโตที่ว่า เราควรคำนึงถึงความเห็นของมหาชน ในเรื่องความยุติธรรม ความดี ความงาม ไม่ใช่เพราะว่านั่นจะเป็นสิ่งที่มีความค่าแต่เพราะมหาชนมีอำนาจที่จะทำลายเสียใหม่ อย่างไรก็ดี ข้ออ้างดังกล่าวที่โสเกรตีสกล่าวไว้ว่า โสเกรตีสมิได้เรียกร้องให้ตนเองและโครโตยึดถือเอาความเห็นของผู้ในเรื่องความยุติธรรมมาเป็นหลักอีกต่อไป¹⁹ ในทางตรงกันข้ามโสเกรตีสกลับถามให้แน่ใจว่า โครโตยังคงยึดมั่นในสิ่งที่ทั้งสองได้ตกลงไว้ก่อนหรือเปล่า จะเห็นได้ว่าตอนนี้ข้อกล่าวหาของทั้งสอง (ที่กล่าวว่าเป็นเพียงแต่ชีวิต หากชีวิตที่ดีเป็นสิ่งที่ควรได้รับการยกย่องสูงสุด และชีวิตที่ดีก็คือชีวิตที่มีเกียรติและยุติธรรม) อยู่เหนือกว่าวินิจฉัยของผู้ไปเสียแล้ว²⁰ และสิ่งเดียวที่

19 ใน Republic (469b-c) โสเกรตีสเองกล่าวว่า ในบางสถานการณ์บุคคลอาจต้องยอมตามมติชนของคนส่วนใหญ่ หรืออาจพยายามหลีกเลี่ยงเสีย
ดู Strauss, *op cit.*, p. 166

20 Straus *Ibid.*, p. 166

จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับข้อเสนอของใคร่โตก็อยู่ที่ว่า การหนีของโสเกรตีสโดยฝ่าฝืนมติของชาวเอเธนส์นั้น จะเป็นสิ่งที่ยุติธรรมหรือไม่จากสายตาของโสเกรตีสและใคร่โต ข้อคำถามอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่ไม่มีสาระทั้งสิ้น น่าสังเกตด้วยว่า โสเกรตีสยังแนะนำให้ใคร่โตยึดมั่นกับข้อตกลงที่ได้ตกลงมาแล้ว โดยการเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่น่าบ่งควรเลยสำหรับผู้มีอายุเข้าวัยชราแล้วที่จะมาเปลี่ยนความเห็นไปมาเหมือนเด็ก ๆ และก็อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่า การนำการโต้แย้งของใคร่โตให้ไปเริ่มต้นใหม่เป็นวิธีการของโสเกรตีสที่สามารถจะปลดปล่อยให้ใคร่โตเลิกกังวลกับความบีบคั้นเรื่องความเห็นของคนส่วนใหญ่ไปได้ กล่าวคือ บุคคลควรมีชีวิตที่ดี ชีวิตที่มีคุณธรรม (โดยไม่ต้องคำนึงถึงความเห็นของมหาชน) เพราะฉะนั้นโสเกรตีสไม่ควรหลบหนีเพราะเห็นเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง การที่โสเกรตีสไม่ให้ใคร่โตช่วย (หรือการที่ใคร่โตยอมรับฟังเหตุผลของโสเกรตีส ไม่ใช่กำลังเอาตัวโสเกรตีสออกไปจากคุกโดยที่โสเกรตีสไม่ยินยอม)²¹ เท่ากับเป็นการทำในสิ่งที่ถูกต้องคือใคร่โตไม่ยอมอ่อนไหวไปกับคำตัดสินนิโทษของคนส่วนมาก ใคร่โตทำในสิ่งที่ถูกต้อง (ทั้ง ๆ ที่ในการละเว้นไม่ช่วยโสเกรตีสนั้นเท่ากับเป็นการเห็นด้วยกับมติของคนส่วนใหญ่ในศาล ที่ตัดสินประหารชีวิตโสเกรตีส) อาจเป็นไปได้ด้วยว่า นี่เป็นความพยายามของโสเกรตีสที่จะเปลี่ยนทัศนะของใคร่โตจากผู้ล้าอับนาจของมหาชนอย่างผู้มึนทรัพย์โดยทั่วไป ให้กลายเป็นทัศนะของผู้รุ่งเรือง เขี้ยยจดหยามความเห็นของมหาชน

21 Cf, Plato's Republic, Book I, 327--328a เมื่อโอดีมารกัสไม่ยอมฟังคำตัดสินโดยเหตุผลของโสเกรตีส แต่เชื่อว่าจะใช้กำลังหน่วงเหนี่ยวตัวโสเกรตีสไว้ให้อยู่สหเทากับพวกตน

เพราะถ้าถือทัศนคติดังกล่าวแล้ว ความต้องการของใครโตที่จะลงโทษตอบ
แทนการกระทำของมหาชนผู้มีอำนาจก็จะเบาบางลงไปด้วย²²

โสเกรตีส แม้จะตอบสนอง การกระทำที่ผิด ด้วยการกระทำที่ผิด เราก็ไม่ควร
ควรถังที่โลกมักคิดกันว่าควร เพราะเราไม่ควรทำความผิดเลย

ใครโต กูๆ แลวกก็ไม่ควร

โสเกรตีส ก็แล้ว ใครโตเราควรทำความชั่วหรือไม่?

ใครโต ไม่ควรแน่ โสเกรตีส

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น เป็นการถูกต้องอย่างที่โลกกล่าวว่า ถูกที่จะตอบ
ความชั่วด้วยความชั่ว หรือว่าเป็นการไม่ถูกต้อง

ใครโต ไม่ถูกต้องแน่ๆ

โสเกรตีส เพราะการทำชั่วแก่ผู้อื่นก็คือการทำร้ายเขานั่นเอง

ใครโต จริง

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้นเราไม่ควรตอบแทนสิ่งที่ผิดด้วยสิ่งที่ผิด หรือทำ
ความชั่วแก่ผู้ใดไม่ว่าเขาจะปฏิบัติต่อเราอย่างไร ใครโต ที่
นี้ขอให้ระวังก่อนที่จะกล่าวว่าเห็นด้วยกับข้าพเจ้า ว่าท่านไม่
ได้เห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านไม่เชื่อ เพราะข้าพเจ้ารู้ว่ามีคนน้อย
คนที่เชื่อเช่นนั้นหรือจะเชื่อเช่นนั้น ผู้ที่เชื่อเรื่องนี้และไม่เชื่อ
ไม่มีเกณฑ์ที่จะพิจารณาร่วมกันได้เลย และตามความเห็น
ของแต่ละฝ่ายจึงจำเป็นต้องที่จะตักตวงซึ่งกันและกัน จึงขอ

ให้ท่านพิจารณาอย่างระมัดระวังดูสิว่า ท่านเห็นด้วยและยอมรับในความเห็นนี้ ขอให้เราเริ่มการสนทนาของเราตรงข้อสมมติฐานที่ว่า การกระทำในสิ่งที่ผิดหรือตอบแทนสิ่งที่ผิดด้วยสิ่งผิดจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องไม่ได้ จะป้องกันตัวเองเมื่อถูกกระทำชั่วคือ โดยการกระทำความชั่วตอบแทนก็ไม่ได้ หรือว่าท่านไม่เห็นด้วยและไม่ยอมรับจุดเริ่มต้นนี้ ในส่วนที่ข้าพเจ้านั้นข้าพเจ้ายึดความเชื่ออันมาหลายปีแล้ว และก็ยังคงยึดถืออยู่ แต่ถ้าท่านมีความเชื่ออันแตกต่างออกไป ก็ขอได้พุกออกมาและอธิบายให้ข้าพเจ้าฟัง ถ้าท่านยังคงยึดในความเห็นก่อนของเรา ก็เตรียมฟังข้อต่อไป

ไครโต

ข้าพเจ้ายังคงยึดตามนั้น และข้าพเจ้าก็เห็นด้วยกับท่าน พุกต่อไปเถิด

โสเครตีส

ประการต่อไปที่ข้าพเจ้าจะพุก หรือขอถามก็คือว่า คนเราควรทำสิ่งที่เขาตกลงว่าจะทำ ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง หรือว่าเขาควรจะมีเดมิชข้อตกลงของเขาเอง

ไครโต

เขาควรปฏิบัติตามนั้น

โสเครตีส

เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ขอให้พิจารณาว่าถ้าเราไปเสียจากที่นี่โดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐ เราจะทำอันตรายต่อผู้ที่เราควรจะทำอันตรายต่อกวายน้อยที่สุดหรือไม่ และเรายังคงยึดตามสิ่งที่เราได้ตกลงไว้ก่อนแล้วว่าถูกต้องหรือไม่

ไครโต

ข้าพเจ้าตอบไม่ได้คอก โสเครตีส เพราะข้าพเจ้าไม่เข้าใจ

จะเห็นได้ว่าโสเกรตีสมีเพียงแต่เจตนาจะคาดคั้นให้ใครโตยอมรับ (ซึ่งใครโตก็ยอม) ว่า บุคคลควรมีชีวิตอย่างใดโดยไม่คำนึงว่าความเห็นของคนส่วนใหญ่ จะเป็นอย่างไรเท่านั้น หากแต่โสเกรตีสยังพยายามที่จะให้ใครโตยอมรับอีกด้วยว่า การตอบแทนการกระทำผิดด้วยการกระทำผิดนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สมควรกระทำไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ แต่ใครโตไม่อาจรับหรือไม่อาจเข้าใจข้อเสนออันหลังนี้ได้อย่างทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก อย่างไรก็ตาม การพิจารณาถึงข้อเสนอนี้ได้โดยทันทีทันใดเหมือนข้อเสนอแรก

เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า เฉพาะเมื่อพิจารณาประเด็นนี้เท่านั้นที่ใครโตไม่เข้าใจคำถามของโสเกรตีส ทั้งนี้ก็เพราะใครโตไม่เคยสงสัยเลยว่า การที่โสเกรตีส จะหนีจากคุกและการที่ตนจะช่วย โสเกรตีสให้หนีพ้นนั้นเป็น

เรื่องที่ยุติธรรม กล่าวคือ ใครโตเห็นว่าในการกระทำดังกล่าวทั้งโสเกรตีสและตนต่างก็ไม่ไ้กระทำการร้ายอะไรต่อกันที่ตนไม่ควรจะกระทำร้ายต่อ อันได้แก่ญาติมิตร ใครโตไม่เคยคิดถึงนครเอเธนส์²⁴ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจะพิจารณาว่านครเอเธนส์เอง เมื่อตัดสินลงโทษโสเกรตีสนั้นก็กระทำการไปโดยอ้างว่าเพื่อป้องกันตนเอง คือเพื่อป้องกันศาสนา เขวachsen และความมั่นคงของรัฐของตน ในกรณีนี้ใครโตเห็นว่า นครเอเธนส์กระทำการโดยไม่ยุติธรรม และการหลีกเลี่ยงความไม่ยุติธรรมที่กำลังเกิดแก่ตนนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สมควรจะกระทำหรือ? ผู้หลบหลีกเลี่ยงของความไม่ยุติธรรมนั้น กระทำการอันไม่ยุติธรรมที่ตรงไหน การยอมรับโทษทัณฑ์เมื่อบุคคลกระทำผิดอย่างแน่แท้ย่อมเป็นความยุติธรรมอย่างหนึ่ง แต่คนที่ยุติธรรมควรจะยอมรับการลงโทษที่ไม่ยุติธรรมหรือ เป็นของแน่ว่าปัญหาเช่นนี้ในชีวิตจริงเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคล ในสถานการณ์เช่นนั้น ตลอดจนความมั่นคงของรัฐที่บุคคลนั้นๆ ใช้ชีวิตอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะ เป็นของ แน่ว่า ย่อมมีกฎหมายอยู่ เป็นจำนวนมาก ในแต่ละสังคม ที่ไม่ควรนำมาบังคับใช้เลยเป็นอันขาด และเป็นของแน่ว่า ย่อมมีโอกาสอันสมควรที่บุคคลจะต้องหลบหนีเงื้อมมือของกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม แต่โสเกรตีสรู้ตัวว่าคนอย่างใครโตไม่น่าจะเป็นคนที่ต้องมาขบคิดกับปัญหาอย่างนี้ ใครโตเป็นคนดี แต่ก็เป็นคนธรรมดาๆ ที่ยังเป็นกังวลกับความเห็นของชาวบ้านอยู่มาก (ถึงแม้ว่าตามเนื้อเรื่อง จะแสดงว่าได้สนิทสนมกับโสเกรตีสมาเป็นเวลานานพอสมควรแล้วก็ตาม) ถ้าปล่อยให้หรือตบมันสนุนให้คนที่มีความพะวงกับการรักษาเอาชีวิตรอดอย่างใครโตหรือผู้อ่าน ทั่ว ๆ ไป มีสิทธิวินิจฉัย

ฉยว่าเมื่อไรจะเคารพหรือไม่เคารพกฎหมาย เมื่อไรจะยอมรับโทษทัณฑ์แต่โดยดีหรือว่าจะหนี ย่อมเป็นเรื่องที่น่าเป็นอันตรายต่อตัวใครใครเองมากกว่าอย่างอื่น ส่วนที่สองของ *ใครโต* จึงเป็นตอนที่โสเกรตีสสอนให้ใครโตเป็นคนที่ไม่เคารพกฎหมายอย่างเคร่งครัด สำหรับคนที่ยังพะวงกับความเห็นของคนส่วนมากในสังคมอย่างใครโต (สังเกตดูจากข้ออ้างหรือเหตุผลที่หยิบยกมาอ้างชักจูงให้โสเกรตีสหนีสองข้อแรก) อยู่นั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการเหมาะที่สุดที่เขาจะเลิกเชื่อในสิ่งเหล่านั้น และหันมาเชื่อในความเห็นของคนข้างมาก ที่มีฐานะสูงกว่าเสียงชาวบ้าน ธรรมดาสามัญทั่วไป นั่นคือ “กฎหมาย” ในตอนที่สองของการสนทนาเรื่องนี้ เมื่อโสเกรตีสเห็นว่าตนไม่สามารถทำให้ใครโตเข้าใจในเรื่องนี้โดยใช้กรณีเฉพาะของตนได้ จึงต้องสมมติตนเองเป็น “กฎหมาย” และพูดในนามของกฎหมายโดยทั่วไป²⁵

ใครโต (บทสนทนาย่อตอนที่สอง)

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ก็จงพิจารณาในแง่ที่ว่า ถ้าในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังหนี (หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตาม) กฎหมายและบ้านเมืองระมายยังข้าพเจ้าและถามว่า “บอกเราหน่อยโสเกรตีสว่า ท่านคิดจะทำอะไร ในการทำสิ่งที่ท่านกำลังจะทำนี้ ท่านไม่ได้ตั้งใจจะทำลายเราและรัฐเท่าที่ท่านจะทำได้ หรือท่านคิดว่ารัฐจะยังคงกฎหมายอยู่ได้และไม่ถูกล้มล้างไปเสีย ถ้าหากว่าคำตัดสินของศาลไม่มีผลบังคับ แต่กลายเป็นโมฆะ และล้ม

25 George Anastaplo “Citizen and Human Being: Thoreau, Socrates and Civil Disobedience” in George Anastaplo Human Being and Citizen (Swallow Press, Chicago, 1975) p. 211.

เลิกไปโดยฝีมือของบัจเจกชน? เราจะพูดอย่างไรดี โครโต
 เพื่อที่จะตอบคำถามนี้และคำถามอื่นๆ อย่างเดียวกัน คนเรา
 อาจพูดได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นนักวาทะศิลป์เกี่ยว
 กับการทำลายล้างกฎหมาย ซึ่งกำหนดว่าคำพิพากษาของศาล
 จะเป็นสิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติตาม หรือเราควรจะตอบว่า
 “ก็เพราะรัฐทำผิดต่อ ข้าพเจ้า และไม่ได้พิจารณาตัวอย่างถูก
 ต้อง” เราจะพูดว่ากระนั้น หรือพูดว่ากระไร?

โครโต

นั่นคือสิ่งที่เราจะพูด ชุสเป็นพยานด้วยเถิด โสเกรตีส

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในประการแรกทีเดียว วิธีการตั้งข้อสมมติ
 ฐานของโสเกรตีสในนามของกฎหมายเพื่อให้ โครโตยอมรับว่าตนต้องเคารพ
 กฎหมายอย่างเคร่งครัดนั้นเป็นไปในลักษณะที่คลุมเครือ กล่าวคือโสเกรตีส
 มิได้แยกแยะ ระหว่าง คำถามว่าอะไร จะเกิดขึ้น ถ้า โสเกรตีส ใน ฐานะ
 บัจเจกชนไม่เคารพกฎหมาย (คือไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของศาลในกรณี
 เฉพาะนี้) และคำถามที่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นถ้าคำสั่งของศาลไม่เป็นที่ยอมรับ
 ของบัจเจกชนทุกคนในรัฐนั้น เพราะจะเห็นได้ว่าเฉพาะในกรณีหลังเท่านั้น
 ที่จะทำให้ระบบการปกครอง หรือระบบกฎหมาย ของรัฐทั้งรัฐเสื่อมสลายไป
 การฝ่าฝืนกฎหมายของบุคคลเพียงคนเดียวจะก่อให้เกิดผลอย่างเดียวกัน ก็
 ต่อเมื่อการกระทำนั้น ๆ ก่อให้เกิดการเลียนแบบหรือการฝ่าฝืนกฎหมายใน
 ระดับที่กว้างขวางในสังคม²⁶ สำหรับในกรณีของโสเกรตีสนั้น เห็นได้
 ชัดว่าคงไม่ก่อให้เกิดผลที่ว่าเช่นนั้นแน่ เพราะโสเกรตีสเป็นคนที่ “นำ

26 Woolley, op.cit., p. 316.

เกลียด” ทั้งในค่านูปร่างและวิถีชีวิตในสายตาของชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ ไสเกรทีสไม่ใช่วีรบุรุษหรือคนที่ เมื่อตายไปแล้วจะมีคนจำนวนมากอาลัยอาวรณ์เสียใจถึงขนาดจะประท้วงรัฐ และในประการที่สำคัญที่สุดก็คือ วิถีชีวิตแบบของ ไสเกรทีสไม่ใช่แบบที่คนส่วนใหญ่นิยม หรือชอบที่จะเลียนแบบ นอกจากนั้นแล้วคนส่วนใหญ่จะไม่ทำตามอย่าง ไสเกรทีสทำ ตั้งแต่เริ่มให้การในศาล คือทำทนายศาลและไม่ร้องขอความเห็นใจจากศาล จนต้องได้รับโทษประหารอย่างนี้เลย ที่สำคัญก็คือ ควรเป็นที่น่าสังเกตเสียตั้งแต่ตอนนั้นว่า คนที่กำลังพูดจริงๆ ในขณะนั้นคือตัวกฎหมายไม่ใช่ ไสเกรทีส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนที่สองของ *ไครโต* นี้ ไสเกรทีสแทบจะไม่ได้พูดในนามของตัวเองเลย หาก ไสเกรทีสสมมติตนเองเป็นกฎหมายพูดกับ ไครโต ให้เชื่อฟังกฎหมาย และนอกจากนั้น “กฎหมาย” ที่พูดผ่าน ไสเกรทีสก็พูดทุกอย่างในแบบที่เราคาดคิดว่าตัวกฎหมายจริงๆ ควรจะพูด นั่นคือต้องพูดให้การเคารพกฎหมายเป็นไปโดยเคร่งครัดและไม่มีข้อยกเว้น²⁷ แน่่อนว่าสำหรับ ไครโตนั้น การเรียกร้องให้ตนต้องปฏิบัติตามคำสั่งของกฎหมายทั้งๆ ที่คำสั่งนั้นอาจจะผิดหรือไม่ยุติธรรมเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ยาก และอันที่จริงแล้วนี่ดูเหมือนจะเป็น ทักษะ คติ ของคน ส่วน ใหญ่ ด้วย เหมือน กัน เพราะความยุติธรรมน่าจะอยู่ที่ว่าผู้กระทำผิดเท่านั้นที่ควรจะถูกลงโทษ ผู้ที่ไม่ได้กระทำผิด หรือได้รับการตัดสินอย่างไม่ยุติธรรมไม่น่าจะต้องได้รับโทษเลย

เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ต่อคำถามของ ไสเกรทีสที่ว่า ไสเกรทีสควรจะหนีเพราะนครเอเธนส์กระทำผิดต่อ ไสเกรทีสใช่หรือไม่นั้น ไครโต

27 Anastaplo, op.cit., p. 208.

รับตอบทันทีพร้อมด้วยคำสาบานว่า “ซุสเป็นพยาน” (ทั้งไครโต มีการ
 สาบานของไครโตอยู่สองครั้งเท่านั้น ครั้งแรกในตอนต้นเมื่อไครโตอธิบาย
 ว่า ทำไมตนจึงไม่ยอมปลุกโสเกรตีสจากหลับ) ดูเหมือนไครโตจะคิดว่าใน
 การที่บุคคลกระทำการโดยส่วนตัว เพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดที่นครได้กระทำไป
 แล้วนั้น บุคคลมิได้กระทำอะไรร้ายแรงต่อบุคคลอื่นหากแต่เป็นการทำให้
 พวกเขาที่^{๕๒}ซนเสียด้วยซ้ำ^{๕๓} ทั้งนี้เพราะไครโตเข้าใจได้ดีไม่แพ้คนอื่น ๆ
 ว่าถึงกฎหมาย จะอ้างว่าตนควร เป็นที่ยอมรับ อย่างเด็ดขาดสักเพียงใดก็ตาม
 แต่กฎหมายก็คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง และกฎหมายในบางกรณีก็ถูก
 เปลี่ยนแปลงโดย^{๕๔}นำมือของมนุษย์ คือเมื่อมนุษย์เห็นว่ากฎหมายนั้น ๆ ไม่ได้
 เป็นกฎหมายที่ถูกต้องต่อไปแล้ว หรือเมื่อมนุษย์เห็นว่ากฎหมายนั้นไม่เคยเป็น
 กฎหมายที่ดีมาเลยตั้งแต่ต้น กล่าวโดยสรุปก็ว่า มนุษย์ยอมรับว่ามีกฎหมาย
 บางข้อที่ไม่ยุติธรรม และกฎหมายนั้นไม่ได้เป็นเครื่องสะท้อนสิ่งที่ตั้งตาม
 เสมอไปทุกอัน ปัญหาของโสเกรตีสจึงอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ไครโต
 ยอมรับว่า การฝ่าฝืนกฎหมายไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ก็ตามย่อมเป็นการ “ทำลาย
 กฎหมายและรัฐ” ทั้งหมด แทนที่จะให้ไครโตมองว่า นี่เป็นกรณียกเว้น
 (เมื่อรัฐเป็นฝ่ายผิด) และเพราะฉะนั้นโสเกรตีสจึงสมควรจะหลบหนีโทษนี้
 ได้

โสเกรตีส ถ้าเช่นนั้น ถ้ากฎหมายจะตอบว่า “โสเกรตีส นี่คือข้อตกลง
 ที่ท่านได้ทำกับเราหรือ ท่านได้ตกลงว่าจะทำตามคำตัดสิน
 ของรัฐไม่ใช่หรือ?” ถ้าข้าพเจ้าแสดงความประหลาดใจกับ

คำพูดนี้ กฎหมายก็จะกล่าวต่อไปว่า “อย่าประหลาดใจในสิ่งที่เราพูดเลย โสเครตีส แต่จงตอบมาเพราะท่านชอบใช้วิธีตั้งคำถามและตอบ จงตอบเราว่าท่านเห็นว่าเราและรัฐผิดตรงไหน ท่านจึงพยายามที่จะทำลายเรา? ในประการแรกที่เดียว เราไม่ได้ให้กำเนิดท่านดอกหรือ ไม่ใช่เพราะอาศัยเราดอกหรือ ที่บิดาท่านได้แต่งงานกับมารดาจนเกิดท่านจงบอกเราว่า ท่านเห็นว่ากฎหมายสมรสผิดที่ตรงไหน? “ข้าพเจ้ายกต้องตอบว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นมีผิดตรงไหน” หรือท่านเห็นว่ากฎหมายว่าด้วยการเลี้ยงดูเด็กหลังจากที่เกิดมาและการศึกษา ซึ่งท่านและคนอื่น ๆ ได้รับความผิด? พวกเราที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ ไม่ได้แนะนำในสิ่งที่ถูกต้องหรือเมื่อเราสั่งให้บิดาให้การศึกษาแก่ท่าน ทั้งในทางดนตรีและทางยิมนาสติก? “ข้าพเจ้ายกต้องตอบว่า ไม่มีผิดหรอก” ถ้าเช่นนั้นก็เมื่อท่านเกิดมาได้รับการเลี้ยงดู และได้รับการศึกษาแล้ว ในประการแรกที่เดียวท่านจะว่าตัวท่านตลอดจนบรรพบุรุษของท่านไม่ใช่ลูกและทาสของรัฐ? และถ้าเช่นนั้นแล้ว ท่านคิดว่าท่านเท่าเทียมกับเรา อะไรที่เราทำกับท่าน ท่านมีสิทธิที่จะตอบได้หรือ? ไม่มีสิทธิที่เท่าเทียมกัน เช่นนั้นระหว่างท่านและบิดาของท่านและนายของ ท่านหรอก ถ้าหากว่าท่านมีนาย ท่านไม่มีสิทธิที่จะตอบได้สิ่งที่ท่านถูกกระทำต่ออก ไม่มีสิทธิที่จะตอบได้เมื่อถูกตีเคียนหรือทุบตีหรืออย่างอื่น ๆ แบบเดียวกัน หรือท่านคิดว่าเป็นการถูกต้อง

ที่ท่านจะกระทำต่อกฎหมายและรัฐเช่นนั้น เมื่อเราจะทำลาย
ท่านเพราะคิดว่าถูกต้องแล้ว แล้วท่านก็จะทำลายกฎหมาย
และประเทศของท่านตอบแทนเท่าที่ท่านจะทำได้ และท่าน
จะกล่าวว่าที่ท่านทำไปแล้วนั้นท่านเห็นว่าท่านทำถูกต้องแล้วหรือ
ท่านผู้รักคุณธรรมอย่างแท้จริง? หรือว่าปัญญาของท่านมี
ลักษณะที่ทำให้ไม่สามารถเห็นว่าหมู่เทพเจ้าและผู้มีเหตุผลทั้งหลาย
ต่างก็ถือว่า ประเทศของท่านมีค่ายิ่งกว่า เป็นที่เคารพ
สักการะยิ่งกว่า ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าและสูงส่งยิ่งกว่าบรรพบุรุษ
ของท่านเอง ท่านควรแสดงความเคารพและนับถือประเทศ
และถ่อมตน ยามเมื่อประเทศไม่พอใจท่านยิ่งกว่าที่แสดงต่อ
บิดามารดา ท่านควรซักจูงประเทศให้เห็นด้วยกับท่าน หรือ
ไม่ก็ทำตามที่ประเทศมีคำสั่ง จะให้ท่านทุกซ์ทรมานก็ต้องทน
ทุกซ์ทรมานตามคำสั่งโดยหนึ่งเงียบ จะสั่งให้ถูกเขียน ถูกจำ
คุกหรือให้ไปสงครามเพื่อจะได้รับบาดเจ็บหรือถูกฆ่า ก็ต้อง
ทำตามเจตนาของของประเทศ นี่คือนสิ่งที่ถูกต้อง ท่านจะต้อง
ไม่ยอมแพ้ล่าถอยหรือละทิ้งหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นในสงคราม
ในศาล หรือที่ไหน ๆ ท่านต้องทำตามที่ประเทศสั่ง หรือไม่
ก็จูงซักจูงให้รัฐเห็นว่าอะไรคือสิ่งที่ถูกต้องอย่างแท้จริง จะ
ใช้คำสั่งต่อต้านบิดาหรือมารดายังไม่ถูกต้อง แล้วจะไปใช้กำ
ลังต่อต้านประเทศของท่านจะมียิ่งแล้วใหญ่หรือ? ใครโต
เราจะตอบว่าอย่างไรที่กฎหมายพูดมานี้ จริงหรือไม่?

ใครโต

ข้าพเจ้าคิดว่าใช่

เป็นที่น่าสังเกตว่า “กฎหมาย” มิได้ตอบข้ออ้างของโสเกรตีสและไครโตตรง ๆ หากกลับตอบโต้ด้วยคำถามที่ค่อนข้างจะแปลกกว่า กฎหมายและโสเกรตีสมิได้ตกลงกันหรือว่าโสเกรตีสจะทำตามคำตัดสินของศาลเมื่อโสเกรตีสไม่ตอบ “กฎหมาย” ก็ยืนยันอีกครั้งว่า โสเกรตีสพยายามจะทำลายกฎหมาย และถามว่าโสเกรตีสพยายามจะกระทำการดังกล่าวด้วยข้ออ้างอะไร อันที่จริงโสเกรตีสก็ดูเหมือนว่าจะได้ตอบคำถามนี้ไปแล้วด้วยคำถามนี้ไปแล้วด้วยคำถามที่ตัวเองและตอบเองว่า นครเอเธนส์กระทำผิดต่อโสเกรตีสก่อน แต่คำถามที่ “กฎหมาย” ถามนั้นไม่ใช่คำถามว่าโสเกรตีสมีอะไรไม่เห็นด้วยกับการกระทำของ “กฎหมาย” ข้อใดข้อหนึ่ง หากเป็นคำถามว่าโสเกรตีสมีอะไรไม่พอใจกฎหมายของนครเอเธนส์โดยส่วนรวม แต่คำถามที่ว่าโสเกรตีสมีอะไรไม่เห็นด้วยกับกฎหมายของนครเอเธนส์ โดยส่วนรวมก็เป็นเพียงแต่ถูกหยิบยกขึ้นมาเฉย ๆ หากได้มีการตอบได้ใน *ไครโต* แต่อย่างไรไม่ โสเกรตีสไม่เคยได้มีโอกาสได้ตอบคำถามนี้เลย²⁹ สำหรับการเริ่มต้นตอบโต้ของกฎหมายนั้นดูเหมือนว่า กฎหมายพยายามจะเริ่มที่จุดเริ่มต้นโดยพยายามพูดราวกับว่านี่มีความสำคัญต่อบุคคลเยี่ยงบิทัมารดาและจริง ๆ แล้วมีความสำคัญกว่าบิทัมารดาเสียด้วยซ้ำ เพราะกฎหมายกระทำการอย่างเดียวกันกับบรรพบุรุษและลูกหลานของบุคคลอีกต่อ ๆ ไปด้วย คือเลี้ยงดูให้กำเนิดและอบรมให้การศึกษาบุคคลมา บุคคลจึงต้องมีหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อกฎหมายแบบเดียวกับที่ปฏิบัติต่อบิทัมารดา และในทำนองเดียวกันกับที่บุคคลย่อมไม่อาจขัดขืนคำสั่งของบิทัมารดาผู้ให้กำเนิดได้ บุคคลก็

29 Strauss, op.cit., p. 168.

ไม่อาจชี้ขึ้นคำสั่งของกฎหมายได้ ไม่ว่ากฎหมายจะออกคำสั่งอย่างไร³⁰
 ชื่อนำสังเกตประการแรกอยู่ที่ว่า ไกรโทมิได้มีข้อโต้แย้งประการใดต่อข้ออ้าง
 ของกฎหมาย (ไฮเกรตัส) ที่ว่า “เราไม่ได้ให้กำเนิดท่านคอกหรือ ไม่ใช่
 เพราะอาศัยเราคอกหรือ ที่บิดาท่านได้แต่งงานกับมารดาจนเกิดท่าน”
 เพราะนี่ดูเหมือนจะเป็นการขยายบทบาทและความสำคัญของรัฐและกฎหมาย
 ออกไปจนดูเหมือนกับว่ากฎหมายและรัฐเป็นผู้ให้กำเนิดครอบครัว แทนที่
 จะเห็นว่าครอบครัวเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและก่อให้เกิด
 เกิดรัฐขึ้นมาอีกที³¹ คือกฎหมายพูดราวกับว่า ความรักระหว่างสามีภรรยา
 และความรักที่บิดามารดาที่มีต่อบุตร หรือแม้แต่ว่าความต้องการที่จะแพร่เผ่า
 พันธุ์ ของมนุษย์ต่อไปนั้นไม่ใช่ความต้องการหรือสัญชาตญาณโดยธรรมชาติ
 แต่เป็นเพราะคำสั่งของรัฐโดยตรง ในขณะที่เดียวกัน การอ้างของกฎหมาย
 ว่าบุคคลจะใช้กำลังต่อต้านบิดามารดาไม่ได้ แล้วจะไปกระทำการอย่าง
 เดียวกันกับรัฐได้อย่างไรนั้น กลับเป็นการอิงความรู้สึกและกตัญญูที่
 บุคคลมีต่อบิดามารดาอันเป็นความรู้สึกโดยธรรมชาติโดยแท้ สำหรับข้ออ้าง
 ของ “กฎหมาย” ที่ว่า บุคคลควรจะเคารพกฎหมายอย่างเด็ดขาดแบบเดียวกับ
 ที่บุตรต้องเคารพเชื่อฟังบิดาอย่างเด็ดขาดนั้นเล่า? ข้อโต้แย้งง่าย ๆ ก็คือ
 การนี้ถึงกรณีที่บุตรอาจจะต้องใช้การ หลอกหลวง หรือแม้แต่ใช้ กำลัง เพื่อให้
 เกิดผลดีแก่ตัวบิดาที่เสียสติไป โดยไม่ต้องพักที่จะกล่าวถึงโอกาสที่นครจะ
 ผ่านกฎหมายที่ขาดสติออกมา³² แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดย่อมเห็นได้ชัดว่า
 “กฎหมาย” หรืออำนาจทางการเมือง ประสงค์จะให้อำนาจของตนเป็นอำ-

30 Woozley, op.cit., p. 312.

31 Cf. Aristotle, Politics. 1251a-1253b

32 Strauss, op.cit., p. 168.

นางที่สูงสุด กล่าวคือ กฎหมายไม่อาจยอมรับได้ว่า อำนาจของบิฑามารคาควรเป็นอำนาจขั้นสุดท้าย เพราะแม้แต่อำนาจของบิฑามารคาเหนือบุตรก็ยังถูกจำกัดโดยอำนาจของกฎหมาย แต่ในขณะที่เดียวกัน ด้วยเหตุที่การโจมตีอำนาจหนึ่งโดยย่อมนำมาสู่การโจมตีอำนาจทั้งปวง กฎหมายจึงอ้างว่าการจัดอำนาจของกฎหมาย ก็คือการบ่อนทำลายอำนาจของบิฑามารคา “กฎหมาย” ดูเหมือนว่าจะใช้กรณีอำนาจของบิฑามารคาที่มีเหนือบุตรกับใครโตอย่างจริงจัง แต่ใครโตดูเหมือนว่าจะไม่เข้าใจนักว่า อำนาจของบิฑามารคาคืออะไร และนี่ก็คงจะเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ใครโตเห็นชอบกับการที่บุตรชายของตนจะมาสู้รบกับคนอย่างโสเกรทีส นอกจากนั้นในขณะที่ “กฎหมาย” อ้างถึงกรณีเฉพาะของโสเกรทีส คืออ้างถึงข้ออ้างของโสเกรทีสใน *อโพลโลจี* ที่ว่าตนเป็นผู้ใฝ่ใจในคุณธรรมอย่างแท้จริง เพราะฉะนั้นโสเกรทีสจึงน่าจะมีข้อผูกพันเป็นพิเศษที่จะต้องเคารพกฎหมาย แต่ทั้งใน *อโพลโลจี* นี้เองไม่ใช่หรือที่โสเกรทีสหนีบยกคำถามที่ว่า ตนควรจะเคารพกฎหมายที่ห้ามใช้ชีวิตในทางปรัชญา— การเอาใจใส่ในคุณธรรมอย่างแท้จริง—หรือไม่ และคำตอบของโสเกรทีสก็คือว่าตนจะไม่เคารพกฎหมายเช่นนั้น³³ และเมื่อถึงตอนนั้นก็มิชอบนำสังเกตด้วยว่า ในข้ออ้างของ “กฎหมาย” ทั้งหมดนั้น “กฎหมาย” ไม่เคยอ้างความศักดิ์สิทธิ์หรือปัญญาเหนือมนุษย์ หรืออ้างว่าตัวกฎหมายมีที่มาจากเทพเจ้าแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น “กฎหมาย” จึงอาจจะเชื่อว่าอะไรบางอย่างยุติธรรมในขณะที่มันเป็นสิ่งตรงกันข้ามก็ได้³⁴

33 Strauss, op.cit., p. 168.

34 Cf. Laws 624a 1-6 และ 634e 1-2

โสเกรตีส

บางทีกฎหมายอาจจะกล่าวต่อไปอีกว่า “โสเกรตีส พิจารณา
 ดูสิว่า ถ้าที่เรารู้สึกมานั้นจริง สิ่งซึ่งท่านกำลังคิดจะกระทำ
 ต่อเราก็คงไม่ถูกต้อง เพราะเราให้กำเนิดท่านขึ้นมาในโลก
 นี้ เราเลี้ยงดูท่าน และให้ท่านและประชาชนทั้งหลายมีส่วน
 ในสิ่งที่สิ่งทั้งปวงที่เราสามารถทำได้ นอกจากนั้น เราเปิด
 โอกาสให้แก่ชาวเอเธนส์ทุกคนที่ไม่พอใจเราเมื่อเขาเคิบโตและ
 ได้เห็นการบริหารงานของนครและของเรา ก็กฎหมาย มี
 เสรีภาพในอันที่จะละจากเราไป ให้เอาสมบัติไปที่ไหนก็ได้ที่
 เขาต้องการ เราไม่ขัดข้องหรือห้ามไม่ให้พวกท่านคนหนึ่ง
 คนใดไปในที่ ที่เขาพอใจ ถ้าเราและรัฐทำให้เขาไม่พอใจ
 เขาจะไปไหนก็ได้ทั้งนั้น จะไปอาณานิคมของเอเธนส์ หรือ
 ต่างประเทศที่เขาจะไปอยู่อย่างคนต่างถิ่นก็ได้ แต่เราขอ
 กล่าวไว้ พวกท่านคนใดก็ตามที่ยังอยู่หลังจากได้เห็นที่เรา
 รักษาความยุติธรรมอย่างไร ปกครองบ้านเมืองในแง่อื่น ๆ
 อย่างไรแล้ว ผู้นั้นได้ทำข้อตกลงแล้วว่าจะปฏิบัติตามที่เราสั่ง
 และเราขอกล่าวว่าผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามนั้น ประพฤติผิดถึงสาม
 สถาน คือ ไม่เคารพเราผู้เป็นบิดามารดา ไม่เคารพเราผู้
 เลี้ยงดู และหลังจากตกลงแล้วว่าจะเคารพเรากลับไม่เชื่อฟัง
 เรา และไม่ทำให้เราเห็นว่าเราเป็นฝ่ายผิด ทั้ง ๆ ที่เราก็ได้
 เปิดโอกาสให้แล้ว และไม่เคยบังคับให้ต้องปฏิบัติตามอย่าง
 รุนแรง แต่เมื่อเราปล่อยให้เขามีทางเลือกสองอย่าง คือทำ
 ให้เราเห็นว่าเร ผิด หรือทำตามที่เราสั่ง ก็กลับไม่ยอมทำ
 อะไรสักอย่าง”

ถึงก่อน^๕ เหตุผลของกฎหมายมีเพิ่มเติมจากเดิมอีก คือนอกจากบุคคลจะต้องเคารพกฎหมายของรัฐ เพราะรัฐให้กำเนิดบุคคลเยี่ยงบิดามารดาแล้ว บุคคลยังต้องเคารพกฎหมาย เพราะเขาได้ให้สัญญาไว้ว่าจะกระทำเช่นนั้น นั่นคือบุคคลทุกคนที่อยู่ในรัฐมาถึงระยะหนึ่งอาจถือได้ว่า มีข้อตกลงว่าจะเคารพเชื่อฟังกฎหมายของรัฐอยู่แล้วโดยปริยาย ด้วยเหตุที่เขาได้อาศัยบริการของรัฐมาโดยตลอด และมีได้แสดงให้เห็นว่าไม่พอใจรัฐด้วยการหลบหนีออกไปจากรัฐนั้น

อย่างไรก็ตาม การอ้างข้อผูกพันตามสัญญาาระหว่างบุคคลและกฎหมายในตอนหลังนี้ ทำให้กลายเป็นว่าข้ออ้างของกฎหมายให้บุคคลเคารพตนมีลักษณะขัดกันเอง กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง กฎหมายโดยการอ้างว่าได้ทำให้บุคคลเกิดมาและได้เลี้ยงดูบุคคลทำให้บุคคลมีสภาพไม่ต่างอะไรกับบาทของกฎหมาย แต่ในอีกด้านที่อ้างข้อผูกพันตามสัญญา^๕นั้น กฎหมายปฏิบัติราวกับว่าบุคคลเป็นผู้ที่มิได้เกิดมาอย่างเต็มที่³⁵

อย่างไรก็ตาม การเอ่ยถึงสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างบุคคลและรัฐกลับเป็นเครื่องแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงลักษณะที่ “อ่าว” ของกฎหมายและของนครที่ไม่ “สมบูรณ์” อย่างเอเธนส์ เพราะการอ้างถึง “สัญญา” หรือ “ข้อตกลง” ย่อมหมายถึงว่า อย่างน้อยที่สุด คู่กรณีฝ่ายหนึ่งต้องยอมสละอะไรบางอย่างไปเพื่อให้รับ อะไรบางอย่าง เช่นกัน มาเป็น การตอบแทน ในกรณี^๕นี้ที่เห็นได้ชัดว่า สิ่งซึ่งนครเห็นว่าดีและสิ่งที่โสเครตีสในฐานะเป็นพลเมืองของเอเธนส์เห็นว่าดีนั้น ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะถ้าหากทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าอะไรคือสิ่งที่ดีแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นแต่

อย่างไม่ดีที่จะต้องมีสัญญาหรือข้อตกลงอีก การกล่าวถึงสัญญาที่พลเมืองแต่ละคนมีกับกฎหมายย่อมหมายถึงว่า นครนั้น ๆ ไม่ได้เป็นนครที่มีการปกครองที่ดีที่สุด เพราะในรัฐที่ดีที่มีการปกครองโดยผู้ที่ทรงปัญญาที่สุดนั้น บุคคลไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการทำสัญญาข้อตกลงว่าจะเคารพกฎหมายแต่อย่างใด เนื่องจากข้อผูกพันที่บุคคลผู้ค้ำชูบัญญัติจะต้องเคารพบัญญัติหรือผลของบัญญัตินั้น เป็นข้อผูกพันที่สมบูรณ์โดยไม่ต้องมีสัญญาแต่อย่างใด ข้อผูกพันของผู้ที่ทรงปัญญาในอันที่จะต้องเคารพกฎหมายที่ออกโดยผู้ที่เขลาต่างหากที่น่าจะมีปัญหา³⁶ แน่แน่นอนที่สุด นี่ย่อมหมายความว่า เฉพาะในรัฐที่ดีที่สุดที่มีกฎหมายที่ดีเท่านั้น ที่การฝ่าฝืนกฎหมายจะทำให้บุคคลต้องขาดบริการและผลประโยชน์ทั้งปวงที่ตนควรได้รับจากรัฐ สำหรับรัฐที่ยังไม่สมบูรณ์นั้น การเคารพกฎหมายที่ไม่สมบูรณ์อาจนำไปสู่ผลตรงกันข้ามเสียด้วยซ้ำ แก่รัฐที่ดีมักจะเป็นข้อยกเว้นมากกว่าสภาพปรกติ เพราะฉะนั้นนครส่วนใหญ่จึงมีทั้งกฎหมายที่ดีและกฎหมายที่เลวควบคู่กันไป ในสภาพการณ์เช่นนี้ย่อมเป็นการดีที่จะให้คนเคารพกฎหมายอย่างเคร่งครัดเสียยิ่งกว่าที่จะละเมิดกฎหมายด้วยเหตุผลที่ผิด และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับนครเอเธนส์ซึ่งระบอบประชาธิปไตยกำลังมีอำนาจอยู่นั้น การฝ่าฝืนกฎหมายด้วยเหตุผลที่ผิดอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐแบบเดียวกับแม้จะห่างจากความสมบูรณ์ แต่ก็มีขั้นตอนการดำรงชีวิตที่ไม่เหมือนใครของโสกราตีสได้มากที่สุด

36 Harry V. Jaffa. Thomism and Aristotelianism : A Study of the Commentary by Thomas Aquinas on the Nicomachean Ethics (Chicago : The University of Chicago, 1952) p. 199 (footnote No. 8.)

“โลเกรตีส เราขอกล่าวว่า นี่แหละคือสิ่งที่ท่านจะต้อง
 ถูกตีเตียนหากท่านจะทำตามที่ท่านคิดไว้ และท่านยิ่งกว่า
 ชาวเอเธนส์ใด ๆ ทั้งหมดก็ด้วย” หากข้าพเจ้าจะถามว่า “ทำ
 ไม่จริงเป็นอย่างนั้น” กฎหมายก็คงจะตอบอย่างถูกต้องว่า
 เพราะข้าพเจ้า ไล่ให้ สัญญากับ กฎหมาย บ้านเมือง อย่างหนัก
 แน่นยิ่งกว่าชาวเอเธนส์ส่วนใหญ่ กฎหมายยอมกล่าวต่อไปว่า
 “โลเกรตีส เรามีข้อพิสูจน์ที่มั่นคงว่า เราและนครนี้เป็นที่
 พอใจของท่าน เพราะถ้าไม่ใช่เช่นนั้น ไหนเลยท่านจะใช้
 ชีวิตอยู่ในนครนี้มากกว่าชาวเอเธนส์อื่นทั้งหมด ถ้าท่านไม่
 พึงใจกับนครนี้ยิ่งกว่าพวกเขา? ท่านไม่เคยออกจากนครไป
 งานหนักขจัดทุกข์หรือที่อื่นใด เว้นแต่ไปราชการสงคราม ท่าน
 ไม่เคยเดินทางค้าขายเหตุอื่นเช่นคนอื่น ๆ และท่านก็ไม่เคย
 ปรารถนาที่จะรู้เรื่องของนครอื่น หรือกฎหมายของเมืองอื่น
 ท่านพอใจกับเราและนครของเรา ท่านชอบเราและตกลงจะ
 อยู่ตามอย่างของเราอย่างแน่แท้ นอกจากนี้ท่านยังมีบุตรที่
 ด้วย เหล่านี้ยอมแสดงว่านครนี้เป็นที่พอใจท่าน ใช่แต่เท่า
 นั้น เมื่อตอนขึ้นศาล ถ้าท่านปรารถนา ท่านก็อาจเสนอ
 โทษเนรเทศเป็นโทษของท่านก็ได้ ท่านก็จะได้กระทำการ
 ไปโดยคำยินยอมของเราในสิ่งซึ่งท่านกำลังจะทำโดยไม่ได้รับความ
 ความยินยอมอยู่บัดนี้ แต่ก่อนนั้นท่านพูดโอ้อวดว่าแม้จะตาย
 ก็จะไม่บ่นว่า และท่านพูดว่ายินดีที่จะถูกประหารยิ่งกว่าถูก
 เนรเทศ มาบัดนี้ท่านไม่อายเหมือนนักกึ่งคำพูดเหล่านั้น และ
 ท่านไม่เกรงเพราะท่านกำลังพยายามทำลายเรา ท่านทำ

ถึงกระทำให้สิ่งที่ทำสซึ่งชั่วช้าที่สุดจะทำ เพราะท่านกำลังพยายามหนีโดยไม่รักษาสัญญาและข้อตกลงที่ท่านได้ทำกับเรา ไว้ว่าท่านจะอยู่ตามเงื่อนไขของเมฆ ก่อนอื่นใดทั้งหมด ท่านต้องตอบปัญหาข้อนี้เสียก่อนว่า เราพูดความจริงหรือไม่เมื่อเรากล่าวว่า ท่านได้สัญญา แม้จะไม่ใช่โดยคำพูด แต่โดยการกระทำว่าจะรับนับถือเรา” เราจะตอบคำถามนี้ว่าอย่างไร ใครโต เราจะต้องยอมรับว่าเป็นความจริงมิใช่หรือ ?

ใครโต โสเกรทีส เราต้องยอมรับ

อาจจะเป็นเพราะว่า การกล่าวถึงสัญญาหรือข้อตกลงย่อมนหมายถึงการที่คู่สัญญาควรมีเสรีที่จะเลือกทำสัญญาได้ และเพราะฉะนั้น ความจงรักภักดีที่บุคคลควรมีต่อรัฐจะเป็นการจงรักภักดีอย่างเต็มใจได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีทางเลือกอื่น ๆ อีก กฎหมายจึงอ้างด้วยว่า โสเกรทีสยิ่งกว่าคนอื่น ๆ ได้แสดงออก โดยการกระทำว่ามีข้อตกลงว่า จะเคารพกฎหมายเป็นพิเศษ เพราะโสเกรทีสไม่เคยไปจากเอเธนส์ ไม่เคยแสดงความปรารถนาว่าอยากจะรู้จักนครอื่นหรือกฎหมายของเมืองอื่น ๆ โสเกรทีสแสดงโดยการกระทำว่าพอใจกับนครเอเธนส์ และกฎหมายไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าโสเกรทีสเคยพยายามจะชักจูงให้กฎหมายเปลี่ยนวิถีทางของตน ทั้ง ๆ ที่ใน *อโพลโลจี* โสเกรทีสก็ได้เคยแสดงให้ประจักษ์ถึงข้อบกพร่องที่สำคัญของกฎหมายมาแล้ว ทั้งนี้เพราะกฎหมายรู้อยู่แล้วว่า โสเกรทีสจะกระทำการดังกล่าวโดยไม่เข้า

ไปยังเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองไม่ได้ แต่กฎหมายก็รู้ดีว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตัวของโสเกรตีสห้ามเรื่องนี้ไว้โดยเด็ดขาด³⁷

กฎหมายสรุปเหตุผลที่โสเกรตีสไม่ควรหนีไปจากเอเธนส์โดยกล่าวว่า การกระทำดังกล่าวย่อมเป็นการละเมิดข้อตกลงที่ได้ทำไว้กับกฎหมาย อันเป็นข้อตกลงที่โสเกรตีสกระทำด้วยตนเองโดยไม่มีใครบีบบังคับ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นการยุติธรรมที่แล้ว (แต่กฎหมายไม่เคยกล่าวเลยว่ากฎหมายเองนั้นยุติธรรมหรือไม่)³⁸ และแสดงว่าโสเกรตีสพอใจในกฎหมาย

โสเกรตีส กฎหมายก็คงจะกล่าวต่อไปว่า “ท่านก็กำลังทำลายสัญญา และข้อตกลงอันให้ไว้กับเรามิใช่หรือ ท่านไม่ได้ดูบังคับกับหลอดวงให้ทำสัญญานี้เลย และท่านก็ไม่ได้ดูบังคับให้รับแรงทำสัญญาภายในเวลาอันน้อยด้วย ท่านมีเวลาตั้ง 70 ปี ที่จะจากเราไปได้ถ้าเราไม่ทำให้ท่านพึงใจ หรือเห็นว่าข้อตกลงนั้นไม่ยุติธรรม แต่ท่านก็ไม่ชอบเลขเดมอน หรือคริสตซึ่งท่านกล่าวอยู่เสมอว่ามีระบบการปกครองที่ดี รัฐบาลกรีกอื่น ๆ หรือดินแดนต่างประเทศท่านก็ไม่ชอบ ท่านออกจากรนครนี้ไปน้อยกว่าคนหาพิการ หรือทาบอด หรือคนพิการอื่น ๆ ท่านพึงใจในนครและในตัวเราผู้เป็นกฎหมายมากกว่าชาวเอเธนส์อื่น ๆ เพราะจะนิมนครโดยแยกออกจากกฎ

37 Strauss, op.cit. p. 169.

38 Strauss, op.cit. .p 169.

หมายของนครนั้นได้หรือ? ครั้นมาบัดนี้ท่านจะไม่ยอมรักษา
ข้อตกลงละหรือ โสเกรทีส ถ้าท่านเชื่อคำเรา ท่านย่อมต้อง
รักษาสัญญา และท่านจะไม่ทำให้ตนเองเป็นที่หัวเราะเยาะ
โดยการหนีออกจากนครนี้ไป”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่กฎหมายกล่าวว่าโสเกรทีสไม่มี
ความปรารถนาที่จะรู้จักนครอื่น ๆ หรือกฎหมายของนครอื่น ๆ แต่กฎหมาย
ก็รู้ว่าโสเกรทีสมักจะยกย่องสรรเสริญว่าสปาร์ตาและครีตมี การ ปก ครอง ที่ดี
(หรือมีกฎหมายที่ดี) กฎหมายไม่ได้กล่าวว่าโสเกรทีสเคยชมการปกครอง
ของเอเธนส์ แต่ดูเหมือนกฎหมายจะสรุปว่า เพราะโสเกรทีสไม่เคยออกไป
จากเอเธนส์ จึงแสดงว่านครเอเธนส์และกฎหมายของเอเธนส์ต้องเป็นที่พึง
ใจของโสเกรทีส ชื่อน่าคิดอยู่ที่ว่า จะมีใครบ้างเล่าที่จะนิยมชมชอบใน
นครที่ไม่มีกฎหมายเลย ในขณะที่เกี่ยวกับความจริงที่ว่า นครที่ปราศจาก
กฎหมายย่อมไม่เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ใด ก็ไม่ได้หมายความว่านครที่เป็น
ที่พึงพอใจนั้นจะต้องมีกฎหมายที่น่านิยมเสมอไป ใน *อโพลีจี* โสเกรทีส
เองก็ยอมรับว่า ตนไม่ได้เกิดมาจากท่อนไม้หรือก้อนหิน หากเกิดจากเลือด
และเนื้อ เพราะฉะนั้น การที่บุคคลจะเกิดความรักใคร่ในสิ่งแวดล้อมที่
ตนเจริญเติบโต และอยู่อาศัยมาเกือบตลอดชีวิต จึงย่อมเป็นเรื่อง
ธรรมดา นี้คือโสเกรทีสเองชี้ให้เห็นว่า ความรักในสิ่งที่เป็นของ ๆ ตนนั้น
ต้องเป็นสิ่งที่ยอมรับกัน นอกจากนั้นแล้ว นครหนึ่ง ๆ อาจจะมีสิ่งที่ดึงดูดใจ

อย่างอื่นนอกเหนือจากกฎหมายก็เป็นได้ และนี่คือสิ่งที่โสเกรตีส (กฎหมาย) หมายถึงเมื่อโสเกรตีส กล่าวว่า กฎหมายไม่เคยห้ามให้ใครออกจาก นครไป³⁹ แต่ “กฎหมาย” ครอบงำเพียงเมื่อได้รู้ว่า “ตัว” ของโสเกรตีสไม่ให้ยอมออกไปไหน “กฎหมาย” ไม่ได้ขออ้างว่าโสเกรตีส “คิด” อย่างไร ในกรณีนี้ ทั้งกฎหมายและใครต่อใครจะไม่รู้จักโสเกรตีสในฐานะอื่นใดนอกจากของพลเมืองชาวเอเธนส์คนหนึ่งเท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว ข้อที่น่านำมาพิจารณาในช่วงนี้ก็คือว่า “โอกาส” หรือทางออกที่ “กฎหมาย” (โดยโสเกรตีส) เสนอให้แก่บุคคลทุกคนที่ไม่พอใจในรัฐที่จะไปอยู่เสียที่อื่นนั้น เป็นการเสนอทางออกที่จริงหรือไม่ เมื่อพิจารณาโดยต้องแท้ก็จะพบว่า ทางออกที่เสนอโดยกฎหมายนี้เป็นทางออกที่ไม่มีความหมาย ทั้งนี้เพราะกฎหมายไม่ว่าจะในสังคมใด รัฐใด ย่อมมีลักษณะเหมือนกันหมด กฎหมายย่อมมุ่งหวังให้คำสั่งของตนเป็นที่เคารพเชื่อฟังเหมือนกันในทุกประเทศ ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของกฎหมายก็คือ กฎหมายย่อมมีลักษณะเป็นคำสั่ง กฎหมายเรียกร้องให้บุคคลเคารพกฎหมายและปฏิบัติตามโดยไม่บิดพลิ้ว กฎหมายจะไม่เสนอทางออกอื่นใดนอกจากการเคารพกฎหมาย เมื่อกฎหมาย (โดยโสเกรตีส) เสนอทางออกเรื่องการอพยพไปอยู่ที่อื่นแทนหากบุคคลเกิดไม่พอใจในรัฐนั้น โสเกรตีสไม่ได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า อันที่จริงแล้วไม่ว่าบุคคลจะไป ณ ที่ใดก็ย่อมต้องพบกฎหมายเหมือนกันทุกแห่ง และกฎหมายทุกแห่งก็จะผูกแย้งต่ออารยธรรมกฎหมาย (แม้จะอย่างยุติธรรม) อย่างเดียวกัน และในลักษณะอันเดียวกัน⁴⁰ นอกจากนั้นโสเกรตีสก็ไม่ได้ชี้แจงว่า เสรีภาพใน

39 Strauss, *op.cit.* p. 169.

40 Anastaplo, *op.cit.*, p. 208.

การเลือกว่าตนจะเป็นประชาชนของประเทศนั้น อันที่จริงแล้วก็ไม่ใช่ของที่จะเลือกกันได้ง่าย ๆ เพราะว่าบุคคลจะรู้สึกว่าคุณมีอะไรบางอย่างที่ตนไม่พอใจในรัฐของตน ตนเองก็จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐนั้น ๆ ไปแล้ว ในแง่ของความดีความรู้สึกทางวัฒนธรรม เช่นความถนัดทางภาษา เป็นต้น การที่จะเลือกเปลี่ยนสัญชาติหรือถิ่นที่อยู่ไปเป็นอีกแห่งหนึ่งในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วจึงทำได้ลำบาก เพราะบุคคลจะไม่มีปัญญาพอที่จะเลือกได้ว่าตนพอใจรัฐหรือไม่ จนกว่าจะสายเกินไป คือเกินกว่าที่จะไปเรียนรู้หรือรับเอาภาษา วัฒนธรรมใหม่มาเป็นของ ๆ ตน ในทำนองเดียวกัน ไตรเกรทส์ก็มีได้เอ่ยถึงความชอบด้วยเหตุผลที่บุคคลจะถือเอาว่าตนมีส่วนเป็นเจ้าของในรัฐของตน และเพราะฉะนั้น ถ้าไม่พอใจรัฐของตนแทนที่จะต้องออกไปจากรัฐ เขาก็น่าจะมีสิทธิที่จะเปลี่ยนวิถีของรัฐให้เบนไปในทางที่เขาคิดว่าถูกต้องควร (ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กำลังก็ได้)

“พิจารณาด้วยนะว่า ถ้าท่านออกนอกถิ่นนอกทาง และกรกรกระทำคามผิดเหล่านี้ ท่านก่อผลดีอะไรให้กับตัวท่านเอง และมีตรสหายของท่านบ้าง ที่ซัด ๆ ก็คือเพื่อน ๆ ของท่านยอมเสี่ยงต่อการถูกเนรเทศ หรือสูญเสียบ้านช่องในนคร หรือถูกริบทรัพย์สินสมบัติ ในส่วนตัวท่านเอง ถ้าท่านไปเมืองที่ไกลที่สุดเมืองใดเมืองหนึ่ง เช่น ธิปตี หรือเมการา เพราะเมืองทั้งสองมีการปกครองที่ดี ท่านก็ยอมเข้าไปในฐานะศัตรูของรัฐบาลนั้น ๆ ผู้ที่เอาใจใส่ในนครของตนย่อมระแวงสง

สัยท่านและจะมองว่าท่านเป็นผู้ทำลายกฎหมาย และท่านก็จะ
 ทำให้พวกตุลาการที่พิพากษาคดี ท่านแน่ใจในความเห็นของ
 พวกเขามากกว่า คำตัดสินของพวกเขาอยู่แล้ว เพราะผู้
 ฝ่ากฎหมายนั้นสมควรแล้วที่จะถูกพิจารณาว่า เป็นผู้ ทำให้
 เกิดหุนหันและคนใจเด๋มเสีย ถ้าเช่นนั้นแล้วชีวิตของท่าน
 ควรมีอยู่ต่อไปละหรือ? หรือว่าท่านจะไปหาบุคคลเหล่านั้น
 และยังมีหน้าชวนเขาสนทนา ท่านจะพูดกับเขาว่าอะไร ไส
 เกรตีส พูดว่า คุณธรรมความยุติธรรม และสิ่งที่ถูกต้องตาม
 กฎหมายและกฎหมายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับมนุษย์ ท่าน
 ไม่ถกเถียงหรือว่า การกระทำของโสเกรตีสเป็นการกระทำ
 ที่น่าอับอายมากที่สุด? ท่านเองก็ถกเถียงเช่นนั้นไม่ได้
 หรือว่าท่านจะเลี้ยงสถานที่เหล่านั้นและไปหาเพื่อนของ ไสเกร
 ตีสที่เรธาดี แต่ที่นั่นมีความไม่สงบและสภาพไร้ระเบียบอยู่เป็น
 นิจ และบางทีพวกเขาอาจสนุกที่ได้ยินเกี่ยวกับวิธีการหนีคุก
 อันน่าหัวเราะของท่านโดยการปลอมตัว ไสเสื่อคลุมทำด้วย
 หนังของชวานา หรือของอย่างอื่นที่พวกหนีคุกต้องแต่งเพื่อ
 แผลงตน จะไม่มีใครพูดเสียหรือว่า ท่านก็แก่แล้วและจะคง
 อยู่อีกสักไม่กี่ปี แต่ท่านก็ยึดเหนี่ยวกับชีวิตด้วยความตะถะ
 อย่างไม่ละอาย ถึงขนาดกล้าทำลายกฎหมายที่สูงที่สุดเสียหรือ
 บางทีอาจจะไม่มีใครกล้าเช่นนั้นกับท่านก็ได้ ถ้าท่านไม่ทำ
 ให้ใครโกรธ แต่ถ้าท่านทำให้เขาโกรธ ท่านจักต้องได้ฟัง
 เรื่องอื่น ๆ อีกมาก อันล้วนก่อให้เกิดความระอวยใจทั้ง

สิ้น เป็นอันว่าท่านจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอย่างผู้ที่ทำกว่า และ
 เป็นทาสของทุก ๆ คนและที่เซสาลี ท่านจะทำอะไรนอกจาก
 กินเลี้ยงร่ำกับว่าท่านไปที่เซสาลีเพื่อไปงานเลี้ยง ? แล้วที่
 เราสนทนากันเรื่องความยุติธรรมและคุณธรรมเล่า ? แต่
 บางทีท่านอยากจะมีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อเห็นแก่ลูก เพื่อจะได้
 เลี้ยงดูและให้การศึกษาลูกหรือ ? ท่านจะทำอย่างไร ท่าน
 จะเอาไปเซสาลี เอาไปเลี้ยงและให้รับการศึกษาที่นั่น ทำให้
 ลูกท่านเป็นพวกเนรเทศไปด้วยอย่างนั้นหรือ หรือบางทีท่าน
 อาจจะไม่ทำอย่างนั้น แต่ถ้าลูก ๆ ของท่านได้รับการเลี้ยงดู
 ทั้ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ แล้วพวกเขาจะได้รับการ
 เลี้ยงดูและการศึกษา เมื่อท่านไม่ได้อยู่กับเขาอย่างดียิ่งกว่า
 เมื่อท่านตายไปแล้วหรือ ? อ้อแน่ละ มิตรสหายของท่าน
 ย่อมช่วยดูแลให้ พวกเขาจะรับเลี้ยงดูลูกให้ท่านเวลาท่านไป
 อยู่เซสาลี แต่จะไม่รับเลี้ยงดูให้เวลาที่ท่านไปสู่ปรโลก กระ
 นั้นหรือ ? ถ้าผู้ที่พูดว่าเขาเป็นมิตรของท่านมีคุณค่าอะไรบ้าง
 เราก็ต้องเชื่อว่าเขาย่อมเอาใจใส่เลี้ยงดูลูกท่านในทั้งสองกรณี
 เหมือน ๆ กัน

ถึงตอนนั้นดูเหมือนว่ากฎหมายจะยุติการพูดถึงกรณีรวม ๆ และหัน
 มาพูดกับใคร่ถึงกรณีเฉพาะของโสเกรทีสอีกครั้ง คงจะสังเกตได้จากการ
 พากพิงถึงโอกาส ที่มีมิตรสหายของโสเกรทีส จะได้รับเคราะห์กรรมอันเป็นผล

จากการหลบหนีไปจากเอเธนส์ตามแผนของโครโตในตอนต้น ๆ และการพากันถึงความรับผิดชอบที่มีตรสหายมิได้ต่อลูก ๆ ของโสเกรทีสในตอนท้าย ชื่อน่าสนใจประการแรก จากคำกล่าวของ กฎหมายในตอนนี้อยู่ที่ว่า “กฎหมาย” ย้ำว่าการหนีของโสเกรทีสจะเป็นการละเมิดกฎหมายที่ยุติธรรม สำหรับโสเกรทีสผู้ใช้ชีวิตตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดมาตลอดแล้ว การฝ่าฝืนกฎหมายที่ยุติธรรมเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวย่อมไม่ต่างอะไรกับการแสดงออก ซึ่งความเต็มใจที่จะฝ่าฝืนกฎหมายอื่นใดที่ขัดกับผลประโยชน์ของตน หากว่าจะ กระทบได้ โดยไม่ถูกลงโทษ เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้แต่คนครที่มีการปกครองที่ดีย่าง ธิปไตยหรือเมการา ก็ย่อมไม่ต้อนรับโสเกรทีส จริงอยู่การมีชีวิตโดยปราศจากนครที่เป็นที่พักพิงถาวรเป็นสิ่งที่กระทำได้ อย่างที่พวกโสเฟิสต์ทั้งหลายพบว่า เอเธนส์เองเป็นนครที่พวกตนก็อาจใช้ชีวิตได้อย่างมีเสรีพอสมควร แต่พวกโสเฟิสต์ซึ่งเร่ร่อนจากนครหนึ่งไปยังอีกนครหนึ่ง เป็นพวกที่เลี้ยงชีพด้วยการสอนหลักการที่ว่า กฎหมายทั้งปวงเป็นเรื่องของชนบประเพณี ไม่ใช่ธรรมชาติ และสอนว่า คุณธรรมและความยุติธรรม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เหมือนกันทุกหนทุกแห่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปตามแต่รูปแบบของการปกครอง หากโสเกรทีสจะยอมรับโอกาสที่จะเป็นบุคคลที่ไร้นครอย่างพวกโสเฟิสต์ ก็คงไม่ต่างอะไรจากการยอมรับว่าตนไม่ได้ออมรับในหลักการเรื่อง “คุณธรรมและความยุติธรรม” อย่างที่ได้เคยกล่าวมา อาจเป็นได้ว่าโดยนัยนี้ “กฎหมาย” พยายามที่จะทำให้โสเกรทีสต้องระอวยโดยการแนะนำ ในที่สุดโสเกรทีสก็คงจะต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการยึดอาชีพที่บ่อนทำลายความมั่นคงแห่งกฎหมายทั้งปวง และทำให้คนหนุ่ม ๆ เสียไปโดยการสอนให้พวกเขาไม่เคารพกฎหมาย และโดยการกระทำ

ตั้งกล่าวก็เท่ากับการยอมรับผิดในสิ่งที่โสเกรตีสถกกล่าวหามาแล้วในศาลนั้น
เอง⁴¹ แต่หากโสเกรตีสจะไปอยู่ที่เฮลลิส ซึ่งมีแต่ความไม่สงบ ก็จะเป็น
ได้ชัดว่า โสเกรตีสคงต้องอยู่อย่างทาสที่คงคอยรับใช้สนองความต้องการ
ของคนอื่น ๆ เพียงเพื่อจะมีชีวิตไปอยู่ต่อไปอีกครู่หนึ่ง สำหรับใครโต
ซึ่งเป็นไทแก่คน ทารเลือกเช่นนี้ย่อมไม่เป็นที่น่าพึงใจนัก แต่ส่วนที่น่า
สนใจที่สุดอยู่ตรงตอนกลางของคำแถลงของโสเกรตีสในช่วงนี้ เพราะดู
เหมือนว่าตรง นี้เอง ที่เราพอจะ ได้เห็นว่าทำไม โสเกรตีส จึง ไม่ยอม หนี ออก
จากคุก กล่าวคือ ในประการแรกที่เดียวจะเห็นได้ชัดว่า คนอย่างโสเกรตีส
ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด ก็ยอมเป็นโสเกรตีสอยู่วันยังค่ำ คือวิถีชีวิตของโสเกรตีส
ยอมเป็นไปเพื่อปรัชญาอันกระหอบกระเทือนต่อชนบประเพณี และ ความเชื่อ
ดั้งเดิมอยู่เสมอ และโสเกรตีสก็ย่อมจะประสบปัญหาเดียวกัน (หรืออาจจะยิ่ง
กว่า) ที่ประสบอยู่แล้วไม่ว่าจะไปอยู่ ณ ที่ใด ๆ ไม่ว่าจะรับสหรือเมกรากก็
เหมือนกันเพราะนครที่ไม่ใช่ นครที่คิดที่สุดย่อมมีกฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐ
และสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายก็ย่อมมีลักษณะเหมือน ๆ กันในทุกนคร
หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่าชีวิตของโสเกรตีสตอนนี้เป็น ลัญญ์ ลักษณะสากล ของ
ความขัดกันระหว่างปรัชญาและอำนาจทางการเมือง และก็ยังเป็นที่ประจักษ์
ชัดจาก *อโพลโลจี* ว่า ไม่มีอำนาจการเมืองใด ๆ ที่สามารถบีบบังคับให้
โสเกรตีสละจากปรัชญาได้เลย แต่ถ้าเช่นนั้นทำไมโสเกรตีสจึงเลือกที่จะ
ตาย? โสเกรตีสเลือกที่จะเป็นพลเมืองที่จึงยอมตายอย่างที่มีจะเป็นที่เข้าใจ
กันกระนั้นหรือ? โสเกรตีสเลือกที่จะตายเพราะการหลบหนียอมเป็นเท่ากับ
เป็นการยอมรับผิดอย่างที่มีจะเป็นที่เข้าใจอย่างนั้นหรือ? จริงอยู่ เรา
ไม่อาจบอกได้ว่าถ้าโสเกรตีสอายุน้อยกว่าที่เป็นอยู่นี้ (70 ปี) โสเกรตีสจะทำ

41 Reynolds, *op.cit.*, p. 25.

อย่างไร แต่จาก *อโพลโลอี* เรารู้ว่า โสเกรตีสพยายามไม่เข้าไปมีส่วนร่วม และยุ่งเกี่ยวกับการเมืองมาช้านานแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าโสเกรตีสเกรงว่าการเมืองจะทำให้ตนเสียก่อนที่จะได้มีโอกาสทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง และผู้อื่น เพราะฉะนั้นโสเกรตีสจึงไม่ใช่คนที่ไม่เอาใจใส่ ใน ความปลอดภัย ของ ชีวิต ของตนเสียเลย⁴² ด้วยเหตุนี้การเลือกที่จะตายของโสเกรตีส จึงต้องเป็นการกระทำที่โสเกรตีสใคร่ครวญแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ แต่ถ้าบังเอิญจะไม่มีข้อขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้นระหว่างความเป็นปรีชาญาณและพลเมืองก็อย่างที่ปรากฏใน *ไครโต* ก็น่าจะเป็นเพราะโสเกรตีสในฐานะปรีชาญาณไม่สนใจกับความเป็นพลเมืองมากไปกว่าความสำคัญที่ว่า การเป็นสมาชิกของสังคมการเมืองนั้น เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดปรีชาญาณ⁴³ นั่นก็คือ โสเกรตีสมองความตายของตนว่าเป็นการเสียสละเพื่อเหตุผลของปรีชาญาณมากกว่า เพื่อบูชาความเป็นพลเมืองดี เพราะการไม่ยอมหลบหนีความตายทั้ง ๆ ที่มีโอกาส อย่างเต็มที่เช่นนั้น ในกรณีของโสเกรตีสนั้นไม่เพียงแต่จะทำให้ผู้ที่ประณามโสเกรตีสในศาลจะต้องยอมรับว่า โสเกรตีสไม่ยอมฝ่าฝืนกฎหมายในสภาพการณ์ที่พวกเขาเองจะไม่รับรองเลยที่จะฝ่าฝืนเท่านั้น แต่อย่างยิ่งมีผลสำคัญต่อความหมายของปรีชาญาณและความรู้สึก ของ ปรีชาญาณเมธีรุ่นหลัง ๆ ที่จะตามมาอีกด้วย ในขณะเดียวกันก็มีข้อน่าสังเกตว่า ทั้งกฎหมายและโสเกรตีสต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า ความเห็นของมหาชนที่ว่า ความตายเป็นความชั่วอันยิ่งใหญ่ที่สุดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรยอมรับ เพราะกฎหมายเองก็ต้องการให้โสเกรตีสคำนึงถึงสิ่งอื่นที่ “สูง” กว่าการมีชีวิตอยู่โดยขัดกับกฎ

42 Jaffa, op.cit., p. 30.

43 Anastaplo, op.cit., p. 210.

หมายของนคร ในแง่ในโสเกรทีสและกฎหมายร่วมเป็นพันธมิตรที่ซับซ้อน
กับใครโตซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของความเห็นของมหาชน⁴⁴ แม้จะ
ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สำหรับกฎหมายนั้น การส่งเสริมให้บุคคล
ยึดถือว่าการยอมเสียสละส่วนตัวเพื่อนครย่อมเป็นของจำเป็น เพราะความ
พินาสของนครก็คือความชั่วร้ายอันยิ่งใหญ่ที่สุดที่อาจเกิดแก่นครได้ เพราะ
ฉะนั้นกฎหมายจึงชี้ให้เห็นว่า หากโสเกรทีสหนีจากเอเธนส์ไปสู่นครอื่น โส
เกรทีสก็จะต้องใช้ชีวิตเยี่ยงทาสที่ชาติอิสระ ในทางตรงกันข้าม หากพลเมือง
ทุกคนจงรักภักดีต่อกฎหมายของนครแล้ว นครนั้น ๆ ก็จะเป็นอิสระจากการ
กดขี่ภายนอก ซึ่งย่อมหมายถึงเสรีภาพของพลเมืองนั่นเอง แต่กฎหมายมุ่ง
ให้พลเมืองทุกคนเป็นไทแก่ตนจริงๆ หรือ? ความจริงอยู่ที่ว่า คนส่วนใหญ่
ไม่อาจมีชีวิตที่ดีได้โดยปราศจากการควบคุมโดยกฎหมาย และจะมีข้อ
ยกเว้นก็คงจะได้แก่คนเพียงไม่กี่คนที่รู้ในศิลปะแห่งการมีชีวิตที่ดี กฎหมาย
มีความจำเป็นก็เพราะมีคนเพียงจำนวน น้อยนิดที่สามารถ ปกครองตน เองได้
จริงๆ เมื่อเห็น ได้อย่าง ชัดแจ้งว่า ใครโต ไม่ได้ เป็นหนึ่งในจำนวนนี้
โสเกรทีสจึงไม่ได้ พยายาม ที่จะสอน ให้ใครโตมอง พันไปจากขอบ เขตที่นคร
และกฎหมายกำหนดไว้ให้แก่พลเมืองของตนแต่อย่างใด ใน *ใครโต* นี้คุณจึง
อาจถือเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ที่โสเกรทีสมีต่อนคร กล่าวคือ แม้จะ
อยู่ในคุก แต่โสเกรทีสก็เป็น อิสระจากขอบเขตจำกัดทางความคิดของนคร
ในขณะที่ใครโตผู้ไม่ได้ถูกชักกลับเป็นนักโทษทางการเมืองที่แท้จริง ผู้ไม่มี
แม้แต่โอกาสที่ จะรอคอย ความ หวังว่า จะหลุดพ้น จากอำนาจของกฎหมายใน
ภพหน้า⁴⁵

44 Reynolds, *op.cit.*, p. 20.

45 Reynolds, *Ibid.* p. 24.

“โอ โสเกรทีส จงเชื่อฟังเราผู้ซึ่งได้เลี้ยงดูท่านมาแต่
 ยังเป็นทารกเถิด อย่าคิดถึงลูกหรือชีวิต หรือสิ่งอื่นใดนอก
 จากความถูกต้องเลย เพราะว่าเมื่อท่านไปปรโลกแล้ว ท่านก็
 จะไม่มีสิ่งเหล่านี้ สำหรับพวกเป็นเครื่องป้องกันตัวท่านได้
 เพราะเป็นของแน่วแน่ที่ท่านกระทำ อย่างนั้น ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น
 หรือยุติธรรมเท่าเดิม หรือถูกต้องกว่าเดิมสำหรับท่านที่นี่
 ไม่มีอะไรดีขึ้นสำหรับ มิตรสหายของท่าน และ จะไม่มีอะไรดี
 ขึ้นสำหรับท่านแน่ เมื่อท่านไปถึงภพอื่น อย่างไม่รู้ก็ตาม ถ้า
 ท่านจะจากไปแบบผู้ที่ถูกกระทำผิดต่อแล้ว ท่านก็จะไม่จาก
 โลกนี้ไปฐานที่ถูกเราคือกฎหมายลงโทษ แต่หากจากไป
 เพราะถูกมนุษย์ด้วยกันลงโทษเท่านั้น แต่ถ้าท่านหนีไปหลัง
 จากที่ได้ตอบแทนการกระทำที่ผิดด้วยการกระทำที่ผิด และ
 ตอบความชั่วด้วยความชั่วไปอย่างน่าละอายแล้ว และไม่
 รักษาสัญญาและข้อตกลงอันได้ให้ไว้แก่เรา และทำให้ผู้อื่น
 ต้องได้รับ อันตราย โดยเฉพาะผู้ที่ไม่ควร ได้รับความเดือดร้อน
 เป็นที่สุด อันได้แก่ตัวท่านเอง มิตรสหายของท่าน ประเทศ
 ของท่าน และเราแล้ว เราย่อมไม่พอใจท่าน ในขณะที่ท่าน
 ยังมีชีวิตอยู่

ในตอนท้ายสุดนี้ กฎหมายกล่าวถึงตนเองในฐานะที่เป็นผู้เลี้ยงดู
 โสเกรทีสมา กฎหมายมิได้กล่าวถึงความสำคัญของตนในฐานะเป็นผู้อบรม
 ให้การศึกษาโสเกรทีสอย่างที่เคยกระทำ และพร้อม ๆ กับที่กฎหมายลงความ

รับผิดชอบของตนในแง่^{นี้} กฎหมายก็ลดความรับผิดชอบของตนในความ
อยู่ดีธรรมที่โสเกรตส์กำลังประสบด้วยการกล่าวหาว่า โสเกรตส์ประสบกับความ
อยู่ดีธรรมไม่ใช่จากเงื้อมมือของกฎหมาย แต่จากเงื้อมมือของมนุษย์ด้วยกัน
เอง กฎหมายดูเหมือนจะยอมรับตรง^{นี้}เองถึงความบริสุทธิ์ของโสเกรตส์⁴⁶

พร้อม ๆ กับการเน้นหลักการของโสเกรตส์ที่จะปรากฏต่อมาใน *รีพับลิก*
ว่า การทนทุกข์อันเกิดจากการกระทำที่ไม่ยุติธรรมนั้นดีกว่าการกระทำที่ไม่
ยุติธรรมเสียเอง

อย่างไรก็ดีสำหรับใครคนหนึ่ง ประโยชน์ที่ใครใคร่ควรจะได้รับ
จากโสเกรตส์ไม่ใช่ปรัชญา แต่เป็นหลักการธรรมดา ๆ ที่เหมาะแก่คนอย่าง
ใคร่โต นั่นคือ ความยุติธรรมคือการเคารพกฎหมาย และด้วยเหตุ^{นี้}จึงไม่
น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่ผู้อ่านบางท่านจะมองว่า โสเกรตส์ใน *ใคร่โต*
กำลังปกป้องกฎหมายของเอเธนส์จากการคุกคามโดยวิถีชีวิตของ ปรัชญาเมธี
ที่โสเกรตส์เองใน *อโพลิดี* ได้แสดงไว้ และวิธีที่ดีที่สุดที่จะชักจูงให้คน
อย่างใคร่โตเคารพกฎหมายนั้น อยู่ที่ การ^{นี้}ให้เห็นผล ของการไม่เคารพ
กฎหมายว่าจะก่อให้เกิดผลเสียอะไรเช่นบ้าง ตักขละการข่มขู่ของ "กฎหมาย"
ถึงโทษทัณฑ์อันนรีนทร์ที่จะรอคอย ผู้จัดขึ้นกฎหมายในโลกหน้านั้นเห็นได้
ชัดมาก

และเมื่อท่านไปสู่ปรโลก กฎหมายแห่งที่นั้นซึ่งเป็น
พี่น้องกับเราย่อมจะไม่ต้องรับท่านด้วยความปราณี เพราะ

พวกเขาเชื่อว่าท่านได้พยายามทำลายล้างเราให้มากที่สุดเท่าที่
ท่านจะทำได้ โสเกรทีส อย่าปล่อยให้ใครโศกพิศม์ให้ท่านต้อง
กระทำตามที่เขาพูด “ฟังคำแนะนำของเราดีกว่า” ขอให้
เชื่อมั่นเถิดใครโศกพิศม์ที่รัก ว่านี่จะเป็นเสียงซึ่งข้าพเจ้าได้
ยิน เหมือนกับที่พวกพระที่บูชาซิบะดี จะได้ยินเสียงขลุ่ย
และเสียงของด้อยค่าเหล่านั้นดังก้องอยู่ในข้าพเจ้าจนข้าพเจ้า
ไม่สามารถได้ยินเสียงอื่นอีกเลย มันใจเถิดว่าข้าพเจ้าเชื่อใน
ขณะนี้ว่า ถ้าท่านได้ยินด้อยค่าเหล่านั้น ท่านก็จะพูดไปโดยเปล่า
ประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ถ้าท่านเห็นว่า ท่านอาจจะทำ
อะไรได้อีก ก็ขอให้พูดมา

โครโต

ไม่หระกโสเกรทีส ข้าพเจ้าไม่มีอะไรจะพูดอีกแล้ว

โสเกรทีส

ถ้าเช่นนั้น โครโต ก็ขอให้เป็นอย่างนี้ และขอให้เรา
กระทำการดังนี้ เนื่องจากว่านี่คือวิถีที่เทพเจ้านำเราไป

โครโต จบลงด้วยลักษณะยอกย่อนอันดีกล้า เมื่อโสเกรทีสกล่าว
ว่ากฎหมายมีอยู่มากมาย มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะในโลกลงหรือในปรโลก
และตนได้ยินเสียงของกฎหมายที่พูดกับตนนี้ เหมือนกับที่พวกพระบูชา
ซิบะดีได้ยินเสียงขลุ่ย⁴⁷ นอกจากนี้โสเกรทีสยังกล่าวว่า เสียงของ

47 ซิบะดี (Cybele) หรือรีอา (Rhea) เป็นเทพเจ้าของพวกพี
จิดา และพวกคอร์บีนท์ คือพระที่ทำพิธีบูชานางด้วยเสียงตะโพน การตีฉาบ และ
การเต้นอย่างบ้าคลั่ง โสเกรทีสใช้สัญลักษณ์อันนี้แสดงถึงลักษณะของมหาชน โดย
เฉพาะอย่างยิ่งนำเปรียบเทียบความรู้สึกอันสงบราบคาบของโสเกรทีสเมื่อแรกตื่นกับ
“ความเงิบแบบอ้ออ้น” ในตอนจบ

กฎหมายยังบังคับเสียจนโสเกรตีสไม่สามารถจะไถยยื่นเสียงอื่นอีกเลย แต่ที่ดู
 เหมือนว่าจะขัดกับคำพูดของ โสเกรตีสเองในตอนต้น ของบทสนทนา^{๕๕} นี้เองที่
 ว่า ความเห็นของคนส่วนมากนั้นเป็นสิ่งที่เราไม่ควรให้ความสนใจให้ความ
 เชื่อถือ และโสเกรตีสจะไม่ยอมให้นำหนักใดๆ กับความเห็นของคนข้าง
 มาก ซึ่งก็สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ว่า ในสังคมส่วนใหญ่แล้วเสียงข้าง
 มากจะบังคับเสียจนกระทั่งเสียงของเหตุผล ไม่อาจจะเป็นที่ ไถยยื่นเลยแม้แต่น้อย
 แต่โสเกรตีสก็ยังยืนยันอยู่ตลอดเวลากว่า ตนจะไม่ยอมฟังอะไรที่สวนนอก
 จากเสียงของเหตุผล^{๕๘} ถ้าเช่นนั้นนี้หมายความว่าความขัดแย้งระหว่าง
 อำนาจการเมืองและปรัชญาเป็นสิ่งที่ไม่มีทางจะแก้ไขได้เลยหรือ? นอกจากนี้
 ผู้โสเกรตีสสอนอะไรเราจริง ๆ บ้างในเรื่องของการเคารพกฎหมาย? เพราะ
 ในตอนแรกของ*ไครโต* โสเกรตีสสอนให้ไครโตไม่สนใจต่อความเห็นของ
 คนข้างมาก แต่ให้เคารพเหตุผลของผู้เพียงคนเดียว ครั้นในตอนที่สอง
 โสเกรตีสกลับสอนให้ไครโตเคารพกฎหมาย (ซึ่งในรัฐประชาธิปไตยอย่าง
 เอเธนส์แล้วเป็นเพียงความเห็นของคนข้างมาก แม้ว่าจะจะเป็นความเห็นที่ทรง
 อานุภาพที่สุดจากรัฐก็ตามที)

โดยสรุปแล้ว ในแง่หนึ่งนี่ก็อาจถือได้ว่า *ไครโต* เป็นความ
 พยายามอย่างหนึ่งที่จะประสาน ปรัชญาเข้ากับนคร หรืออำนาจทางการเมือง
 เพราะนครนั้นควบคุมการกระทำ และคำพูดของบุคคล และหากทำได้นคร
 ก็คงจะพยายามควบคุมความคิดของบุคคลด้วย ด้วยเหตุนี้เองนคร จึงไม่
 พยายามอบรมให้บุคคลในฐานะปัจเจกชน^{๕๖} หรือเป็นไทจากนคร
 หากพยายามให้บุคคลต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตนตลอดไป นครจึงเป็น

เสมือนบุคคลสำหรับคนอย่างใครโต ในขณะที่เดียวกัน เพื่อที่จะให้ตัวเองหลุด
 พ้นจากอำนาจของนคร บุคคลย่อมต้องแยกตนเองออกจากสิ่งทั้งหลายทั้ง
 ปวงที่นครยึดถือว่ามีคุณค่าเสียก่อน การกระทำเช่นว่านี้ไม่ใช่เรื่องง่าย
 เพราะนครให้ความอบอุ่นและความมั่นคงอันเกิดจากการอยู่ร่วมกัน และ
 การเคารพในกฎหมายของนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลจะต้องขบเกี่ยวกับ
 เอาชนะความละอาย และความกลัวที่นครใช้เป็นเครื่องมือผูกมัดจิตใจของ
 บุคคลให้ได้ *ใครโต* เป็นการประสานความคิด ของปรัชญา เมธี เข้ากับ
 อำนาจทางการเมืองก็เพราะ ในขณะที่คนส่วนมากนิยมยกย่องการกระทำ
 มากกว่าคำพูด การกระทำของโสเกรตีสคือการยอมอยู่ในคุกแทนที่จะหนีไป
 ก็เป็นที่นิยมยกย่องกันในหมู่คนรุ่นหลัง แต่เหตุผลของโสเกรตีสในการยอม
 อยู่ในคุกนั้นเป็นเหตุผลอย่างเดียวกันกับที่โสเกรตีสอธิบายกับใครโตหรือ?
 จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจะเห็นได้ว่า เหตุผลของโสเกรตีสเองน่าจะแตก
 ต่างจากเหตุผลที่โสเกรตีสใช้กะยี้กะยอใครโต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า มี
 เหตุผลสองแนวทาง ที่แตกต่างกันแต่ ซึ่งต่างก็นำ ไปสู่ข้อสรุปอย่างเดียวกัน
 เพราะเหตุผลของโสเกรตีสแท้ ๆ ย่อม ไม่สามารถ จะ ทำให้ ใคร โต เชื่อ ได้
 และเหตุผลของใครโตก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนใจโสเกรตีสได้ เนื่องจากใครโต
 ยังคงมีความผูกพันอยู่กับสิ่ง ซึ่งชาวเอเธนส์จะผูกพันหากคนไม่ได้ช่วย
 โสเกรตีสให้รอดจากคุก แต่สิ่งที่โสเกรตีสกล่าวกับใครโต ใครโตยอมจะ
 กล่าวและคงจะถ่ายทอดกับชาวเอเธนส์ต่อไป⁴⁹

49 Strauss, op.cit., p. 170.

บทที่ 6

มรดกของโสเกรตีส

มรดกทางความคิดของโสเกรตีสนั้น อาจ พิจารณาได้ จาก ทักษะเกี่ยวกับโสเกรตีสของนักคิดคนสำคัญ ๆ ทุกยุคทุกสมัย นับตั้งแต่การตายของโสเกรตีสเป็นต้นมา เช่น คาร์ล มาร์กซ์ ขณะที่ถือได้ว่าเป็นสานุศิษย์ของเฮเกิล (Young Hegellians) อยู่ นั้น ได้กล่าวเปรียบเทียบโสเกรตีสกับพระคริสต์ไว้ว่า ถ้าพระคริสต์คือตัวศาสนา โสเกรตีสก็คือตัวปรัชญา¹ แต่ใช่ว่า นักคิดคนสำคัญ ๆ ในสมัยต่อ ๆ มาจะมองโสเกรตีสในแง่ดีเสมอไปไม่ เพราะมีนักคิดจำนวนไม่น้อยที่คัดค้านโสเกรตีส และที่น่าสนใจยิ่งก็คือว่า ข้อโจมตีโสเกรตีสของนักคิดบางคนนั้น ๆ แล้วแทบจะไม่แตกต่างอะไรจากข้อกล่าวหาที่โสเกรตีสถูกฟ้องต่อศาลของเอเธนส์เลย เช่น ข้อโจมตีว่าโสเกรตีสเป็นผู้กระด้าง กระเดื่อง และ ขาดความรักชาติ เป็นต้น² อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่นิยมโสเกรตีสนั้น โสเกรตีสคือแบบอย่างของบุค

1 Karl Marx "Die Philosophie des Epikurus" in Marx and Engels, Gesamtausgabe (Frankfurt, 1937) I, 14. quoted in The Socratic Enigma by H. Spiegelberg (New York : The Bobbs-Merill Company, Inc. 1964) p. 241.

2 Spiegelberg. op.cit. pp. 18-19.

อดที่ได้ค้นพบว่าชีวิตที่ดีที่สุดเป็นอย่างไร และก็ให้ใช้ชีวิตนั้นอย่างสม
 บรูณ์โดยแท้ แม้ว่าในที่สุดแล้ว การใช้ชีวิตที่ดีที่สุดอันได้แก่การตรวจสอบ
 ตนเองของโสเครตีสจะนำไปสู่การ ตรวจสอบ หรือการเข้าไปวุ่นวายกับชีวิต
 ของผู้อื่นด้วยนั้น ก็เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ว่า เป็นเพราะมนุษย์ทุกคนต้องอยู่
 ในชุมชนการเมือง และต้องมีส่วนในชีวิตของชุมชนอันเป็นชีวิตทางการ
 อยู่ด้วย เพราะฉะนั้น เพื่อที่จะตรวจสอบชีวิตของตนเอง บุคคลจึงต้อง
 ตรวจสอบชีวิตของผู้อื่น ซึ่งในที่สุดแล้วก็รวมถึงการศึกษารูปแบบการปก
 ครองของชุมชนด้วย³ ดังนั้นสำหรับผู้นิยมโสเครตีสแล้ว ความตายของ
 โสเครตีสจึงมิได้เป็นแค่การชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างทาง ความคิดในเรื่องชีวิต
 ที่กระหว่างปัจเจกชนและชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการบีบบังคับให้ผู้ที่
 ตระหนักในปัญหาต้องแสวงหาคำตอบต่อคำถามที่ว่า อะไรคือเป้าหมายสูง
 สุดของชีวิตมนุษย์ผู้ประสงค์จะมีชีวิตที่สมบรูณ์ที่สุด และมนุษย์จะสามารถ
 ประสานเป้าหมายนี้ ให้เข้ากันกับเป้าหมายอื่น ๆ ของสังคมได้อย่างไร
 อีกด้วย และนี่ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นความจำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้
 ทั้งนี้เพราะไม่มีใครเลยที่จะสามารถตั้งคำถามว่า “ข้าพเจ้าจะมีชีวิต
 อย่างไร” ได้โดยไม่ให้กระทบกระเทือนต่อรากฐานของชุมชนนั้น เนื่อง
 จากการตั้งคำถามอย่างนี้หมายถึงการตั้งข้อสงสัยเอาที่บุคคลที่มีสิทธิ์อำนาจในสังคม
 ไม่ว่าจะเป็นสังคมนประเภทใด และเราได้เห็นมาแล้วว่า สำหรับเอเธนส์ใน

3 George Anastaplo "Human Being and Citizen : A
 Beginning to the Study of Plato's Apology of Socrates"
 in Ancients and Moderns : Essays on the Tradition of
 Philosophy in Honor of Leo Strauss ed. Joseph Cropsey.
 (New York: Basic Books Inc Publishers. 1964). p. 26.

สมัยของโสเกรตีสนั้น วิถีชีวิตที่ถูกต้องคือวิถีชีวิตแบบเดิมที่ถ่ายทอดจาก
 บิลาสูบครนับเป็นเวลาหลายชั่วคนมาแล้ว — วิถีชีวิตที่ เชื่อกันว่า ในตอนเริ่ม
 ต้นนั้นถูกกำหนดมาโดยเทพเจ้าของนคร — นอกจากนั้นแล้วเราก็ได้เห็นด้วยว่า
 การตรวจสอบซักถามหาความจริงของโสเกรตีสนั้น อาจก่อให้เกิดความกระ
 ทบกระเทือนต่อสิ่งซึ่งเอเธนส์ยึดถือเอาว่าเป็นความยุติธรรมหรือเป็นฐานรองรับ
 ความคงอยู่ของนครอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราได้เห็นมาแล้วว่า
 สิ่งที่โสเกรตีสพยายามจะเปลี่ยนก็คือ ความเชื่อของชาวเอเธนส์ในส่วนที่
 เกี่ยวกับเทพเจ้า เพราะเพื่อที่จะประสานระเบียบทางการเมืองของชาวเอ
 ธนส์ให้ไปด้วยกันได้กับวิถีชีวิตของตน โสเกรตีสจึงต้องพยายามเปลี่ยน
 ความเห็นของมหาชนในส่วนที่เกี่ยวกับเทพเจ้า (ซึ่งเปรียบเสมือนเสาเอกที่
 ำคัญความรักในสิ่งที่เป็นของตนเอง ผ่านความเชื่อในความยุติธรรมตามตัว
 บทกฎหมาย และการบูชาวีรบุรุษสงคราม) กุ้ยการขจัดความกลัวตายให้
 หมกไปจากใจของชาวเอเธนส์ โสเกรตีสได้พยายามชี้ให้เห็นว่าการเอาใจใส่
 ต่อทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง และการป้องกันนครนั้น แม้ว่าจะเป็นกิจที่จำ
 เป็นสำหรับนคร แต่ถ้ากระทำไปโดยขาดปัญญาในที่สุดแล้วก็อาจนำไปสู่
 การบูชาทรัพย์สินสมบัติ ชีวิต และเกียรติยศ และอาจนำไปสู่การยกย่องเอาสิ่ง
 เหล่านี้เป็นคุณธรรมไปเลยก็ได้ แต่ชุมชนใดเล่าที่จะสามารถปล่อยให้โสเกร
 ตีส “กล่าวความจริง” เกี่ยวกับสิ่งซึ่งนครถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อย่าง
 เสรี? จริงอยู่โสเกรตีสแนะนำ หากบุคคลโดยอมรับเอาความเห็นและวิถี
 ชีวิตที่กำหนดโดยนครมาเป็นของตนโดยไม่พินิจพิเคราะห์ บุคคลนั้นก็ไม
 อาจนับว่าได้มีชีวิตที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง แต่ในขณะเดียวกันโสเกรตีสก็ยอมรับว่า หากบุคคลใดแยกตนเองออกไปจากชุมชน และจะพยายามจะแสวง
 หาความสมบูรณ์โดยตนเอง บุคคลนั้นก็จะต้องประสบกับความตายหรือหมก

โอกาสที่จะได้บรรลุถึงความสมบูรณ์นั้น เพราะฉะนั้นคำถามที่สำคัญยิ่งที่โสเกรตีสเหลือให้เราต้องขบคิดก็คือ ความสัมพันธ์อันถูกต้องระหว่างชุมชนทางการเมืองกับปัจเจกชนผู้เป็นสมาชิกของ ชุมชน ที่เอา ใจใส่ ต่อจิต ของตนอย่างจริงจัง และก็จะไม่เป็นการด่วนสรุปจนเกินไปนักถ้าจะกล่าวว่า ปัญหา⁴คือปัญหาที่เด่นที่สุดในบรรดาปัญหาทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ที่ปรัชญาเมธีคลาสสิกตั้งแต่เพลโตเป็นต้นมาพยายามจะตอบ⁴

แต่อีกในแง่หนึ่งนั้น สิ่งที่จะสำคัญยิ่งไปกว่าที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งโสเกรตีสเหลือเป็นมรดกให้แก่เราก็คือ แบบอย่างที่ท่านผู้รู้ท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า ได้แก่ลักษณะเฉพาะของการเป็น “ผู้เรียน” ที่โสเกรตีสเป็นผู้ริเริ่ม⁵ เพราะกระบวนการแสวงหาความจริงของโสเกรตีสหรือ “การศึกษา” อย่างที่เราอาจจะเรียกกันในปัจจุบันนี้ จริง ๆ แล้วก็คือ กระบวนการแยกตนเองออกจากสิ่งซึ่งอยู่ใกล้ตนมากที่สุด นั่นคือ การรู้ว่าตนไม่รู้อะไรของโสเกรตีสนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือการกล้าที่จะตั้งคำถามอย่างจริงจังกับอคติของตนซึ่งหล่อหลอมมาโดย ครอบครัว ศาสนา การเมือง สังคม ฯลฯ ด้วยปัญญาว่าจริง ๆ แล้วตนไม่รู้อะไร การเป็นผู้เรียนของโสเกรตีสจัดได้ว่าเป็นการริเริ่มที่สำคัญ ก็เพราะคนส่วนใหญ่เกิดมาเป็นทาสของอคติ

4 Allan Bloom. “Interpretative Essay”. The Republic of Plato Translated With Notes and An Interpretative Essay by Allan Bloom (New York : Basic Books, Inc., Publishers 1968).

5 Harry Neumann “The Permanent War of Students and Teachers” The Journal of Central Education Vol XXX, No. 4 : p.p. 271-279.

เหล่านี้ และคนส่วนใหญ่พร้อมที่จะเป็น "ผู้สอน" อคติเหล่านี้สืบต่อไปมากกว่าที่จะหยุดสงสัยในคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่ตนรับถ่ายทอดมา ส่วนโสเกรตีสพยายามจะเปลี่ยนตนเองจากสภาพของผู้สอนมาเป็นผู้เรียน ทั้ง ๆ ที่นั่นหมายถึงการผ่านกระบวนการอันทุกข์ยาก เพื่อที่จะได้ตระหนักว่าอคติที่ตนมีอยู่นั้นรุนแรงและมีปัญหาอย่างไร และเมื่อพิจารณาในแง่ *อโทโลจี* ก็คือบันทึกการเผชิญหน้ากันครั้งสำคัญระหว่างโสเกรตีสผู้เรียนและมหาชนผู้สอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ใน *อโทโลจี* โสเกรตีสได้กล่าวไว้ว่า "ตนไม่เคยพบผู้ที่มีความรู้พอที่จะสอนคนให้ดีเหมือนอย่างครูผู้ฝึกม้าที่สามารถผลิตม้าที่ตีออกมาได้เลย และในเมื่อครูผู้ฝึกม้าย่อมมีฐานะสูงกว่าม้า ผู้ที่จะสอนมนุษย์ได้ก็จะต้องเป็นเทพเจ้ามากกว่ามนุษย์ แต่ถึงกระนั้นกิตติชาวเอเธนส์ก็ยังเชื่อมั่นว่าพวกคนทั้งหมด ยกเว้นโสเกรตีส เป็นผู้สอนคนหนุ่ม ๆ ให้ดีได้ ส่วนโสเกรตีสทำให้คนหนุ่มเสียคนก็ด้วยเหตุที่โสเกรตีสปฏิเสธที่จะเป็นผู้สอน และเพราะโสเกรตีสสอนให้คนหนุ่มไม่ยอมรับการสอนหรือยอมเป็นผู้สอนต่อ ๆ ไป"

จริงอยู่ สังคมปัจจุบันมีอะไร ๆ ที่แตกต่างจากสังคมกรีกในสมัยของโสเกรตีสอยู่มาก แต่คนส่วนใหญ่ในสังคมก็ยังคงคิดว่าตนรู้คำตอบในเรื่องที่สำคัญที่สุดทุกเรื่อง เช่นในสังคมประชาธิปไตย เรามักจะคิดว่าเราเข้าใจความหมายของคำว่าเสรีภาพ ความมีใจโอบอ้อมอารี ความกล้าหาญ ฯลฯ อย่างสมบูรณ์แล้ว ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงนั้น เราอาจจะยังไม่เคยได้เผชิญหน้ากับการตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่เราถือว่ามีความสำคัญซึ่งเป็นผลมาจากอดีตของเราแต่อย่างใดเลย และที่จริงแล้วคนส่วนใหญ่พบว่า การตั้งคำถามชนิดนี้เกี่ยวกับตัวเองอย่างจริงจังนั้น เป็นเรื่องที่ยากกว่าการให้คำตอบเสียอีก

ส่วนผู้ที่พบว่าตนมีคำตอบให้กับคำถามประเภทนี้ ส่วนใหญ่แล้วก็ได้แก่ผู้ที่ยอมรับเอาแบบแผนอันเป็นความเชื่อของตน หรือของกลุ่มของตนนั้นเองมาเป็นคำตอบ แต่ผู้ที่ถือว่ากิตหรืออารยธรรมหรือวัฒนธรรมหรืออุดมการณ์ของตนนั้นดีพร้อม และการมีชีวิตที่ถูกตอ้งก็คือการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งเหล่านี้คือ “ผู้สอน” มิใช่ผู้เรียน และผู้สอนในแง่หนึ่งมีอยู่มากมาย รวมทั้งผู้ที่เป็นคนกลุ่มน้อยในทางการเมือง ศาสนา วัฒนธรรม ฯลฯ เพราะผู้สอนเหล่านี้จะแตกต่างจากผู้สอนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมก็เฉพาะแต่ว่าตน “สอน” ในหลักการที่แตกต่างออกไปจากหลักการของชนกลุ่มใหญ่เท่านั้น

นี้หมายความว่าอกติของ “ผู้สอน” นั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความเชื่อที่สังคมยอมรับกัน หรือเป็นความเชื่อของพวกมีอำนาจอย่างของชาวเอเธนส์เสมอไป คนอย่างโสเครตีสอาจพบว่า สิ่งซึ่งเขาต้องต่อสู้ด้วยนั้น อาจจะเป็นอกติของชนกลุ่มน้อยก็ได้ และก็ไม่มีหลักประกันอะไรว่า ระบบเผด็จการในหมู่ชนกลุ่มน้อยที่ต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของตนนั้น ในทางปฏิบัติแล้วจะไม่ใช่ระบบที่เหี้ยมเกรียมกดดัน และรุนแรงยิ่งไปกว่าระบบเผด็จการโดยชนกลุ่มใหญ่ที่ตนเองกำลังต่อต้านอยู่ นี้หมายความว่าต่อไปถ้าว่า คนอย่างโสเครตีสจะเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถาวรคงทนที่สุด เพราะในขณะที่ชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ อาจกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ หรือกลายเป็นผู้มีอำนาจไปในที่สุด แต่ “ผู้เรียน” อย่างโสเครตีสที่ไม่ยอมรับว่า จะมีคำวินิจฉัยของ “ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ” ในเรื่องของความเป็นความตายของชีวิตได้ ย่อมจะยังเป็นชนกลุ่มน้อยอยู่เสมอ และเพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องเป็นที่สงสัยเลยแม้แต่น้อยว่า ในยุคปัจจุบันที่อาจกล่าวได้ว่า โลกมนุษย์ได้ถูก

แบ่งออกเป็นค่ายต่าง ๆ ภายใต้ “อุดมการณ์” ของผู้สอนเพียงไม่กี่คนนั้น คนอย่างโสเกรตีสแม้จะยอมรับว่า โอกาสที่อุดมการณ์ของผู้สอนบางคนอาจ เป็นสิ่งที่ถูกต้องมีอยู่ แต่เขาก็คงจะยังต้องการเวลาที่จะพิจารณาว่า โอกาส นั้น ๆ มีจริงหรือเปล่า และที่ว่าถูกต้องหรือผิดพลาดนั้นจริง ๆ แล้วหมายถึงอะไร

ทุกวันนี้แทบทุกคนคิดว่าตนเองคุ้นเคยกับความหมายของคำว่าปรัชญาดี เรามักจะได้ยินคนพูดถึงปรัชญาของวิทยาศาสตร์ ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาประวัติศาสตร์ และแม้แต่การใช้คำว่าปรัชญาอย่างหลวม ๆ เช่น ปรัชญาเมาก็ยังมี นั่นคือปรัชญาได้กลายเป็นเรื่องของทัศนคติที่เราต่อกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ก็หมายถึงวิธีการมองปัญหาในแง่ที่กว้างกว่าปัญหาเฉพาะหน้า หรือหมายถึงการประเมินคุณค่าสิ่งหนึ่ง ความหมาย หรือทศมความ สำคัญสูงสุดในชีวิตของบุคคลไป แต่ปรัชญานั้นตามความหมายดั้งเดิมหมายถึงความรักในปัญญา (Love of Wisdom) หรือการแสวงหาปัญญา (Quest for Wisdom) อย่างไรก็ตาม ถ้าปรัชญาหมายถึงการเสาะแสวงหาปัญญาแล้ว ปรัชญาเมธี (Philosopher) แสวงหาปัญญาในเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยอะไร?...

(จากบางส่วนของ บทที่ 1)

“ปรัชญาการเมืองของตน” จึงเป็นความพยายามที่จะปูพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิชาปรัชญาการเมืองตามแบบที่ควรจะเป็น ทั้งในแง่วิธีการศึกษาและการให้ความสำคัญกับปัญหาหลัก...

(จากบางส่วนของคำนำ)

สมบัติ จันทรวงศ์

B.A. (Summa Cum Laude), Claremont Men's College, Ph.D., Claremont Graduate School. ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองศาสตราจารย์ในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรรมการสาขาวิชาและรัฐประศาสนศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กรรมการโครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษา ผลงานที่สำคัญได้แก่ ยุทธวิธีของทอมัส มอร์ (แปล), ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ (บรรณาธิการ), รัฐศาสตร์ : สถานภาพและพัฒนาการ (บรรณาธิการ), ทฤษฎีการเมืองตะวันตก เล่ม 1 (แปล), รักเมืองไทย (บรรณาธิการ), โลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (ผู้เขียนร่วม)